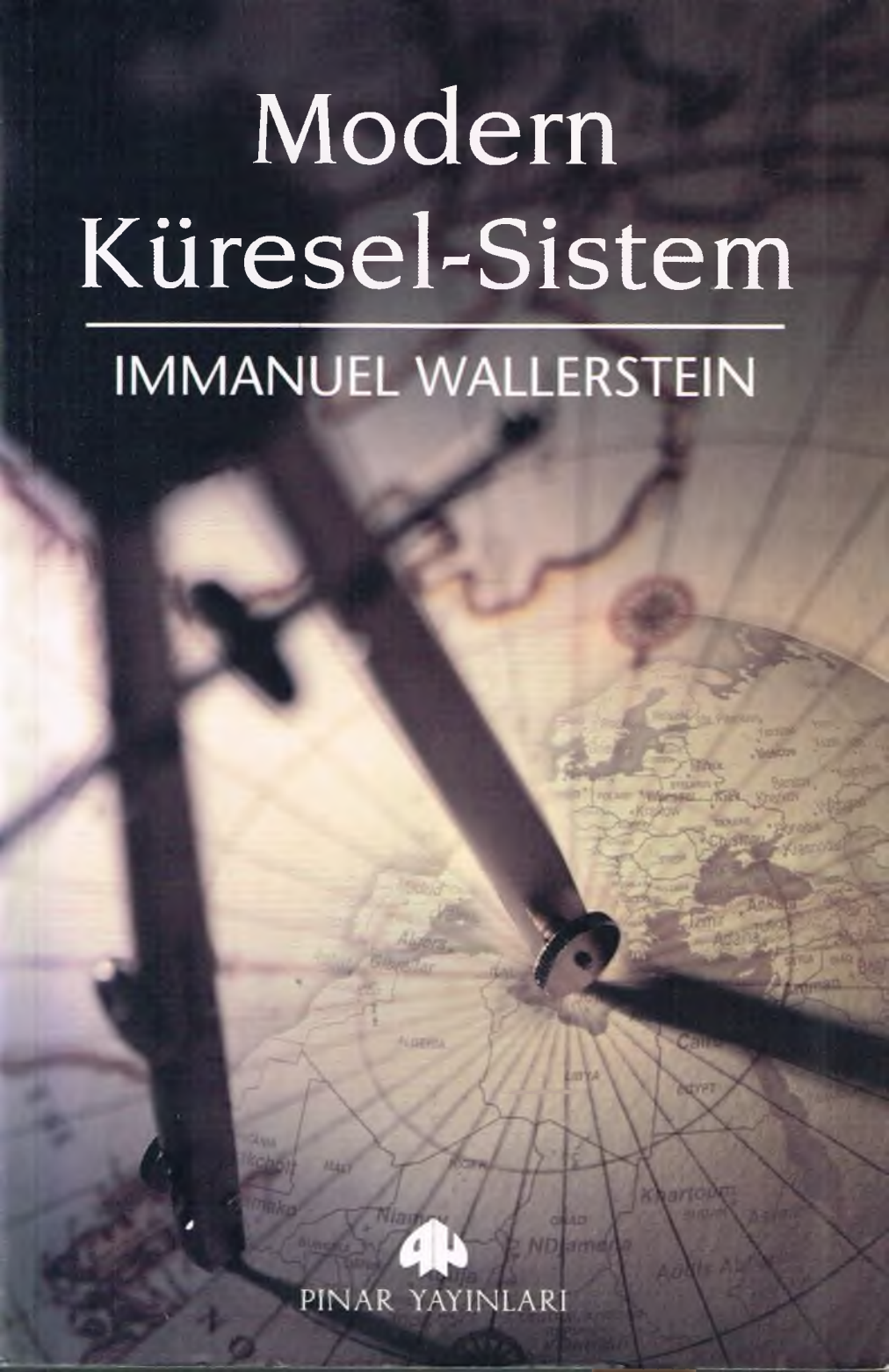
Modern Küresel-Sistem

IMMANUEL WALLERSTEIN

PINAR YAYINLARI

Modern Küresel-Sistem

IMMANUEL WALLERSTEIN

MODERN KÜRESEL-SİSTEM

KATKIDA BULUNANLAR

Immanuel Wallerstein	*Fernand Braudel Merkezi Müdürü, Binghamton Üniversitesi; Kıdemli Araştırmacı Bilim Adamı, Yale Üniversitesi.*
Samir Amin	*Forum du Tiers-Monde'nin Müdürü, Katar.*
Christopher Chase-Dunn	*Küresel-Sistemler Araştırma Enstitüsü Müdürü, Kaliforniya Üniversitesi, Riverside.*
Bart Tromp	*Siyaset Bilimi, Leiden Üniversitesi.*
Claudia von Werlhof	*Siyaset Bilimi, Innsbruck Üniversitesi.*
Giovanni Arrighi	*Kültür, İktidar ve Tarih Üzerine Küresel Araştırmalar Enstitüsü Müdürü, John Hopkins Üniversitesi.*
Pablo Gonzalez Casanova	*Instituto de Investigacioens Sociales, Universidad Nacional Autonoma de Mexico.*
Marcel van der Linden	*Internationaal Institut voor Sociale Geschiednis'in Müdürü, Amsterdam.*
Randall Collins	*Sosyoloji, Pennsylvania Üniversitesi.*
Mahmood Mamdani	*Afrika Araştırmaları Enstitüsü, Columbia Üniversitesi.*
Moaventura de Sousa Santos	*Director, Centro de Estudos Sociais, Coimbra Üniversitesi.*
Janet L. Abu-Lughod	*Sosyoloji, New School University, Emerita.*
Maurice Aymard	*Maison des Sciences de l'Homme'de İdareci, Paris.*
Michel-Rolph Trouiliot	*Antropoloji, Chicago Üniversitesi.*

Ed: IMMANUEL WALLERSTEIN

Modern Küresel-Sistem

Türkçesi:
Dr. M. Kürşad ATALAR

PINAR YAYINLARI

pınar yayınları
büyük reşitpaşa cd. no: 22/16
vezneciler istanbul
tel: (0212) 520 98 90-527 06 77
bilgi@pinaryayinlari.com

Kitabın özgün adı
The Modern World System *in the Longue Durée*

Modern Küresel Sistem
Editör: Immanuel Wallerstein

pınar yayınları: 203
araştırma inceleme: 46

ISBN 975-352-234-7

birinci basım: aralık 2005

uygulama: pınar
dizgi-içdüzen: pınar
baskı: çalış ofset
cilt: yıldız mücellit

www.pinaryayinlari.com

İçindekiler

Giriş: Bilimsel Anlayış ve Gerçeklik
Immanuel Wallerstein / 7

I. Bölüm:
Geçmişten Geleceğe Kapitalist Küresel-Ekonomi

Küreselleşmecilik mi Yoksa Küresel-Ölçekli Apartheid mi?
Samir Amin / 13

Küresel Sosyalizmin Önündeki Engel(ler) ve
Küresel Sosyalizme Doğru
Christopher Chase-Dunn / 51

Avrupa: Siyasal Entegrasyonun Asimptotu
Bart Tromp / 75

Hayatı Kullanmak, Üretmek ve Değiştirmek?
Kapitalizmde Teori ve Pratik Olarak Simya
Claudia von Werlhof /101

Hegemonya ve Sistem-Karşıtı Hareketler
Giovanni Arrighi / 121

Mevcut Sistemdeki Eğilimler ve Sistem-Karşıtı Hareketler
Pablo Gonzalez Casanova / 137

Proleterya Enternasyonalizmi:
Bir Gelecek Öngörüsü ve Bazı Spekülasyonlar
Marcel van der Linden 161

II. Bölüm:
Modern Dünyada Bilgi Yapıları ve İnşa edilmiş Bilgi

İkinci Binyıl'da Dünya Entelektüel Yapılarının
Ortak Noktaları ve Farklılıkları
Randall Collins / 197

Afrika ve Afrika Araştırmaları
Mahmood Mamdani / 215

Tecrübenin İflasına Karşı Tembel Aklın Eleştirisi
Boaventura de Sousa Santos / 229

Süregelen Amerikan Taşralılığı ve Dünyanın Geri Kalanı
Janet L. Abu-Lughod / 291

Gerçeklik Temsil mi Edilir? Yoksa Tarif mi Edilir?
Maurice Aymard / 307

İlim Adamları Sınıfının Ana Akımı ve Gerçeklik:
Bir Dönüm Noktasında mıyız?
Immanuel Wallerstein / 323

Kuzey Atlantik Evrenselleri
Michel-Rolph Trouillot / 337

Index / 353

Giriş: Bilimsel Anlayış ve Gerçeklik

IMMANUEL WALLERSTEIN

Yaşadığımız gerçek dünya ile, bize bu gerçek dünyayı daha iyi algılama ve öğrenme ümidini veren yöntemler arasında çok sıkı bir bağ olduğu meselesi, Fernand Braudel Ekonomi Tarihsel Sistemler ve Medeniyetler Merkezi'nin 1976'da kurulmasından beri yaptığı çalışmaların temelini oluşturmuştur. 2-3 Kasım 2001'de düzenlediğimiz bir konferansla, Merkez'in 25. kuruluş yıldönümünü kutlamaya karar verdiğimizde bu bağı, dünyanın bugünkü gerçekliğine dair sahip olduğumuz düşüncelerin merkezine yerleştirmek ve bu gerçekliği daha iyi anlamak için gösterdiğimiz çabaların şartı kılmak doğal ve yararlı görünüyordu.

Biz, şu an, kapitalist küresel-ekonomiye dâyalı bir küresel-sistemde yaşadığımızı iddia ediyoruz. Yine iddia ediyoruz ki, bu sistem, yaklaşık 500 yıl gibi uzun bir süredir varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu sistemin, tarihsel bir sistem olduğunu da iddia ediyoruz. Yani, bu sistemin hareketlerini yöneten kuralları vardır (ki bunlar onu sistem yapan şeylerdir) ve daimi surette evrilmektedir (bu da onu tarihsel yapan şeydir). Bu

sistem, her zaman mevcut değildi. Buradan şu netice çıkar: sistem hayatiyetini sürdürürken, bazı sabiteler veya yinelenen örnek kalıplarda vardır; öyleki bunlar, içinde herhangi bir özel eylemin vukubulduğu çatının, sistemin mazisi tarafından inşa olunduğu sabitelerdir. Ve tüm sistemler gibi, bizim modern küresel-sistemimiz de, elbette ölümlüdür. Sonsuza kadar devam etmeyecektir. Şu an, bu sistem, nihai kriz dönemini yaşıyor olması da mümkündür.

Sistem içindeki halklar ve kurumların ürettiği fikirler, kavramlar ve bilgi, bu tarihsel sistemle bir bütün oluştururlar; bu bilgi de, özü itibarıyla, (tıpkı sistemin diğer yapılarından herhangi biri gibi) hem sistemsel hem de tarihseldir. Eğer bu bilgi yapılarını anlamak durumunda isek, bu yapılar, bu sistemin çatısı içinde tarihselleştirilmeli, değerlendirilmeli ve açıklanmalıdır. Bu yapıların tabi olduğu kuralları, bu kuralların nasıl vücut bulduğunu ve gerçekliğe dair öğrenebildiklerimizin çatısını nasıl oluşturduklarını keşfetmeliyiz.

Böylece, kitaba katkıda bulunan yazarlarımız, analizlerini Braudel'in uzun-vade (*longue duree**) kavramının sınırları içinde yapmayı istemektedirler. Fakat ayrıca bugünü yaşadıkları için, bir bütün olarak küresel-sistemin ve onun bilgi yapılarının, şu an itibarıyla ve göreceli olarak, yakın gelecekte, nerede baş sırayı alacağı hususuyla çok yakından ilgilenmektedirler. Bunlar fütüroloji (geleceği öngörme bilimi) talimleri değil, bilakis var olana, ilerde karşılaşabileceğimiz şeylere ve yapmamız istenen tarihsel tercihlere kıymet biçmek için gösterilen çabalardır.

"Uzun-vadeli" (*longue duree*) Fernand Braudel'in düşünce yapısında merkezi öneme haiz bir kavramdır. Bu terim, uzun asırlar boyunca çok az değişebilen tarihsel özellikleri karşılamak için kullanılır (insanların giydiği şeyler, seyahat araçları ve rotaları veya matem törenlerinde siyah giyinmek gibi). Terimin, kronolojik zamandan farklı bir anlamı vardır. Buna göre, gerçek evrensel yasalar, ancak bu çok uzun sürede bilinebilir. Yani Braudel'in anlayışında *duree*, uzun zamanlara dayanıklı 'yapı'ya karşılık gelir (*Çevirenin notu*).

Bizler, özel olanları ayrıntılı bir şekilde anlatarak, genel kuralları ortaya koymak istiyoruz. Göstermiş olduğumuz bu çaba, bu derin anlamıyla, ne nomotetiktir[1] ne de idiografiktir.[2] Bu çaba, iki kültür[3] kavramıyla ilgili yanlış ikilemi çözüme kavuşturma, bilgi epistemolojisini yeniden birleştirme ve kendimizi içinde bulduğumuz küresel-sistemin analizi ve dönüştürülmesinde toplum olarak işe yaramak amacında olan bir projenin gereği olarak ortaya konulmaktadır.

DİPNOTLAR

1. *nomotetik:* Evrenin kanunlarını araştırırken, insani fenomen ile fiziksel fenomen üzerine yapılan bilimsel araştırmalar arasında, özü itibariyla, hiçbir metodolojik fark olmaması durumunu ifade eder. Görünen farklar, zahiridir ve bu yüzden geçicidir. Sosyologlar, Newton'cu fizikçileri geçmeleri zor olsa da, onları takip edecekler ve bir gün onlara yetişeceklerdir. Ve bunun yolu, daha eski kardeş disiplinlerin teorik öncüllerinin ve pratik tekniklerinin aynen taklidinden geçer. Bu yüzden zaman (veya tarih) nomotetik, sosyal bilimci için çok önem arz etmez. Çok daha önemli olan, verilerin aynen taklid edilebilir olması ve teorikleştirme ameliyesinin aksiyomatik kalitesidir.(*Çevirenin notu*)
2. *idiografik:* İnsanın toplumsal eyleminin, tekrarlanan bir şey olmadığı ve bu yüzden zamana ve mekana dayanıklı geniş-ölçekli genellemeler yapmaya uygun olmadığı düşüncesi. Buna göre, idiografik tarihçi için, toplumsal fenomen, doğası gereği atomiktir; atomları da tarihsel 'gerçekler'dir. Bunlar yazılı dökümanlar ve arşivlerde gizlidir. Bu tarihçiler alabildiğine deneyselcidir. Verileri değerlendirirken, zaman ve mekan açısından küçük-ölçekli bir vizyonları vardır. Pozitivisttirler.(*Çevirenin notu*)
3. Bilim ve felsefenin ayrı şeyler olduğu düşüncesi.(*Çevirenin notu*)

I. Bölüm

Geçmişten Geleceğe Kapitalist Küresel-Ekonomi

Küreselleşmecilik mi? Yoksa Küresel-Ölçekli Apartheid mi?

SAMIR AMIN

Hakim söylemde, serbest pazar ekonomisi kavramıyla kapitalizm kavramının birbirine karıştırılması, uygulanan politikalara karşı yöneltilen eleştirilerin tehlikeli bir şekilde yumuşatılmasının asıl nedenidir. Doğal olarak rekabet anlamını çağrıştıran pazar, kapitalizm demek değildir. Kapitalizmin muhtevasını belirleyen şey, belirli grupların, oligopol tarzı kontrol de dahil olmak üzere, dışlanması suretiyle, özel mülkiyetin tekeli kavramında zımnen var olan rekabetin kısıtlanmasıdır. Pazar ve kapitalizm iki ayrı kavramdır; fiilen varolan kapitalizm, hayali pazarı oluşturan şeylerin tam zıddıdır.

Diğer taraftan soyut anlamda, bir üretim tarzı olarak görülen kapitalizm, üç boyuttan oluşan (sosyal iş ürünlerinin sergilendiği pazar, mali pazar ve işgücü pazarı) bir pazara dayanır. Bununla birlikte, fiilen varolan bir küresel sistem olarak kapitalizm kavramı, yalnızca ilk iki boyutuyla pazarın tüm dünyada genişlemesine dayanır; zira dünya çapında gerçek bir iş pazarı, ekonomik küreselleşmeye rağmen, daimi surette var

olagelmiş ulusal siyasi sınırlar tarafından engellenmiştir ve bu yüzden de daima törpülenmektedir. Bundan dolayı, gerçekten varolan kapitalizm, küresel ölçekte, kaçınılmaz olarak kutuplaşmaktadır ve neden olduğu eşitsiz gelişme, kendi mantığıyla üstesinden gelinemeyecek en şiddetli ve giderek artan çelişkiye dönüşmektedir.

Merkez bölgeler, tarihin ürünüdürler; kapitalist sistemin belirli bölgelerinde, zaman içinde, bir ulusal burjuvazi hegemonyası ve aynı derecede ulusal kapitalist olarak adlandırılabilecek bir devletin tesisine izin vermiştir. Burjuvazi ile burjuva devletlerini, bu bağlamda birbirinden ayırmak mümkün değildir ve tüm beklentilerin aksine, devleti bertaraf ederek bir kapitalist ekonomiden sadece sözde liberal-ideoloji bahsedebilmektedir. Burjuvazi devleti, birikim sürecini kontrol ettiğinde, harici tazyiklerin sınırları içinde olmak kaydıyla, ulusal boyutları kabullenir. Ancak bu, burjuvazi devletinin, bu tür tazyikleri yapanların eylemlerine cevap verme ve hatta bunların formüle edilmesine iştirak etme noktasındaki kendi kabiliyetiyle önemli ölçüde görecelileştirildiğinde böyledir.

Çevre bölgelerde yer alanlar ise, negatif içeriklerle tanımlanırlar. Yani çevredekiler, küresel kapitalist sistemde merkez olarak tesis olunmamış bölgelerden oluşurlar. Bunlar, birikim sürecini yerel olarak kontrol etmeyen ülkeleri ve bölgeleri temsil ederler ve bunun sonucu olarak, esas itibarıyla harici tazyiklerden etkilenirler. Küresel kapitalizmin birbiri peşisıra gelen genişleme aşamalarında, çevredekilerin kalkınması, merkezi temsil edenlerin kalkınmasına benzemesine rağmen, çevre durağan değildir. Burjuvazi ve yerel sermaye, yerel sosyo-politik sahnede vardır ve çevreyi temsil edenler, kapitalizm-öncesi toplumların aynısı değildir. Fakat yerel burjuvazi, birikim sürecini kontrol edememesi durumunda, bu ulusal kapitalist devleti büyük ölçüde kontrol etse bile bu, devletle aynı şey değildir.

Küresel kapitalist sistemdeki merkez ve çevre bölgelerinin,

küresel kalkınmanın her bir evresinde bir arada bulunmuş oldukları hususu aşikardır. Mesele, bu durumun doğrulanmasıyla ilgili değildir; mesele, çevredekilerin, yeni merkezler olma yönünde ilerleyip-ilerlemediklerini bilmekten ibarettir. Daha net ifadeyle söylemek gerekirse, örneğin, küresel-sistem içinde faaliyet gösteren güçlerin, tüm sistemin gelişme aşamaları arasında bulunan bu tür güçleri etkileyen değişimlerin ötesinde, bu yönde mi yoksa aksi istikamette mi yol aldığını bilme meselesidir.

Fiilen varolan kapitalizm, küreselleşmiş genişleme evresinde, halklar arasındaki eşitsizliği daima beslemiştir. Bu eşitsizlik, herhangi bir ülke veya zamana özgü şartlardan kaynaklanmaz, bilakis sermaye birikiminin özünde yer alan bir mantığın ürünüdür. Irkçılık, bu sistemin kaçınılmaz sonucudur. Serbest Pazar ekonomisi, hoyrat baskın ideoloji hakkındaki söyleminde, doğal olarak, hem bireyler hem de halklar arasındaki eşitsizliği gizler ve bu yüzden, demokrasiyi kolaylaştırıcı etkide bulunur. Pratikte ise, fiili kapitalizm bambaşka bir şeydir; halklar arasında eşitsizlik yaratır ve kök-ırkçılığı besler.

Bu anlayışa göre, içinden geçmekte olduğumuz neo-liberal küreselleşme döneminde, halklar arasındaki eşitsizlik artık ortadan kalkmak üzeredir. Bu, yeni küreselleşmenin, sistemle bütünleşmenin nasıl gerçekleşeceğini öğrenmeyi temelden sorgulamayı kabul eden ülkelere bir 'şans' sunduğu şeklinde anlaşılmaktadır. Bu şansı değerlendirmek isteyen ülkeler, bundan sonra, önceki merkez ülkelere 'yetişebilirler.' Ancak, bu tür bir yetişme gerçek değildir. Tüm sistemdeki merkez ülkelerin aldığı yeni tekelci hakimiyet biçimlerine bürünmesi, halklar arasındaki kutuplaşmayı ve büyüyen eşitsizliği daha da artırmaktadır. Bu küreselleşmenin mantığı, küresel-ölçekte bir apartheid* örgütlenmesinden ibarettir.

* Apartheid: Güney Afrika Cumhuriyeti'nde yerli zenci halka karşı Beyaz yönetimin uyguladığı ırkçı politika. (*Çevirenin notu*).

Küreselleşme Emperyalizmdir

Emperyalizm, kapitalizmin bir aşaması -hatta en üst aşaması- değildir; kapitalizmin genişleme sürecinin doğasında daima vardır. Yeryüzünün Avrupalılar ve onların Kuzey Amerikalı çocukları tarafından emperyalist yöntemlerle fethi, iki safhada gerçekleşmiştir ve belki de bir üçüncü safhaya girmek üzeredir.

I.Safha

Bu yıkıcı girişimin ilk safhası, Avrupa'nın Atlantik yakasında uygulanan merkantalist/ticari sistem çerçevesinde Amerika kıtalarının fethiyle başladı. Bu fethin net sonucu, Amerikan yerlilerine ait medeniyetlerin yıkılması ve bölgenin İspanyollaştırılması/Hıristiyanlaştırılması oldu. Birleşik Devletler de, tam bir soykırım üzerine inşa olundu. Anglo-Sakson sömürgecilerin icra ettiği temel ırkçılık, bu modelin, niçin Avustralya, Tazmanya (tarihte soykırımın en katıksız biçimde uygulandığı yerdir) ve Yeni Zelanda gibi diğer yerlerde de tekrar uygulandığını açıklar. Katolik İspanyollar, fethedilmiş halklara tahmil edilen din adına hareket ederken, Anglo-Sakson Protestanlar, İncil okumalarından 'kafirler'i temizlemeye hakları olduğu sonucu çıkardılar. Yerlilerin imhasının -veya direnişlerinin- mecbur kıldığı zencilerin vahşice yöntemlerle köleleştirilmesi hadisesi, kıtanın işe yarar kesimlerinden 'yararlanılacağı'ndan emin olmamız gerektiğini kesinkes kanıtlıyordu. Bugün hiç kimsenin, ticari sermayenin genişlemesiyle bunlar arasındaki yakın ilişkisinden habersiz olmadıkça, tüm bu dehşet verici hadiselerin ardında yatan gerçek saiklerin neler olduğu konusunda hiçbir şüphesi olamaz. Bununla beraber çağdaş Avrupalılar, yaptıkları işleri mazur gösteren ideolojik söylemi benimsediler; itiraz edenlerin seslerine (örneğin Las Casas gibilerinin sesleri) kulak veren olmadı.

Tüm dünyayı saran kapitalist genişlemenin bu ilk faslının

yol açtığı feci sonuçlar, bir süre sonra bu sonuçları doğuran mantığı sorgulayan özgürlükçü güçlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Batı yarımküresinde yapılan ilk devrim, Sen Dominik (bugünkü Haiti) kölelerinin 18. yüzyılın sonunda gerçekleştirdiği devrimdi. Ardından, bir asrı aşkın bir süre sonra, 1910 Meksika Devrimi ve bundan 50 yıl sonra da Küba devrimi geldi. Ünlü Amerikan Devrimi'ni veya bu devrimin ardından gelen İspanyol Devrimi'ni zikretmiyorum bile; çünkü bu devrimlerin yaptığı tek şey, karar mercilerinin gücünü, metropolden sömürgecilere transfer etmek olmuştur. Böylece aynı projeyi, üstelik daha zalimane yollarla, 'ana ülke' ile kârları paylaşma imkanını bile elde edemeden, uygulamayı sürdürmüşlerdir.

II. Safha

Emperyalist tahribatın ikinci safhası, Sanayi Devrimi'ne dayanıyordu ve Asya ve Afrika'nın, sömürgecilerin boyunduruğu altına girmesiyle somutlaşmıştı. Burada gerçek saikler, İngilizlerin, Çinlileri açmaya zorladıkları afyon pazarı gibi pazarlar açmak ve yerkürenin doğal kaynaklarına el koymaktı. Fakat Avrupalılar -İkinci Enternasyonal İşçi Hareketi de dâhil- bir kez daha bu gerçeklere gözlerini kapadılar ve kapitalizmi meşrulaştıran yeni söylemi benimsediler. Bu kez, bunun adı ünlü 'uygarlaştırma misyonu'ydu. O dönemde bunu en net şekilde ifade edenler, İngiltere'de toplumsal bir devrimin önünü almak için sömürgeci fetihleri cesaretlendiren Cecil Rhoder gibi şüpheci burjuvazi mensuplarıydı. Paris Komünü'nden Bolşeviklere varıncaya kadar, bir kez daha kısık sesli itirazlar yükseldi. Emperyalizmin bu ikinci safhası, insanlığın şimdiye kadar karşılaştığı en büyük sorunun kaynağıdır: bu sorun, 1800'ler civarında en çok iki kat olan halklar arası eşitsizliği, bugün 60 kata çıkartmış olan kahredici kutuplaşmadır. Dünya nüfusunun sadece yüzde 20'sinin, sistemden nemalanan merkez ülkelerde yaşıyor olması da, bu kutuplaşmayı besle-

mektedir. Kapitalist uygarlığın ulaştığı bu muazzam başarılar, aynı zamanda, dünyanın, emperyalist güçler arasında bugüne değin gördüğü en şiddetli çatışmaların da sebebiydi. Emperyalist saldırganlık, yine kendi projesine direnen güçleri doğurdu; bunlar, Rusya ve Çin'de gerçekleştirilen sosyalist devrimler (ki bu devrimlerin, fiili kapitalizmin kutuplaştırıcı genişlemesinin kurbanları olan çevre bölgelerde meydana gelmesi tesadüf değildir) ve ulusal kurtuluş savaşlarıdır. Bu zaferlerin ardından, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan yarım asırlık bir mola devri geldi; bu ise, yeni duruma kendini uyarlamak zorunda kalan kapitalizmin, sonunda, uygarlaşmayı başardığı yönündeki ilüzyonu besledi.

Emperyalizm (ve onun karşıtları olan bağımsızlık ve kalkınma) meselesi kapitalizmin bugüne değinki tarihinde hep tartışılan bir konu olmaya devam etmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, bağımsızlık hareketlerinin zaferi, Asya ve Afrika uluslarının siyasal bağımsızlığına kavuşmasını sağladı. Bu durum, sadece sömürgecilik sistemine son vermekle kalmadı, ayrıca, 1492 yılıyla başlayan Avrupa genişlemesi çağının da bir biçimde kapanması neticesini doğurdu. 1500'den 1950'ye kadar geçen 4.5 asırlık süre zarfında, bu genişleme, aynı gerçekliğin bu iki boyutunu birbirinden ayırmanın imkansızlaştığı noktaya kadar, tarihsel kapitalizmin gelişimi biçiminde tezahür etti. Haklısınız, 1492'den sonra kurulan küresel sistem, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Amerika kıtasındaki ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmesiyle, zaten sekteye uğramıştı. Fakat bu durum, sadece görünüşte böyleydi; zira söz konusu bağımsızlık, sömürgecilerin ithal ettiği yerel halklar ve köleler tarafından kazanılmamıştı (Haiti hariç); bizzat sömürgeciler tarafından verilmişti. Ve bu sömürgeciler, bu yolla, Amerika'yı, ikinci bir Avrupa haline getirdiler. Asya ve Afrika halklarının kazandığı bağımsızlıkların ise, farklı bir anlamı vardı.

Avrupalı sömürgeci ülkelerin yönetici sınıfları, tarihte ye-

ni bir döneme girilmiş olduğunu fark ettiler. Onlar, kendi yurtlarındaki kapitalist ekonominin gelişiminin, sömürgeci genişlemenin başarısına bağlı olduğu yönündeki geleneksel görüşü terk etmek zorunda olduklarını anladılar. Sadece eski sömürgeci güçler (temelde İngiltere, Fransa ve Hollanda) değil, ayrıca 19. yüzyılda oluşmuş yeni kapitalist merkez ülkeler de (Almanya, Birleşik Devletler ve Japonya) bu görüşteydi. Avrupa devletleri arasında ve uluslararası düzeyde meydana gelen çatışmalar, temelde, 1492-emperyalist sisteminin sömürgelerini ele geçirme mücadelesiydi. Yeni kıtanın (Amerika'nın) tümü üzerinde tek başına hak iddiasında bulunan Birleşik Devletler'i ise, kimse, yeni bir aktör olarak inkar etmiyordu.

'Sömürgeler' olmaksızın, kalkınmış, zengin, birinci-sınıf teknolojik ve bilimsel imkanlara sahip ve güçlü askeri gelenekleri olan bir Büyük Avrupa'nın inşası, sermaye birikiminin yeni bir dalga halinde kabarmasını amaçlayan, -yani 1492 sisteminden farklı- yeni bir küreselleşme türüne dayalı, sağlam bir alternatif olarak görünüyordu. Ancak bu yeni küresel-sistemin, eskisinden nasıl farklı olabileceği, eskisi gibi kutuplaşmayı beraberinde getirip-getirmeyeceği, eğer yeni bir temele dayanıyorsa, böylesi bir kutuplaşmayı önleyip-önleyemeyeceğine dair sorular hala cevap bekliyordu.

Henüz bitmemiş ve anlamı ve önemini uzun vadede sorgulayabilecek bir krizin içinden geçmekte olan bu inşa faaliyeti, hiç kuşkusuz, başarıyla tamamlanması zor bir görev olarak kalacaktır. Her bir ulusun kendine özgü tarihsel gerçeklerini, siyaseten birleşmiş bir Avrupa'nın oluşmasıyla bağdaştırabilecek, cidden önemsenmeyi hak eden bir reçete henüz bulunamamıştır. Ek olarak, bu Avrupa ekonomik ve siyasal alanının, kendisi de henüz inşa olunmamış yeni küresel sisteme nasıl uyacağına dair vizyonun, net olmadığı değilse müphem olmaya devam ettiği ortadadır. Ve şu soruların cevabı henüz net değildir: Bu ekonomik saha, Birleşik Devletler'in ikinci Avru-

pa'da oluşturduğu diğer büyük sahanın rakibi mi olacaktır? Eğer öyleyse, bu rekabet, Avrupa ve Birleşik Devletler'in, diğer dünya devletleriyle ilişkilerini nasıl etkileyecektir? Rakipler, önceki dönemin emperyalist güçlerinin yaptığı gibi birbirleriyle mi yüzleşecekler, yoksa uyum içinde mi hareket edecekler? İkincisi olursa, Avrupalılar, siyasal tercihlerinin, Washington'un siyasal tercihleriyle uyumlu olmasına dikkat ederek, 1492 emperyalist-sisteminin bu yeni versiyonuna, vekaleten katılmayı mı tercih edecekler? Avrupa'nın inşası, hangi şartlar altında, 1492-sistemine temelli son verecek bir küreselleşmenin parçası olabilecek?

III. Safha

Bugün, Sovyet sisteminin ve III. Dünya'daki halkçı ulusalcılığa dayalı rejimlerin çöküşünden cesaret alan bir üçüncü küresel tahribat dalgasının gelmekte olduğunu görüyoruz. Burada hakim sermayenin, pazar genişlemesinin kontrolü, yeryüzünün doğal kaynaklarının yağmalanması ve çevrenin işgücü rezervlerinin sonuna dek sömürülmesi şeklinde ifade edilen hedefleri hala değişmemiştir. Her ne kadar, yeni ve bazı açılardan emperyalizmin önceki safhasının karakteristik özelliklerini tayin edenlerden çok farklı olan şartlar altında bu hedeflere ulaşmaya çalışılıyorsa da, durum budur. Merkez üçlünün (Birleşik Devletler-Kanada, Avrupa Birliği, Japonya) halklarının rızasını almak amacına yönelik ideolojik söylem güçlendirilmiştir ve şimdilerde bu söylem, 'demokrasi', 'halkların hakları' ve 'insancıllığın' savunulmasıyla meşrulaştırıldığı sanılan 'müdahale etme görevi' üzerine temellendirilmektedir. Burada öylesine çirkin çifte-standard örnekleriyle karşılaşılmaktadır ki, Asya ve Afrikalılar için bu dilin ne denli alaycı ve iki yüzlü bir tarzda kullanıldığı aşikar görünmektedir. Ama nafile, Batı kamuoyu, emperyalizmin önceki safhalarını meşrulaştıran söylemlere nasıl coşku ve şevkle yaklaşıp-olumlamışsa, bu söylemi de aynı şekilde karşılamıştır.

Dahası, Birleşik Devletler, diğer ortaklarının tamamını üçlü ortaklığa bağlayacak bir askeri güç gösterisiyle mutlak hegemonyasını temin etmek amacıyla planlanmış bir sistematik strateji takip etmektedir. Kosova Savaşı'nın bu açıdan hayati bir işlevi olduğu açıktır; nitekim 23-25 Nisan 1999'da, Yugoslavya'daki 'zafer'den hemen sonra NATO'nun benimsediği 'yeni stratejik konsept'e dayalı Amerikan pozisyonunu destekleyen Avrupa devletleri, tümüyle teslim bayrağını çektiler. Bu yeni doktrine göre (daha açıkçası Atlantik'in diğer yakasında buna, 'Clinton Doktrini' deniyor), NATO'nun misyonu, pratik ihtiyaçlar gereğince, tüm Asya ve Afrika'yı da kapsayacak şekilde belirlenmektedir. Monroe Doktrini'nden beri Birleşik Devletler, NATO'nun bir savunma ittifakı değil, bilakis Birleşik Devletler'in bir taarruz silahı olduğunu itiraf ederek, Amerika kıtasındaki hadiselere tek başına müdahale etme hakkını kendinde görmektedir. Aynı zamanda bu misyon, yeni 'tehdit'lerden (uluslararası suç, 'terörizm', NATO dışındaki ülkelerin 'tehlikeli' silahlanma yarışı v.s.) bahseden muğlak ifadelerle yeniden tanımlanmaktadır; ki bu durumun, açıkçası, Birleşik Devletler'in işine gelen hemen her tür saldırganlığı meşrulaştırma ihtimali vardır. Şu da var ki, Başkan Clinton, söz konusu tehlikeli durumdan tam olarak neyi kast ettiğini açıklamaksızın, hiç tereddütsüz, önleyici saldırıda bulunmayı gerektirecek tehlikeli devletlerden bahsetmişti. Ek olarak, yeni doktrine göre, NATO'nun, sadece Birleşmiş Milletler'den bir emir aldığında harekete geçme yükümlülüğü de kaldırılmaktadır ki, bu duruma, faşist güçlerin Cemiyet-i Akvam'a karşı takındığı tavra denk (kullanılan terimlerde dikkat çekici bir benzerlik vardır) bir alaycı tavırla yaklaşılmaktadır.

Amerikan ideolojisi, sattığı malı paketleme konusunda, yani emperyalist projesini, 'Birleşik Devletler'in tarihi misyonu' gibi süslü fakat inanılması zor bir dille lanse etmeye özen gösterir. Bu, ilahi ilhama mazhar olduklarından emin olan kurucu babalardan bu yana nesilden nesile nakledilen bir gelenek-

tir. Keni toplumlarında kendilerini Sol olarak gören Amerikan liberalleri de, terimin siyasal anlamında bu ideolojiyi benimser. Neticede bunlar da, Amerikan hegemonyasının ister-istemez yararlı olduğunu, ahlaki endişelerin ve demokrasi pratiğinin kaynağı olduğunu; kendilerinin gözünde bu projenin kurbanı değil bilakis istifade edicilerinin kaçınılmaz olarak yararına olacağım söylerler. Onlar için, Amerikan hegemonyası, evrensel barış, demokrasi ve maddi ilerleme, hepsi aynı kapıya çıkar. İşin aslına bakacak olursanız, tabii ki gerçek bu değildir.

Avrupa kamuoyunun (özellikle de, çoğunluğa sahip olduğu yerlerde Sol kamuoyunun) bu projenin hayata geçirilmesi konusunda inanılmaz derecede destek vermesi (zaten Birleşik Devletler kamuoyu o kadar böndür ki hiç sorun çıkarmaz!) faciadır ve bu durumun trajik sonuçları olacaktır. Medyanın, Washington'un müdahale etme kararı aldığı bölgelerde odaklaşan yoğun kampanyaları, bu yaygın fikir birliğini açıklar. Fakat bunun ötesinde, Batı'daki halklar, Birleşik Devletler ve Avrupa Birliği ülkeleri demokratik oldukları için, kendilerini Doğu'nun 'kanlı diktatörleri'yle uğraşmaya tahsis ettiklerini düşündükleri hükümetlerinin, kindarlık ve kötü niyetle hareket etmeyeceğine inandırılmışlardır. Bu inanç, gözlerini öylesine kör etmiştir ki, hâkim sermayenin çıkarlarının kendi üzerlerindeki kat'i nüfuzunu unuturlar. Böylece, emperyalist ülkelerdeki halklar, bir kez daha, vicdanlarının temiz olduğuna inanmaktadırlar.

20. Yüzyılın Mirası: Güney'in Yeni Küreselleşmeyle Yüzleşmesi

I.

'Bandung Dönemi' olarak adlandırdığım II. Dünya Savaşısonrasında, Üçüncü Dünya devletleri, kalkınmış ülkelere 'yetişmek' için, küresel kutuplaşmayı azaltma girişimi olarak, bü-

yük çoğunluğu ulusal-ölçekli (fiili veya potansiyel), merkezden-yönetilen kalkınma politikaları uygulamışlardı. Bu politikaların ülkeden ülkeye farklı başarılar elde etmesinin sonucu olarak, birbirlerinden çok farklı ülkelerden oluşan bir Üçüncü Dünya tablosu ortaya çıkmıştır. Bugün bu ülkeleri üç grup altında toplayabiliriz:

1. Doğu Asya'daki kapitalist ülkeler (Kore, Tayvan ve Singapur), Güneydoğu Asya ülkeleri (Malezya ve Tayland) ve Çin. Dünyanın hemen tüm bölgelerinde büyüme rakamları düşerken, bu ülkelerde artmıştır. 1997'den beri pençesine düşmüş oldukları krizi bir yana bırakırsak bu ülkeleri, dünya pazarlarında sanayi ürünleri satma yarışında sözü geçen aktif rakipler arasında saymamız gerekir. Bu ekonomik dinamizme, genellikle toplumsal dengesizliklerin şiddetinde bir azalma (bu konu, her örnek hadiseyi ayrıca tartışmayı ve daha titiz ayrıştırmalar yapmayı gerektirir) dış etkilere daha az maruz kalma (Doğu Asya'da, Avrupa Birliği'ndekilere benzer bölgelerarası ilişkilerin yoğunlaşması nedeniyle) ve devletin etkili müdahalesi (devlet, dışarıya açık ulusal kalkınma stratejileri uyguladığında dahi, bu stratejilerin icrasındaki belirleyici bir rolü inhisarında tutmaya devam eder) eşlik etmiştir.
2. Aynı derecede sanayi imkanlarına sahip Latin Amerika ülkeleri ve Hindistan. Fakat bu ülkelerde, entegrasyona gitme yönündeki bölgesel çabalar daha az göze çarpar (Latin Amerika'da % 20'ler düzeyindedir). Devletlerin müdahalelerinde pek tutarlılık yoktur ve bu bölgelerde zaten muazzam boyutlarda seyreden eşitsizliklerin artması, büyüme rakamları mütevazı rakamlarda seyretmeye devam ettiği için, iyiden iyiye içler acısıdır.
3. Tümü birden modası-geçmiş bir uluslararası işbölümüne bağlı kalan Afrika, Arap ve İslam dünyası ülkeleri. Hem henüz sanayi çağma girmemiş oldukları için hem de sanayileri kırılgan, dış etkilere açık ve rekabet edebilme gücüne sahip olmadığı için, hala temel ürünleri ihraç etmektedirler. Bu şartlarda, toplumsal dengesizlikler, yoksulluğun

arttığı ve dışlanmış kitlelerin büyüdüğü bir yapı doğurur. Afrika veya Arap ülkeleri arasında bölgesel bütünleşme yönünde en küçük bir gelişme yoktur. Neredeyse hiç büyüme olmaz. Bu grubun içinde, fakir ve çok fakir ülkelerin yanında, zengin (nüfusu az petrol ihracatçısı) ülkeler de yer alsa bile, tek bir tanesinin bile, küresel sistemin biçimlenmesinde aktif bir rolü yoktur. Bu anlamda, hepsi tümüyle marjinalleşmişlerdir. Bu ülkeleri, tarımsal ürünlerin ihracı, madencilik veya petrol gelirine dayalı üç sözde-kalkınma modeli ve ulusal kurtuluş mücadelelerinden mülhem farklı toplumsal hegemonya modelleri çerçevesinde analiz etmek mümkündür. Bu noktadan sonra şurası açıktır ki, söz konusu 'kalkınma'nın, zamanın kapitalizminin küresel genişleme sürecine katılma çabasının dışında bir anlam taşıması zordur ve bu şartlar altında, kalkınma terimini bu ülkeler için kullanmak ne derece doğrudur, bu çok tartışma götürür.

Bu üç kategoride yer alan ülkelerin sınai üretiminin rekabet edebilirlik özelliği, çevrede yer alan aktif bölgeleri, marjinalleştirilmiş alanlardan ayıran tek fark değildir. Bir de siyasal fark vardır. Aktif çevre ülkelerindeki siyasal güçlerin ve onların ardında (tüm toplumsal çelişkileriyle beraber) bir bütün olarak duran toplumun kalkınmayı gerçekleştirmek için bir projesi ve stratejisi vardır. Çin, Kore ve daha az ölçüde olmak kaydıyla Hindistan, Güneydoğu Asya'daki belirli ülkeler ve birkaç Latin Amerika ülkesinde durum budur. Bu ulusal projeler, küresel hakimiyeti elinde bulunduran emperyalizmin projeleriyle yüzleşmektedir ve bu yüzleşmenin neticesi geleceğin dünyasını şekillendirecektir. Diğer tarafta, marjinalleştirilmiş çevre bölgelerinin (siyasal İslam'ın böylesi bir projeye sahip olduğu iddiasına benzer bir tez öne sürüldüğünde bile) ne kendilerine ait bir projesi ne de kendilerine ait bir stratejisi vardır. Emperyalist çevreler, onlar adına düşünmekte ve bu bölgelerle ilgili projeler (Avrupa ülkeleri birliği Afrika, Karayib ve Pasifik ülkelerinin luşkurduğu birlik, ABD ve İsrail'in

'Ortadoğu Projesi ve Avrupa'nın belli-belirsiz Akdeniz ülkeleri birliği projesi gibi) geliştirmektedirler. Ama bunların karşısına yerel güçlerin imzasını taşıyan bir proje çıkarılamamıştır. Bu yüzden bu ülkeler, küreselleşmenin pasif tebaalarıdırlar. Bu grupta yeralan ülkeler arasında giderek artan farklılaşmalar, Üçüncü Dünya kavramının geçerliliğini tekzib etmiştir ve Bandung çağının birleşik cephe stratejilerine son vermiştir.

Bununla birlikte, gözlemciler, önceki Üçüncü Dünya ülkelerinin doğasına ve kapitalist genişlemenin bu ülkelerdeki istikbaline ilişkin değerlendirmelerinde hemfikir olmaktan uzaktırlar. Bazıları için, ortaya çıkan ülkelerin en dinamik olanları, her ne kadar küresel hiyerarşide hala ortalarda yer almalarına rağmen, yetişme yolunda yürüyenlerdir ve bunlar artık çevrenin unsuru olarak görülmezler. (Benim de aralarında bulunduğum) diğerleri için ise, bu ülkeler, yarının gerçek çevre ülkelerini oluştururlar. Merkez ve çevre ülkeler arasındaki tezat, 1800'den 1950'ye kadarki dönemde, sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ekonomiler arasındaki tezatta olduğu gibi, yeni ve farklı kriterlere dayanır. Bunlar, Üçlü'nün icra ettiği 5 tekelin analizi yapılarak teşhis edilebilir ki, daha sonra bu konuya tekrar döneceğiz.

Sanayileşme, her nerede en dikkat çekici ilerlemeyi kaydetmişse, çevre ülkeler daima muazzam rezervleri ellerinde tutar. Bununla şunu söylemek istiyorum: bu ülkelerin çeşitli olsa da, çok büyük miktarları bulan iş gücü unsurları düşük üretkenlik özelliğine sahip işlerde (tabii iş verildiğinde) çalıştırılır. Bunun sebebi, modernizasyon -yani yetişme- politikalarının, (verimlilik ve hatta belki rekabet edebilme özelliğine sahip olmak adına) kendileri de bizzat modern olan teknolojik seçenekleri tahmil etmesidir; ki bu seçenekler, kıt kaynakların (sermaye ve vasıflı işçi) kullanımı açısından son derece pahalıdır. Söz konusu modernizasyon, gelir dağılımındaki büyüyen eşitsizlikle birleşince, bu sistemli dengesizlik daha da vahim bir hal alır. Bu şartlar altında, merkez ve çevre arasındaki

tezat, had safhada olmaya devam eder. Merkez ülkelerde, gerçekten elde mevcut olan pasif rezerv, azınlığı teşkil eder (şartlara göre, dönem dönem değişir ama % 20'nin üstüne çıktığı da hemen hiç görülmemiştir). Çevre ülkelerde ise, bu rezerv, daima, çoğunluğu oluşturur. Tek istisnaları, Çin komünizminin kendilerine de 'bulaşması' tehlikesiyle baş etme hususunda kendilerine yardım edilmesi zorunlu olan Kore ve Tayvan'dır; Bu ülkeler, çok çeşitli nedenlerle, kendileri için son derece uygun olan jeostratejik faktör de dahil, bir başka yerde benzerine rastlanmayacak bir büyümeyi gerçekleştirmişlerdir.

Peki marjinalleştirilmiş bölgeler için ne söyleyebiliriz? Bunlar acaba tarihte emsali olmayan birer fenomen midirler? Yoksa tam tersine, çevrede yer alan bütün ülkeler için ehveni şer olan güç ilişkilerince, II. Dünya Savaşı'ndan sonra (bir süreliğine) yavaşlatılmış olan kapitalist genişlemenin daimi bir eğiliminin ifadesi midirler? Sonraki durumda, Üçüncü Dünya'yı oluşturan ülkeler arasındaki farklılıklara rağmen, sömürgecilik karşıtı mücadelelerindeki 'dayanışma'nın, temel ürünlerin fiyatlarıyla ilgili taleplerinin ve modernleşme yönünde ortaya koydukları siyasal iradenin (ki Batılı güçlerin önüne geçmeye çalıştıkları sanayileşmeyi amaçlayan bir iradedir) temelinde işte bu istisnai durum vardı. Bunun nedeni, hiç şüphesiz, farklı ülkelerin, Üçüncü Dünya'nın birleşmesi ve dayanışmasının aşındırıldığı bu cephelerde değişen derecelerde başarıya ulaşmış olmasıdır.

Bazı ülkelerin, bu bakımdan, giderek marjinalleştiği söylenir ki bu sözcük, bu ülkelerin küresel sistemin 'dışında' yer aldığını veya olsa olsa bu sisteme sadece yapay bir şekilde entegre olduğunu ve bu yüzden kalkınmalarının, sisteme 'daha fazla' entegre oldukları anlamına geldiğini gösterir. Aslında dünyadaki tüm bölgeler (sözde-marjinalleşmiş Afrika da dahil olmak üzere) küresel sisteme aynı derecede entegre olmuşlardır ama bu, farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Marjinalleşme, asıl sorulması gereken soruyu gizleyen yanlış bir kavramdır; soru:

"çeşitli bölgeler ne ölçüde entegre olmuşlardır" şeklinde değil, "bu bölgeler ne şekilde entegre olmuşlardır?" şeklinde sorulmalıdır.

Afrika'nın küresel sisteme entegre oluşu, sistemin kurulmaya başladığı erken ticari kapitalizm safhasında (1500-1800) ve ardından sömürgecilik döneminde (1880-1960) gerçekleşti. Dünya kapitalizmine bu tarzda dahil olmanın sonuçları, Afrikalılar için felaket oldu. İlk olarak, tarımsal devrimin başlamasını -yaklaşık bir asır- geciktirdi. Modernizasyon için yatırım (hiçbir makine veya gübreleme) yapmaksızın, sadece el emeğinin karşılığını vererek (yani bu el emeğini, geleneksel kendi kendine yetme çerçevesinde yeniden üreterek) veya zenginliğin yeniden üretimi için gerekli olan doğal kaynakların idamesini garantilemek (tarımsal topraklar ve ormanların yağmalanmasını önlemek) suretiyle bile köylülerin işgücünden ve doğanın sunduğu zenginliklerden bir artık (değer) çıkarılabilirdi. Doğal kaynakların kullanımıyla gerçekleşen bu tarz bir kalkınma, o zamanın eşitsiz uluslararası iş bölümü uygulamasıyla aynı dönemde meydana geldi ve bu yüzden herhangi bir yerel orta sınıfın oluşmasına imkan vermedi. Bunun aksine, bu sınıf her ne zaman oluşmaya başlamışsa, sömürgeci otoriteler de, onu bastırma için derhal harekete geçmişlerdir.

Sonuç olarak, bugün, sözde-az-gelişmiş ülkelerin (WTO) çoğu, Afrika'da yer almaktadır. Bugün, bu 'Dördüncü Dünya'yı meydana getiren ülkelerin büyük bir bölümü, kapitalizmin küresel genişleme sürecinin erken safhalarında, sisteme sıkı sıkıya entegre oldukları için tahrip edilen ülkelerdir. Hindistan'da İngilizlerin biricik sömürgeci olan Bengal devletinin halefi olan Bangladeş de, bu tahribatın bir örneğidir. Fakir olup da küresel sisteme entegre olmayan veya az entegre olan sadece birkaç ülke vardır. Dün, belki Kuzey Yemen veya Afganistan'ı bunlar arasında sayabilirdik. Bu ülkelerin, şu an itibarıyla gerçekleşmekte olan entegrasyonları, tıpkı dün diğerleri-

nin entegre oluşlarındaki gibi, 'yoksulluğun modernleşmesi'nden, -topraksız köylüleri barındıran, derme-çatma binalardan oluşan kasabalardan- başka bir şey doğurmaz. Ulusal kurtuluş hareketinin ve sömürge-döneminden miras kalan devletlerin zaaflarının tarihi, geriye bakıldığında, bu sömürgecilik tarzına dek gider. Bu yüzden, bu zaaflar, evvelki sömürge dönemi-öncesi Afrika'nın bir ürünü değildir ve fırtınada ortadan kaybolmuşlardır. O bildik ırkçı söylemiyle birlikte, aynı konuya dönmek suretiyle, kendini haklı çıkarmaya çalışan küresel kapitalizmin ideolojisinin iddiasının aksine, Bağımsız Afrika'ya yönelik olarak, çürümüş siyasal orta-sınıflarını, ekonomik istikametinin olmayışını ve kırsal cemiyet yapılarının değişime inatla direnmelerini adres göstererek yapılan eleştiriler, çağdaş Afrika'nın bu olumsuz özelliklerinin, 1880 ve 1960 yılları arasında giderek arttığını unutmaktadır.

II.

Bugün hakim olan eğilimlerin, hem tüm sistemin hem de onun çeşitli tamamlayıcı parçalarının evrimini belirleyen temel aktif saikler olarak varlığını sürdürdüğünü varsayalım. Bu durumda, benim aktif işgücü ordusu adını verdiğim (dünya pazarında rekabet edebilecekleri faaliyetlere, en azından potansiyel olarak, girişecek tüm işçiler) ile pasif yedek (sadece marjinalleşmiş olanlar veya işsizler değil ayrıca düşük-üretkenlikteki işlerde çalışan, yoksulluğa mahkum edilmiş diğerleri) arasındaki ilişki ne yönde gelişebilir?

Bazı gözlemcilere göre, Üçlü'yü oluşturan ülkeler, neo-liberalizm tercihiyle başlayan gelişmenin peşinde olacaklar ve bunun sonucu olarak, geniş bir yedek işçi ordusu, kendi arazileri üzerinde yeniden inşa edilecektir. Dünya ölçeğindeki hakim pozisyonlarının devamını temin yolunda bu ülkeler, esas itibarıyla, 5 tekel etrafında yeniden organize olabilirler ve böylece sıradanlaşmakta olan ve fakat bu tekelleri kullanarak denetim altında tutulan dinamik çevre ülkelerine havale edi-

len 'geleneksel' sanayi üretiminin tüm kesimlerinden vazgeçebilirler. Bu durumda, yeniden inşa edilen bu yedek ordusu, çok daha büyük olur. Söz konusu çevre ülkelerde, sınai üretimin 'geleneksel' kesimlerinde istihdam edilmiş bir aktif ordu ile bir yedek ordunun birarada bulunmasıyla tavsif olunan bir ikili yapıyı da buluruz. Her ne kadar 5 tekel, hiyerarşinin devamını sağlamakta ise de, böylesi bir yolla elde edilen gelişme, iki grubu (merkez/çevre) birbirine daha da yaklaştırır.

Hem bu konu üzerine hem de bu konunun, tam da işgücü kavramı, bir ulusal üretken sistemin doğurduğu göreceli homojenlik kavramı ve hatta merkez ile çevre arasındaki zıtlık kavramına yönelik ima ettiği revizyonlar üzerine pek çok şey yazılmıştır. Aynı yaklaşımdan hareketle ilan edilen 'emeğin sonu', sözde yeni şebeke toplumu, projelerin karşılıklı etkileşimi yoluyla sosyal hayatın yeniden tanzim edilmesi (Fordist sanayi toplumuna karşı olarak, bazan 'Projeler toplumu' olarak adlandırılır) (Castells, 1996), fütürolojinin gündeme getirdiği sorunların bazılarır. Ne şekilde ifade edilirse edilsin bu öngörüler, toplumsal ilişkilerin baskın şeklinin genelleşmesinden dolayı, toplumların göreceli olarak bile homojen kalamayacağı ihtimalini artık hesap edememektedir. Çevre bölgelerde olduğu gibi, merkez bölgelerde de, farklı hızlarda ilerleyen ekonomiler ve toplumlar, mecburen var olacaktır. Bir yerde, 'yeni projeler toplumu'nun nimetlerinden yararlanan, zengin ve hali-vakti yerinde bir 'birinci dünya' olacak, bir başka yerde, iliklerine kadar sömürülen işçilerin oluşturduğu bir 'ikinci dünya' olacak, bir başka yerde de dışlanmışlardan oluşan bir 'üçüncü' (veya 'dördüncü') dünya' olacaktır.

İyimser siyasal gözlemciler, bir aktif ordu ve bir yedek ordunun merkez ve çevre bölgelerinin toprakları üzerinde yan yana yer almalarının, radikalleşme ve enternasyonalizme dönüşme gücüne sahip, önemli sınıf mücadelelerinin yeniden başgöstermesine sebep olacak uygun şartları hazırlayacağını söyleyebilirler.

Benim bu umutlarla ilgili çekincelerim ise, şöyle özetlenebilecek iki gözleme dayanmaktadır:

1. Merkez ülkelerde, büyük daimi bir yedek orduyu, yeniden inşa etmek ve ekonomiyi (aşağıda tanımlanan) 5 tekelle bağlantılı faaliyetler üzerine yeniden odaklamak muhtemelen imkansız olacaktır. Üçlü'nün siyasal sistemi, buna kolay kolay izin vermeyecektir. Ardından, şu veya bu yolla, şiddetli patlamalar, hareketi, neo-liberal alternatifin açtığı yollardan ayırıp, farklı yönlerde ilerlemeye sevk edecektir (ve bu, önü alınamaz bir hal alacaktır). Hareket, elde edilen yeni ve ilerici toplumsal tavizler istikametinde, ya Sol'a ya da faşist eğilimleriyle birlikte ulusal halkçılık ekseninde, Sağ'a yönelecektir.
2. En dinamik çevre ülkelerde bile modernleşmiş üretken faaliyetlerin genişlemesinin, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı, halihazırda düşük-üretkenlikli işlerle meşgul olan devasa rezervleri emmesi zor olacaktır. Bu yüzden dinamik çevre ülkeler, çevrede kalmaya devam edeceklerdir. Yani, ancak yavaş yavaş modernleşen geniş alanlarla çevrili, modernleşmiş yerleşim bölgeleri neden olduğu büyük çelişkilerle delik deşik olmuş toplumlar olarak kalacaklardır. Bu çelişkiler, onları, bir tabiiyet mevkiinde, yani merkezdeki 5 tekele uşaklık edecek konumda tutacaktır. (Diğerleri arasında, Çin devrimcilerinin geliştirdiği) bu toplumların sorunlarını sadece sosyalizmin çözebileceği yönündeki tez hala doğrudur. Yani eğer sosyalizm ile, tümüyle işi bitmiş ve nihai olduğu varsayılan bir reçeteyi kast etmiyor, bilakis herkesin dayanışma içinde olmasını açıkça öngören, medeni araçlar kullanarak, geniş rezervlerin yavaş yavaş ve örgütlü bir şekilde modern yerleşim bölgelerine transferini sağlayan halkların stratejilerine uygun olarak icra edilen bir hareketi anlıyorsak bu, doğrudur. Bu, harici ilişkilerin, uzun-vadeli geçiş sürecinin bu halkçı, ulusalcı aşamasının mantığına tabi olması anlamında eski reçeteyle bağlarını koparmış bir anlayışı gerektirir. Rekabet edebilirlik düşüncesinin, hakim söylemde istismar edildiğini belirtmek de önemlidir. Burada, bu fikir, bir

girişimin yöneticisinin miyop bakışına denk düşen mikroekonomik bir kavrama indirgenir. Halbuki, bu, (tarihsel olarak ulusal olan) üretken sistemlerdir ve bir bütün olarak verimliliği de, kendi parçası olan girişimlere söz konusu rekabet edebilme kapasitesini kazandırır.

Burada aktarılan gözlemler ve ortaya atılan düşünceler temelinde, merkez Üçlü'nün dışındaki dünyanın üç farklı düzeydeki çevre ülkelerden oluştuğu görülebilir.

1. *İlk düzey.* Ulusal üretken sistemlerin inşasında başarılı olmuş (ve bu yüzden, aktüel anlamda değilse bile, potansiyel olarak rekabet edebilirlik özelliğine sahip) önceki sosyalist ülkeler (Çin, Kore, Tayvan, Hindistan, Brezilya ve Meksika).
2. *İkinci düzey.* Sanayileşme çabası gösteren fakat ulusal üretken sistemler oluşturmakta başarısız olmuş ülkeler (Arap ülkeleri, Güney Afrika, İran, Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri). Bu ülkeler de, (özellikle ucuz işgücüne sahip oldukları için) rekabet edebilirlik özelliğindeki endüstriyel kurumları tesadüfen bulmak mümkündür ama rekabet-edebilirlik özelliğine sahip bir sistemleri yoktur.
3. *Üçüncü düzey.* Sanayi devrimine girmemiş ülkeler (kabaca söylersek, ACP ülkeleri). Bunlar, sadece doğal avantajların denetleyici faktör olduğu sahalarda (madenler, petrol ve tropikal tarımsal ürünler) potansiyel olarak rekabet edebilirlik özelliğine sahiptir.

% 40'dan (Rusya'da) % 80'e (Hindistan ve Çin'de) varan oranlarda değişen pasif yedekleri, ilk iki düzeyde emmek tüm ülkelerde imkansız olmuştur. Afrika'da bu oran, % 90'lara yaklaşır veya bu oranı bile geçer. Bu şartlar altında, rekabet-edebilirlik özelliği kazanmayı uman bir stratejik hedeften bahsetmek, anlamsız bir tartışmaya girişmek olur.

Emperyalist Merkezlerin Yenilenmiş Tekelleri

I.

Bir ülkenin dünya piramidindeki mevkiini, ürettiklerinin dünya pazarlarındaki rekabet-edebilirlik düzeyi belirler. Malumu ilam kabilinden var olan bir gerçeği kabul etmemiz, hiçbir surette, bu mevkiye, 'pazarın nesnel yasaları' olduğu iddia edilen kurallara bağlılık kriteriyle tamı tamına ölçülen 'akılcı' ekonomi politikalarının uygulanması suretiyle ulaşıldığını söyleyen sıradan popüler ekonomi görüşünü paylaştığımız anlamına gelmez. Aksine ben, sözkonusu rekabet-edebilirliğin, ekonomik, siyasal ve sosyal olmak üzere, tüm gerçeklik alanlarında faal olan bir çok şartın bir araya gelerek ortaya çıkardığı karmaşık bir netice olduğunu öne sürüyorum. Dahası, bu eşitsiz mücadelede, merkezdekiler, maksimum etkiyi doğurması için hepsinin eylemlerini bir araya getirerek '5 tekel' adını verdiğim avantajlara sahiptirler. Bu 5 tekel, bu yüzden, sosyal teoriyi tümüyle sorgular. Bana göre, bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Teknolojinin çeşitli alanlarındaki tekel. Ki ancak (büyük ve zengin) bir devletin üstlenmeyi göze alabileceği devasa harcama talepleri vardır. Liberal söylemin asla bahsetmediği bu destek olmaksızın, -özellikle de askeri harcama desteği olmaksızın- bu alanlardaki tekelin devamlılığı sağlanamaz.
2. Küresel akışları denetleyen tekel. Dünya mali pazarlarında faaliyet gösteren büyük mali kurumların kurulma süreçlerinin liberalleşmesi, bu tekele, emsali görülmemiş bir etkinlik kazandırmıştır. Yakın zamanlara değin, bir ulusun tasarruflarının büyük bölümü, kendi mali kurumlarının yönetimindeki (genellikle ulusal) piyasada tedavülde olabilirdi. Bugün durum artık farklıdır; tasarruflar, faaliyet sahası artık tüm dünya olan mali kuruluşların müdahalesi sonucu belirli merkezlerde toplanmaktadır. Bunlar, sermayenin en küreselleşmiş kesimi olan mali sermayeyi

oluştururlar. Bununla birlikte, bu ayrıcalığın temelinde, mali küreselleşmenin benimsenmesini temin eden bir siyasal mantık vardır. Bu mantığa, mali transferler alanıyla sınırlandırılmış olsa bile, bağları koparacak basit bir politik kararla itiraz edilebilir. Dahası, küreselleşmiş mali sermayenin serbest hareketi, bir dünya para sisteminin tanımladığı çerçeve içinde vuku bulur. Bu sistem (paranın, diğer mallar gibi bir mal olduğu teorisine uygun olarak) rayiç değeri özgürce tayin ettiği dogmasına ve doları, fiilen evrensel para olarak kabul eden anlayışa dayanır. Bu şartların ilkinin bilimsel bir temeli yoktur, ikincisi ise, ancak başka alternatif olmadığı için iş görür. Belirli bir ülkenin ulusal parasının, uluslararası para işlevini görmesi, ancak, eğer uluslararası rekabet şartları gereğince bu ülkede yapısal bir ihracat fazlası elde edilebilirse ve bu fazlanın, diğerlerinin yapısal ayarlamalarını finanse edeceği garantisi alınabilirse mümkün olabilir. 19. yüzyılda, Büyük Britanya'nın hali bu idi. Bugün Birleşik Devletler'in durumu bundan farklıdır; tersine ABD, açıklarını, başkalarından aldığı borçla kapatmaktadır. Birleşik Devletler'in rakiplerinin durumu da Britanya'nın halinden farklıdır. Birleşmeden sonra Almanya'nın fazlaları buharlaşmıştır. Japonya'nın verdiği fazla ise, diğerlerinin yapısal ayarlamalarındaki mali ihtiyaçlarını karşılamaya hiçbir şekilde yetmemektedir. Bu şartlar altında, bir 'doğal' kalkınma yolu olarak görülmesi hayli zor olan mali küreselleşme, tam tersine, son derece kırılgandır. Kısa-vadede, sadece daimi bir istikrarsızlık üretir ve verimli bir şekilde faaliyette bulunacak ayarlama süreci için gereken istikrarı sağlayamaz.

3. Gezegenin doğal kaynaklarına erişme tekeli. Bu kaynakların düşüncesizce sömürülmesinin, bundan sonra gezegen için doğurduğu; yani kısa-vadeli bir sosyal akılcılıktan başka bir şeye dayanmayan kapitalizmin üstesinden gelemeyeceği tehlikeler, (tek ilgilendikleri şey, başkalarının kendi müsrif pratiklerini aynen taklid etmelerini önlemek olan) daha önceden kalkınmış olan ülkelerin tekelini daha da önemli kılar.
4. İletişim ve medya alanındaki tekel. Bu, sadece dünya kül-

türünü, en asgari düzeyde homojenleştirmemekte, ayrıca yeni siyasal manipülasyon araçlarına da kapı aralamaktadır. Modern medya pazarının genişlemesi, zaten, bizzat Batı'daki demokrasi kavramı ve pratiğinin erozyona uğramasındaki başlıca faktörlerden biridir.

5. Son olarak, kitle imha silahlarının tekeli. Savaş-sonrası dönemde, dünya güçlerinin iki-kutuplu yapısından dolayı sınırlandırılmış olan bu tekel, tıpkı 1945'teki gibi, tekrar Amerikan diplomasisinin, başka kimseye kullanma hakkı tanımadığı mutlak silah haline dönüşmüştür. Her ne kadar, sahici bir küresel silahsızlanmanın demokratik dünya tarafından denetlenemediği durumlarda, herkesin çabucak bu silahlara sahip olabilmesi, beklenmedik bir yolla denetimin elden gitmesi yönünde bir aşikar tehlikeye sebep olsa da, bu kabul edilemez tekele karşı mücadele etmeyi mümkün kılacak bundan başka hiçbir araç yoktur.

Hepsini bir arada ele aldığımızda, bu 5 tekel, küreselleşmiş değer yasasının ifadesini bulduğu çerçeveyi tanımlar. Değer yasası, kendi sosyal ve siyasal muhitinden ayrı tutulabilen 'saf' ekonomik akılcılığın bir ifadesi olmaktan çok uzak olarak, tüm bu şartı öne süren faktörlerin yoğunlaşmış ifadesidir. Benim iddiam o dur ki, bu faktörler, bir yandan merkezdekilerin lehine çalışan yeni tekeller aracılığıyla icra edilen faaliyetlere eklenmiş sözde-katma değeri aşırı değerlendirirken, öte yandan, ürünleriyle birleştirilmiş üretken işgücünün değerini düşürmek suretiyle, çevre ülkelerin sanayileşmesini anlamsızlaştırır. Bu yüzden bu faktörler, dünya ölçeğinde gelir dağılımında, şimdiye kadar olmadığı ölçüde adaletsiz, çevre ülkelerin sanayilerini tâbi pozisyonda tutacak ve onları sözleşmenin zayıf tarafı statüsüne indirgeyecek yeni bir hiyerarşinin ortaya çıkmasına neden olurlar. Bu durum, kutuplaşma için, gelecekte alacağı biçimleri tayin edecek yeni bir temel oluşturur.

II.

Küresel ve uluslararası kurumların oluşturduğu sistem, şu

an Üçlü'ye ait merkezlerin yararlandığı, yukarıda bahsi geçen tekellerin güçlendirilmesi maksadıyla yeniden örgütlenmektedir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), uluslarötesi sermayenin, tam da bu 'avantajlar'ım artırmak ve küresel ekonomiye hükmetmesi için bunların meşruiyetini tesis etmek amacıyla kuruldu. Sözde-endüstriyel ve entelektüel mülkiyet hakları, uluslarötesi şirketlerin tekelini ebedileştirmek, bunların elde ettiği aşırı-karları güvence altına almak ve çevre ülkelerdeki daha özerk sınai kalkınmanın önüne muazzam büyüklükte ek engeller koymak niyetinden yola çıkarak icad edilmiştir. Çokuluslu büyük ilaç firmalarının, tüm dünya pazarlarına serbestçe ve ayrıcalıklı bir şekilde girme ve ucuz tıbbi ilaçlar üretmeyi hedefleyen herhangi bir yerel teşebbüse karşı peşin hükümle harekete geçme hakları olduğu yönündeki iddalarının neden olduğu skandal, 'küresel-ölçekli apartheid'(soykırım) modelinin iyi bir örneğidir. Zengin ülkelerin halkları, ehliyetli eller elinde tıbbi bakım alacaklar, ama diğerleri (yani Güney'in halkları) hayatları boyunca bu haktan mahrum kalacaklar! Benzer şekilde, WTO'nun, tarımı, devlet müdahalelerine karşı güvence altına alınmış küresel açık pazara entegre etmeyi amaçlayan tiksindirici taarruzu, Güney ülkelerinin, gıda güvenliğini sağlama yönündeki her türlü çabasını boşa çıkaracak ve Güney'de yaşayan yüz milyonlarca köylüyü sefalete sürükleyecektir.

Kuzey tekellerini güvence altına almak amacı taşıyan bu sistematik aşırı-korumacı politikalara hükmeden mantık, konu sözde-serbest ticaretin avantajları ve pazara serbestçe girme hususuna gelince, hakim söylemin geçerliliğini inkar eder. Bu politikalar, bu söylemle taban tabana zıttır ve bu yüzden 'propaganda'dan, yani yalandan başka bir şey değildirler. Bu mantık, herhangi bir ulusal yasa karşısında öncelik tanınan, bir uluslararası iş hukuku geliştirmeyi amaçlayan WTO'nun stratejisinde açıkça formüle edilmiştir. Ekonomik İşbirliği ve

Kalkınma Örgütü'ne (OECD) üye ülkelerce gizlice hazırlanan, Çok-uluslu Yatırım Antlaşması imzalanmasına ilişkin skandal proje, bu planın bir parçasıdır.

Küresel-ölçekli apartheid'i meşrulaştıracak bu projenin aksine, (sanki iş çevrelerinin çıkarları çok özel meşru hakları temsil ediyormuş gibi) bir iş hukukuna değil, halkların haklarını küresel-ölçekte talep eden bir uluslararası hukuka ihtiyaç vardır. Ancak bu çerçeve içerisinde, gezegen üzerindeki herkesin şerefli bir muameleye tabi tutulmasını garantileyecek ve geleceğin inşasında onların aktif ve yaratıcı katkılarının önşartı olacak yeni ve daha yüksek bir hukuku geliştirmeyi umabiliriz. (Kadın ve erkek, tam eşitlik içinde) insan haklarıyla, siyasal haklarla, sosyal haklarla (yaşama, çalışma ve güvenlik), cemaatlerin ve halkların haklarıyla ve son olarak, devletler arasındaki ilişkilerle alakalı tam ve çok-boyutlu bir hukuk yapısı, oluşturma çabası hiç şüphesiz düşünmenin, tartışmanın, eylemlerin ve kararların yer aldığı on yıllar boyunca sürecek bir gündemdir.

Ulusların egemenliğine saygılı olma ilkesi, uluslararası hukukun temel taşı olarak kalmalıdır. Eğer Birleşmiş Milletler İmtiyaz Belgesi'nin çerçevesini belirleyenler, bu ilkeyi ilan etmeyi tercih etmişse, bunun nedeni, tam da, bu ilkenin faşist güçlerce inkar edilmiş olmasıydı. İmparator Haile Selasiye, 1935'te Cemiyet-i Akvam'ın önünde yaptığı etkili konuşmada, bu ilkenin ihlal edilmesinin (zamanın demokrasilerinin korkakça razı olduğu bir ihlal), örgütün cenaze marşının çalınması anlamına geldiğini açıkça söylemişti. Bugün bu temel ilkeyi bizzat demokrasilerin ihlal ediyor olması, durumun vehametini azaltmaz, bilakis tam tersine, bu vehameti artıran bir durumdur. Dahası, bu durum, zaten başka bir yerde alınmış ve başkalarınca icra edilen kararların altına tedkik edilmeden imza atan bir büro muamelesi yapılan Birleşmiş Milletler'in sonunun başlangıcına işaret etmektedir. 1945'te ulusal egemenlik ilkesinin merasimle benimsenmesi, mantıken, savaş

yoluna müracaat etmenin yasaklanmasını da beraberinde getiriyordu. Buna göre devletler, egemenliklerini saldırganlıkla ihlal eden herkese karşı kendilerini savunma yetkisiyle donatılmıştır, fakat eğer saldırganlar bizzat kendileri olursa, önceden ayıplanırlar. Ancak, eski Yugoslavya'da saldırganlar NATO'ya üye ülkeler olmuştur.

Birleşmiş Milletler İmtiyaz Belgesi'nde adı geçen egemenlik ilkesinin ne anlama geldiği, hiç kuşkusuz belirsizdir. Bugün, demokratik kamuoyu, bu ilkenin, hükümetlere, kendi hukuklarına tabi olan insanlara diledikleri gibi davranma yetkisi verdiğini artık kabul etmemektedir ve bu tavır değişikliği, insanlığın ahlaki vicdanında kati bir ilerleme kaydedildiğini gösterir. Ancak çatışan bu iki ilkenin arasını nasıl bulacağız? Elbette hem devletlerin egemenliği hem de insan hakları terimlerinden birini iptal ederek değil. Birleşik Devletler'in seçtiği ve onun tebaası olan Avrupalı müttefiklerinin de izlediği yol, kesinlikle yanlış bir yoldur ve operasyonun asıl hedeflerini gizler; her ne kadar medya saldırıları, bizim öyle düşünmemizi sağlamaya çalışsa da, bu operasyonun, insan hakları konusunda yapacak hiçbir şeyi de yoktur.

Birleşmiş Milletler, uluslararası hukukun özenli bir şekilde düzenlendiği yer olmalıdır. Saygı duyulabilecek bir başka yer de yoktur. Bu görevi layıkıyla yerine getirebilmesi için, örgütün yeniden yapılandırılması gerekir. Burada en iyi haliyle bile son derece eksik bir şekilde kendilerini temsil eden hükümetler yerine, gerçek toplumsal güçlerin temsiline imkan verecek (kurumsal yenilikler de dahil) yollar ve araçlar üzerinde düşünülmelidir. Örgüt, liberallerin standart listesinde unutulan ve pazarların düzenlenmesini zorunlu olarak gerektiren bireyler ve halkların haklarıyla ve ekonomik ve sosyal haklarla ilgili uluslararası hukukun kurallarının (egemenliğe saygı), insicamlı bir bütünlük arz etmesi hedefine kilitlenmelidir. Bunlar, cevapların kaçınılmaz olarak çok kısa olacağı ve benim burada cevap bulma çabası göstermeyeceğim sorulara bo-

ğulmuş yoğun bir gündem oluşturmak için yeterlidir. Hiç kuşkusuz, süreç çok zaman alacaktır. Fakat başka kestirme bir yol da yoktur. İnsanlık tarihi henüz nihayet bulmamıştır ve imkanlarıyla uyumlu bir hızla ilerlemeye devam edecektir.

Üçlü'yü oluşturan hükümetlerin desteklediği, uluslarötesi sermayenin, küresel-ölçekli apartheid planının tatbikinde işlevsel rolü olan diğer büyük 'uluslararası' kurum ise NATO'dur.

Küresel jeopolitik, içinde bütün kalkınma stratejilerinin ortaya serildiği çerçeveyi oluşturur. Ötedenberi benimsenen, en azından şimdiye dek modern dünyanın (yani, 1492'den bu yana dünya kapitalist sisteminin) benimsediği yol budur. Kapitalist genişlemenin birbiri ardınca devam edegelen safhalarındaki jeopolitiğin çerçevesini belirleyen iktidar ilişkileri, hakim ülkelerin kalkınmasını (terimin olağan anlamıyla) kolaylaştırır ve diğer ülkelerin kalkınmasına engel oluşturur. Bugünün karakteristik vasfı ise, Birleşik Devletler'in hegemonya projesinin sınırlarının, tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişlemesidir. Dahası, bu proje, tüm aşamayı, tek başına işgal eder. Çift-kutupluluk döneminde (1945-1990) olduğu gibi, Birleşik Devletler'in kontrol ettiği sahayı sınırlama amacı taşıyan hiçbir karşıt-proje artık yoktur. Avrupa projesi ise, kuruluşundaki belirsizliklere ek olarak, tekrar başlangıca geri dönülen bir safhaya bizzat girmiştir. Bandung döneminde (1955-1975) Batı emperyalizmine karşı ortak bir cephe oluşturma ihtirası taşıyan Güney ülkeleri (77'ler Grubu, Bağlantısızlar Topluluğu), bu fikri terk etmişlerdir. Bu yolda tek başına kalan Çin'in bile, kendisi bizatihi belirsiz olan, kendi ulusal projesini korumanın ötesinde hemen hiçbir büyük emeli kalmamıştır ve bugün bu ülke, dünyanın şekillenişinde aktif bir partner olma iddiası varmış gibi davranmamaktadır.

Birleşik Devletler'in hegemonyasının temel direği, askeri gücüdür. 1945'ten beri sistemli bir şekilde inşa edilen ve tüm gezegeni kuşatan, (her biri Amerikan ordusu emrine bağlı) bölgelere bölünmüş bu hegemonya, herkesi, Sovyet askeri gü-

cünün empoze ettiği barış içinde bir arada yaşama anlayışını kabule zorladı. Soğuk Savaş bittiğinde, sözde-tehdidi, Amerikan askeri sisteminin yerleşmesinin bir bahanesi olarak hizmet görmüş olan SSCB'nin çöküşüne rağmen, Washington, bu sistemi ortadan kaldırma yolunu değil, bilakis tam tersine, onu güçlendirmeyi ve şimdiye kadar kontrolü altına girmekten uzak durmuş bölgelere de yaymayı tercih etti.

Ordu, hegemonyacı taarruzda tercih edilen bir araçtır. Nihayetinde Üçlü'nün küresel sistem üzerindeki hegemonyasını garantileyen Birleşik Devletler hegemonyası, müttefiklerinden, tıpkı Büyük Britanya, Almanya ve Japonya gibi, herhangi bir duygusal krize mahal vermeden veya 'kültür' üzerine vurguda bulunan herhangi bir söyleme tevessül etmeden, böyle yapmanın gerekliliğini itiraf ederek Amerika'nın dümen suyunda gitmeye razı olmalarını ister. Bu tavırları Avrupalı politikacıların, Avrupa'nın ekonomik gücü hakkında attıkları nutukların hiçbir sahici değeri olmadığını gösterir. Avrupa kendisini, kendine ait hiçbir projesi olmadan, sadece ticari rekabet alanına hasrettiği için peşinen mağlup olmuştur. Amerika, bunu gayet iyi bilmektedir. Bugün NATO, 'uluslararası toplum' adına konuşmaktadır; o münasebetle de, Birleşmiş Milletler yoluyla bu topluma hükmeden demokratik ilkeyi küçümsemiş olmaktadır. Amerika'da sözkonusu küresel strateji hakkında yapılan müzakerelerde, insan hakları ve demokrasiden nadiren bahsedilmektedir. Ancak küresel stratejilerin uygulanması aşamasında yararlı görüldüklerinde, bunlardan yardım istenir. Bunun sonucu olarak da, insanı hayrete düşüren hırçın ve alaycı tavır ve sistematik olarak çifte-standart kullanımı ortaya çıkar.

Amerikan projesinin hem amaçlarını hem de araçlarını bilmek zor değildir. Her ne kadar bu amaçların meşrulaştırılması, Amerikan geleneğinin kendini hep haklı gören vasfı yüzünden epey zorlaşsa da bu amaçlar hakkında başlıca meziyeti açık-sözlülük olan bir dil kullanılarak görüşmeye başlanır.

Amerika'nın küresel stratejisinin 5 hedefi vardır: 1) Üçlü içinde bulunan diğer ortakları (Avrupa ve Japonya) etkisizleştirmek ve boyun eğdirmek ve bunların Birleşik Devletler'in yörüngesi dışında faaliyette bulunma gücünü en aza indirmek, 2) NATO vasıtasıyla askeri kontrolü sağlamak ve önceki Sovyet dünyasının kırıntılarını 'Latin Amerikalılaştırmak', 3) Ortadoğu, Ortaasya ve diğer petrol kaynakları üzerinde tek başına kontrolü elinde bulundurmak, 4) Çin'i parçalamak, diğer büyük devletlerin (Hindistan, Brezilya) boyun eğmelerini sağlamak ve küreselleşmenin şartlarını belirleme noktasında pazarlık yapacak bir mevkide bulunabilecek bölgesel blokların oluşmasını önlemek, 5) Hiçbir stratejik çıkarı temsil etmeyen Güney bölgelerini marjinalleştirmek.

Birleşmiş Milletler'in yerini alan WTO ve NATO, yeni 'küresel düzen'in (düzensizliğin), küresel emperyalist sistemin yeni apartheid'inin temel araçlarıdırlar. Küresel sistemin diğer kurumları da, ancak WTO ve NATO'nun genel stratejilerini desteklemeleri kaydıyla, bu çerçevede bir takım roller üstlenebilirler. Dünya Bankası'nın durumu budur. Adı, şatafatlı ifadelerle, küresel ekonominin stratejik tercihlerini formüle eden büyük 'think tank' kuruluşu olarak takdim edilen bu kurum, kesinlikle bu kadar önemli değildir. Ekonomik düzeydeki stratejik kararlar alma sorumluluğu fiilen WTO'ya, siyasal kararları alma sorumluluğu da fiilen NATO'ya bırakılmış iken Dünya Bankası'nın, G-7 için slogan ve söylem üretmekle görevli bir çeşit propaganda bakanlığı olmanın ötesinde bir işlevi çoğunlukla yoktur. Her ne kadar, genellikle, Dünya Bankası örneğinde olduğu kadar önemi üzerinde durulmasa da, Uluslararası Para Fonu (IMF) ondan daha önemlidir. Uluslararası para sistemi dalgalı kur oranları ilkesine göre tanzim edildiği sürece ve IMF, belli başlı kurlar (dolar, mark, euro, yen) arasındaki ilişkilerden sorumlu tutulmadığı sürece, Kuzey'in hakimiyetindeki bir kuruluş olarak, Güney için, ancak bir çeşit üst kur otoritesi olarak çalışır.

III.

Küreselleşmiş kapitalizmin çerçevesi içinde, Üçlü içindeki ve çevre ülkelerdeki üretken sistemlerin göreceli rekabet-edebilirliği ve bunların başlıca gelişme eğilimleri, orta-uzun vadedeki muhtemel görünümleri için, önemli faktörlerdir. Bir bütün olarak ele alındığında, bunlar, hemen her yerde farklı hızda işleyen birkaç ekonomik sistem üretmektedir: belirli sektörler, bölgeler ve özellikle devasa uluslarötesi boyutta olanlar arasında yer alan) girişimler, güçlü büyüme oranlarını kaydetmekte ve yüksek karlar elde etmektedirler; diğerleri ise, durağanlaşmakta, inişe geçmekte ve dağılmaktadırlarlar. İşgücü pazarları ise, bu duruma kendilerini 'ayarlayabilmek' için bölünmektedir.

Bir kez daha soralım: bu gerçekten yeni bir olgu mu? Yoksa, tam tersine, farklı hızlarda işlemek, kapitalizm tarihinde hep rastlanan bir model midir? Eğer böyleyse, bu olgunun savaş-sonrası dönemde (1945-1980) azalması sadece bir istisnadır; çünkü bu dönemde, toplumsal ilişkiler, devletin (refah devleti, Sovyet devleti ve Bandung dönemindeki Üçüncü Dünya'yı oluşturan ulusal devlet) sistematik müdahalelerini gerekli kılmıştı. Devlet, bölgeler ve sektörler arasındaki zaruri transferleri düzenleyerek, üretken güçlerin büyümesini ve modernizasyonunu kolaylaştırdı.

Önemli uzun-vadeli eğilimlerin parçası olan ve özel kriz yönetimi durumlarına dayanan bu olguları, karmaşık bir hal almış gerçeklik içinden ayıklamak kolay değildir. Şu anki safhada her iki olgu grubu da çok gereklidir. Burada, olgunun 'kriz ve kriz yönetimi' boyutunun yanısıra, bir de 'sistemlerin süregelen dönüşüm' vechesi vardır. Benim altını çizmek istediğim temel konu ise şudur: kapitalist sistemde dönüşümleri doğuran şey (başka alternatifimiz olmadığını kabul ederek), doğa yasalarına nasıl uymak zorunda isek kendilerine de aynı şekilde uymak zorunda olduğumuz meta-sosyal güçler değil, bilakis toplumsal ilişkilerdir. Bundan dolayı, farklı toplumsal

dengelere karşılık gelen farklı makul alternatifler her zaman vardır.

Böylece 20. yüzyılda hakim olan sınırlı 'yetişme' vizyonunun ötesine geçmek için, her zamankinden daha elzem olan yeni bir kalkınma meselesiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Emin olalım ki, kalkınma konusundaki bu yeni mesele, üretken güçlere yetişme boyutu olmasa bile, en azından bu güçlerin genişlemesi boyutunu da içerir. Ve bu anlamda, geçmişten çıkarılan belirli dersler, gelecek için de geçerli olmaya devam eder. Fakat bu bize, dünya ölçeğinde bir başka toplumun inşası için ne gerekiyorsa yapmamız konusuna çok daha fazla önem verme görevi de yükler.

Küreselleşmiş Apartheid'e Alternatif Olmanın Şartları

I.

Nasıl ki bizzat tarihten önce hiçbir tarihsel determinizm var olmamışsa, bunun gibi, yarı-doğaüstü gücü olduğu savlanan hiçbir kapitalist genişleme yasası da yoktur. Sermaye kavramının özünde gizli olan eğilimler, daima, bu eğilimlerin ortaya çıkardığı neticelere karşı duran güçlerin direnişiyle karşılaşmıştır. Gerçek tarih, kapitalist genişleme mantığıyla, bu genişlemeye karşı duran toplumsal güçlerin direnişinden hasıl olanlar arasındaki çatışmanın sonucudur.

Mesela, çevre ülkelerin, savaş-sonrası dönemde (1945-1990) sanayileşmesi, kapitalist genişlemenin doğal sonucu değil, bilakis daha çok, bu sanayileşmeyi empoze eden ulusal kurtuluş mücadeleleri sürecinde elde edilen zaferlerin kapitalist genişlemenin önüne koyduğu şartların sonucudur, ki küreselleşmiş sermaye, kendisini bu zaferlerin ortaya çıkardığı yeni duruma göre ayarlamıştır. Örneğin, kapitalist küreselleşmenin bir sonucu olarak, ulus-devletin verimliliğinin düşmesi, geleceği, tersine çevrilemez şekilde belirleyen bir şey değildir. Aksine, bu türden küreselleşmeye karşı verilen doğal tep-

kiler, şartlara bağlı olarak, sonucu belli olmasa da, küresel genişlemeyi anlamak için umulmadık ipuçları sunabilir. Mesela, sermaye mantığıyla çelişen çevreci kaygılar (sermaye mantığı, doğal olarak kısa-vadeli bir kavram olduğu için) sermayenin kendini yeni duruma ayarlamasında önemli değişimlere neden olabilir. Burada daha pek çok örnek verilebilir.

Meydan okumalara karşı verilecek etkin cevabı, ancak, tarihin, kaçınılmaz bir biçimde işleyen 'saf' ekonomik yasaların emrinde olmadığını anlamakla bulabiliriz. Bu etkin cevap, yeri geldiğinde, bu yasaların işlediği toplumsal ilişkilerin bağlamını tanımlayan bu tür yasalarda ifadesini bulan eğilimlere karşı toplumun verdiği cevaplardan elde edilir. Aslında sistem-karşıtı güçler- ki bu tanımlama bir sistem olarak kapitalizme özgü kâr yasasını oluşturan bu sözde-yasaların baskılarına ve taleplerine tek-taraflı ve kayıtsız-şartsız itaati örgütlü, insicamlı ve etkin bir şekilde reddedenlerin muhtemel ünvanıdır- gerçek tarihi, sermaye birikiminin 'saf' mantığı kadar etkiler. Bunların, sözü edilen güçlerin organize ettiği bağlamlarda ve giderek yaygınlaşmış genişleme imkanları ve biçimleri üzerinde de belirleyici etkileri vardır.

Kapitalizmin küreselleşmiş genişlemesinin meydan okuyuşuna karşı önerdiğimiz hümanist cevap, katiyen ütopik değildir. Tersine, bu yönde bir gelişmenin başlangıcının, mantık empoze etme gücüne sahip etkin toplumsal güçleri çabucak bir araya getirmesi gerektiği anlamında yegane gerçekçi projedir. Eğer, terimin bilinen ve olumsuz anlamında bir ütopyadan bahsedilecekse, o zaman bu ütopyanın, sistemin idaresini pazar düzenlemelerine bırakmayı önermek olduğu söylenmelidir.

Bu hümanist alternatifin ortaya çıkma şartlarını teşhis etmek için ise toplumsal seferberliği ve toplumsal mücadeleleri teşvik eden emellerin farklılaşmasıyla başlamak ve belki de bu emelleri 5 başlık altında sınıflandırmak gerekir: 1) Siyasal demokrasi, hukuk devleti ve entelektüel özgürlük emeli, 2) Top-

lumsal adalet emeli, 3) Çeşitli grup ve cemaatlere saygı gösterilmesi emeli, 4) Islah edilmiş bir ekoloji idaresi emeli, 5) Küresel sistem içinde daha uygun bir mevki elde etme emeli.

Bu emelleri karşılayan hareketlerin kahramanlarının nadiren özdeş oldukları, kolaylıkla tasdik edilebilir. Örneğin, ülkeye küresel hiyerarşide, refah, güç ve hareket özerkliği bağlamında tanımlanan daha yüksek bir mevki sunma meselesi. Bu hedef, toplumun tümünün sempatisini kazanabilse bile, yöneten sınıflar ve otoriteler arasındaki önemli bir mevzuyu oluşturur. Saygı gösterilmesi emeli (kelimenin tam anlamıyla, eşit muameleye riayet etme) ayrımcılığa maruz kalmış, bir kültürel, dilsel veya dini grubu harekete geçirebilir. Bu türden emellerden ilham alan hareketler, klasisizm-ötesi taraftarı olabilir. Öte yandan bu tür bir emelin motive ettiği hareketlerin istekleri doğrultusunda keyfi olarak tanımlanmış, daha çok toplumsal adalet emeli ve iyileştirici maddi refah, daha uygun ve etkin bir yasal düzen emeli veya toplumsal ilişkiler sistemi ve tümüyle farklı bir üretim sistemi emeli, işte bunların hepsi kaçınılmaz bir biçimde, anlamını neredeyse kaçılınlaz bir biçimde sınıf mücadelelerinde bulacaktır. Bu, tarım reformu, mülkiyetin yeniden dağılımı, toprak kiralayan çiftçilere uygun bir yasal düzen, daha uygun fiyatlar v.s. isteyen bir köylü talebi veya buna benzer bir grubun arzusu şeklini alabilir. Bu emel, vergi indirimi isteyen profesyoneller ve girişimcilerin talepleri biçiminde de ortaya çıkabilir. Buna, eğitim, sağlık veya ev alma hakkı ve *gerekli değişiklikler yapıldığı takdirde* uygun çevre yönetimi hakkı üzerinde ısrarcı olan hareketlerin tasdik ettiği, tüm vatandaşları ilgilendiren taleplerle ulaşılabilir. Demokrasi emeli ise, özellikle anti-demokratik bir otoriteye karşı bir hareketi teşvik ettiğinde sınırlanabilir ve kuşatılabilir. Aynı zamanda bu emel, birleştirici de olabilir ve bu yüzden, tüm toplumsal taleplerin önünü açmaya yardımcı olan bir manivela olarak benimsenebilir.

Bu hareketlerin bugünkü dağılım grafiğine baktığımızda,

kesinlikle, bu sahadaki etkinlikleri arasında büyük eşitsizlikler olduğunu görürüz. Fakat bu grafiğin değişmez olmadığını biliyoruz; zira bir sorun olduğu taktirde, uygun bir çözüm bulacak bir potansiyel hareket hemen her zaman vardır. Bununla birlikte bu çok farklı sahalarda faaliyet gösteren güçlerin nihai grafiğinden, toplumları daha fazla adalet ve demokrasi için baskı uygulama yolunda seferber edecek ortak bir hareketin birbirine daha fazla kenetleneceği sonucunu çıkarmak safça bir iyimserlik olur. Kaos, düzenden kaynaklandığı kadar doğadan da kaynaklanır. Benzer şekilde, bu tür hareketlere karşı yönetici otoritelerin tepkisine küçümsemek safça olur. Bu otoriter güçlerin coğrafi dağılımı ve hem yerel hem de uluslar arası düzeylerde karşılaştıkları meydan okumalara cevap vermek için geliştirdikleri stratejiler, bahsedilen emellerin kökeninde yatan düşüncelere aykırı bir şekilde oluşturulur. Bir başka deyişle, toplumsal hareketlerin başkaları tarafından sürüklenme, sömürülme ve manipüle edilme ihtimali de, onları nihayetinde güçsüzleştirebilecek veya farklı bir perspektifi benimsemeye zorlayabilecek davranışlara sürükleyebilir.

Dünyayı yönetmek için, tasarlanmış bir küresel siyasal strateji vardır. Amacı, devlet sisteminin düşüşüne katkıda bulunup, mümkün olduğunca çok Slovenyalı, Çeçen, Kosovalı ve Kuveytli yaratarak, potansiyel sistem-karşıtı güçlerin azami ölçüde küçük parçalara bölünmesini sağlamaktır! Tanıma taleplerinden yararlanmak ve hatta bu talepleri manipüle etmek makbuldür. Etnik, dini veya diğer kimlik biçimleri olarak cemaat meselesi, bu yüzden, zamanımızın önemli meselelerinden birini oluşturmaktadır.

Demokrasinin ulusal, etnik, dini, kültürel ve ideolojik çeşitliliklere gerçek saygıyı ifade eden temel ilkesi, kuşatılamaz. Çeşitlilikler, samimi demokrasi pratiğinden başka hiçbir tarzda yönetilemez. Aksi taktirde, bunlar, muhaliflerinin, kendi amaçları için kullanabileceği bir araca dönüşür.

Bandung döneminde, ulusal kurtuluş hareketleri, emper-

yalist düşmana karşı, çeşitli etnik grupları ve dini cemaatleri birleştirme konusunda çok defa başarılı olmuşlardı. Halbuki, ilk nesil Afrika devletlerindeki yönetici sınıflar, çoğu defa etnik-temelli değildi; iktidar sistemlerinin pek azı bu farklılığı demokratik olarak yönetebiliyor ve varsa, elde ettiği başarıları takviye edebiliyordu. Bunların demokrasiyi uygulama konusundaki yetersiz isteği, toplumlarının karşılaştığı diğer sorunları yönetirken gösterdikleri kötü yönetim kadar berbat sonuçlar doğurdu. Sonradan gelecek olan krizle birlikte, çaresiz ve aciz yönetici sınıflar, kitleler üzerindeki kontrollerinin devamını sağlayacak bir araç olarak, cemaatlerin sahneyi terk etmesini sağlama yoluna başvurmakta çoğu kez belirleyici rol oynadılar. Bununla birlikte, pek çok otantik burjuvazi demokrasilerinde bile, cemaatlerin farklılıkları doğru yönetilmiş olmaktan çoğu kez uzaktır.

Kültürelciliğin başarısı, farklılıkları demokratik yönetimle idare etmenin özünde varolan yetersizlikleri ortadan kaldırır. Burada kültürelcilik, söz konusu farkılıkların başlangıctan beri var olan (smıf farklılıkları hususunda) önceliğe sahip olması gereken ve bazan da tarih-ötesi olduğu; bir başka ifade ile tarihsel sabitelere dayandığı varsayılan (ki bu, kolaylıkla cehalet-taraftarlığına ve fanatikliğe götüren dini kültürelcilik durumlarında görülür) farklılıklar olduğu yönündeki ısrarcı tez olarak anlaşılmaktadır.

Bu yüzden, toplumsal düzeyde ve karmakarışık talepler yığınını daha iyi anlamak için, aslî bir kriter önerilecektir. İlerici olduğu düşünülen vecheler, toplumsal sömürüye karşı savaşma niyeti olan ve tüm boyutlarıyla daha fazla demokrasi için bastıran taleplerdir. Öte yanda, 'küreselleşmeye karşı çıkmadığı' anlaşılan, 'sosyal bir programı olmaksızın' gündeme taşınan (çünkü bunlar da önemli olmayabilirler!) ve daha ziyade daha baştan (*afortiori*) demokrasi kavramının dışında kaldığı görülen (Batılı olmakla suçlanan) tüm talepler, açıkça tepkiseldir ve kesinlikle hakim sermayenin çıkarlarına hizmet

eder. Buna rağmen, bu sonuncular, mevcut durumun farkındadır ve medya, bu tür hareketleri kullanarak ve hatta manipüle ederek, sistemin kurbanları olan halkları açıkça itham etmek adına bunların zalimane içeriğinden yararlandığında bile bu tür talepleri destekler.

Küresel-ölçekli apartheid'e karşı hümanist alternatifi nostalji ile beslemek mümkün olmadığı gibi bu alternatif, geçmişten miras alınan farklılıklara dair yapılan ısrara da dayandırılamaz. Bu, yönünü geleceğe dönmüş bir çerçeve içinde tasarlanmadıkça, etkili olamayacaktır. Bu, halklar, topluluklar, devletler ve bireyler arasında gerçek eşitliğe dayalı yeni bir kapitalizm-ötesi küreselleşmeyi inşa ederek, törpülenmiş ve kutuplaştırıcı kapitalist küreselleşmenin ötesine geçmeyi gerektirir.

Miras alman farklılıklar sorun yaratır, çünkü bunlar mevcuttur. Fakat bunlar üzerinde yoğunlaşırken, diğer tarafta daha ilginç olan diğer farklılıkları (ki bunlar, yeni gelişmeleri zorunlu olarak içinde barındıran farklılıklardır) gözden kaçırabiliriz. Bu tür farkılıkları akla getiren kavram, özgürlükçü demokrasi ve buna eşlik eden tamamlanmamış modernlik fikrinden çıkar. Halkların eşitlik ve adalet mücadelelerine renk ve biçim veren yaratıcı ütopyalar, daima meşruiyetlerini çoklu değer sistemlerinden alırlar. (Ütopyaların zorunlu parçası olan) sosyal analiz sistemlerinin ilham kaynağı, kendileri de bizatihi farklı olan sosyal teorilerdir. Uygun yönde etkili hareket etmek niyetiyle önerilen stratejilerin bizzat kendileri, herhangi bir örgütün tekelinde olamazlar. Gelecekte keşfedilecek olan bu farklılıklar, sadece kaçınılmaz değildir, ayrıca makbuldürler de.

II.

Küresel apartheid'in alternatifi, bu yüzden, çok-merkezli bir dünyadır. Bu dünyada, kapitalizmin genişlemesinin ürünü olarak ortaya çıkan kutuplaşmanın yıkıcı etkilerini tevarüs et-

miş bölgeler ve ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkiler, karmaşık bir dizi müzakereler, politikalar ve düzenlemeler aracılığıyla, aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için sistematik olarak örgütlenirler:

1. Pazar paylarını ve bunlara erişmenin kurallarını yeniden gözden geçirmek. Bu proje elbette, adil rekabet görüşmelerinin gerisinde, sadece dünya ölçeğinde aktif oligopollerin ayrıcalıklarını savunmakla meşgul olan WTO'nun kurallarını sorgular.
2. Mali spekülasyonun hakimiyetine son vermek ve Kuzey'de ve Güney'de üretken faaliyetlere yatırım yapmak için, sermaye pazarları sistemlerini yeniden gözden geçirmek.
3. Kur oranlarının göreceli istikrarını sağlayacak bölgesel düzenlemeleri ve sistemleri yürürlüğe koymak amacıyla, bunların eksiklerini -karşılıklı bağımlılıklarını da örgütleyerek- giderecek para sistemlerini yeniden gözden geçirmek. Bu proje, IMF'yi, doların para ölçüsü olmasını ve serbest ve dalgalı kur oranları ilkesini sorgular.
4. Dünya ölçeğinde geçerli bir vergilendirme sistemi tesis etmek. Örneğin, doğal kaynakların sömürülmesiyle elde edilen geliri vergilendirmek ve elde edilen bu fonları, uygun kriterlere göre, belirlenen amaçlar doğrultusunda, dünyanın her yerine dağıtmak suretiyle, bu yapılabilir.
5. En güçlü ülkelerin askeri mühimmat depolarındaki kitle imha silahlarının azaltılmasından başlayarak, gezegenin askersizleştirilmesi.

Kendini yeni meydan okumalara göre ayarlayacak bir 'irtibatı kesme modeli' adını verdiğim küreselleşme ile yerel ve bölgesel özerklikleri barıştırma amacı taşıyan bu program, yardım kavramını ciddi bir şekilde gözden geçirme ve Birleşmiş Milletler sisteminin demokratikleştirilmesi problemine dikkat çekme çabasını içerir. Bundan sonra, bu sistem, (bölgenin yeniden tanzim edilmesinin yanında ulusal ve bölgesel güvenliği sağlamak için hazırlanmış formüllerce mümkün hale

getirilecek) silahsızlanma konusunda etkin bir çalışma başlatabilir ve (gezegenin doğal kaynaklarının işletilmesiyle alakalı) küreselleşmiş bir vergi sisteminin tesisi için yolu hazırlar. Bu sistem, Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösterecek evrensellik taleplerini (bireylerin, kollektif yapıların ve halkların siyasal ve sosyal v.s. hakları) farklı tarihsel ve kültürel mirasla te'lif edebilecek bir 'dünya parlamentosu'nun ilk adımlarıyla tanıştırabilir.

Elbette, ulus-devletler düzeyinde, (liberalizmin ve kutuplaştırıcı küreselleşmenin empoze ettiği sınırlar içinde imkansız olan) bu projenin bir bütün olarak gerçekleştirilmesi noktasında tedrici ilerleme şansı yoktur. Bu, ister özel bir sektörde reform yapma meselesi olsun, isterse toplumların demokratikleşmesi ve siyasal ve ekonomik açıdan yönetilmesine dair daha geniş vizyonlara sahip olma meselesi olsun, bu ilk aşamalar zaruridir. Bunlar olmadan, dünyayı krizden çıkaracak ve kalkınmayı yeniden 'kalkış noktası'na (take-off) taşıyacak, dünyaya yeniden düzen verme vizyonu, kaçınılmaz olarak tamamen ütopik kalmaya devam edecektir.

Bu son mülahaza, bizi, mücadeleyi küreselleştirmek gibi daha büyük hedefleri olsa bile, gerçek siyasal ve sosyal güçlerin, öncelikle yerel düzeylerde seferber edilmesini öngören acil eylem planlarını devreye sokma yükümlüğü altına sokar. Burada her alanda hızla uygulamaya geçirilebilecek pek çok düzenlemelerden bahsedebilirim: ekonomik alanda (mali transferlerin vergilendirilmesi, yabancı sermaye için vergi sığınağı olan 'mali cennetler'in ilgası, borçların silinmesi), ekolojik alanda (türlerin muhafazası, zararlı ürünler ve yöntemlerin yasaklanması, belirli yenilenemez kaynakların tüketimi konusunda küreselleşmiş bir vergilendirme sistemine geçilmesi), toplumsal alanda (iş yasaları, yatırımı düzenleyen kanunlar ve ilkeler, uluslararası kuruluşlarda halkların temsilcilerinin katılımı), siyasal alanda (demokrasi ve birey hakları) ve kültürel alanda (kültürel malların metalaştırılmasının reddi).

Orta-vade için önerdiğim program, zayıfları (sınıflar ve uluslar) korumak amacıyla, sırf pazar düzenlemesinin biçimlerini ta'dil etmek niyetiyle tasarlanmıştır. Programın siyasal ayakları da en az diğerleri kadar önemlidir. Bu bağlamda savunulan temel fikirler silahsızlanma ve bireylere, halklara ve devletlere hükmeden yeni bi uluslararası hukuk sisteminin titizlikle inşasıdır. Meydan okumalar ve alternatifler, işte bu yüzden, ya aslında doğal olarak küresel apatheid'e götüren neo-liberal küreselleşme ya da yukarıda kısaca betimlemiş olduğum hatlar boyunca gerçekleşecek gözden geçirilmiş çokmerkezli küreselleşmedir.

Referans

Castells, Manuel, 1996. *Şebeke Toplumunun Yükselişi*, Malden, MA: Blackwell Publishers.

Küresel Sosyalizmin Önündeki Engel(ler) ve Küresel Sosyalizme Doğru

Christopher Chase-Dunn

Birmingham Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Fernand Braudel Merkezi, insanların toplumsal değişimi üzerine yeni bir disiplinler-üstü perspektife yol göstermekte ve bu perspektifin, türümüzün geçmişi ve geleceğine ışık tuttuğu derinlikli yaklaşımları ortaya çıkarmak ve bunları zenginleştirmek için bütün bir akademisyenler kuşağını eğitmektedir. Bu meyveli ağacın dallarından biri olan karşılaştırmalı küresel-sistem teorisi, modern küresel-sistemi, resmi olarak, önceki ve daha küçük gruplararası bölgesel ağ örgüsüyle karşılaştırmak suretiyle, toplumsal değişime dair sürekliliği ve yeni eğilimleri açıklama çabası gösterir (Chase-Dunn ve Hall, 1997). Bu yaklaşım, hem geçmiş hem de gelecekte, dünyada olmuş ve olacak şeylere daha derinlemesine nüfuz etmeyi kolaylaştırır. Bilimsel olmayan neticelerinden (teleoloji/erekbilim, kaçınılmazlık fikri ve ilerleme) arındırılmış toplumsal evrim düşüncesi, 'küreselleşme sisi'ni dağıtmak ve gelecekte insanoğlunun yapabilme imkanı elde edeceği şeyleri, daha açık bir şekilde betimlemek için, yararlı bir vasıta sunmaktadır.[1]

Fernand Braudel Merkezi'nin 25. yıldönümünü kutlamanın bir yolu da, kollektif hareket eden bir akılcı ve demokratik küresel ortak-çıkarlar topluluğu kurabilecek muhtemel rotaları önceden tayin etmektir. Karşılaştırmalı küresel-sistemler teorisi (KKST), Fernand Braudel Merkezi'ne bağlı olarak çalışan akademisyenler tarafından geliştirilmiş kavramsal araçları yeniden kullanır. Bu kavramlar, başlangıçta, Avrupa-merkezli modern sistemin tarihini (merkez/çevre hiyerarşisi, devletler-arası sistem, çevresel kapitalizm v.b.) analiz etmek ve çözümlemek niyetiyle icad edilmişlerdi. KKST'de, bu kavramlar açıklığa kavuşturulmakta ve aralarındaki bağlar gevşetilmektedir. Burada küresel sistemler, düzenlenmiş borsa ağlarının karşılıklı etkileşim halinde yuvalandığı bir yapı olarak tanımlanır. Merkez/çevre hiyerarşisi fikri, genellikle, politik yapılar ve bölgeler arasındaki her türden iktidar hiyerarşisi olarak tanımlanır ve bir varsayımdan ziyade bir soru olarak ifadelendirilir. O soru şudur: "tüm küresel sistemlerde merkez/çevre hiyerarşisi var mıdır?" Devletler-arası sistem, kabileler ve aşiretleri de araştırabilmek için, daha genel bir ifade olarak *siyasa*lar-arası sistemler olarak tanımlanır. Hegemonik yükseliş ve düşüşün analizinin sahası, büyük kabile devletlerinin ve merkezi imparatorlukların yükseliş ve düşüşünü de kapsayacak şekilde genişletilir.

Daha küçük ve eski sistemlerle, daha büyük ve yeni sistemleri muntazaman yanyana koyduğumuzda farkına vardığımız önemli model-kalıpları tesbit etmemize imkan verir. Öncelikle, iktidar teknikleri olarak evrilen merkez/çevre hiyerarşilerinin, uzaktaki halkların sömürülmesi ve tahakküm altına alınması için icad edildiği aşikar hale gelir. Devletler, pazarlar, imparatorluklar, dinler, askeri altyapılar ve örgütlerin hepsi, daha güçlü entegrasyona ve daha verimli ve uzun-süreli sömürü ve tahakküme imkan veren önemli kurumlardır. Küçük-ölçekli küresel sistemlerin ise, merkez/çevre hiyerarşisi açısından pek önemi yoktur (Chase-Dunn ve Mann, 1998).

G-20 Protestosu: Montreal'de bir 20'ler Grubu Toplantısı çıkışında yapılan gösteri esnasında ağızlarını Kanada parasıyla tıkayan iki kadın. Protestocular, sadece dünyanın zengin uluslarının çıkarlarını koruyan mali yetkilileri suçluyorlar.

Toplumsal evrimin analizinde bir kez küresel-sistem kavramını kullandığımızda, daha da netleşen bir diğer önemli hususun daha farkına varırız ki, o da 'yarı-çevresel kalkınma' olgusudur. Bunun anlamı, yarı-çevresel grupların, hem dikey hareketliliği kolaylaştıran hem de toplumsal gelişmenin temel mantığını dönüştüren tekniklerinin nadiren üretken mucitleri oldukları değildir. Bu, tüm yarı-çevresel grupların bu tür dönüştürücü eylemler ortaya koydukları anlamına gelmez, bilakis daha çok, yarı-çevresel mevkilerin, yeniliklerin üretimi noktasında, hem merkeze hem de çevreye göre daha münbit mekanlar oldukları anlamına gelir. Bunun nedeni de, yarı-çevresel toplumların hem merkez hem de çevrenin kültürel unsurlarına ve tekniklerine erişebilme imkanına sahip olmaları ve mevcut örgütlenme biçimlerine, şimdiye kadar merkez ülkelerden daha az yatırım yapmış olmalarıdır. Böylece, unsurları yeni şekiller içinde bir araya getirme ve yeni tekniklere ya-

tırım yapma noktasında daha özgürdürler ve genellikle risk alma noktasında daha önceki merkez toplumlara nazaran isteklidirler.

Küçük-ölçekli kabilelerarası yönetim sistemlerinin, bugünkü küresel kapitalist siyasal ekonomiye nasıl evrilip-dönüştüğünü açıklamak için, merkez/çevre hiyerarşilerini ve yarı-çevresel bölgeleri bilmek gerekir. Antropologlar (Anderson, 1994) tarafından 'döngüsel hareket' adı verilen güçlü kabile yönetimlerinin yükseliş ve düşüşü ile ilgili süreç, zaman zaman eski merkez bölgeyi fethedip, burayı daha geniş bir kabile yönetimi ve devlet-öncesi bir siyasal yapı halinde birleştiren yarı-çevresel bölgeden bir siyasanın ortaya çıkmasıyla teyid edildi. Bu olguya, 'sınır bölgelerine mahsus yarı-çevresel kabile yönetimi' adı verilmektedir (Chase-Dunn ve Hall, 1997, 83-84; Kirch, 1984, 199-202).

Çok daha iyi bilineni ise, 'yarı-çevresel kabile yönetimler'e benzer bir başka olgudur ki burada bir merkezin en uç kesimleri üzerine dışarıdan gelen nisbeten yeni bir devlet, yeni bir merkezi imparatorluk oluşturmak için bir devletlerarası sistemi fetheder (Mann 1986; Collins, 1981). Aklınıza gelebilecek hemen her büyük fethedilmiş devlet, bunun bir örneğidir. Yarı-çevresel gelişmenin oldukça farklı bir türü olan ve çok da sıklıkla algılanmayan bir olgu da 'yarı-çevresel kapitalist site-devleti'dir. Mezopotamya ve İndus Vadisi arasında kalan Bahreyn bölgesi, erken dönem Asur, Finike şehirleri, İtalyan site devletleri, Malay Yarımadası ve Baltık bölgesindeki ticari lonca şehirleri, bu yarı-çevresel kalkınmanın örnekleriydiler. Bağımlı (tabi) imparatorlukların ara bölgelerinde yer alan bu küçük devletler, kapitalizmin, Avrupa'nın yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan merkezi bölgesinde (ki daha geniş Afro-Avrasya küresel sisteminde hala yarı-çevresel bir bölgedir) üstünlüğü ele geçirmesinden çok önce metalaştırmanın aracı idiler.

Şekil.2.2 Merkezi İmparatorluk, Hegemonik Merkezi Devlete karşı

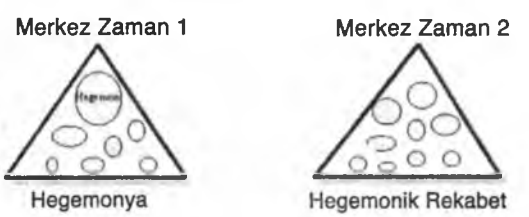
Yarı-çevresel kalkınma fikri, bugünkü küresel toplumsal değişimin gerçek imkan ve ihtimallerini anlamak için önemli bir araçtır; zira yarı-çevresel ülkeler, küresel kapitalist sistemde, zincirin en zayıf halkası konumundadırlar. Ki bu bölgeler, geçmişte en güçlü sistem-karşıtı hareketlerin ortaya çıktığı ve muhtemelen gelecekte de hayati ve dönüştürücü gelişmelerin görüleceği sahalardır.

Hegemonik silsile (hegemonik merkez-devletlerin yükseliş ve düşüşü) öyle veya böyle merkezileşmiş devletlerarası sistemler arasındaki bir antik salınımm modern versiyonudur. Bütün hiyerarşik sistemler, reislikler-arası siyasi sistemlerdeki 'döngüsel hareket'ten, imparatorlukların yükseliş ve düşüşüne ve modern hegemonik yükseliş ve düşüş silsilesine varıncaya kadar, döngüsel bir yükseliş ve düşüş evresini yaşarlar. Devletler temelinde işleyen (tabi) küresel-sistemlerde, bu salınımın şekli, tam da evrensel bir imparatorluk oluşturmak için daha eski merkez devletleri fetheden yarı-çevresel ilerleyici devletlere benzer. (bkz. Şekil. 2.2.).

Sermaye birikiminin üstün gelmesinin önemli bir sonucu,

yükseliş ve düşüş serüveninin, yarı-çevresel ilerleyici fetihten diğer merkez devletleri devr almayan kapitalist hegemonların yükseliş ve düşüşüne dönüşmesi olmuştur. Hegemonlar, ekonomik ve siyasal/askeri üstünlüğü ele geçirecek şekilde büyürler ama bunlardan merkezi bir dünya devleti ortaya çıkmaz. Daha doğrusu, modern sistemin merkezi, çok-kutuplu ve hegemonik rekabet arasında salınır-durur. (bkz. Şekil.2.3).

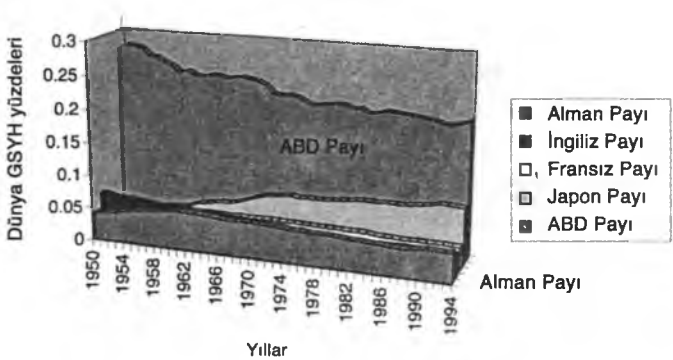
KKST'nin ima ettiği bir diğer husus da, tüm hiyerarşik ve karmaşık küresel sistemlerin, bir 'iktidar döngüsü'ne sahip olduğudur. Burada siyasal/askeri iktidar, önce daha merkezi bir yapıya dönüşür; ardından da bir adem-i merkeziyetçi safha gelir. İktidar döngüsünün biçimi değişebilirse de bu, küresel sistemin geleceği için de muhtemelen doğrudur. İnsanlığın, savaşa başvurmadan, küresel siyasi ve ekonomik yapılarda birtakım ayarlamalar yapma imkanı sunan siyasa ve kültürel kurumlar ihdas etmeye ihtiyacı vardır. her bir devlet içinde birbiri peşisıra iktidara gelme problemine benzer ve çözümü de bellidir: yüryüzü halklarının çoğunluğunun çıkarlarını temsil edecek ve demokratik süreçlerle siyasetin yeniden yapılandırılmasına izin veren bir küresel hükümet.

Şekil.2.3. Modern Hegemonik Silsile

Sermaye birikimi, çoğunlukla, çok-merkezli bir devletlerarası sistemi tercih eder; çünkü bu, bir dünya devletinde varolacak olandan daha fazlasıyla sermayenin manevra kabiliyetini artıracak daha büyük fırsatlar sunar. Büyük sermaye çevreleri, kendi menfaatleri için devletleri birbirlerine karşı kullanabilir ve yatırımları düzenlemeye ve kârları yeniden paylaştırmaya çalışan hareketlerden bunların siyasi gücü ele geçirdiği devletleri terk ederek kaçabilir.

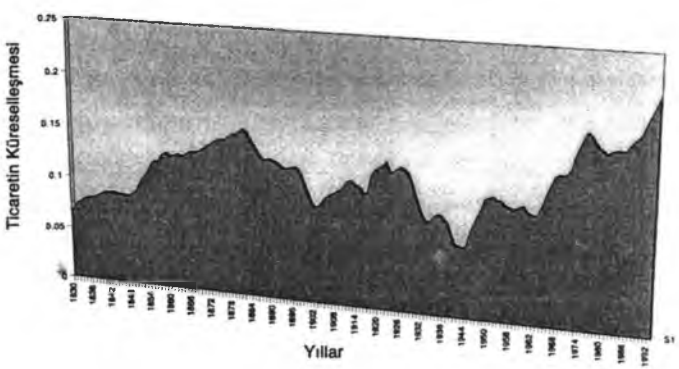
Modern küresel-sistemin üç hegemonik gücü, 17. yüzyıldaki Hollanda hegemonyası, 19. yüzyıldaki İngiliz hegemonyası ve 20. yüzyıldaki Amerikan hegemonyası olmuştur. Küresel-sistem analistleri, 1870'lerden sonra İngiliz hegemonyasındaki düşüşle, 1970'lerden sonra Birleşik Devletler'in güç kaybı arasında büyük bir benzerlik görürler. Şekil.2.4, 1950'den bu yana, dünya GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'smdaki ABD payının düşüşünü gösterir.

Şekil.2.4. ABD'nin Ekonomik hegemonyasının düşüşü.

Modern küresel-sistemin, ekonomik ve siyasal entegrasyon (yapısal küreselleşme) dalgaları deneyimi olmuştur. (Chase-Dunn, Kawano ve Brewer, 200). Bu küresel entegrasyon dalgaları, bin yıldır tüm küresel sistemlerin belli başlı karakteristik özelliklerini oluşturan karşılıklı-etkileşim halindeki ağ ör-

gülerinin genişleme ve derinleşmesine dair nabız atışlarının bu çağdaki canlı örnekleridirler. Fakat 19. yüzyıldan beri bunlar, tek bir küresel sistem içinde vukubulmuştur. Şekil.2.5., 19 ve 20. yüzyıldaki küresel ticaretin entegrasyon dalgalarını gösterir.

Şekil.2.5. Küresel Ekonominin Hacmine Oranla Uluslararası Ticaret (1830-1994)

Küresel kapitalizmin teorisyenleri, en son entegrasyon dalgasının, hegemonik silsilenin (hegemonik yükseliş ve düşüş ve devletlerarası rekabet) dinamiklerini yok eden, entegre olmuş tek bir küresel burjuvazi yarattığı hususunda ısrarcıdırlar.[2] Küresel-sistem teorisyenlerinin çoğu, ABD hegemonyasının 1970'lerde başlayan düşüşünün sürdüğüne inanırken, diğer pek çok gözlemci de, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü ve 1990'larda göreceli olarak daha büyük bir rakama ulaşan ABD ekonomisinin büyümesini, ABD hegemonyasının yenilendiği yeni bir dönemin açıldığı şeklinde yorumlarlar. Şekil.2.5.'te, ABD'nin küresel GSYH'daki payının, 1990'ların başlarındaki rakamı yakalamış olduğu görülebilir.[3] Küresel kapitalizm teorisyenleri, ABD'nin (ve diğer merkez devletlerin), ayrı ve ra-

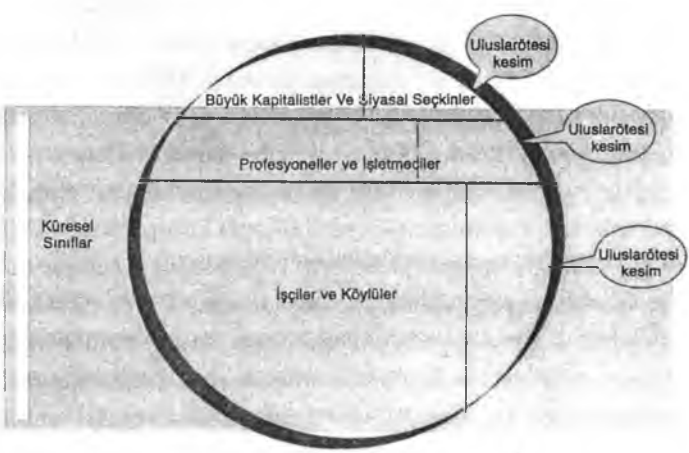
kip ulusal kapitalistler grubunun araçları olmaktan çok, artık entegre olmuş küresel-kapitalist sınıfın araçları olduklarını ileri sürerler.

Ben, her iki modelin (küresel kapitalizm ve hegemonik silsilenin) aynı anda işlemeye devam ettiği ve karmaşık biçimlerde birbirleriyle etkileşim halinde olduğu noktasında Wally L. Goldfrank'la (2000) aynı fikri paylaşıyorum. Ekonomik ve siyasal seçkinler arasındaki uluslararası entegrasyon daha yüksek derecelerde olmasına rağmen, merkez devletler arasındaki rekabetin bir başka raundunun olması da ihtimal dahilindedir. Küresel seçkinler, 19. yüzyılın sonlarında gelen küreselleşme dalgası sırasında, uluslararası entegrasyonu sağlama noktasında oldukça önemli bir başarı yakalamışlardı, ancak bu başarı 20. yüzyıldaki dünya savaşlarını önleyemedi.

'Küresel kapitalizm' tezinin bazı yönlerinin gerçek olduğunu kabul etmek, "pastanın tümünü satın almayı", yani iddiayı toptan kabullenmeyi gerektirmez. Bazıları, enformasyon teknolojisinin her şeyi değiştirmekte olduğunu ve dünya tarihinde, 1960 yılından önceki gelişmelerle yapılan mukayeselerin tümüyle isabetsiz olduğu yeni bir çağa girmekte olduğumuzu iddia ederler. Pastanın en önemli dilimi, küresel sınıf oluşumudur ve bu durum, seçkinler için olduğu gibi, işçiler ve çiftçiler için de analiz edilmelidir (Goldfrank, 1977). Şekil.2.6. dünyadaki sınıfsal yapıda yer alan tüm nesnel sınıfların bir kısmının, uluslarötesi bir tarzda entegre olduğu fikrini örneklerle izah eder. Şu anda 19. ve 20. yüzyılların küresel seçkinlerinin, uluslararası entegrasyon derecelerinin yanında, yeryüzünün en müreffeh ve en güçlü halkları arasındaki ittifak ve bağlantı modellerindeki değişiklikleri de karşılaştırmak için araştırmalar yapılmaya devam etmektedir (Chase-Dunn v.d. 2001).

Hegemonik silsileyi, her bir dönemde aynı şekli alan bir döngü olarak anlamak yararlı değildir. Daha doğrusu, Giovanni Arrighi'nin (1994) çok ikna edici bir şekilde gösterdiği gi-

bi, her bir 'sistematik birikim döngüsü', büyük sermaye çevreleri ve devletler arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesini gerektirir. Ve hegemonyanın evrimci yönü, sadece hacimde, coğrafyada ve teknolojideki değişikliklere uyum sağlamayı gerektirmez, bilakis, alttan gelen direncin doğurduğu sorunları çözmeyi de gerekli kılar (Arrighi ve Silver, 1999; Boswell ve Chase-Dunn, 2000). Küresel sistemdeki işçiler ve çiftçiler, sömürü ve tahakküme boyun eğmiş atıl nesneler değildir. Daha doğrusu, bunlar, kendilerini koruyacak ve direnmelerini sağlayacak yeni örgütsel ve kurumsal araçlar geliştirmektedirler. Bu yüzden, güçlüler ile gücü daha az olanlar arasındaki etkileşim, modern kapitalizin gelişimsel tarihinin en önemli enerji ve sürükleme kabiliyetine sahip saiklerden biri olan tahakküm ve direnme sarmalıdır.

Şekil.2.6. Dünya Sınıflarının Uluslarötesi Kesimleri

Küresel-sistemler fikrini savunan uzmanların 'sistem-karşıtı hareketler hakkında ürettiği söylemin, farklı toplumsal hareketlerin, tüm sistemin işlediği coğrafya üzerinde birbirleriyle nasıl karşı karşıya faaliyet gösterdiğini anlamamız noktasında önemli bir katkısı olmuştur (Arrighi, Hopkins ve Wallers-

tein, 1989). Küreselleşme hakkındaki kamusal söylemin, son dönemlerin protesto hareketlerini, 'küreselleşme karşıtlığı' bağlamında tavsif etmesi talihsizliktir. Bunun böyle olmasının nedeni, küreselleşmenin, esas itibariyla Philip McMichael'in (2000), 'Washington Mutabakatı'nın neoliberal politikalarını ve şirket-kapitalizminin hegemonyasını öngören 'küreselleşme projesi' ismini taktığı şeyle irtibatlandırılmış olmasıdır. Bu, pazar büyüsü, deregülasyon (devletin ekonomi alanında denetim yetkilerini terk etmesi, çev.), özelleştirme ve küresel kapitalist rekabetin 'gerçekler'ine tabi olmaktan başka çare bulunmadığı iddiasından oluşan Reaganizm-Thatcherizm'in siyasal ideolojisidir.[4]

Küreselleşme-karşıtlığı' terimi, felaket bir ifadedir; çünkü iki farklı 'küreselleşme' anlamının birbirine karışmasına neden olur ve küreselleşmeye karşı gösterilecek direncin tek makul biçiminin, yerel kurumların yapısını, küresel kapitalizm güçlerine karşı savunmayı gerektirdiğini ima eder. Yapısal küreselleşme, ekonomik, siyasal ve kültürel (uluslararası ve uluslarötesi) entegrasyon demektir. Bunu, 'küreselleşme projesi'nin siyasal ideolojisinden analitik olarak ayırmak gerekir (Chase-Dunn, 1999).

Göstericilerin protesto ettikleri şey, 'küreselleşme projesi'dir, ancak 'küreselleşme karşıtlığı' tabiri, göstericilerin uluslararası entegrasyona ve küresel kurumlara da karşı olduklarını ima eder. Bu noktada, bizim 'sistem-karşıtı hareketler' tabirini hangi manada kullandığımızın dikkatlice izahı gerekir, ki bu kavram kargaşasına katkıda bulunmuş olmayalım.

Yerel himayecilik, hiç kuşkusuz, şirket-küreselleşmesine ve neoliberal politikalara karşı ortaya çıkan direncin önemli bir bileşeni olacaktır. Fakat kapitalizmle yüzleşmek ve onu dönüştürmek için gösterilen daha önceki çabalardan çıkarabileceğimiz bir ders olarak, yerel direnişin, kendi başına, modern kapitalizmin zorlu güçlerinin üstesinden gelemeyeceğidir. İhtiyaç duyulan şey, küreselleşmenin tabandan gerçekleş-

mesidir. Esas itibarıyla, küresel siyaset, güçlülerin siyaseti olagelmiştir; çünkü onlar uzun-erimli bağlantılar kurmak ve küresel kurumları inşa etmek için gerekli kaynaklara sahip olmuşlardır. Ancak işçilerin, çiftçilerin ve kapitalist birikimin mantığına karşı yöneltilen popüler itirazların biçimlendirdiği uluslarötesi bağlantılar, stratejiler ve kurumların canlılık kazanması, seçkinlerin uluslarötesi entegrasyonu dalgalarına eşlik etmiştir. Tabandan gelen küreselleşme, sistem-karşıtı hareketlerin uluslarötesileşmesi ve halk hareketlerinin küresel siyasete ve küresel vatandaşlığa aktif katılımı demektir.

Tahakküm ve direniş sarmalının daha önceki dalgalarına yönelik bir analiz, şu hususu ispatlamıştır ki, 'tek ülkedeki sosyalizm' ve diğer yerel himaye stratejileri, geçmişte kapitalist kalkınmanın negatif yönlerinin üstesinden gelme gücüne sahip olamamıştır ve geleceğin daha sıkı bir şekilde bütünleşmiş küresel sistemine karşı başarı kazanma ihtimali daha da azalmış görünmektedir. Halkları yerel olarak örgütlenmeye teşvik eden stratejilerin eksiklerini, mevcut küresel kurumları demokratikleştirmek yerlerine yenilerini koymak için ve dünyadaki tüm halkların kollektif akılla hareket etmelerini kolaylaştıran yeni örgütsel yapılar oluşturmak için uluslarötesi stratejilerle tamamlamak ve koordine etmek gerekir.

Bu bölümde, bundan sonraki makaleler, esas itibarıyla, sistem-karşıtı hareketlerin stratejisi ve taktikleri konuları üzerinde yoğunlaşacaktır. Burada ben, nihai amaçlarla ilgili tüm problemlerin çözülmüş olduğunu ileri sürmüyorum. *Kapitalizm ve Sosyalizm Sarmalı: Küresel Demokrasiye Doğru* (Baswell ve Chase-Dunn, 2000)'da tarif edilen küresel kurumlara ve pazar sosyalizmine dayalı dünya sosyalizmi modeli, siyasal ve örgütsel hedefler hakkında yapılan bir mütaalanın sadece ilk adımıdır (ayrıca bkz. Wallerstein, 1998). Ama ben, şimdilik, küresel kapitalizmi sorgulayan uluslarötesi hareketlerin gündemini yoğun olarak meşgul eden bazı taktik mevzuları tartışmak istiyorum.

Belli başlı uluslarötesi sistem-karşıtı hareketler, işçi hareketi, kadın hareketi, çevreci hareket ve yerlilik hareketidir. Bunlardan çevreci hareket ve kadın hareketi, uluslarötesi bağlantılar kurma ve bölgesel, ulusal ve merkez/çevre farklılıklarının doğurduğu zorlu meselelerle yüzleşme noktasında yakın zamanlarda başarı elde etmişlerdir. Fakat işçi ve yerlilik hareketleri, son zamanlarda, gelişmiş ülkelere yetişmeye yönelik çabalar göstermişlerdir. Sınır-ötesi örgütlenme çabaları ve şirketlerin küreselleşmesine karşı yapılan gösterilerin desteklenmesi, Amerikan sendikal hareketi olan AFL-CIO'nun (Amerika İşçi Federasyonu-Endüstriyel Örgütlenme Kongresi), yeni istikametlerle ilgilendiğini göstermektedir. Küresel-sistem kavramsallaştırmasım yapan ilim adamlarının önemli bir görevi de, bu hareketleri araştırmak ve iyi düşünülmüş uluslarötesi taktik ve stratejik ittifakları doğurabilecek girişimlere yardımcı olmaktır.

Sistem-karşıtı hareketler ailesinin (belki de, bir küresel sosyalist topluluk inşa etmeye adanmış bir örgüt olan Dünya Partisi'nin yardımıyla) işler bir ittifak kurmayı başardığını hayal edelim (Wagar, 1992; Boswell ve Chase-Dunn, 2000). Bu varsayım, insani düşünüşün bu tür bir aracının ortaya çıkmasının içap ettireceği pratik ve teorik zorlukları önemsizleştirmek anlamına gelmez, ama ben yolumuzun üzerinde muhtemelen yüzleşme ihtiyacı duyacağımız bazı ek sorunları tartışmayı istiyorum.

Kendi iç-çelişkilerine kulak vermek yerine, böylesi bir ittifakın, önümüzdeki onyıllar içinde muhtemelen karşılaşacağı zorlukların neler olabileceğini sormalıyız. Ben, yol üzerinde belli başlı 3 engel görüyorum:

1. Önümüzdeki 20 yıl içinde, hem büyük bir küresel çöküşle hatta yeryüzündeki kompleks yaşamın nihayet bulmasıyla sonuçlanabilecek kitlesel imha ihtimali hariç, 'büyük güçler' arasında bir savaş çıkması tehlikesini yeniden gündeme getirecek, merkez devletler ve rekabet halindeki ka-

pitalist gruplar arasındaki hegemonik rekabet şartlarına geri dönüş.
2. Devam etmekte olan kapitalist sanayileşme, enerji tüketimi ve yeni teknolojilerin (özellikle biyoteknoloji) sürecinin neden olacağı muhtemel çevre felaketleri.
3. Küresel eşitsizliklerin giderek artması ve bunun sonucu olarak küresel sermayenin ve ABD'nin hegemonyasına yönelik pek çok kesimden yükselen itirazlar.

Bu problemlerin hepsi, küresel-sistemdeki kapitalist gelişmenin döngüsel düzenlilikleri ve seküler eğilimlerine dair bildiklerimizden hareketle tahmin edilebilecek meselelerdir (Chase-Dunn ve Podobnik, 1995). Bunların her biri, sistem-karşıtı hareketler ailesi için büyük tehlikeler doğurur ve bunun yanında da bazı fırsatlar sunar. Bu muhtemel felaketlerin her birinin en kötü yönlerini önlememiz veya bunların etkisini azaltmamız gerekir. Ve eğer felaket doğuracak hadiseler gerçekten vuku bulursa, takip edeceğimiz en iyi rotaların neler olabileceğini de düşünmemiz gerekir.

Bu, hazırlaması ve uygulaması zaten zorlu olan bir programı daha da zorlaştırır. Mevcut kurumları ıslah etmekle, bunları radikal olarak yeniden yapılandırmak veya yerlerine yenilerini koymak arasındaki 'al-ver'lerin (bir şey elde ederken, bir başka şeyi kaybetme, çev.) hesabını yaparken, bu engellerle karşılaşma ihtimalini veya bunların en kötü neticelerini azaltmayı düşünmemiz gerekecektir. Örgütsel hedefler meselesinde, sadece üzerinde mutabık kalınan bir siyasal felsefeyi değil, ayrıca önümüzdeki on yıllarda muhtemelen ortaya çıkacak, küresel sistemin döngüsel süreçlerini ve seküler eğilimlerini yapısal olarak anlamak da lazımdır. Uzun-vadeli hedefler açıklığa kavuşturulmalı ve bu hedeflere kısa ve orta vadede ulaşmak için, kapitalist küresel sistemin dinamikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Merkez Devletler Arasındaki Savaşı Önlemek

Şimdi burada böylesi bir problemin örneğini göreceğiz. W. Warren Wagar'ın *Geleceğin Kısa Tarihi* (1992) adlı eserindeki hayali senaryoda, 'Birleşik Yeryüzü' başlığı altında önümüzdeki 50 yılın hikayesi anlatılır. Bu, büyük kapitalist şirketlerin durmaksızın genişleyen tahakkümünün, süregelen teknolojik gelişmenin, çevrenin öneminin azalmasının ve ilk kapitalist dünya-devletinin ortaya çıkışının tarihidir, fakat hikayede, henüz devletlararası sistemin askeri yapısının değiştirilmesinden bahsedilmez. ABD'nin hegemonyası düşüşe devam eder. Göçle birlikte, ABD'de sınıf ve (ırksal) renk bilincinin daha da artması, nihayet, Meksika-kökenli bir kadının Başkan seçilmesi sonucunu doğurur. Anakıta'daki Cumhuriyetçiler, bir iç-savaş başlatır, fakat kadrosunun büyük bir çoğunluğu, artık beyaz olmayan personelden oluşan Birleşik Devletler ordusu, muhalefeti derhal bastırır. Birleşik Devletler, küresel şirketlerin hegemonyasına direnen yarı-çevresel devletleri desteklemeye başlar, buna mukabil ('mega-şirketler'in denetimindeki) dünya hükümeti de, solcu Birleşik Devletler rejimine son vermek için, ilk nükleer vuruşa karar verir. Böylece Kuzey Yarımküre'deki şehirlerin çoğunun yıkılmasına neden olacak ve 3 yıl sürecek bir nükleer savaş başlar. En sonunda, Dünya Partisi, küresel bir sosyalist toplum oluşturma imkanına ulaşır.

Wagar'ın kurguladığı türde bir senaryo bir parça doğru olsa, bu durumda sistem-karşıtı hareketlerin, böylesi bir felaketi önlemeye çalışması gerekir. Öylece oturup, küresel kapitalizmin kendi kendini imha etmesini ve sonrasında da parçalarını toplamasını beklemek, etik açıdan kabul edilebilir bir şey değildir. Wagar, dünya savaşının ne zaman başlayacağı konusunda yanlış bir hesap yapar; çünkü o, dünya savaşlarının ekonomik inişler sırasında çıktığına inanır. Ancak Joshua S. Goldstein'in (1998) Kondratieff (bir Rus ekonomist, çev.) dalgaları ve savaş döngüleri üzerine yaptığı araştırma, merkez

devletler arasındaki savaşların genellikle K-dalga büyümesinin sonunda çıktığı görülür. Bunun anlamı şudur: Bir sonraki dünya savaşı çıkma ihtimaliyle 20 veya 30 yıl içinde karşılaşabiliriz.

Eğer bir başka hegemonik rekabet dönemi, merkez güçler arasında önemli bir yenilenmiş savaş hali riski taşıyacak olursa, ABD liderliğine (hegemonyasına) yeni bir şekil verilmesi suretiyle böylesi aşırı riskli bir duruma düşmekten kurtulmak mümkün olabilir; zira tek bir süpergücün bulunduğu bir dünya, askeri olarak istikrarlıdır. Çift-kutupluluk veya çok-kutupluluk görüntüsünün olmadığı yerde, merkez güçler arasında savaş olmaz. ABD'nin ekonomik düşüşünün devamı halinde, Birleşik Devletler'in bir dünya polis-devleti olarak hareket etme kabiliyetini yitireceği ileri sürülebilir ve bu durum, muhtemelen, olası hegemonik rakiplerin (Japonya ve Almanya) yeniden silahlanması neticesini doğuracaktır. Eğer bu, bir 20 veya 30 yıl daha önlenebilirse, sistem, güç döngüsünün bir sonraki aralığına kadar hegemonik rekabet engelini aşmış olacaktır.

Küresel barışı koruyan sahici bir demokratik hükümet, sistem-karşıtı hareketlerin nihai hedefi olmalıdır. Ancak buradaki sorun, söz konusu zaman dilimi içinde (önümüzdeki 20 veya 30 yıl) etkin bir küresel devletin ortaya çıkmasının hemen hemen imkansız olmasıdır. Bunun için, halihazırdaki merkez devletlerin kendi egemenliklerinin önemli bir kısmını küresel devlete devretmeleri gerekir. Ama bu yapıldığında, buna karşı ciddi bir direniş gösterileceği de aşikardır. Karşılaştırma için, Avrupa Birliği örneğine bakacak olursak, Birliğin bu konuda, küresel düzeyde çok daha ileri bir noktada yer almasına rağmen, bu tür bir egemenlik devri sürecinin ne kadar yavaş ilerlediğini görürüz.

(Sözünü ettiğimiz süre içinde) gerçekleşme ihtimali daha fazla olan bir diğer alternatif ise, ABD ekonomik hegemonyasının devam etmesi veya yenilenmesidir ki bu, askeri güce sahip potansiyel merkez devletlerin yeniden ortaya çıkmasını

önlemek için yeterli olur. Yeni yolgösterici sanayi dalları (bilgi teknolojisi ve biyoteknoloji) üzerinde yoğunlaşan bazı senaryolara göre (mesela Rennstick, 2003), ABD hegemonyasının ekonomik temeli önümüzdeki dönemde güçlenecektir. Ancak sistem-karşıtı hareketleri, ABD hegemonyasına yeni bir şekil verme seçeneğini desteklemek için seferber etmek, bir küresel demokratik devletin hızlı bir şekilde ortaya çıkması kadar ihtimal dışı olabilir.

Küresel yönetimin ortaklaşa sahiplenilmesi, iyi bir uzlaşma noktası olabilir. Burada Birleşik Devletler'le birlikte, muhtemel rakipler ve meydan okuyan muhalifler (Çin, Almanya, Japonya ve Rusya) yer alabilir. Bu senaryoda, Birleşmiş Milletler, hem dünya halklarının hem de merkez devletlerin daha gerçekçi bir şekilde temsil edilebilmesi için, reforma tabi tutulur. Şu an itibarıyla, Almanya ve Japonya, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi/resmi üyeleri değildir. Güvenlik Konseyi'nin Almanya ve Japonya'yı da içine alacak şekilde ve merkezde yer almayan ülkelerin daha iyi temsil edileceği şekilde genişlemesi gerekir. Bu senaryo ve BM'nin barışı koruma gücünü artırması, merkez devletlerin egemenliğini tehdit etmeden gerçekleştirilebilir. Bu, ilk küresel demokrasi girişimi ile kısmen yenilenmiş ABD hegemonyasının birleştirilmesiyle olur. Böylece hegemonik rekabetin bir sonraki engelini yara almadan geçebiliriz. Bu çaba, daha demokratik bir küresel hükümete ulaşılması yönünde ilerlemeyi de beraberinde getirecektir. Sistem karşıtı hareketlerin örgütlenme stratejilerinde karşımıza çıkan sistemle ilgili aşikar krizleri hesab etmeyi ve orta ve uzun-vadeli hedeflerin arasını bulma grekliliği de gözönünde bulundurulmalı, derken kastettiğimiz şey işte budur.

Çevre Krizleri

Çevre felaketi, az ya da çok, daha feci boyutlara ulaşabilir. Peter Taylor (1996) yeni yeni ortaya çıkan 'küresel çıkmaz so-

kak'ın tasvirini yapar; merkezde yer almayan ülkelerin, Birleşik Devletler'in şimdiye dek yaptığı gibi, aynı enerji ve kaynak tüketimi düzeyinde kullanabileceği çevresel imkanlara sahip olmadığını ifade eder. Buna göre, eğer Çinliler, kişi başına, Birleşik Devletler vatandaşlarının yediği kadar yumurta yer ve onlar kadar araba kullanırlarsa, küresel biyosfer kızaracaktır. Önümüzdeki 25 yıl içinde temiz su kaynakları kıtlaşacaktır. Küresel ısınma, yıkıcı sonuçlar doğurabilecektir.

Biyoteknoloji alanında gerçekleşen devrim, öylesine radikal yeni terkipler meydana getirmektedir ki, bu yeni teknolojileri tarım, veba kontrolü ve biyosfer mühendisliğine uygularken vahim hatalar yapmak, hemen hemen kesindir. Biz doğayı ve kendimizi yeniden keşfetmenin daha makul ve daha güvenli yollarını bulup-geliştirirken eğitim-öğretim imkanlarından yararlanmadaki eşitsiz dağılım daha da artacak ve bu alanda alt-üst oluşlar yaşanacaktır. Savaş hali ile ilgili olarak ise, bizler, bir yandan kolektif hayatımızı sürdürülebilir kılan kurumlar icad ederken, sistem-karşıtı hareketler de felaketleri önlemeye çalışmalıdırlar. Bu yönde gelişmeler olması için yapılacak hazırlıklardan kastım, çevreyi tahrib eden kapitalist politikaların sonuçları ve sürdürülebilir ve demokratik bir kalkınma yolunda faaliyet gösterecek münasip bir hareket hakkında insanları eğitmek için, halen mevcut olan ve dünya çapında faaliyet gösteren Yeşil Barış gibi örgütlerle işbirliği yapmaktır.

Büyüyen Eşitsizlikler

(Hem ülke içinde hem de ülkeler arasında) büyüyen eşitsizlikler, 19. yüzyılın sonlarındaki küreselleşme çabalarının boşa çıkmasının önemli bir nedeniydi (O'Rourke ve Williamson, 1999) ve halen de, beklenen dünya devriminin önemli bir itici gücü olma özelliğini sürdürmektedir. Mike Davis'in (2001) Victoria Devri sonlarında Brezilya, Hindistan ve Çin'de görü-

len açlık felaketlerine dair analizi, şunu göstermektedir ki, bu felaketlerin sebebi, kısmen, uluslararası siyasi/askeri baskılara maruz kalan bölgelere tecavüz eden, henüz yeni genişlemiş pazar güçleridir. Davis, ayrıca yoksul köylülerin, yabancı iblislerin tahakkümüne son vermeye ve iyi kralın yönetimini geri getirmeye söz veren binyılcı hareketleri nasıl kurduklarını belgelerle gösterir. Çağımızda aynı işlevi gören bir hareket olarak, İslam fundamentalizmini gösterebiliriz.

Muazzam boyutlardaki ve gözle görülür eşitsizlikler, insanları, buna karşı çıkma yolunda kışkırtır ve bunların sahici tarihsel nedenlerine dair izah ve teorilerin yokluğunda, insanlar, ellerinde hangi ideolojik araç varsa, onu kullanırlar. Küresel-sistemler perspektifinin, toplumsal değişimi bilimsel bir anlayışla izah etmek için temel oluşturma potansiyeli vardır; öyle ki bu anlayış, küresel siyasal ekonomiyi demokratikleştirmek için yeni kurumlar inşa eden şirketlerin küreselleşmesine cevap olarak, sistem-karşıtı hareketlerin etkili bir örgütlenme içine girmesi için kullanılabilir. Fakat bu, herkesin, küresel sistem perspektifinden çıkarılan ana dersleri karşılıklı olarak birbirlerine aktarmalarını gerektirecektir.

Yarı-çevresel bölgelerin kalkınması olgusunun bize telkin ettiği düşünce şudur: Sermaye birikimine hakim olan mantığı dönüştürebilen toplumsal örgütlenmeci yenilikler, yarı-çevresel bölgelerden çıkmaya devam edecektir. 20. yüzyılın Rus ve Çin Devrimleri ve kapitalist kurumları, esas olarak, ABD hegemonyasını ve II. Dünya Savaşı-sonrasında kapitalizmin genişlemesini tahrik etmeyi başaran kalkınma mantığını yeniden yapılandırma yolunda gösterilen çabalar olarak görülmektedir. Nitekim Sovyetler'in ve Çinlilerin çabaları, başlangıçtan itibaren, katılımcı demokrasiye güvenmedikleri için, beklenen neticeyi vermemiştir. Bu halklar, hala büyük ölçüde kapitalist devletlerin tahakkümü altındaki bir dünyada hayatta kalabilmek için, kendi içinde çelişkili olan iki terimi bir araya getiren 'otoriter sosyalizm'i uygulamak durumunda kalmışlardır.

Bizler, demokratik sosyalizmin, seçim araçlarını kullanarak, tıpkı daha önce Allende'nin Şilisi'nde olduğu gibi, yarı-çevresel bölgelerde devlet gücünü ele geçireceğini umabiliriz. Brezilya, Meksika ve Kore, bu noktada, güçlü adaylardır; Hindistan, Endonezya ve Çin ise muhtemel aday ülkelerdir. Yarı-çevresel bölgelerde uygulanacak demokratik sosyalizm, şirketlerin küreselleşmesinin en kötü yönlerinden çoğunu defedecek iyi bir strateji olarak görünmektedir. Uluslarötesi sistem-karşıtı hareketler, bu yeni sosyalist demokrasilerden destek talep edecekler ve bu talepleri de karşılanacaktır.

Kapitalist merkez-devletlerin, yarı-çevresel bölgelerdeki demokratik sosyalist rejimleri istikrarsızlaştırma kabiliyeti yüksektir ve merkezdeki destek hareketlerinin çok önemli olmasının nedeni de budur. Enformasyon teknolojisinin ise, sınır-ötesi örgütlenmelere hiç şüphesiz büyük yardımı olabilir. Sağlığa zararlı ortamlarda ve düşük ücretle çalıştırılan işçilerin sömürülmesi türünden meseleler, öğrencilerin merkez/çevre eşitsizlikleri hakkında bilinçlendirilmesine ve onların, çok uzaklardaki eylemcilerle irtibat kurmasına yardım edebilir. Küresel birleşik kapitalizme karşı demokratik yollardan seçilmiş muhaliflerin ortaya çıkması, poliarşi ideologlarını sıkıntıya sokacak ve demokrasinin dar tanımları hakkında tartışmayı kolaylaştıracaktır.[5] Eylemcileri, kapitalizmin dünyadaki tarihsel boyutları hakkında eğitecek bir Dünya Partisi'nin ortaya çıkışı ve önceki dünya devrimlerinden çıkarılan dersler, şirketlerin küreselleşmesine karşı beklenen çözülmenin, ilerici bir yönde işlemesini temin edebilecek ek bir etki olacaktır. Engellerin bilincinde olmak, siyasal mücadeleler ve örgütleyici çabaların taktik ve stratejik kararlar almalarına yardım edecek ve demokratik ve orta akla dayalı bir küresel toplum binasının, yapısal olarak bilgilenmiş bir temele dayanmasını temin edecektir.

Notlar

1. Stephen K. Sanderson, uzun-vadeli toplumsal değişim üzerine çok daha önceleri yapılmış çalışmalara eşlik eden kafa-karıştırıcı bir sürü iddiadan, evrimci izahların bilimsel merkezini takdire şayan bir şekilde ayrıştırır (1990). O, ilerleme kavramına da açıklık getirir. İlerleme düşüncemizdeki eksikliğini hissettiğimiz şey hakkında kuşkumuz yoksa ve düşüncelerimizi arzularımızın belirlemesine izin vermiyorsak, o taktirde, özel bir toplumsal değişimin ilerlemeye neden-olup olmayacağım, tecrübeye dayalı olarak sorabiliriz
2. Bkz. Örneğin, Sassen, 1991; Robinson, 1996; ve Robinson ve Haris, 2000.
3. Bazıları, ABD'nin, 1990'larda yakaladığı çıkışı, enformasyon teknolojisi ve biyoteknoloji alanlarındaki göreceli avantajlarını temel alarak, ABD'nin küresel ekonomideki bir başka 'liderlik' dalgasının başlangıcı olarak yorumlarken, Giovanni Arrighi, 1990'ları, 19. yüzyılın sonlarında vukubulan 'Ümit Devri' (*belle epoque*) ile veya 'Edward'çı Hindistan Yazı' ile kıyaslanabilecek bir başka finansallaştırma dalgası olarak görür. ABD ekonomisindeki büyümenin büyük bölümü, 1990'lı yıllarda Avrupa ve Doğu Asya'dan akan muazzam miktarlardaki yatırım sermayesinin ürünüdür (1994).
4. Giovanni Arrighi, 1970'lerde ortaya çıkan küreselleşme projesinin, devlet-karşıtı ideolojiyi ve Yeni Sol'un taktiklerinin çoğunu kendine maleden 1968 dünya devrimine bir tepki olduğunu, son dönemlerde altını özenle çizerek savunur.
5. Bill Robinson, demokrasi kavramı üzerindeki tartışmaya sorgulayıcı bir yaklaşımla katılır (1996). O, poliarki'yi, idarenin gerçekte küçük bir grubun elinde olduğu ve kitlelerin karar-alma süreçlerine katılımının, rakip elitlerin dikkatle yönettiği liderlik kararıyla sınırlandırıldığı bir sistem olarak tanımlar. Poliarki, genellikle, iktidarı ve mülkiyeti elinde tutanların idaresini tehdit edecek daha eşitlikçi halk demokrasisinin ortaya çıkmasını engeller. Halk demokrasisi kavramı, herkesin eşitliğine katılımcı karar-alma biçimlerine ve demokrasinin poliarşik tanımından sun'i olarak ayrı tutulmuş siyasal, sosyal ve ekonomik alanların tümünü kuşatıcı bir şekilde birbiriyle bütünleştirme anlayışına vurguda bulunur.

Referanslar

Anderson, David G. 1994. *Savana Nehri Kabile Yönetimleri*, Tuscaloosa: Alabama Üniversitesi Yayınları.

Arrighi, Giovanni, 1994. *Uzun 20 Yüzyıl*, Londra, Verso.

————, ————, 2003. "Hegemonia e movimentos anti-sistemicos.", s.107-22. haz.: T. *Os Santos. Rio deJanierio*, Puc-Rio.

Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, 1989. *Sistem-karşıtı Hareketler*, Londra, Verso.

Arrighi, Giovanni ve Beverly J. Silver, 199. *Modern Küresel Sistem'de Kaos ve Yönetim: Hegemonik Geçişlerin Karşılaştırılması*, Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları.

Boswell, Terry ve Christopher Chase-Dunn, 2000. *Kapitalizm ve Sosyalizm Sarmalı: Küresel Demokrasiye Doğru*, Boulder, Co. Lynne Riennes.

Chase-dunn, Christopher, 1999. "Küreselleşme: Bir Küresel Sistem Perspektifi", *Journal of World-Systmes Research*, V, No:2, http://jwsr.ucr.de adresinden temin edilebilir.

Chase-Dunn, Christopher ve Thomas D. Hall. 1997. *Yükseliş ve Çöküş: Küresel Sistemlerin Karşılaştırılması*, Boulder, Co.:Westview.

Chase-Dunn, Christopher, John Gulick, Andrew Jorgenson, Shoon Lio ve Thomas Reifer, 2001. "19. ve 20. Yüzyıllarda Küresel Seçkinlerin Entegrasyonu: Aileler, Firmalar, Örgütler ve Şehirler", Ulusal Bilim Vakfı'na sunulan yayımlanmamış araştırma örneği.

Chase-dunn, Christopher, Yukio Kawano ve Benjamin Brewer, 2000. "1795'ten Beri Ticaretin Küreselleşmesi: Küresel Sistemde Entegrasyon Dalgaları", *American Sociological Review*, LWV, no:1 (Şubat): 77-95.

Chase-Dunn, Christopher ve Kelly M. Mann. 1988. *Winto ve Komşuları: Kuzey Kaliforniya'da Küçük Bir Küresel Sistem*. Tucson: Arizona Üniversitesi yayınları, www.irowc.ucr.edu/cd/books/cdbooks.htm#wintu, adresinden temin edilebilir.

Collins, Randall, 1981. "Uzun-vadeli Toplumsal Değişim ve Devletlerin Coğrafi Gücü", s.71-106, *Ortayüzyıllardan Bugüne Sosyoloji*'de. Haz.: R. Collins, New York, Academic Pres.

Davis, Mike, 2001. *Geç Victoria Dönemi Katliamları*, Londra; Verso.

Goldfrank, Walter L. 1977. "Dünyayı Kim Yönetiyor: Uluslararası Düzeyde Sınıf Oluşumu", *Quarterly Journal of Ideology*, II, No:2, 32-37.

————, ———— 2000. "Giriş: 21. Yüzyıl İçin Senaryolar: Yineleme, Değişme ve Biçimsel Değişim", *Jeopolitikayı Sorgulamak*'ta s. 1-12, Haz.: G. Derlugian ve S. Greer. Westpost, CT:Praeger.

Goldstein, Joshua S. 1988. *Uzun Döngüler: Modern Çağda Savaş ve Refah*, New Haven, CT: Yale Üniversitesi Yayınları.

Kirch, Patrick, 1984. *Polinezya Kabile Yönetimlerinin Evrimi*, Cambridge; Cambridge Üniversitesi Yayınları.

McMichael, Philip, 2000. *Kalkınma ve Toplumsal Değişim*, 2. baskı. Thousand Oaks. CA:Pine Forge.

Mann, Michael, 1986. *Toplumsal Gücün Kaynakları*, Cilt:1, Cambridge, Cambridge Üniversitesi yayınları.

O'Rourke, Kevin H. ve Jeffrey G. Williamson, 1999. *Küreselleşme ve Ta-*

rih: 19. Yüzyılda Atlantik Ekonomisi'nin Evrimi, Cambridge, MA: MIT Pres.

Rennstich, Joachim, 203. *"Büyük Güçler Arasındaki Rekabetin Geleceği", 21. Yüzyılda Küresel Sistemlerde Ortaya Çıkan Meseleler, I: 21. Yüzyıl Dünyası İçin Yeni Teorik Yönelişler*'de, s.143-161. Haz.: W. Dunaway, Westport, CT:Praeger.

Robinson, William I, 1996. *Poliarki'yi Tesis Etmek*, Cambridge, UK: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Robinson, William I. Ve Jerry Harris, 2000. "Küresel Bir Yönetici Sınıfına Doğru: Küreselleşme ve Uluslarötesi Kapitalist Sınıf", *Science & Society*, LXIV, No:1 (Bahar dönemi): 11-54.

Sanderson, Stephen K. 1990. *Toplumsal Evrimcilik: Bir Eleştirel Tarih*, Cambridge, MA; Blackwell.

Sassen, Saskia. 1991. *Küresel Şehirler*, Princeton, NJ: Princeton Üniversitesi Yayınları.

Taylor, Peter J. 1996. *Modern Dünyanın İşlediği Yol: Dünya Hegemonyasından Dünya Çıkmaz Sokağına*, NewYork: Wiley.

Wager, W. Warren, 1992. *Geleceğin Bir Kısa Tarihi*, Chicago: Chicago Üniversitesi Yayınları.

————, ————. 1996. "Dünyanın Entegrasyonu Pratiğine Doğru", *Journal of World-Systems Research*, II, No:2, http:jwsr.ucr.edu adresinden temin edebilirsiniz.

Wallersten, Immanuel. 1998. *Ütopistiks*, New York: New Press.

Avrupa: Siyasal Entegrasyonun Asimptotu

Bart Tromp

I

İsim babalığım Immanuel Wallerstein'in yaptığı 'modern küresel-sistem'in 15. yüzyılda ortaya çıkışından bu yana, sistemin merkezi, yaklaşık beş asırdır Avrupa devletleri ve bu devletlerin ilk numuneleri sayılabilecek devletler arasında ara vermeksizin devam edegelen çatışmalar ve savaşlara sahne olmuştur.[1] Ya da başka bir ifade ile söyleyecek olursak; bu kıtadaki savaşlar, bir Hıristiyan imparatorluk olarak Avrupa'nın çözülüşü ve bunun sonucu olarak devletlerin oluşmasında ve devletlerarası sistemin ortaya çıkışında rol oynayan temel faktörlerden biridir.

Geride bıraktığımız yarım asırda yaşanan gelişmelerle karşılaştırdığımızda, çok farklı bir tablo ile karşılaşmayız; yani bu dönemde, önceki dönemin düşmanları, sadece barış içinde bir arada yaşamakla kalmamışlar, ayrıca daha önce denemedikleri bir sürecin de katılımcıları olmuşlardır. Bu Maastrich Antlaşması'ndan (1992) beri resmen Avrupa Birliği adını alan, Avrupa devletlerinin yeni bir siyasal birlik oluşturmak için entegrasyonu sürecidir.

Bu siyasal düzen, nevi şahsına münhasırdır. Ne devletlerin oluşturduğu bir federasyondur ne de bir konfederasyondur. Bununla birlikte, kendine özgü uluslarüstü boyutları vardır. Nitekim hem üye devletlerin özerklikleri (gerçek iktidarları) hem de bunların egemenlikleri (resmi iktidarları) ciddi bir şekilde kısıtlanmıştır. Batı Avrupa'da savaş-sonrasında yakalanan kalkınma düzeyi, devletlerin tek başlarına oluşturduğu basit bir ortaklığın ötesine geçmiş, ancak henüz uluslarüstü bir federasyon mahiyetini kazanamamış bir birlikteliğin ortaya çıkması neticesini vermiştir. Tıpkı Dunsinane'nin ormanı gibi, bu birliktelik, üye devletlerin sayısı konusunda olduğu gibi, sürekli artan kurallar, antlaşmalar ve sözleşmelerden oluşan alanlar bağlamında da bir türlü yerleşik bir mahiyet arz edememektedir. Bu birliktelik, şu an itibarıyla, dünya ekonomisindeki üç büyük ekonomik bloktan biridir ve resmi bir yapısı olan tek bloktur.

Bu birlikteliğin, zamanı gelince, dünyadaki belli başlı askeri-siyasi aktörlerden biri haline geleceği de bazen beklentiler arasında sıralanmaktadır. Ancak bu konuda, Avrupa'nın entegrasyonunun kendine özgü vasıflarına çok kulak verilmemektedir. Hala, gayet rahatlıkla, ekonomik gücün, öyle ya da böyle otomatik olarak siyasal güce dönüşeceği sanılmakta ve hatta "Avrupa demek, Almanya demektir" tezi bile, hiç yanılma payı bırakılmamacasına savunulmaktadır (Borrego, 1990, 190).

Bu makalede ben ilk olarak, Avrupa işbirliğinin gelişmesinin kendine özgü vasıflarına bakıldığında, Avrupa'nın büyük bir siyasal aktör olarak ortaya çıkması ihtimaline nazaran vahim bir kusuru olduğunun görülebileceğini, ikinci olarak da, bu sürecin, önümüzdeki yıllarda genellikle beklenenden çok daha belirsizlikler ve tehlikelerle dolu olacağını ileri sürüyorum. Bu sonuç, sadece içerdeki noksanlardan dolayı değil, ayrıca küresel-sistemlerin analizinde teşhis edilen birkaç seküler sürecin gereği olarak da ortaya çıkacaktır. Bu makalenin başlığı, benim temel tezimi özetlemektedir.

II

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa işbirliğini tanımlamaya yönelik iki yaklaşım ortaya çıktı. İlki, savaş-dönemi direniş hareketlerinin üyelerince 1946'da kurulan Avrupa Federalistler Birliği (AFB) tarafından dizayn edildi. Bu yaklaşımın kökleri, faşizm-karşıtı İtalyan gazeteci Altiero Spinelli'nin (1907-1986), II. Dünya Savaşı yıllarında, Gaeto Körfezi'ndeki Ventotene Adası'nda tutuklu bulunduğu sırada yazdığı manifestoya kadar gider (Bainbridge, 2001, 457). AFB'nin çabaları, 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurulması sonucunu verdi. Bu Konsey, özellikle de Avrupa'da demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti konularında önemli bir Avrupai kurum haline geldi. Bununla birlikte, konsey, hükümetlerarası bir örgüttü; federal yapının oluşması yönünde atılmış bir ilk adım bile değildi. Zaten Avrupa'nın federal bir yapı içinde birleşmesini amaçlayan çabalar, daha 1940'ların sonuna varmadan başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Öte yanda, ikinci yaklaşımın büyük ölçüde başarılı olduğu görülmüştür. Savaş-sonrasında Avrupa'nın entegrasyonu süreci, Paris Antlaşması'yla (Nisan 1952) başladı. Bu antlaşmayla birlikte, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg, kömür ve çelik üretimini bir yüksek otorite altında toplama ve bu niyetle, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurma yönünde görüş birliğine vardı. Ve AKÇT, 1952 Temmuz'unda faaliyete başladı. AKÇT'nin ardındaki mantık, öyle çok da ekonomik değildi, bilakis siyasaldı. Kömür ve çelik üretimini, uluslarüstü ortak bir yapı altında sürdürmenin, eski düşmanlar olan Almanya ve Fransa arasındaki savaşı, sadece akıllardan uzak tutmakla kalmayacağına, ayrıca maddi anlamda da imkansızlaştıracağına inanılıyordu. Bununla birlikte AKÇT'nin, sadece negatif bir hedefi (Avrupa'da savaşı önlemek) değil, pozitif bir hedefi de vardı; yani AKÇT, Fransız Dışişleri Bakanı Maurice Schuman'ın AKÇT'nin kurulması yönünde 9 mayıs 1950'de sunduğu tek-

lifte yer alan Schuman Deklarasyonu'na göre bir Avrupa federasyonuna doğru giden yolda kurulmuş ilk somut kurumdu (Henig, 1997, 22).

Schuman Plam'mn taslağını hazırlayan Jean Monnet, planın metodu, araçları ve hedefini, aşağıdaki pasajda bulabileceğimizi söylüyordu:

> Temel ürünler ve kararlarının, Fransa, Almanya ve müdahil ülkeleri bağlayacak yeni bir Yüksek Otorite kurumunun ortaklığa açılmasıyla, bu öneri, barışın korunması için kaçınılmaz olan Avrupa federasyonunun ilk somut dayanaklarından birini oluşturacaktır. (1976, 353).

Böylece, bu ikinci yaklaşımdaki 'Avrupalılaşma', bir siyasal federasyona doğru giden bir yol olarak düşünüldü, ama sonra AKÇT'nin ilki olacağı ve her biri özel bir sektörde faaliyet gösteren bir dizi uluslarüstü kurum olarak planlandı. Bu sektörlerin karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olması, bir sektörde ulaşılan başarılı entegrasyonun, bir sonrakinin entegre olma talebini doğuracağı gerekçesiyle, bunların işlevsel işbirliğini teşvik edecekti. Bu tür 'tetikleme' etkileri, yeni işlevsel teorinin Avrupa entegrasyonu üzerindeki etkisinin özünü oluşturmaktadır. (1958).

Entegrasyonun 'işlevselliği' fikri, üye devletlerin egemenliklerinin ihlali olarak görülmüyordu. Entegrasyon fikrinin deklare edilmemiş mantığında, her ne kadar bu sürecin, nihayetinde bir siyasal federasyonun işlevsel dengi olan bir tür uluslarüstü Avrupa'nın kurulmasıyla neticeleneceği düşüncesi yer alsa da, gerçekten de, tüm sürecin, siyaset-dışı ekonomik bir doğası olduğu anlayışı vardı. Yeni işlevselcilere göre, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi bir uluslarüstü aracı kurum, "ulus-devletin bağımsızlığını ortadan kaldırma yolunda emin adımlarla ilerlemek için otoritesini yavaş yavaş tüm coğrafya üzerine yayacaktır" (Pinder, 1986, 43). Sonradan Avrupa Komisyonu'nda bir üye olarak yer alan Spinelli, 1970'le-

rin sonlarında bu bakışaçısını kuşkucu bir dille özetliyordu: "belli bir yerden sonra nicelik niteliğe dönüşür. Kuruluş aşamasında işlevsel olan kurum, dört-başı mamur bir siyasal güce dönüşür" (1977, 79). Bir dizi uluslarüstü idari örgütün siyasal bir yapıya dönüşüp-dönüşmeyeceği, bunun nasıl ve ne zaman vuku bulacağı ise, hiçbir zaman net olarak açıklanmadı.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1951'de kurulması, doğrudur, tam entegrasyon yönünde atılmış ilk adımdı. Ancak 1950'li yıllarda, bu yaklaşım, üye devletler arasında, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak bir ortak pazar kurulmasını öngören, farklı bir strateji adına tedricen terk edildi. Bu bağlamda, sektörlerin birleştirilmesi planından vazgeçildi; sadece enerji alanında, ikinci bir uluslarüstü sektörel yapı (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) kurulması yönünde bir fikir birliğine ulaşıldı (Euratom, 1958).

Tarım politikası, bir başka topluluğun çatısı altında düzenlenmedi ama yine de, bu politikanın, sektörel entegrasyonun bir uzantısı olarak özel bir bölüm halinde yer almasını hükme bağlayan özel bir madde, 1958'de imzalanan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Antlaşması'na konuldu. Burada temel hedefler, "Avrupa halkları arasında tam bir birlik sağlamak", "Avrupa'yı bölen bariyerleri" kaldırmak ve Avrupa halklarının "yaşam ve çalışma şartlarını daimi bir şekilde iyileştirmek" idi ve üye devletler arasındaki gümrük vergilerinin ve serbest ticareti kısıtlayan diğer unsurların ilgası yoluyla bir ortak pazarın oluşturulması da, bu hedefleri tutturmanın temel aracı olarak benimsendi.

Eğer AKÇT ve Euratom ile AET'nin nasıl örgütlendiğine bakılırsa, bu kurumlar arasında farklılıklar olduğu daha bariz bir şekilde görülür. AKÇT ve Euratom, Fransız devlet (*etatiste*) geleneğine göre planlamacı birimler olarak kurulmuşken (nitekim, Schuman Planı'nın mimarı Jean Monnet, daha sonra da başkanlığını yaptığı savaş-sonrası Genel Planlama Ko-

misyonu'nun da mimarıydı) AET'nin temel hedefi, o dönemde üye devletler arasında serbest ticaretin önündeki en önemli engel olan hükümet düzenlemelerini (mesela gümrükler) ilga etmekti. Bu zıtlık, pozitif ve negatif entegrasyon biçimleri (bu farkı, daha sonra ayrıntılı bir şekilde izah edeceğim) arasındaki zıtlık olarak görülebilir. Bununla birlikte, bu değişim, Avrupa'nın entegrasyonu konusunda işlevsel yaklaşımdan siyasal yaklaşıma geçildiği anlamına gelmiyordu.

İşlevsel yaklaşım, büyük ölçüde başarılı olmuştur; çünkü altı kurucu üye, başlangıçtan itibaren, ortak kararların nasıl alınacağına dair özel bir anlayış üzerinde fikir birliğine varmışlardı. Ki buna 'topluluk yaklaşımı' deniyordu. Bu yaklaşımın karakteristik vasfını, "sorun çözmenin ayrıntıları, ortak bir siyasi iradeye ulaşmanın yanında ikincil önemdedir..." ilkesi belirlemiştir (Henig, 1997, 32). Bu yönde bir fikir birliğine ulaşılmasından çıkan sonuç şu idi: ayrıntılarla uğraşma görevi, teknokratlara bırakılıyordu; bu bir siyaset meselesi değildi. Bu mekanizma sayesinde, antlaşma şeklinde mutabakatlara genellikle ulaşmak mümkün olabiliyordu, ancak yine bu mekanizma, bu mutabakatların mahzurları ve beklenmedik sonuçlarıyla uğraşmayı süresiz olarak (veya bu mahzurlar iyice belli olana ya da siyasal açıdan vahim bir sınıra ulaştığı ana dek) erteledi.

Entegrasyona doğru giden işlevsel yol, üye ülkelerdeki Avrupalı siyasal seçkinlerin entegrasyonu konusundaki iki ana (fakat birbirleriyle çelişen) görüşle uyumlu olduğu sürece sorun doğurmuyordu. Bunlardan ilki, entegrasyonun, tayin edilmemiş zaman içinde (ve uzak bir gelecekte), bir tür uluslarüstü siyasal yapıyı doğuracağı görüşüydü. Öte taraftan, ikincisi, Avrupa'nın entegrasyonunun, egemen ulus-devletleri koruma ve güçlendirme amacı taşıyan bir mekanizmadan başka bir şey olmadığı görüşündeydi.

Bir ortak pazarın kurulması fikri, her iki görüşe de tam olarak uyuyordu. Böylece, ortak pazar ve bu pazarın kurulması

sürecinin tamamlanması, (1958'den beri) Avrupa'nın büyük projesi -*grand projet*- olduğu sürece, AET'nin (veya Avrupa Birliği'nin -zira 1958'den bu yana antlaşmaya pek çok yeni hedef eklendiği için, AET, Maastrich Antlaşması'nda bu yeni ismi aldı-) daha geniş bir çerçevede yapılandırılmasına ilişkin diğer tüm sorunlar, ustalıkla ertelenebilirdi.

Ancak bu proje teorik olarak, Tek Avrupa Senedi'nin gerekleri yerine getirilmek suretiyle yani tek pazar hedefine ulaşılması (1992) yoluyla tamamlandığı zaman, daha ileriye doğru nasıl ve hangi yönde ilerleneceği sorusundan kaçmak artık mümkün değildi. Bu sorunun cevabı, Almanya'nın birleşmesine rıza gösteren Fransa'ya, bu kararından dolayı gördüğü zararları tazmin etmek için yapılmış bir muğlak uzlaşı girişimi olan Avrupa Para Birliği (APB)'nin kurulmasını isteyen Avrupa Birliği Antlaşması veya Maastrich Antlaşması (1992) idi. Almanya da (kendi nüfuz alanına giren ülkelerin, -örneğin Hollanda'nın- yaptığı gibi), güçlü parası Mark'ı, Avrupa işbirliği yolunda, ya da daha doğru bir ifade ile Fransız-Alman dostluğu adına feda etmek zorundaydı. Bununla birlikte, o, Avrupa Merkez Bankası'nın (AMB) bağımsız pozisyonunu koruması hususunda ısrarcıydı. Bilindiği gibi, AMB ve diğer ulusal bankalardan oluşan AMBS (Avrupa Merkez Bankaları Sistemi), Birliği'n para politikasını belirlemekte ve icra etmektedir. Temel amacı, fiyat istikrarını sağlamak (yani enflasyonla mücadele etmek)tir ve siyasal otoritelerden de hiçbir talimat almamaktadır. Bu ise, Yeni Avrupa parası üzerinde siyasal denetim kurma yönünde Fransa'nın ana hedefine engel oluşturuyordu.

Ancak, APB'nin, Avrupa Birliği'nin siyasal boyutunu güçlendirip güçlendirmeyeceğini görmek gerekmektedir. Bir tarafta, merkezi para politikasını, üye ülkelerin toplumsal ve ekonomik politikalarının aynı noktaya yaklaşması yönünde tetikleyici etkisi olacağında ısrarcı olanlar vardır. Öte tarafta ise, siyasal bir birlik üzerine sağlam bir şekilde temellendiril-

miş yaşayabilir bir parasal birliğin tarihte bir emsali olmamasına rağmen ortak para ve ortak pazardan oluşan mevcut durumun, Avrupa entegrasyonunun istikrar bulacağı son durak olabileceğine kesinkes inanan neoliberaller (örneğin, *The Economist*) bu geleneksel işlevselci görüşü reddederler.

Maastrich Antlaşması, Adalet ve Yurtiçi Sorunlar alanlarında işbirliğini gerektiren bir talebi içinde barındırdığı gibi, Dışişleri ve Güvenlik alanlarında da ortak bir politika oluşturulmasını gerektiriyordu. AB'nin ikinci ve üçüncü temel esası olarak bilinen bu iki alandaki politikalar, uluslarüstü hatlar boyunca kurulan ilk esasın zıddına (AKÇT, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Topluluğu birinci esasıdır), hükümetlerarası kurumlar olarak düzenlendi. Bu üç ilke, hep birlikte, Avrupa Birliği'ni şekillendirir. Avrupa'nın yetenek ve ehliyetleri bu şekilde, önemli oranda artmıştır. Ancak aynı zamanda, karar-alma mekanizmasının işleyişi, çok daha karmaşık bir hal almıştır. Hükümetlerarası unsurlar, uluslarüstücü yaklaşıma ilgiyi artırmıştır ve bu ikisi arasındaki farklar, giderek netliğini yitirmektedir.

Açıktır ki, Maastrich Antlaşması, orijinal şeklini koruyamamıştır. Tutarlı bir şekilde veya hiç ele alınmamış örgütsel ve anayasal sorunlar bir yana, (1957 tarihli Roma Antlaşması'nın Önsöz'ünün ilk cümlesinde yer alan) 'tam bir (siyasal) birlik' oluşması yönünde beklenen adımların atılması noktasında ortaya çıkan sonuç, birkaç üye devletin gözünde hayal kırıcı olmuştur.

Daha sonraki Amsterdam (1997) ve Nice (2000) antlaşmaları, önceki antlaşmaları gözden geçirmek için toplanan hükümetlerarası konferansların birer neticesi olarak imzalanmışlardı. Fakat Maastrich'ten bu yana, topluluğun yöntemi, azalan verimler yasasından ciddi şekilde olumsuz etkilenmektedir. Evet, aynı istikamette bazı küçük adımlar atılmıştır ama bunlar, üyelik ve görevler itibarıyla AB'nin genişlemesinden kaynaklanan kurumsal ve siyasal sorunları çözmeksizin olmuş-

tur. Bu arada, güvenlik ve dış politika alanında ortak hareket edilmesi konusunda sağlanan fikir birliği, Yugoslavya'nın parçalanması ve bölgede peşisıra patlak veren savaşlar gibi büyük meselelerde asla bir ortak AB politikası oluşturulması neticesini verememiştir. Son dönemlerde yaklaşık 60.000 kişilik bir askeri güç oluşturulması hususunda ortak bir fikre varma noktasında da az bir ilerleme kaydedilmiştir. Dışarıdan AB içine göç gibi büyük meselelerde, üçüncü esas ikinci esastan daha iyi işliyorken, henüz bir ortak politika oluşturmak mümkün olmamıştır.

Nitekim, Avrupa'yı bir uluslarüstü siyasal varlık olarak gören yaklaşımla, onu ulusal devleti güçlendirmek için kendisinden yararlanılan bir dizi mekanizma olarak gören yaklaşım arasındaki gizli çelişkinin giderek daha da belirginleştiği görülmektedir. Siyasal birleşmeye giden yol, bir asimptota benzemeye başlamaktadır; yani bu yolun, birleşme amacına doğru giderek daha da yavaş ama ona asla ulaşamayacak şekilde hareket ettiği görülmektedir.

III

Avrupalılaşma sürecine tümüyle farklı bir çerçeveden de bakılabilir ki, ben bu konuya burada kısaca değineceğim.

Bu çerçevede, temel soru şudur: acaba, Avrupa Birliği'nin siyasal bir yapı olarak şekillenişinde, önceki asırlarda Avrupa'daki daha küçük siyasal birimlerden çeşitli etnik unsurların içinde yer aldığı devletleri ortaya çıkaran yolun bir benzeri izlenebilecek midir?

Bu süreçleri tayin eden dinamiklere baktığımızda, bunun mümkün olmadığı görülmektedir. Devlet, tipik olarak, daha küçük bitişik birimleri, şu veya bu şekilde tek bir yapı içinde erimeye zorlayan büyük bir siyasal birim olarak şekillenmiştir. Birleşik Krallığı'n şekillenişinde Londra ve Güney İngiltere'nin rolü bu olduğu gibi, Almanya'nın oluşumunda Prusya'nın, Fransa'nın oluşumunda Yukarı-Fransa havzasının, Bir-

leşik Eyaletler'in oluşumunda Felemenk arazisinin ve İtalya'nın oluşumunda Sardunya Krallığı'nın rolü de aynıdır.

Bu tarz bir yöntemle Avrupa'da siyasal birliği sağlama işinde teorik olarak başı çekecek tek çağdaş devlet Almanya'dır. Fakat pek çok nedenden dolayı, Almanya'nın bunu yapmaya çalışması, tümüyle imkansız değilse de, fazlasıyla ihtimal dışıdır. Eğer bu çabayı gösterirse, muhtemelen başarılı olamayacaktır. Buradaki en önemli etken, en güçlü rakipleri olan Britanya ve Fransa karşısında siyasal gücünün çok zayıf olmasıdır. Tıpkı 1981'de İkinci Krallığı'n kurulmasından sonraki dönemde olduğu gibi, Almanya, yine, diğer Avrupa devletlerine denk görülemeyecek kadar güçlüdür ama onlara hükmedecek kadar da gücü yoktur.

IV

İşlevsel entegrasyon ve topluluk fikrine dayalı Avrupalılaşma sürecinin yarım asırlık geçmişine bakıldığında, epeyce hatalı bir hat üzerinde yol alındığı görülebilir. Bu yanlışlık, negatif ve pozitif entegrasyon arasındaki fark ve oransızlığa dayanır. Bu ayrımı ilk kez, bir ekonomist olan Tinbergen yapmıştır (1965, 76).

Negatif entegrasyon, malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin Avrupa içinde serbestçe dolaşımını kısıtlayan ulusal düzenlemelerin tümünü kaldırmak anlamındadır. Avrupa, esas olarak, hala bu işle uğraşmaktadır. Avrupa Birliği'nin temel sözleşmesi, Avrupa Topluluğu kurulmasına dair antlaşmadır. Avrupa Birliği'nin ortaklık esasına dayalı merkezi kurumları, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Mahkemesi, güçlerini, çoğunlukla, negatif entegrasyonun gelişmesi yönünde kullanırlar. Bu kurumlar, negatif entegrasyona karşı olarak yorumlanabilecek, devlet müdahalelerini yasaklar ve cezalandırırlar. Avrupa Komisyonu, 'komisyon direktifleri' ve kararlarını neşredebilir veya AT rekabet kurallarının ihlali durumunda mahkeme müzakere raporlarını açıklayabilir (Scharpt, 1999, 60). Avrupa entegrasyonunun mantığında, or-

tak pazarın liberalleşmesinin, devlet müdahalesinden daha mühim olması gibi bir şey vardır.

"Yeni kurumların ve bu kurumların araçlarının ihdası veya mevcut kurumların aksayan yönlerinin düzeltilmesi" olarak tanımlanan 'pozitif entegrasyon' ise, Avrupa düzeyinde bir düzenleyici sistemin yeniden inşasını amaçlayan tedbirlerin benimsenmesi anlamına gelir (1965, 76). Negatif entegrasyon, tabir-i caizse, "Avrupa'nın günübirlik ihtiyaçlarını karşılayacak" bir yöntem iken, pozitif entegrasyon, her ne kadar çoğunluk yoluyla karar-almak, resmen birkaç alanda mümkün olabiliyorsa da, Avrupa'nın karar-alma süreçlerinde yer alan pek çok aktörün mutabakata varması esasına dayanır. Bu, negatif ve pozitif entegrasyon arasında köklü bir oransızlık olduğu anlamına gelir (Scharpf, 1999). İşin esası şudur: Negatif entegrasyon, pazarların zararlı etkilerini telafi etme noktasında, devletlerin gücünü ve otoritesini otomatikman ortadan kaldırmaktadır; bununla birlikte, tüm üye devletler, bu amacı gerçekleştirmek için özel bir tedbir alma hususunda görüş birliğine ulaşmadıkça, bu kayıp, tüm Avrupa düzeyinde tazmin edilmemektedir.

Bu, uzun-vadede ne anlama gelir? Ortak pazar sahasının genişlemesi ve işlevselliğinin artması, şu an için, kendi kendine işleyen bir süreçtir ve bu süreç, antlaşmaların temelini oluşturan ana hukuk üzerine sıkı sıkıya inşa edilmiştir. Ayrıca süreç, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Mahkemesi'nin gözetiminde işlemektedir. Topluluk hukuku üzerine yapılan çalışmalar içinde çok sıklıkla alıntılanan tabirlerden biri, Lord Denning'in, bu hukukun, üye ülkelerin ulusal hukuk sistemleri üzerindeki tesirine dair betimlemesidir:

> "Karşımıza ne zaman Avrupa'yı oluşturan unsurlardan biriyle ilgili bir mesele çıksa, Antlaşma, med-cezir olayındaki denizin yükselmesiyle kıyıya vuran dalgalara benzer. Dalgalar, nehrin denize döküldüğü geniş ağızlı bölgeyi istila eder ve nehirlerin yukarı bölgelerine doğru hareket

eder. Ve bu dalgaları zapt etmek mümkün değildir." (Loman v.d. 1992, s.19'dan alıntılanmıştır).

Bunun anlamı şudur: Avrupa düzeyinde geçerli kurallar koymak için gereken yasal temel, yönergeler gibi ikincil yasalarla –fiiliyatta mutabakatla- oluşturulurken, ulusal kuralları yasaklayan hukuki temel, Avrupa Birliği'nin temel hukukuna (antlaşmalara) dayanır. Avrupa devletlerinin, pazarın liberalleştirilmesi dışındaki hedeflerde ilerleme kaydetmesini engelleyecek ve pazar kurallarına aykırı haksız davranışların yol açtığı zararları tazmin edecek şekilde müdahalede bulunması, önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Avrupa düzeyinde, devlet müdahalesine denk, bu tür haksızlıkları düzeltecek, bir başka araç yoktur. Negatif entegrasyonun pozitif entegrasyona üstün gelmesi, gerçekten, "kurumların, örnek oluşturan standartların ve halkın mevcut demokrasilere desteğinin erozyona uğramasına" katkıda bulunmaktadır (Greven, 2000, 36).

Negatif ve pozitif entegrasyon arasındaki orantısızlık, önümüzdeki 20 veya 25 yıl içinde Avrupa Birliği'nin gelişmesini değerlendirirken hayati önemdedir. Aynı şey, AB'nin demokrasi alanındaki kusurları için de geçerlidir. Avrupa'nın yeniden yapılandırılması süreci tamamlanmamışken, demokratik meşruiyet ve sorumluluk, ulusal düzeydeki erozyondan da olumsuz etkilenir. Bununla beraber, demokrasi alanındaki kusurlar, büyük çoğunlukla, Avrupa'daki yürütme ile ilgili yapıların gücüyle Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentolar arasındaki orantısızlıktan kaynaklanmaktadır. Ulusal devletler, Avrupa düzeyindeki kurumlara devredilen hak ve salahiyetlerini yitirince, bu sadece egemenliğin yitirilmesi değil, ayrıca ulusal düzeyde demokratik sorumluluğun da yitirilmesi anlamına gelmektedir. Bazı yetki ve salahiyetler, Avrupa düzeyindeki kurumlara devr edilecek gibi görünmektedir. Diğer bazıları Avrupa Parlamentosu'nun denetimine bırakılmakta iken, pek çoğu da bırakılmamaktadır. Öyle ki ulusal düzeyde

demokrasinin yitirilmesi, Avrupa düzeyindeki kurumlarca, resmi olarak dahi tazmin edilmemektedir. Bu durum, Avrupa Konseyi'nin karar-alma süreçleri konusunda daha da geçerlidir; çünkü bu kurum, Avrupa Parlamentosu'na karşı sorumlu değildir. Konsey üyeleri, resmi olarak, kendi ulusal parlamentolarına karşı sorumludur. Fakat birkaç nedenden dolayı, - ki birisi Avrupa Konseyi toplantılarının gizliliğidir – bu resmi olarak sorumlu olma durumu, bir fantezidir. Sonuç olarak, Avrupa Devlet Başkanları Konseyi'nin veya Avrupa Birliği'ne üye devletlerin hükümetleri ve Avrupa Komisyonu başkanının, ulusal demokrasi ve Avrupa demokrasisi çatısı dışında kalan, kendine özgü bir yapıya doğru evrildiğini görebiliriz.

Belirli bir manada, bunların hiçbiri şaşırtıcı değildir. Avrupa entegrasyonu sürecinin kurucuları, onu, hiçbir zaman bir demokratikleşme süreci olarak düşünmemiştir. AKÇT, idari bir yapı olarak tasarlandı; Ulusal Parlamenterler Ortak Meclisi, sonradan akla gelen bir fikir olarak, "teknokrasinin şikayetlerine karşılık vermek için", tıpkı gerçekten de sadece hissedarların haklarını gözeten bir yıllık hissedarlar toplantısı gibi, AKÇT'nin kurumsal yapısına dahil edildi. Avrupa'nın evrimi, kuruluş aşamasında varolan bu demokratik kusura nazaran, başlangıç şartlarına bağlı bir süreç olagelmiştir. Topluluk yönteminin izlenmesiyle geçen 50 yıldan sonra ortaya çıkan tablo, siyasal demokrasiyi ulusal devletler düzeyinde bir ölçüt olarak kullanan bir perspektiften bakıldığında, olumlu bir görüntü sunmaz. Avrupa Parlamentosu, bir ulusal parlamentonun gücüne sahip değildir ve Avrupa Komisyonu üzerinde etkin denetim uygulayamamaktadır. Ayrıca Avrupa Konseyi üzerinde de hiçbir kontrolü yoktur. Tüm Avrupa'ya ait siyasal partiler olmadığı gibi, Avrupa seçimleri de, ulusal ara-seçimlerden çok farklı değildir. Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ve Bakanların oluşturduğu ve Avrupa Birliği yönetimini meydana getiren çeşitli konseyler, üye ülkelerin hükümetlerinin olduğu şekilde demokratik kurumlar değildir. Avrupa Birliği

bir siyasal anayasa üzerine bina edilmemiştir; Birlik, ortak pazarı meydana getiren dört özgürlüğe (malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin serbest dolaşımı) üstünlük tanıyan bir antlaşmalar sistemi üzerine inşa olunmuştur ve vatandaşların özgürlüğü konusunda nispeten sessiz kalma yolunu seçmiştir (Greven, 2000, 37 ile karşılaştırınız).

İşlevsel entegrasyon yolu, gerçekten, kendine özgü bir Avrupa yönetim sisteminin kurulmasıyla neticelenmemiştir. Bu sistemin siyasal yapısını vatandaşlar değil, siyasi ve idari seçkinler kurmuştur ve bu sistemin siyaset alanı da, olsa olsa, yarı-kamusaldır. Meşruiyeti, 'çıktı meşruiyeti'ne, yani performansa bağlıdır; demokrasi ve Avrupa kamusal alanındaki vatandaşların katılımı anlamındaki 'girdi meşruiyeti' ise, aslında yoktur (Scharpf, 1999). Fakat bilinmelidir ki, demokrasi alanında verilen açığı, meşruiyetin bir faktörü olan performansla tümüyle kapatmak asla mümkün değildir. Bundan başka, sadece çıktı meşruiyetine dayalı otorite de, performans düşüklüğünden fazlasıyla etkilenir (Beetham ve lord, 1998, 127-128). Greven bu noktada şu sonuca ulaşır:

> AB, ucu-bucağı olmayan bir yolu izleyerek bir demokrasiye dönüşemez. Eğer AB, meşru bir idari rejim olarak gelişmesini sürdürecekse, acilen, ulusal siyaset alanının sınırlarını aşan ve kabul edilebilecek yeni bir demokrasi modelini benimsemelidir. (2000, 55).

Ortak pazarın başarılı olmasının ardından, ne dış politika ve savunma politikası alanında ne de sosyal politika alanında benzer gelişmelere şahit olunmuştur. Belki de ciddi ve birleşik bir Avrupa dış politikası beklentisinin en iyi test edileceği konu, hem Birleşik Krallığın hem de Fransa'nın, Güvenlik Konseyi daimi üyeliklerinden, Avrupa Birliği daimi üyeliği için vazgeçme iradesini ortaya koymalarıdır. Bu iki ülke, Avrupa Birliği çatısı ve varsayılan 'ortak güvenlik ve dış politika' çerçevesi dışında, uluslararası arenada Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olarak yer aldıkları sürece, varsayılan çerçeveden

asla sahici anlamda bütünleşmiş tek bir Avrupa politikası ortaya çıkması mümkün değildir. Aynı şekilde, AB'nin gerçek bir hüviyet kazanmasının bir ikinci şartı olarak, hem Birleşik Krallığın hem de Fransa'nın nükleer silahlarını imha etmeleri ve Avrupa nükleer programı komutası altına girmeleri olduğu ileri sürülebilir.

Buraya kadar yaptığımız değerlendirmelerden çıkacak genel sonuç şu olmalıdır: negatif entegrasyon, ulusal standartları ve pazar kısıtlamalarını giderek daha fazla aşındırırken, Avrupa'nın entegrasyonu yolunda önerilen işlevsel yöntem, kendi yolunda ilerlemektedir. Avrupa düzeyinde pozitif entegrasyona doğru giden yol ise, çetin bir muharebe alanı olmaya devam etmektedir. Siyasal demokrasi, Avrupa düzeyinde hala eksik bir süreç olarak varolmaya devam ederken, ulusal düzeyde aşınmaktadır. Dahası, hükümetlerarası ikinci ve üçüncü esaslar da, tam da bunlar hükümetlerarası oldukları için, entegrasyon sürecinin ilerlemesi yönünde bir alternatif sunmamaktadır. Böylece Avrupalılaşma süreci, hem etkinlik hem de meşruiyet düzeylerinin düşmesinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Avrupa entegrasyonuna dair ikinci yaklaşımın içinde yer alan çelişkiler ile, bir yanda siyasal entegrasyon vaadi, öte yanda ise ekonomik entegrasyonun gerçekleri arasındaki çelişkiler, giderek daha bariz bir hal almaktadır. Ayrıca bu çelişkileri geleneksel yöntemlerle (topluluk yöntemi ve hükümetlerarası yeni esasların tesisi) ele almanın, sorunların çözümü için uygun bir yol olmadığı giderek daha fazla açıklık kazanmaktadır.

V

Avrupa Birliği, önümüzdeki yıllarda istendiği gibi genişlerse bu, bahsi geçen iç çelişkilerin daha da büyümesi anlamına gelecektir. Altı üyeden oluşması düşünülmüş karar-alma yetkisine sahip kurumlar, zaten şu anda, mevcut üye devletlerin sayısının (on beş) aşırı baskısı altındadır. Bunlar, toplam üye

sayısının, kurucu üyelerin dört katına çıkmasıyla iş göremez hale gelecektir. Nice Antlaşması'nı ortaya çıkaran Hükümetlerarası Konferans (HK), yaklaşık 25 üyeli bir Avrupa Birliği'nin ihtiyacı olan kurumsal reformları önerme ve benimseme noktasında tam anlamıyla başarısız olmuştur. Şu an 12 aday ülke ile katılım müzakereleri devam etmektedir ve bunların 10'u, Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerdir. İlk adayların 2004 civarında üye olacakları da beklenmektedir (Hatırlatma: 1 mayıs 2004'te, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Malta, Slovakya ve Slovenya, resmen Avrupa Birliği'nin üyesi olmuşlardır).

Bu ülkelerin çoğu, demokrasi ve kapitalizme şu veya bu şekilde başarılı bir geçiş yaparken, yine de bu ülkelerin sözde *Topluluk Müktesebatı*'nın şartlarını yerine getirmeleri mümkün olmayacaktır. Bu *müktesebatın* kabulü (ve tatbiki) Birliğe girmenin resmi şartıdır. Topluluk müktesebatı, Avrupa devletlerinin imzaladığı antlaşmaları, yürürlüğe konulmuş tüm Avrupa kanunlarını, Avrupa Adalet Mahkemesi'nin kararlarını ve Avrupa Birliği'nin ikinci ve üçüncü esaslarında sözü geçen ortak faaliyetleri içerir. Kanunlar, tüzükler ve içtihadlardan oluşan müktesebatın şu an itibarıyla, yaklaşık 87.000 sayfa tuttuğu tahmin edilmektedir.

Adayların çoğunun, müktesebatm şartlarını tam olarak yerine getirememeleri, temel bir zaaftan kaynaklanmaktadır ki o da, adayların idari ve adli kurumlarının, henüz gerekli özerkliğe, yetkilere, imkanlara ve bağımsızlığa sahip olmamasıdır. Bu durumu düzeltmek için, muhtemelen 10 ila 20 yıl arasında bir süre gerekecektir (WRR, 2001). Fakat anlaşıldığına göre adaylar, resmen müktesebatı kabul ettikleri ve geçiş dönemini sadece birkaç ayrı saha için talep ettikleri sürece, adayların tam üyelik şartlarını yerine getirmedikleri gerçeği pek çok durumda kulak arkası edilecektir. Bu müsamaha, dillendirilmeyen şu düşünceye dayanır: Bu aday ülkeleri Birliğe kabul etmemek ve böylece bu ülkeleri, komünizmden demokrasiye

ve pazar ekonomisine geçmeleri yönünde teşvik ederken çok işe yaramış olan Avrupa'ya katılma umutlarını kırmak, siyaseten imkansızdır. Ayrıca bunları Birliğe kabul etmenin, bu devletlere, Avrupa Birliği'nin dışında kalmaya devam etmeleri durumunda elde edebileceklerinden daha iyi bir imkan sunacağı yönünde bir ümit de vardır.

İlk bakışta, hadiselerin bu şekilde cereyan etmesi, 1979'da Yunanistan'ın adaylığının ele alınış tarzıyla karşılaştırılabilir. O zaman Avrupa Komisyonu, Yunanistan'ın ne ekonomisinin ne de siyasi ve idari sisteminin, üyelik şartlarını karşılamadığı gerekçesiyle olumsuz bir görüş (*avis*) beyan etmişti. Fakat Bakanlar Konseyi'nin, siyasal nedenlerle vardığı, üyeliğin Yunan demokrasisini güçlendireceği hükmü gereğince, Komisyon'un görüşü, geçersiz sayıldı.

Bununla birlikte, şu anki durumun, bu özel örnektekinden daha farklı olması mümkün değildir. Şu halde, Avrupa Topluluğu'nun, Yunanistan gibi küçük ve çürümüş bir devletin üyeliğini kabul etme gücü, bu kabulün sonunda dehşetli bir mali tuzak olduğu anlaşılmasına rağmen, vardır. Fakat Avrupa Birliği'ne 130 milyonu aşkın ahalisiyle birlikte 6 ila 10 arasında yeni üyenin, üyeliğe kabulün hayati ölçütlerine hiç uymayacak şekilde katılması, bambaşka bir meseledir. Örneğin Ortak Tarım Politikası (OTP), uzunca bir süredir yapısal reformlar yapmayı gerektirmektedir. Bu tür reformlar yapmak için getirilen öneriler, mevcut OTP'den memnun olan üye ülkelerce tekrar tekrar baltalanmaktadır. Ama, Doğu Avrupa ülkeleri, devasa verimsiz ve geri tarım sektörleriyle birlikte AB'ye üye oldukları ve statükonun devamında çıkarları olduğu zaman, bu tür reformları hayata geçirme ihtimali dramatik boyutlarda azalacaktır. Tarım alanında bu reformlar yapılmadan, AB bütçesinin denkleştirilmesi epeyce zor olacaktır (George ve Bache, 2001, 322). Şu halde, bu yeni ülkelerin çoğunun, Avrupa Birliği'nin sınır devletleri olacağı gerçeğiyle karşı karşıyayız; her ne kadar bu ülkeler, bu sınırları kontrol etmek durumun-

da değillerse ve böyle bir imkanları da yoksa bile, durum budur. Radikal manada kurumsal reformlar yapılmaksızın, Avrupa'nın iç çelişkileri ile demokrasi ve verimlilik sorunları, Avrupa Birliği için varoluşsal bir kriz halini alacaktır; ve yaklaşık 10 yeni üyenin katılımının, bu hususta hızlandırıcı bir etkisi olacaktır.

Nice'de (2001) üzerinde mutabık kalınan sınırlı reformların ardından, AB'nin 25 veya daha fazla üyesi ile birlikte, uygun şekilde iş görmesini mümkün kılacak bir dizi kurumsal düzenleme önerisi getirmek suretiyle, bir sonraki HK'ya hazırlanma görevi verilecek bir Avrupa Konvansiyonu toplanması yönünde çağrıda bulunma kararı alınmıştır. Zaten bu konvansiyon, 1787'de Filadelfiya'da toplanan ve ABD Anayasası'nı hazırlayan Meclis'e benzetilmiştir. Açıktır ki, bu konvansiyonun AB'nin yapısal çelişkilerini gidermesi ve artış gösteren kurumsal reformlarla sınırlandırılamayan bir anayasa hazırlaması gerektiği varsayılmaktadır. Böylece, Avrupa Konvansiyonu ve yaklaşmakta olan HK, bir anlamda, Avrupa'nın son şansı olarak görülmektedir. Fakat konvansiyonun düzenlenişine ve sahip olduğu güçlere bakıldığında, onun bir çözüm olmaktan çok bir sorun kaynağı olduğu görülmektedir. Konvansiyonun düzenleniş tarzı, Avrupa'nın yarım asırlık gelişme sürecindeki tipik özelliklerini yansıtan teknokratik, buyurgan ve demokratik olmayan yaklaşımı tekrarlamaktadır. Bu, seçim yoluyla inşa olunmuş bir yapı değildir ve böyle olduğu için de, kesinlikle bir anayasa (*constituante*) gibi meşruiyeti yoktur. 105 üyesi de, çeşitli ulusal ve Avrupa siyaset kurumlarınca atanmıştır ve böylece yine sadece siyasal seçkinlerin temsilcisi olmaktadırlar. Ve onun sahip olduğu resmi güçler, işaret ettiği sorunların çok şümullü ve karmaşık olması ölçüsünde kıttır: yani konvansiyon ancak tavsiyede bulunabilir. Sonunda kararı verecek olan Hükümetlerarası Konferans'tır (Hatırlatma: bu HK, Ekim 2003'te toplandı).

VI

Şimdiye değin, entegrasyon sürecinin mantığım göz önünde bulundurarak, Avrupa entegrasyonunun gelişimini tartıştım. Ancak hem Avrupa işbirliğinin gerçekleşmesi yönünde atılan orijinal adımlar hem de bu sürecin işlemesi yönünde alınan tüm siyasal kararlar, dünya siyaseti ve küresel ekonominin gelişimi bağlamında mümkün olabilmiştir (Henig, 1977'yle karşılaştırınız).

Sürecin başlangıcında Soğuk Savaş vardı. Birleşik Devletler'in, fark ettiği komünist tehlikeye karşı cevabı, NATO örneğindeki gibi, sadece Atlantik-ötesi askeri işbirliğine ulaşmak değildi; ayrıca uluslarötesi ekonomik işbirliğini gerektiren, güçlü bir Batı Avrupa ekonomisi inşa etmekti. Bu nedenle Birleşik Devletler, Avrupa devletlerini, yeniden-yapılanma ekonomisinin kurulmasında işbirliği yapmaya zorlamak için Marshall Planı'ndan yararlandı.

Soğuk Savaş, ayrıca, Almanya ve Fransa arasında Avrupa'nın diğer bölgelerini de etkileyecek bir başka savaşın çıkması ihtimalini, bu ülkelerin savaşabilme imkan ve araçlarını tümüyle birbirlerine bağımlı kılarak, ortadan kaldıracak bir vasıta olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun acilen kurulması zaruretini ortaya çıkarmıştı. Bu anlamda, Avrupa'nın entegrasyonu, Amerika'nın savaş-sonrasında tesis ettiği hegemonyanın bir unsuruydu ve böyle olduğu için de, savaş-sonrasında Batı Avrupa ekonomilerinin yeniden inşası yolunda ilerlendiği sürece, sorgulanmadı.

Rekabet edebilme avantajının Doğu Asya ve Kuzey Amerika uluslarötesi şirketlerinin elinde olduğu 1970'lerin sonlarından itibaren, entegrasyon sürecini etkileyen en önemli dış faktör, Avrupa ekonomilerinin, bir bütün olarak, küresel-ekonomi karşısındaki pozisyonuydu. Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'nın kontrolünü kaybedip, 1991'de parçalandığında, Avrupa işbirliğinin temel gerekçesi (asli Sovyetler Birliği tehdidi) ortadan kalktı ve Avrupa'yı bir arada tutacak yeni mekanizmalar

bulmak gerekti. Bu durum, Almanya'nın birleşmesi sürecinin, Almanya'nın Avrupa'daki pozisyonunu garantileyecek yeni demirleme araçlarına ihtiyaç duyması hadisesinde daha da net olarak görülmüştü. Maastrich Antlaşması'nı ve Avrupa Para Birliği'ni de kısmen bu ihtiyaçla açıklamak mümkündür.

Avrupa'nın entegrasyonu, bazan bir tür iç mantığın açığa vurulması olarak görülürken, entegrasyonun yöntemini en iyi şekilde betimleyen şey budur. İleri doğru atılan adımlar, içerden büyüyen süreçlere bir cevap olarak görülegelmişler ve çoğu defa da dış gelişmelere bir cevap olarak algılanmışlardır. Eğer bu dediğimiz son 50 yıl için geçerli ise, bu durumun -her ne kadar ne tür dış gelişmelerin ortaya çıktığı henüz belli değilse de- yakın gelecek için de geçerli olmaması için hiçbir neden yoktur. Bununla birlikte, bana göre, dışarıdan Avrupa'ya yönelik en az üç yapısal tehdit veya 'meydan okuma' vardır.

Küreselleşmenin bir neticesi olarak "devletin ortadan kalkması" üzerine yürüyen tartışmada, örneğin Guehenno (1994) ve Ohmae (1995) gibi yazarların tahmin ettiği üzere, Immanuel Wallerstein farklı bir yer tutmaktadır. Wallerstein'e göre, son dönemlerde herkesin diline pelesenk olmuş bir fenomen anlamında küreselleşme diye bir şey yoktur ve devletlerin varlığı, kapitalist küresel ekonominin işleyişinde vazgeçilmez ön şarttır. Uluslarötesi şirketlerin ve bunların ağ örgülerinin büyümesi sonucu, devletin çöküşe geçtiğine dair işaretler aramaktansa, o, beşyüz yıllık devletlerarası sistemin geçmişinde ilk kez, devletlerin gücünün, hakikaten azalmakta olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, bunun, küreselleşmeyle veya küresel ekonomilerde olabilecek herhangi bir yapısal dönüşümle hiç ilgisi yoktur. Bunun nedeni, devletlerin kendi halklarının gözündeki meşruiyetlerinin azalmasıdır. Wallerstein, bu durumun, devletlerin, kendi halklarının beklentilerine cevap verme noktasındaki performanslarının düşmesi sonucu ortaya çıktığını düşünür. Hem liberal reformculuk hem de bu akımın Sol üzerinde etkili olan muadillerini, tedrici iyileşmeye götü-

ren başarılı yollar olarak görme yaklaşımı gittikçe popülaritesini yitiriyor ve gerçekten de böyle oluyor. Bu nedenle, kötümserlik, tedrici bir ilerleme olacağı ve dünya halklarının önüne yeni fırsatlar çıkacağı yönündeki ümide ilişkin gerçekçi bir değerlendirme olarak görülmelidir. Devlet, daima bu tür ilerlemelerin bir aracı olageldiği için, ümidin bir şekilde yitirilmesi, devletin, varlığı için hayati önemi bulunan meşruiyetine giderek zarar verir.

> Bunun nedeni, küresel ekonomide bir yapısal dönüşümün olması değil, bilakis jeo-kültürel dönüşümün yaşanmasıdır ve hepsinden önce, halk kitlelerinin liberalizme ve onun Sol'u da etkileyen benzerlerine olan ümidlerini yitirmiş olmasıdır. (Wallerstein, 1977, 73-75).

Böylesi bir genel eğilim, sadece üye ülkelerin her birinin siyasal gücünü etkilemez. Bu, Birliğin icra kabiliyetine kast eden bir durum olduğunda, AB'nin meşruiyetine yönelmiş daha büyük bir tehdit bile olur ve bu tehdide rağmen, Avrupa'nın sahip olduğu tek meşruiyet şekli, çıktı meşruiyetidir. Bu yüzden, Birliğin, pozitif entegrasyona ilişkin sorunların üstesinden gelecek ve kamuyu hareket geçirecek imkanları yeniden tesis edecek bir yol bulması hayati önem taşımaktadır.

İkinci büyük tehdit, denetlenemeyen göçtür. Avrupa, çevresindeki bitişik devletlerden gelen insanlar ve dünyanın her köşesinden kopup gelen mülteciler için bir cazibe merkezidir ve – hiç kuşkusuz, AB'nin genişlemesinden sonra – çeşitli ülkelerden ve kültürlerden gelen hem yasal hem de yasadışı göçmen akışını önlemek veya kontrol altına almak giderek daha da zorlaşacaktır. William NcNeil, devletlerin içinde farklı etnik unsurların artmasını, küresel ekonominin merkezinde yer alan mevcut devletler için en kritik sorun olarak görür:

> Çok farklı etnik unsurlardan oluşmuş ve kültürel olarak da farklılaşmış bir toplum, faal vatandaşlık, ulusal birlik ve

> eşit haklar gibi demokratik idealler üzerinde olumsuz baskılar oluşturur. Bu, özellikle, birey olarak seçmenlerin rasyonel özerkliğine dair tevarüs ettiğimiz varsayımların meşruiyetini sorgular; zira gruba bağlılık ve etnik menfaatlerin peşinde koşmak, diğer bağlılıkları ve bütün vatandaşların pek de farkında olmadıkları ortak çıkarları kolaylıkla gölgeleyebilir. (McNeil, 1994, 133).

O, "zengin uluslar için önümüzdeki asrın en kritik sorunu"nun, devletlerin, vatandaşların siyasal hakları ilkesini, yeni gelen göçmenler arasında etnik bağlılık ağının üstesinden gelmek için kullanıp-kullanamayacağı olduğunu düşünür.

Bu, aslında ne bir Avrupa devleti ne de bir Avrupa ulusu olmadığı için, Birliğe üye ülkelerden ziyade AB'yi çok daha etkili bir şekilde vuracak sonuçları olan bir konudur. Dahası, üye ülkeler, göçle ilgili ortak bir Avrupa yaklaşımına destek vermek şöyle dursun, bu alanda izledikleri politikaları birbiriyle uyumlu kılmayı ve bu tür bir yaklaşım geliştirmeyi dahi istememekte veya buna güçleri yetmemektedir.

Bir üçüncü tehdit ve meydan okuma ise, küresel siyasetin, artık bir ölçüde netliğe kavuşmuş, kendine özgü şeklinden gelmektedir. Bu şekli, şimdilik, sahici anlamda kendisine meydan okuyan hiçbir rakibin olmadığı, ancak eskisi kadar da güçlü olmayan tek bir hegemonik güç belirlemektedir ki, bu güç, Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD'nin jeopolitik gücünün göreceli azalması, küresel politikada tek taraflı hareket etme eğilimini doğurmuş; çok-taraflı hareket veya Amerikan liderliğinde uluslararası işbirliğine dayanmak yerine, gittikçe daha çok askeri araçlara dayalı olmayı beraberinde getirmiştir. Bu durumda, AB üyesi ülkeler, sırası geldiğinde, Birleşik Devletler'le ilişkilerini yeni şartlarla tanımlamak zorunda kalacaklardır. Ardından da iki seçenekten birini tercih etmeye mecbur olacaklardır.

Bir yönüyle, Avrupa, en sonunda Amerika'yla bir ölçüde eşit şartlarda faaliyet gösterebilen bir tür uluslarüstü siyasal

varlık haline gelecekmiş gibi yapmaktan vazgeçebilir. Eğer bu olursa, üye ülkeler de, bundan sonra, siyasi ve askeri anlamda Birleşik Devletler'in tebaaları olarak hareket eden iyi müttefikler haline dönüşmezler; AB de, merkezi ve varlık sebebi olarak bir ticaret bölgesi olan eşgüdüm halindeki istikrarsız düzenlemelerden ibaret bir yapı olmaktan kurtulur. Margaret Thatcher'in, *Devlet İdaresi* (2002) kitabında İngiltere'nin geleceği ile Amerika'nın geleceğini karşılıklı resmettiği tablo, bu açıdan genel olarak Avrupa'ya uyar. Bir diğer muhtemel yol, Avrupa anayasasına dayalı tamamen demokratik bir idari sistemi olan, egemen bir siyasi federasyona götürür. Lijphart'ı dinlediğimizde, böylesi bir demokratik sistemin, nisbi temsil ve parlamenter hükümet esasına dayalı olması gerekecektir; zira parlamenter yönetim ve nisbi temsil, demokrasinin layıkıyla gerçekleşmesi açısından, başkanlık sistemi ve çoğunluk esasına dayalı seçim yönteminden daha başarılıdır. Ayrıca parlamenter yönetim ile nisbi temsil, Avrupa demokrasilerinin çoğunu birleştirir ve onları, başka coğrafyalardaki demokrasilerin çoğundan farklı bir mevkiye yerleştirir (Lijphart, 2002).

Garip olan şu ki, bu makalenin iddiasını hatırladığımızda, bu üç meydan okuma veya tehditle başa çıkmanın tek yolu olarak, Avrupa düzeyinde pozitif entegrasyonun (şu veya bu yolla) sağlanması olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu pozitif entegrasyonun gerçekleşmesinin, bu tehditlerin üstesinden gelmek için yeterli olduğu hiçbir şekilde kesin olmasa da, bu böyledir.

VII

Bu analizden çıkan sonuç şudur: Avrupa entegrasyonu projesi, önümüzdeki 20 yılda büyük meydan okumalarla karşılaşacaktır. Son 50 yılda izlenen hatlar üzerinde yürümekle, bu meydan okumaların üstesinden gelinemeyecektir. Avrupa, şu an istikrarsız bir denge halini yaşamaktadır ki bu, bir çatallaşmanın mümkün olabileceği anlamına gelir. Diğer tarafta,

teşhis ettiğim tehditler ve iç çelişkiler, Avrupa projesinin durgunluğa girmesine neden olabilir. Ama bu, AB'nin dağılacağı anlamına gelmez. Bu, ortak pazarın varlığım sürdüreceği anlamına gelebilir; fakat önemli sosyal ve çevre ile ilgili sorunlar söz konusu olduğunda, tıpkı siyasal işbirliğinin, üye ülkeler için kağıt üzerinde (*a la carte*) bir tercih olarak kalması meselesinde olduğu gibi, 'hükmü kalmamış bir rejim'e dönüşeceği ve pozitif entegrasyonun gittikçe zorlaşacağı anlamına gelebilir (Little, 2001, 304). Serbest ticaret bölgesine böylesi bir dönüş yapılmasının istikrarlı bir düzenleme anlamına gelip-gelmeyeceğini zaman gösterecektir.

Öte yandan, bu tehditlerin farkına varılmasının, Avrupa'nın siyasi seçkinlerini, uluslarüstü siyasal entegrasyonu kurumsallaştırma yönünde teşvik etmesi ihtimali vardır. Bu yönde atılacak en muhtemel adım, üye ülkelerin, belki de başı çekecek ilk altı ülkenin, küçük gruplar oluşturması olabilir. Her ne kadar bunu yapmanın cezası olacak ise de, bu denenebilir. Bu tercihin, önümüzdeki 2 yıl içinde, kesinlikle, yaklaşık bir düzine yeni üyenin AB'ye katılımından önce yapılması gerekir. Belki de bu tercih, bilinçli bir şekilde yapılmayacaktır. Fakat karar, yine de, hiçbir şey yapmamakla ve son yarım yüzyıl boyunca gide gele iyice aşınmış bir yolu takip etmekle, gıyaben verilmiş olacaktır.

Not:

1.Bu makale, Wassenaar'daki Hollanda Beşeri ve Sosyal Bilimler İleri Araştırma Enstitüsü'nde kaldığım sırada, Ocak-Nisan 2002 döneminde yazıldı. Burada Monika Sie Dhian Ho'ya eleştirel mütalaaları için ve Anne Simpson'a (NIAS)'da İngilizce metni düzeltirken yaptığı yardımlar için teşekkür etmek istiyorum

Referanslar

Abromit, Heidrun, 1998. *Avrupa'da Demokrasi: Devletsiz Bir Siyasal Ortamda Siyaseti Meşrulaştırmak*, New York; Berghahn Boks.

Bainbridge, Timothp, 2001. *Avrupa Birliği'ne Penguen Yoldaş*, 2. baskı, Londra, Penguin.

Beetham, David ve Christopher Lord, 1998. *Meşruiyet ve Avrupa Birliği*, Londra, Longman.

Borrego, John, 1999. "Küresel Kapitalizmin Hegemonik Anı", *Küresel Çatışmanın Geleceği*'nde, s.174-212. Haz.: V. Bornschier ve C. Chase-Dunn, Londra, Sage.

Duchene, François, 1994. *Jean Mannet: Karşılıklı Bağımlılığın İlk Devlet Adamı*, New York: Norton.

George Stephen ve Ian Bache (Haz.), 2001. *Avrupa Birliği'nde Siyaset*, Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Greven, Michael Th. 2000. "Avrupa Birliği Sonunda Bir Demokrasi Olabilir mi?", *Devletin Ötesinde Demokrasi mi? Avrupa'nın Açmazı ve Ortaya Çıkan Küresel Düzen*'de, s.35-62. T. Th. Greven ve L. W. Pauly. Lanham, MD:Rowman 6 Littlefield.

Guehenno, Jean-Marie, 1994. *La fin dela democratic*. Paris, Flammarion.

Haas, Ernest, B. 1958. *Avrupa'yı Birleştirmek: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Güçler*; 1950-1957, Londra: Stevens.

Henig, Stanley, 1997. *Avrupa'yı Birleştirmek: Uyumsuzluktan Uyuma*. Londra, Routledge.

Lijphart, Arend. 2002. "Hoe moet de Europese Unie geregeerd worden? Doe maar gewoon," M. Sie Dhian Ho'da. "Democratisering van de Europese Unie," *Beleid and Maatschappij*, 29, 1, 4-7.

Little, Richard, 2001. "Uluslararası Rejimler", *Dünya Siyasetinin Küreselleşmesi: Uluslararası İlişkilere Giriş*'te. S.299-317. 2. baskı. Haz.: J. Baylis ve S. Smith, Oxford, UK: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Loman, J. M. E. Kamiel Mortelmans, Herry Post ve Stewart Watson, 1992. *Kültür ve Topluluk Hukuku: Maastricht'in Öncesi ve sonrası*. Deventer: Kluwer.

McNeill, William, 1994. "Büyük Güçlerin Düşüşü: Bir Tarihsel Yorum", *Review* XVII, No:2 (Bahar dönemi): 123-45.

Milward, Alan. 2000. *Avrupa'nın Ulus-devletten Kurtulması*, 2. baskı. Londra, Routledge.

Monnet, Jean, 1976. *Memoires*, Paris: Fayard

Ohmae, Kenichi, 1995. *Ulus-devletin Sonu: Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi*. New York: The Free Pres.

Pinder, John, 1986. "Avrupa Topluluğu ve Ulus-Devlet: Yeni-Federalizme Bir Örnek mi?", *International Affairs*, LXII, No: 1 (Kış Dönemi): 41-54.

Scharpf, Fritz, W. 1999. *Avrupa'da Yönetim: Etkin ve Demokratik mi?*,

Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.
Spinelli, Altiero. 1977. "Avrupa Topluluğu'nda Kurumsal Krize Dair Düşünceler", *West European Politics*, XV, No:1 (Ocak): 77-89.
Thatcher, Margaret (2002). *Devlet İdaresi: Değişen Dünya için Stratejiler*, New York: Harper-Collins.
Tinbergen, Jan. 1965. *Uluslararası Ekonomik Entegrasyon*, 2. baskı. Amsterdam, Elsevier.
Wallerstein, Immanuel, 1999. *Dünyanın Sonu, Bildiğimiz Gibi: 21. Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları.
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid- WRR, 2001. *Avrupa Birliği Taraftarlığına Doğru*, The Hague: SDU.

Hayatı Kullanmak, Üretmek ve Değiştirmek: Kapitalizmde Teori ve Pratik Olarak Simya

Claudia von Werlhof

Sizlere yeni bir teorik kavramı takdim etmek suretiyle, modern küresel-sistemi uzun vade (*longue duree*) kavramıyla analiz eden yaklaşıma katkıda bulunacağım. Bu kavram, simyadır ve sadece longue duree'ye ait bir kavram değil, aynı zamanda disiplinler-arası, çok pratik ve somut bir kavramdır. Simyanın teori ve pratiğini, sadece genel anlamda kapitalizmin, kapitalizm-öncesiyle bağını kuran bir ana irtibat noktası olarak değil, ayrıca kapitalizmle ataerkil idare tarzı arasındaki sınırlı ilişkiyi daha sarih ve kesin bir şekilde izah eden bir kavram olarak görmek de mümkündür. Bu noktadan bakıldığında, kapitalizm ataerkil yönetimin son aşaması olarak görülebilir. Son olarak, simya kavramı, bugün bize, modern küresel-sistemin analizinde kullanılan 'kısa vade'ye ilişkin vazıh bir görüş verebilir. Bu, mevcut çelişkilerin tümünü göz önünde bulundurması gereken alternatiflere gözlerimizi açmamızı sağlar.

Ben burada, dünyanın niçin ve nasıl 'tersinden' görüldüğünü ve bunun nasıl değiştirilebileceğini göstermeye çalıştım. Öncelikle de, bunu, küresel-sistemde maaşsız çalışan işçilerin, özellikle de ev-işi emekçiliğinin rolüyle ilgili olarak göstermeye gayret ettim. Ulaştığım sonuç ise şu oldu: bu tür 'yeraltı' ekonomileri, hiçbir birikim ortaya koymaksızın, değişmez temel olarak kalır (Werlhof, 1985; Mies v.d. 1988). Bununla birlikte, benim çözümlemem bunun da ötesine geçer. Ekonomi-politiğin öteki yüzünü tam olarak görmek için, yeraltına olmasa bile, bir bütün olarak, modern teknoloji, kültür ve dinle ilgili diğer yüze bakmak gerekir. Benim hipotezim şudur: İyi tanımlanmış bir simya kavramı, modern toplumun bu öteki yönleri üzerinde yeni bir tarihsel ve disiplinler-arası çözümleme yapmak için çok işlevsel olabilir. Hem modern bilimler ve makine-teknolojisini analiz etmeden, hem de hepsi birlikte ve birbirine bağlı olarak toplumlarımızı biçimlendiren tarihsel kökler de dahil olmak üzere, Hıristiyan inançlarını ve diğer kültürel gelenekleri çözümlemeden, kapitalizmi analiz etmek mümkün değildir.

Eğer yeraltı ekonomisi, orijinal birikim sürecinin 'devamlılığı' olarak adlandırdığım şey hakkında bir şey söylüyorsa, (ki bu, ekonomik sömürü ile özel ve kamusal alandaki siyasal şiddet arasında bir bağ olduğudur), yeraltı teknolojisi, bilinçaltı kolektif inanç sistemi ve gizli simya kültürü de, kapitalist üretim süreçlerinin değil, kapitalist yıkım süreçlerinin daimiliği hakkında bir şeyler söyler (Werlhof, 2000a). Bunun anlamı şudur: İnsanların ve doğanın kapitalist yöntemlerle dönüştürülmesi sürecinin sonunda, bu dönüşümün simyevi karakteri nedeniyle, teknolojik gelişme ve daha iyi bir şey ortaya çıkması mümkün değildir; bilakis bu süreç, başlangıçtan itibaren doğanın ve kadınların fedakarlığına dayalı olarak işlediği için, kaçınılmaz bir biçimde dünyanın mahvolmasını kolaylaştırmaktadır (Werlhof, 1997a, 2000b). Kapitalizmi, simyevi bir üretim tarzı olarak düşünmek, modern küresel-sistemin niçin

zaten şu anda fiilen bir çöküş süreci yaşamakta olduğunu daha iyi anlamamıza imkan verir. Çözümlemelerimizde iyi-tanımlanmış bir simya kavramına sahip olursak, daha önce görmekte zorlandığımız şeyleri daha açık bir şekilde görebiliriz. Örneğin; şu soruların cevabını kolay bulabiliriz:

- Bütün ümitleri, teknolojik gelişmeye, özellikle de makine teknolojisine bağlamak niçin yanlıştı?
- Bu modern teknoloji miti ve onun terör ve savaş teknolojisi de dahil, özellikle de erkekleri etkileyen büyüsü, nasıl tümüyle bozulabilir?
- Cinsiyet ayrımcılığı, niçin ırkçılığın veya ırkçılıkla özdeş bir başka izm'in ürünü değildir de daha ziyade bu sistem içinde çok daha eski, köklü ve (sadece göreceli olarak değil) mutlaka gerekli olan bir şeydir?

Giriş bölümünü şu cümlelerle bitirelim: Hayatımın en büyük üçüncü projesi, zaten önümde duruyor. Bu, doğayla ve doğanın öteki yüzüyle ilgili bir meseledir; ve bu doğayı, sözde enerji, can, ruh ve genetik-yapısal (morfojenetik) sahaların ve zaman ve mekanın ötesinde fenomenin yeraltındaki akışı olarak anlamak lazımdır. Eğer doğaya, sadece cansız bir nesne veya insanın tahakküm etmesi gereken ya da yerine insan-yapımı bir dünyanın bile geçirilebileceği bir madde veya mekanik süreç imiş gibi bakmaya devam edersek, bu yaklaşım, dünya çapında birikmiş devasa sorunların hiçbirini çözemeyecektir. Bu bakışla, kısa zamanda keşfetmek zorunda olduğumuz yeni bir topluma giden yolu da bulamayacağız. Eğer doğayla, onun belirlediği şartlarda işbirliği yaparsak, ancak o zaman, onunla yeni bir ilişki kurmamız mümkün olabilir. Ve bu şartları artık kimse bilmiyor; zira doğa hakkında bildiklerimiz, sadece onun ne olabileceğine dair tahayyüllerimizden ve onu olmaya zorladığımız şeylerden ibarettir.

Yaratma ve Dönüştürme mi Yoksa Dönüştürme ve Yaratma mı?

Simya gözüyle bakıldığında, sorun, yaratmanın nasıl dönüştürüleceği değil, dönüştürme yoluyla nasıl yaratılacağı meselesidir. Bu, yaratmanın önceden tahmin edilemeyeceği, bilakis kendi içinde bir sorun olduğu anlamına gelir. Simyada her şey, hayat hakkındadır. Ana soru ise şudur: Hayat nasıl yaratılmıştır? Ataerkil simyada ise soru şudur: İnsan, hayatı nasıl yaratır? Hayatın yaratılmasına neden olan süreç, dönüşümdür. Yaratma gerçekleşmeden önce, pek çok dönüşüm gerçekleşmelidir.

Dünyaya bu gözle bakmak, üretimin diğer yüzünü ya da yeraltı vechesini asla unutmamamız gerektiğini bize hatırlatan bir genel yöntem olarak anlaşılabilir: üretim başlamadan ne yapılmalıdır? Üretimin sürdürülebilmesi için neler olmalıdır? Simyacı, daima öze bakar; çünkü sonunda, kadın olsun, erkek olsun, o, bizzat hayattan daha az olan bir şeyi üretmeyi ya da yaratmayı da istemez. Ve o her şeye bu pencereden bakar.

Simyanın Kökenleri

Simya sözcüğünün kökü, Yunanca'daki *chemein* (akmak) ve Arapça'daki *keme* (Nil'in siyah çamuru) sözcüklerine dayanır. Nil'in her yıl taşması sonucu, kıyılarında kalın bir siyah çamur tabakası kalır ve bunlar oldukça verimli olurdu. Suyun toprakla karışarak dönüşmesini sağlayan doğanın kimyası sayesinde yeni hayat yaratılırdı. Simya, kökeni itibarıyla, bu doğal hadiseyi gözlemlemekle, ardında da anlamak, ilerletmek ve taklit etmeye çalışmakla başlamış olmalıdır. Bu, büyük ihtimalle, bahçıvanların ve köylülerin ve bu işlemi ilerletmek ve bunların ardındaki ilkeleri değiştirmeden, doğal fenomenlerle işbirliği yapmak isteyen kadın ve erkeklerin başvurduğu ataerkillik-öncesi simya safhasıdır (örneğin, erken dönem İrem

Bağları yapma fikri insanlık bahçesine denktir). Simya pratiklerinin ve teorilerinin Çin, Hindistan, Afrika, Ortadoğu ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da olmak üzere tüm Avrupa kıtasında kullanıldığına dair kanıtlar mevcuttur (bkz. Eliade, 1980; Jung, 1985; Binswanger, 1985; Bologne, 1995; Gebelein, 1996; Biedermann, 1991).

Simya hakkındaki bilgilerimiz, teknoloji tarihi ve dinler tarihi bilgimize dayanır. Simya, tüm dünya sathında pek çok şekilde var olagelmiştir. Çok büyük bir ihtimalle de, kökleri antik anaerkil kültürlere dek uzanıyordu ve zamanla, gitgide ataerkil bir mahiyete, yani tam tersi bir yapıya bürünmüştü. Erken dönem simyasının desteklenmesinin ve onunla işbirliği yapmanın ilkeleri, ataerkil simyanın desteklenmesinin ve onunla işbirliğinin ilkelerinden tümüyle farklıdır.

Ataerkil Simya: Yeni Bir Teknoloji ve Teoloji

Simyaya, anaerkil ve ataerkil simya arasındaki ayrım zaviyesinden bakma yönünde göstermiş olduğum çabayı, şimdiye kadar gösteren başka kimse olmadı (Werlhof, 2001b). Tasavvur edilemeyecek kadar eski görünen anaerkil simya, eğer doğanın 'büyük eseri'ni anlamak için insanın gösterdiği ilk bilinçli çabanın bir neticesi ise, ataerkil simya, açıktır ki, tümüyle farklı bir yönde adım adım gelişmiştir. Farklı gelişmeler ve dönemlerle tanımlanması gereken bu süreci anlayabildiğim kadarıyla, ataerkil simyanın hayat yaratma işlemiyle ilgilenen bir olgu olmaya devam ettiğini söyleyebilirim. Fakat o, şu an, artık gözlemlemek ve taklid etmek istemiyor, ancak, doğaya karşı dahi olsa, yönetmek ve bu yolla doğal süreçlerden giderek daha çok bağımsızlaşmak istiyor ve -en sonunda da- bu süreçlerin yerini almaya çalışıyor. Ataerkil simya, sadece bir teknoloji değildir, ayrıca bir teolojidir de. Simyacı, kendini, sadece doğaya, Tanrı'ya ve (hayata canlı getiren biri olarak) kadına yakın çalışan bir kişi olarak değil, ayrıca, teknolojisini

kullanarak, doğa, Tanrı ve kadının yerine geçip (veya bunlar kadar önemli sayılıp) bunlar *olmaya* çalışan biri olarak görür. Simya, ataerkil şekillerinde, daima maddeyi 'çözmeye/eritmeye' (*madde*, anne'ye denktir) çalışır ve çeşitli dönüştürme ve bileşim işlemlerinden sonra, onun 'özü'nü 'cevher'ini ve 'en küçük parçası'nı elde etmeye çalışır. Metal üzerinde çalışıyorsa, bu öz, altındır ve genellikle, 'filozofun taşı' olarak adlandırılır; bir boya şeklinde ise, bu öz, bir iksir veya bizzat hayatın özü olarak, yine tıpkı buna benzer bir şekilde maddeden çıkarılan hayatın gücü anlamını da haiz olarak kabul edilen toz(barut)tur. Bunun ardından, simyacı – tıpkı bir eril veya dişi tanrı gibi – hayat verir; hayatı uzatır ve hayatı iyileştirir. O, artık ilahi yaratıcı gibi görünür; hayatı, üretilmesi ve hatta yerine bir başkasının geçmesi için kullanabilir. O, yeryüzündeki tüm güçlerin sahibi olur.

İşte, ataerkil simyanın, hayatı veya doğurganlığı/üretkenliği teşvik etmeye ve korumaya çalışan ve bunu, doğaya saygı duyarak ve onunla işbirliği halinde yapan diğer tüm eski simya şekillerinden temel farkı budur.

Niçin 'Ataerkil'?

Her kim, kadınlara yapılanlarla erkeklere karşı yapılan muameleyi karşılaştırarak bir toplumu analiz etmeye çalışırsa, bu toplumun cinsiyet ayrımcılığı -veya kadınlara yönelik bir ayrımcılık- yapmadığı yönündeki iddiasının bir hurafe olduğunu açıkça görür. İşte bu yüzden *ataerkil* tavır, modern kapitalist toplumun, niçin kadınlara karşı böylesine cinsiyet ayrımcılığı yaptığını ve şiddet uyguladığını açıklamak için kullanılmaktadır. Fakat ataerkillik üzerindeki -onun kapitalizmle ilişkisini ve onun geçmiş ve geleceğini konu edinen- tartışmanın, benim gözümde, ataerkil tavrın erkek hakimiyeti veya erkeklerin idaresi anlamına geldiği neticesinin ötesinde bir başka manası yoktur. Ancak bu idare nasıl bir şeydir ve bunun kapi-

talizmle ilgisi nedir? İşte bu soruların cevabı aranmalıdır (Mies, 1988).

Ataerkilliğin anlamı üzerine yaptığım araştırmaların sonucu şudur: Ataerkillik, sadece idare anlamına gelmez, ayrıca idare veya idareci erkekler yani 'babalar' yoluyla gelen 'nesil' anlamına da gelir. (Grekçe, *archein*, her iki anlamı da içinde barındırır; *pater* (peder), soyut kurumlar ve hiyerarşilerin icadıyla ilgili bir terimdir). Annenin merkezi yer tuttuğu *anaerkilliğin* aksine, ataerkilliği, artık "babanın merkezi yer tuttuğu", idareci, Tanrı veya Yaratıcı olarak anlamamız gerekir. Bu anlamda Ataerkil yönetim, toplumun, doğanın ve insanların ne olması gerektiği ve neye dönüşmesi gerektiğiyle ilgili bir teoridir. Ataerkillik, daima hayatın kökeni anlamına gelen neslin, yönetici seçkinler, şahıslar veya kurumlar anlamında ve babadan türemesi gerektiği anlamında ütopik bir kavramdır. Bu, şu anlama gelir: ataerkillik, gerçek kökeni yani anadan gelen kökeni de içerebildiği için ve/veya 'normal' kökene ulaşınca anneden gelen kökene artık ihtiyacı kalmayacağından, bir gün işlerin bu şekilde yürümesi istenebilir ve buna ulaşılabilir; zira bu kökenin yerini erkek-nesli almıştır.

Bu noktada, ataerkil idare veya ataerkil simyayı tek bir proje olarak görmek mümkündür, ki o da, yaratmanın kadın cinsinin hakimiyet alanına girdiği eski doğa düzenine karşı, bir erkek yaratıcı icad etmeyi ve hayatın erkek tarafından yaratılmasını amaçlayan bir teknolojik dönüşüm projesidir. Böylesine devrimci bir projenin, her şeyden önce, -varsayılan iktidarı gerçekleşene kadar- yönetmeye, tahakküme, hiyerarşilere ve sonsuz şiddete ihtiyacı olduğu aşikardır. Ayrıca yine bu projenin, insanlığın, toplumun ve doğanın durumunu 'düzeltme'nin bir yöntemi ve hatta yeni bir ebedi cennete giden bir yol olarak, bütün bir projenin çılgınlığı ve aldatıcılığını normal ve doğal olarak gören teoloji veya inanç sistemlerine ihtiyacı olduğu aşikardır. Bunun ardından dünyayı tam tersinden okuyan teknolojik projenin adı, 'ilerleme' ve 'evrim' olur; öte

yanda, insanlar, özellikle de kadınlar ve doğa, aşağı, kötü, günahkar, pis, değersiz ve bir ölçüde anlamsız görülür. Bu noktadan itibaren, sadece dünyanın 'kurtarılması' değil, ayrıca dünyadan da kurtulmak gerekir (Kippenberg, 1991). Kişi, artık dünyevi ve maddi varlığın üstesinden gelinmesi gerektiğine ve insanın kadınlardan başka tüm cismani alanlardan, duyulardan ve tüm hayat verici his ve heyecanlardan kurtulmaya çalışması gerektiğine inanmaya başlar (Schütz-Buenaventura, 2000).

Doğaya, kadınlara, insanlara ve yaşam şartlarına yönelik şiddet ve tahribatın hala paniğe yol açmamasının nedeni işte budur. Bu nedenledir ki, pek çok insan, hala, bu aşağı ve günahkar dünyanın yok olmasının ardından bahsettiğim şeylerin veya varlıkların ıslah olacakları veya bunlara artık ihtiyacın kalmayacağı yeni bir cennete gideceklerine inanmaktadır (bkz. Unseld, 1992). Bu insanlar, medeniyetin ilerlemesiyle birlikte, doğanın ve doğadaki varlıkların yerini 'daha iyi bir madde'nin veya hatta bir metafizik dünyanın almış olacağına inanmaktadırlar.

Pek çok kişi – ve ben burada sadece, MIT'te yapay zeka alanında 'canlı' makinalar icad etmeye çalışanlardan veya genetik mühendisliği alanında, güya evrim adına yeni biyolojik yaşamlar icad etmeye çalışanlardan bahsetmiyorum – 'üretken güçlerin kaydettiği en yeni gelişmeler"i, nihayetinde çok daha eski bir projeyi hayata geçirmek için kullanan ve teşvik eden bir toplumun nihilizminin farkında olamamaktadır (Weizenbaum, 1978; Chargaff 1988; Werlhof, 1997b). Bunun nedeni, bu insanların, yüzyıllar boyunca bu tarz düşünmeye alışmış oldukları için, gerçekte olan-bitenin farkına varmamaları olabilir. Eğer Josef Schumpeter, tekno-ekonomik süreci bir 'yaratıcı yıkım' olarak adlandırıyorsa (1962), biz de, eğer istiyorsak, yıkımın her gün olduğunu görebiliriz. Ancak, yaratma, bu yıkımın yerine nerede geçer? Soru budur.

Ataerkil Simya Pratiği: Doğanın ve Kadınların Fedakarlığı

Hem kapsayıcı hem de daha somut ataerkillik tanımımdan hareketle, ataerkil simyanın, artan önemini değilse bile, mantığını ve devamlılığını anlamak mümkündür. Ataerkil simya, ataerkil gelişmeye eşlik etmiştir. Biri kalkıp da, simyanın, ister siyasette, isterse de teknolojide, kültürde, felsefede, dinde, bilimde veya ekonomide olsun, ataerkilliğin yöntemi haline dönüştüğünü söyleyebilir. Bu düşünce, simyanın, geçmişin bir parçası olduğuna, daima başarısız olduğuna ve hurafeci veya naif insanların, dünyayı etkilemek için gösterdikleri gülünç bir çaba olduğuna dair yaygın inançla taban tabana çelişir. Hiçbir modern bilimci, kendini, eski çağların simyacılarıyla aynı çizgide görmez. Şunu anlamak mümkündür; evet, *ataerkil* simya, bugüne değin başarısız olmuştur. Fakat modern bilim, bunun nedenini bilmez!

Benim hipotezim şudur: modern bilim ve teknoloji, kabul etsin veya etmesinler, ataerkil simya deneyiminin antik çağlardan beri uyduğu aynı ilkeleri izleyen yöntemlere dayanır.

Eğer simyada her şey hayatla ilgiliyse, bu, her şeyin kadınlarla ve doğayla ilgili olduğu anlamına gelir; zira gerçek anlamda yaratıcı güçler -veya üretim güçleri- kadınlar vasıtasıyla ifadelerini bulurlar. Simyacı, işte bu yüzden, üretme/doğurma süreçlerini taklid eder. O, toplumun geri kalan kesimlerine ve genel olarak toplumsal üretime bu zaviyeden bakar. Bunun altında şöyle bir düşünce yatmaktadır: Eğer yaşamın nasıl üretileceğini biliyorsanız, her şeyi de bilirsiniz. Bu açıdan, önceki simyacılar, birer gerçekçidirler; yani kadınlar olmadan, insan yaşamının da olmayacağını bilirler. Kadınlar, bizatihi, yaşamın üretken gücüdürler. Dişiler olmadan, hayvan hayatı olmaz ve bitkiler olmasa ve büyümeseler, hiç hayat olmaz.

Anneleri ve bitkileri merkez alan eski simyanın aksine, ataerkil simyada, mesele büyür ve yön değiştirir. Buradaki soru ise şudur: Yaşam yaratabilen bu üretken gücü kontrol etmek,

düzenlemek ve hatta elde etmek nasıl mümkün olabilir? Cinsiyet ayrımcılığı adını verdiğimiz olgu, ırkçılık bir sorun haline gelmeden çok önce, ataerkil simya ile başlamıştı. Cinsiyet ayrımcılığı, sadece kadınların özel bir tarzda, işgücüne entegre olmalarıyla başlamaz, bilakis kadınların sadece iş gücünü değil, Mary Daly'in ifadesiyle 'cinerji'lerini (1970), yani bedenlerini ve bedensel güçlerini de kullanan bir teknolojik projenin seks objesi haline gelmeleriyle başlar.

Seks ayrımcılığı ile ırkçılık arasındaki büyük fark budur ve bunu, tek başına toplumsal üretim ilişkilerine bakarak ve/veya üretim güçlerini, doğrudan doğruya kadınlar ve doğayla ilgili yaşamsal süreçlerden bağımsız olarak tanımlayarak kavramak mümkün değildir (Werlhof, 2001a). Buna rağmen, kadınlar, sadece işgücü olarak görüldüğünde, veya ataerkil sisteme dahil olma tarihleri itibarıyla değerlendirildiğinde, bu durumda bile, bir simya teknolojisi daima hissedilebilir, kokusu alınabilir, görülebilir ve tecrübe edilebilir. Çünkü ırkçılığın varlığından bağımsız olsun veya olmasın, kadınlar, her yerde, sırf bir işgücü olarak görülmekten çok, bundan daha fazlasıyla bedensel potansiyellerine bakılarak muameleye maruz kalmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığının kökleri, ırkçılığa göre, çok daha eski ve derindir.

Ataerkil simyada, kadınlardan, sistematik olarak fedakarlık beklenir. Aynı şey, genel olarak doğa için de geçerlidir. Ataerkil simyanın dilinde, bu süreç şöyle işler: simyacı, ilk önce, sözde-temel madde olan *materia prima, massa confusa* veya *nigredo*yu, yani siyah maddeyi üretmek zorundadır. Simyacının, maddenin, yani bizzat hayatın köklerine (aslı siyah ve verimli topraktır) ulaşmak için çaba gösterdiği bir sürecin sonucunda, bu maddeye ulaşılır. O, bu niyetle, tüm maddeyi, çoğunlukla da ateşi kullanarak 'siyahlaştırmak' zorundadır. Bu yolla, simyacı, maddenin tüm özelliklerini taşıyan özü olarak farz edilen *nigredo*'yu ortaya çıkarır. Bir başka deyişle, simyacı, maddeyi çözmekle işe başlar. Bu nahoş sürece, *mortificatio*

(Latince'de *mors*, yani ölüm) denir (Bologne, 1995). Demircilerin ve havai fişek üretiminin tüm türlerinin, simyada özel bir rol oynaması ve büyücü olarak görülen kadınların yakılması hiç tesadüf değildir.

Öldürme işleminin ardından, siyah madde 'çözülmek ve birleşmek' zorundadır (Latince'de *solve et coagula*). Bu, (sülfür, civa ve kurşun gibi) tek tek elementlerin, artık farklı elementleri birbirlerinden ayırmada kullanılan saflaştırma teknikleriyle, temel maddeden ve birbirlerinden ayrıştırılması anlamına gelir. 'Saf' elementler veya 'beyaz özler', daha sonra, birbirleriyle birleştirilir. Bu yolla, ataerkil simya, yeni, sözde-ıslah edilmiş ve bu yüzden de doğada çoğunlukla bulunmayan özler ve maddeler üretir.

Bu işlemin temel ilkeleri kaba kuvvet ve şiddettir. Simyacı, maddelerin sözde kimyasal veya kutsal izdivacını gerçekleştirmek suretiyle, şaheser'ini (*opus magnum*) veya büyük işini bitirir. Kutsal izdivaç, anaerkil kültürden alınmış bir mecazdır. Başlangıçta, tüm yaşamların kendisinden doğduğu ve beslendiği Eros adına kutlanan büyük bayramda, ilahe ile onun kahramanının birleşmesini anlatmasına karşın, ataerkil simyada, kutsal izdivaç, ya 'erkek' ya da 'dişi' ismiyle vasıflandırılan, sun'i olarak birbirlerinden ayrıştırılmış özlerin zorla birleştirilmesi demek olur (Weiler, 1993; Jung, 1985). Örneğin, demirci, çoğu defa, sünnet işinden sorumludur; böylece 'saf' cinsleri elde eder (Wolf, 1994). Bu yüzden, tören, artık doğadaki pek çok maddenin, bir doğa şaheseri olarak karıştırıldığı bir iş olmaktan çıkar. Tersine, bu tören, sun'i karşıtlıkların zorla bir araya getirilmesinden ibarettir (Ernst, 1993) ve buradan, simyacının sözde-şahaseri ortaya çıkar. Bu yerleşik birleştirme işleminden, *rubedo* yani 'kızıllaştırma' veya 'kırmızılık' adı verilen tümüyle yeni bir şeyin, özellikle de yeni ıyaşamın (Heteroseksüelliğin/karşıt cinse ilgi duyma karakterinin yeniden üretimi) meydana geldiği varsayılır. Bu yaşam, kadınların bedensel güçlerinden ve analıklarından (*mater*) özel bir

şekilde fedakarlıkta bulunmalarına dayanır. Simyacı, kutsal ayini yöneten bir rahip gibi davranır ve ayini, bir şey yaratmış olmanın verdiği kutsallıkla tamamlar. Böylece, simyacı kendini gerçek bir yaratıcı olarak, hatta tümüyle yeni bir yaşam türünü vücuda getiren kişi olarak görür.

Ataerkil simyacı, erkeklik ve dişiliği ilk kez tanımlayan kişidir. Ancak cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiği bu tarz, kadın cinerjisinin gerçekliğine hala nisbeten yakın durmaya devam eder. Örneğin, Mircea Eliade'nin anlattığına göre, simyacılar, metalleri eritip-karıştırmanın sonuç vereceğinden emin olmak için, kendi mistik kız kardeşlerini veya karılarını (*soror mystica*) bazan fırına atlamaya zorlamışlardır (Eliade, 1980). Fakat simyacılar, doğrudan yaşam üretmeye hatta insan hayatı üretmeye de çalışmışlardır. Antik Mısır'daki Gnostik tarikatlardan, 16. yüzyılın ünlü simyacı ve fizikçisi Paracelcus'a kadar, simya, erkek spermini dişi kanıyla karıştırmak suretiyle, sözde-küçük adam (*homunculus*) üretmeye çalışmıştır. Bu küçük adam, bir test tüpünün içinde oturan adam şeklinde tasvir edilir. O, tabir-i caizse, ilk başarılı tüp-bebektir; simyacının deneyinin bir ürünüdür ama gerçekten asla olmamış bir şeydir.

Simya pratiğinin bu ilkeleri farklı özellikler gösterir:

1. 'Saf' maddelerin kirli tarihi olarak nitelendirilebilecek ataerkil simya pratiği, bize, 'böl ve yönet' olarak bildiğimiz genel siyaset ilkesini hatırlatır. Bu, ataerkil siyasetin, ekonominin, bilimin ve teknolojinin genel ilkesidir. Simyada da, 'ham' madde, ilk olarak, ayırma, süzme ve soyutlama şeklinde işleyen, parçalara bölme işleminden geçirilir. Maddeye hükmetme yolu olarak ayrıştırılmış özlerin birleştirilmesi, çok daha sonraları ortaya çıkmasına rağmen, aynı şekilde çalışan makine teknolojisini akla getirir (Mumford, 1977; Bamine v.d., 1983). Makine teknolojisi ile simya, bu ayrıştırma ve saflaştırma (bilimlerdeki deneylerle karşılaştırın) veya 'ağartma' ('beyaz ırk', beyaz şeker,

beyaz un ve temizlik ya da hijyenle karşılaştırın) ilkesini ortaklaşa paylaşırlar. Bugün, aynı işlem, sözde ham-maddelerin kaynak olarak üretilmesine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, simya ve modern kimyanın, bu sonuncusunun itiraf edeceğinden daha fazla ortak yönleri vardır. Simya düşüncesinin akılcılığı, bu düşüncenin akıldışılığının, hayatın erkekten türediğini söyleyen Tanrısal teolojiye yakınlığı kadar makine teknolojisine yakındır. Bu, ataerkil simyanın ve genel olarak simyanın, geleneksel değil, modern bir şey olduğunu kanıtlar.

2. Ataerkil simyanın başarısız olması kaçınılmazdır; simyacı, ataerkil anlamda, maddeyi, kıymeti düşük ikincil bir şey ve 'dişi' haline dönüştürmek suretiyle, aklı, maddeden ayırmaya çalışır. Ayrı bir şey olduğu varsayılan ve filozof taşı olarak görülen akıl, tam tersine, buradan itibaren, ataerkil bir anlamda 'daha yüksek', 'daha kutsal' ve 'erkekçe' bir şeye bağlı olarak ortaya çıkar. Maddesiz akıl anlamındaki 'saf akıl', simyacının ellerinde, hayatın gerçek gücü olarak görünür. Ancak ne bu hiyerarşinin üretimi ne de saf maddelerin üretimi, hayat yaratma neticesini ortaya çıkarabilir. Saf özler, aslen cansız oldukları ve hayattan ve maddeden çıkarıldıkları için, bu özler bir araya getirildiğinde, muhtemelen hiçbir yaşam ortaya çıkmayacağı için, akılsız madde cansız olduğu gibi, maddesiz akıl da ölüdür. Ataerkil simya, bu yüzden, prensip olarak, kısırdır (Colburn, v.d., 1996). Modern kimyanın saf özleri 'saf olmayan' canlı özlerle karıştırarak işe başlamasının nedeni de budur; Jeremy Rifkin'in 'algeni' adını verdiği genetik mühendisliğin, yine de genel ayırma ve ayrıştırma işlemlerini muhafaza ederek, canlı özleri diğer canlı özlerle karıştırmasının da nedeni budur.
3. Ataerkil dönem-öncesi ilk simyanın doğayla işbirliğini öngören yapısının aksine, ataerkil simyada, sadece teoride değil, pratikte de dişi doğurganlığının, gebeliğinin ve doğum sürecinin gasbını amaçlayan bir çabaya şahit oluruz. Bu çabanın, bu süreçleri iyileştirmek için gösterildiği ve sonunda, bunların yerine bir başka şeyi koymak için gösterildiği varsayılır: Bu yeni hayatı erkeğin yaratmasıdır.

Bu, sanki 'anne makinası' denilen sun'i doğum makinasının bir mal olarak hayatın endüstriyel üretimi veya gebe yönetici figürü -ki antik Firavun Eknaton'un resimlerinde zaten gösterilmiştir- ve nihayetinde kadınların ve doğanın ilgası, simyanın ütopik bir cennete ulaşma idealleri olarak görünür (Corea, 1985, Shiva, 1992; Wolf, 1994). Hayatı kullanmak, üretmek ve hatta, bitki yaşamı olsun, hayvan yaşamı olsun, hayatın yerine geçmeye, özellikle de kadının yerini almaya çalışmak, işte bu yüzden, asla yeni bir düşünce değildir. Genetik mühendisliği ve klonlamaya varıncaya kadar, yeniden-üretimle ilgili (doğum) teknolojilerdeki yeni deneyler karşısında nisbeten az sayıda insanın şaşırmasının nedeni işte budur. İnsanların, bu teknolojilerin başarılı olacağına inanmış görünmeleri belki daha şaşırtıcıdır; çünkü şu ana kadar ataerkil simyanın başarılı olduğu görülmemiştir.

4. Özetle, simya terimini sadece bir mecaz olarak değil, bilakis bizatihi bir teorik kavram olarak görmek gerekir. Simya kavramı, bugün içinde bulunduğumuz tehlikeli durumun tarihsel köklerine ilişkin yeni bir bilgiye ulaşma noktasında bir anahtar görevi görebilir. Bu bağlamda, simya teriminin kullanımının, genellikle pek çok (negatif) hissi depreştirmesinin nedenini keşfetmek ilginç olacaktır. Bu, olma hakkında söylenen şu sözlerde gerçekten de hakikat payı olduğunu kanıtlar; simya bugüne değin bir inanç sistemi olagelmiştir; simya, bugün genelleştirilmiş ataerkil erkek ayrıştırmacılığına ait bir yöntemdir; veya simya, insanların dünya ile ve onun içindeki güçlerle ilişkilerini güçlendirmek yerine zayıflatan kesintisiz bir gelenektir. Bunların tümü açıklığa kavuşturulmalıdır; elbette asla ataerkil simyanın kontrolünde olmayan (veya ancak kısmen olan) ve geneli itibarıyla ataerkil simya projesinin acilen üstesinden gelmesi gereken güçlerin, yapıların ve ilişkilerin analizini de bu arada yapmak gerekir. Ancak simyanın tarihsel projesinin muazzam bir kandırmaca olduğu ortaya çıkmış olsa bile, onun şimdiye dek ne denli büyük ıstıraplara, yıkımlara ve ölümlere yol açtığını unutamayız. Ve onun, hala dünya çapında arkasında bulundurduğu toplumsal gücü de küçümsememeliyiz.

Simyanın Dönemlere Ayrılması: Modern (Gizli) Simya Yoluyla Anaerkil Simyadan Maddesiz Simyaya mı?

Anaerkil simya hakkındaki en eski bilgiler, eski hikmeti yavaş yavaş tahrip edip, tam zıddına dönüştürmek suretiyle, çok farklı niyetlerle kullanılmışlardır. Ataerkil simya adını verdiğim şey, en az 5000 yaşındadır; ki bu, tam da dünyada ilk ataerkil imparatorluğun ortaya çıktığı zamana denk düşmektedir. Burada, doğa hakkında sahip olunan bilgi ve doğaya gösterilen saygı, doğadan gittikçe daha çok bağımsızlaşmayı beraberinde getiren bir tavrın ve onun üzerinde tahakküm kurma arzusunun ortaya çıkmasına neden olmuş olmalıdır. Aynı şey, bildiğimiz gibi, kadınlar için de söz konusu olmuştur.

Modern zamanlarda, genel üretim sürecinin, kadınlardan ve doğadan bağımsız işlediği görülür. Eğer eski çağlarda, simya, şeylerin üretiminde aynı örneği tekrarlayarak, yaşam yaratma süreçlerini taklid etmeye çalışmışsa, bugünlerde bu iş başka bir yoldan yapılmaktadır: yani kişi, - zahiren cinsiyet-tarafsızlığı veya cinsiyetsizlik tarzını seçerek- şeylerin üretilmesinde kullandığı yöntemle hayatı üretmeye çalışır. Sözde-büyücü kadınların evkadınlarına dönüşmesinden, yani 'ev kadınlığına dönüştürme' sürecinden sonra, kadınlara artık iş veya toplum hayatında ihtiyaç olmadığı ortaya çıkmıştı (Mies, v.d., 1988). Modern ataerkil simya, zaten kadınların yerine, kendi kurumlarını ve teknolojilerini koymuştu. Feminist araştırmaların gösterdiğine göre, bir yanda kadınlara hala ihtiyaç duyulurken, öte yanda kadınlar, görünmez kılınmışlar ve toplumun gizli yer altı uzantısı olmuşlardır. Bizim açımızdan, modern ev kadını, kadın ve anne-çocuk ilişkisinin simya usulleriyle tahrif edilmiş ataerkil görünümüdür (Werlhof, 2003). Ataerkil idarenin, dişi ev kadını, erkek proleterya ve çekirdek aileyi, modern küresel-sistem içinde hanehalkı olarak yaratmak için, dünyayı simya usülleriyle nasıl dönüştürdüğünü yine bu bakışaçısıyla açıklamamız gerekir. Aynı analizi, yeni

ırklar ve etnisiteler (veya etnik temizlik yöntemleri) icad etmek adına toplumun simya usülleriyle dönüştürülmesi hadisesi için yapmak gerekir.

Bugün 'yaratılmış' bu olgular dönüşmekte ve gözden kaybolmaktadır. Olabilir ki, gelecekte hanehalkı, daha geniş olacaktır ve evlilik ve Heteroseksüellik konusunda genel bir norm artık varolmayacaktır. Fakat iki şey hala var olmaya devam edecektir. İlki, hayatın, doğadan (hemen hemen) bağımsız olarak, erkek tarafından üretilmesi için, kadını bir deney maddesi olarak kullanma gayreti, ikincisi de nihai amacı dişi cinsinin yerini almak olan, erkek cinselliği temelinde erkeklerin doğrudan katılımını ortadan kaldıran, insan ırkının toplumsal üretimiyle ilgili simya projesidir. Toplum vicdanında kabul edilsin veya edilmesin, şimdiye kadar, kadın olmaksızın hiçbir hayatın var olamadığı görülmüştür. Gebelik ve doğurganlık süreçleri, en iyi –veya en kötü- simya geleneğinde zaten birbirlerinden ayrılmış olsa da, kadın doğurganlığına yani 'acil yaşamın üretimi ve yeniden üretimine', kadın üretkenliğine, önceki zamanlarda olduğu kadar çok ihtiyaç vardır. (Marx ve Engels, 1976, 191). Fakat tam da sun'i yaşam üretimiyle ilgili bu deneylerden dolayı, kadınların bugün bir kez daha göz ardı edilemeyecekleri anlaşılmaktadır. Yani doğumla ve genetikle ilgili yeni biyoteknoloji alanlarında atılan her adımda onların rızası gerekmektedir. Görünürde, herhangi bir sun'i yaşamın, günün birinde, normal doğumla devam eden yaşamın yerini alacak şekilde 'yaratılabileceği'ni gösteren hiçbir şey yoktur.

Bugün dünyada simyevi düşünme ve eylem tarzının önemi, azalmayı bırakın, giderek artmaktadır. Bu, tüm (yeni) teknoloji alanları için geçerli olduğu gibi, kapitalist paranın gözle görülürcesine kendi kendini çoğaltma potansiyelinin – yani spekülasyon, faiz ve paranın 'çocukları'nın - bu müddet zarfında, bizzat kapitalist üretimden çok daha büyük bir rol oynadığı ekonomi alanı için de geçerlidir (Binswanger, 1985).

Bu, ataerkil simyanın, sanki maddesiz bir simya olabilirmiş gibi, zaten maddeden (anneden) ne denli uzaklaşıp, farazi saf (erkek) akla doğru yol aldığını da gösterir. Belki gelecekte, bilgi veya saf düşünce, tek başına, simyanın gelişmesinde daha ileri bir adım atılması için yeterli olabilecektir. Siber-simyanın gelişmesi ne ilginç olur, değil mi?!

Bir tür yapıcı 'kendi simyasını geliştirme' yöntemini kullanarak, kendi-kendini gerçekleştirmeyi hedefleyen, giderek gelişen bir kültür de vardır. Yani erkek olsun, kadın olsun, herkes, kendini, köken, cinsiyet, yaş, bedensel görünüm ve mesleğinden tümüyle soyutlayarak, yaratıcı olmaya ve kendini keşfetmeye çalışır. Örneğin, bu 'cinsiyeti kullanma' işi, simya usulleriyle üretilmiş, sun'i bir 'seks veya cinsiyet'i başından atmayı istemez; bilakis, daha ileri giderek, keyfiliğe bile kapı aralar. Bunu da, birinin kendini, yaratıcı birleşmenin gerçekleşmesi için veya bir başkasıyla kutsal (kutsal olmayan) izdivaç için hazır olan, simya usulleriyle üretilmiş saf insani sermaye manasına gelen, bir tür esnek temel madde veya saf madde olarak yaratma isteğini ifade ederek yapar.

Kadınlar, hayat ve doğa, ataerkil yöntemlerle bugün öylesine açık bir şekilde aşağılanırken, kadın hareketlerinin önüne gelebilecek muazzam bir fırsat, kadının kadına karşı mücadele ettiği bir ataerkil harekete dönüşerek tahrif olmamışsa bile, bu şekilde heder edilmiştir.

Kapalı Modern Toplum: Bir 'Simya Sistemi' Olarak 'Toplumsal Makine'

Eğer ataerkil simya, bir düşünme ve hareket tarzı olarak, toplumun her alanına yayılmışsa, bir 'simya sistemi'nin varlığından bahsetmemiz meşrudur (Werlhof, 2001b). Simya, genelleştirme ve küreselleşme vasıtasıyla gelişmiştir. Onun gaspetme/inkar etme, öldürme/değersizleştirme, soyutlama/ayrı tutma, tahrif etme/düzeltme, dönüştürme/yaratma ve spekülas-

yon/nihilizm yöntemleri, bizi alternatifsiz bırakmış görünüyor. 'Açık toplum'a dair söylenen tüm sözlerin aksine, modern toplumdan, hayatın ve doğanın gerçeklerine kapalı bir 'toplumsal makine' olarak bahsetmeliyiz (Soros, 1998; Mumford, 1977; Ullrich, 1977). Ataerkil projenin 5000 yıllık simyacı tatbikatının ardından, ülkelerimizdeki insanların çoğu, bilinçaltında veya müştereken bu projeye inanmaya devam ediyorlar. Onlar, bu projenin, iktidar olduğuna - bu iktidarla yıkıp-yaratabileceğimize ve yarattığımızı, örneğin özel mülkiyeti, makinaları ve doğal kaynakları tekrar yıkabileceğimize - inanıyorlar. Bu yıkımın bir bumerang gibi bize geri döneceğini görmüyorlar. Şiddete inanıyorlar. Onların Tanrıları ise, şiddettir.

İşte bu nedenle, hemen şimdi, dünyamızın, bedenlerimizin, maddenin, aklımızın ve ruhlarımızın, ataerkil idareye, ataerkil simyaya ve saf sermayenin küreselleşmesine olan yıkıcı inancın bağlarından kurtulmasını kutlamaya başlayalım.

Referanslar

Bamme, Arno, v.d., 1983. Maschinen-Menschen, *Mensch-Maschinen, Grundrisse einer sozialen Beziehung.* Reinbek:Rowohlt.

Bell, Diane, ve Renate Klein (Haz.), 1996. *Radikal Konuşmak: Islah Olmuş Feminizm*, Londra: Zed.

Biedermann, Hans. C. 1991. Lexikon *der Magischen Künste: Die Welt der Magie seit der Spatantike.* Munich: Meyne.

Binswanger, Hans C. 1985. *Geld und Magie*, Stuttgart: Weitbrecht.

Bologne, Jean-Claude. 1995. *Von der Fackel zum Scheiterhaufen: Magie und Aberglauben im Mittelalter,* Solothurn/Dusseldorf:Walter.

Chargaff, Erwin, 1988. *Unbegreifliches Geheimnis, Wissenschaft als Kampf für und gegen die Natur.* Stuttgart: Klett-Cotta.

Colburn, THeo, v.d. 1996. *Çalınan Geleceğimiz: Verimliliğimizi, Aklımızı ve Yaşamımızı Tehdit mi Ediyoruz?*, New York: Dutton.

Corea, Gena. 1985. *Anne Makinesı: Sun'i Döllemeden Sun'i Rahimlere Yeniden-Üretimsel Teknolojiler*, New York: Harper & Row.

Daly, Mary. 1970. *Gyn/Ökologie.* Munich: Frauenoffensive.

Eliade, Mircea. 1980. *Schmiede und Alchemisten.* Stuttgart: Klett-Cotta.

Ernst, Wernst. 1993. "Zu einer Phanomenologie von 'Fest'-Setzung und 'Gegen'-Stand", s. 195-205. *Vernetztes Denken Gemeinsames Handeln*'de. (haz.) H. Reinalter, Vienna: Kulturverlag.

Gebelein, Helmut, 1996. *Alchemie: Die Magie des Stofflichen*, Munich: Diederichs.

Jung, Carl G. 1991. *Erlösungsreligionen in der Alchemie*. Düsseldofr: Walter.

Kippenber, Hans G. 1991. *Die vorderasiatischen Erlösungsreligionen in ihrem Zusammenhang mit der antiken Stadtherrschaft*. Frankfurt: Suhrkamp.

Marx, Karl ve Friedrich Engels, 1976. *Toplu Eserler*, Cilt: V. Moskova: Progress Yayınları.

Mies, Maria. 1988. *Ataerkil İdare ve Dünya Çapında Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, Londra: Zed.

Mies, Maria, Veroinca Bennholdt-Thomsen, ve Claudia von Werlhof. 1988. *Kadınlar, Son Sömürge*. Londra: Zed.

Mumford, Lewis. 1977. *Mythos der Macshine*. Frankfurt: Fischer.

Paracelsus. 1990. *Die Geheimnisse, Ein Lesebuch aus seinen Schriften*. Haz.: W. E. Peuckert, Münih: Knaur.

Rifkin, Jeremy, 1983. *Algeny*. New York: The Viking Pres.

Schumpeter, Josef A. 1962. *Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi*. New York: Harper Torchbooks.

Schütz-Buenaventura, Ilse. 2000. *Globalismus contra Eşistentia: Das Recht des ursprünglich Realen vor dem Machtanspruch der Bewusstseinsphilosopihe*. Vienna: Passegen.

Shiva, Vandana. 1992. *Zihindeki Tek-Kültürler*, Londra: Zed.

Soros, George, 1998. *Küresel Kapitalizmin Krizi: Tehlike Altındaki Açık Toplum*, New York: Public Affairs.

Ullrich, Otto, 1977. *Technik und Herrschaft: Vom Hand-Werk zur verdinglichten Blockstruktur industrieller Produktion*. Frankfrut: Suhrkamp.

Unseld, Godela. 1992. *Maschinenintelligenz oder Menschenphantasie? Ein Pladoyer für den Ausstieg aus unserer technisch-wissenschaftlichen Kultur*. Frankfurt am Main: Suhr-kamp.

Wallerstein, Immanuel, 1988. *Irkçılık ve Cinsiyet Ayrımcılığı Karşısında Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri*, s. 3-9, *Irkçılık, Cinsiyet Ayrımcılığı ve Küresel Sistem*'de, Haz.: J. Smith v.d., New York: Greenwood Press.

Wallerstein, Immanuel. 2000. "Irkçı Albatros: Sosyal Bilimler, Jorg Haider ve *Direniş*, "Von der Notwendigkeit der Beeinflussung – Sozialwissenschaften und Gesellschaft"ta sunuldu. (Mart), Viyana Üniversitesi.

Weiler, Gerda. 1993. *Eros ist starker als Gewalt: Eine feministiche Anthropologie*, I. Frankfurt: Campus.

Weizenbaum, Joseph. 1978. *Die Macht der Computer und die Ohnmacht der Vernunft*. Frankfurt: Suhrkamp.

Werlhof, Claudia von. 1985. *Wenn die Bauern wiederkommen... Fraunen,*

Arbeit und Agrobusiness in Venezuela. Beremen: Periferia Verlag/ Edition CON.

————, ————. 1997a. "Ökonomie, die praktische Seite der Religion: Wirtschaft als Gottesbeweis und die Methode der Alchemie.", s. 95-121, *Ökonomie (M)macht Angst*, Haz.: U. Ernst v.d. Frankfurt: Peter Lang.

————, ———— 1997b. "Schöpfung aus Zerstörung? Die Gentechnik als moderne Alchemie und ihre ethisch-religiöse Rechtfertigung", s. 79-115. *Genetik: Einführung und Kontroverse*,'de Haz.: W. Baier. Graz: Leykam Buchverlag.

————, ———— 2000a. "'Küreselleşme' ve 'İlkel Bilim'in 'Daimi Süreci': MAF Örneğin, Çok-boyutlu Yatırım Antlaşması", G. Arrighi ve W. Goldfrank'ta, Haz.: *Festschrift for Immanuel Wallerstein, Part II, Journal of Worl-Systems Research* VI, No: 3, (Fall/Winter): 728-47. http://jwsr.ucr.edu adresinden temin edilebilir.

————, ————2000b. "Patriarchat als 'Alchemistisches System': Die (Z)ErSetzung des Lebendigen.", s. 13-31, *Optimierung und Zerstörung: Intertheoretische Analysen zum mensclich-Lebendigen*, Haz.: M. Wolf, Innsbruck: STUDIA Univeritatsverlag.

————, ———— 2001a. "Marx'ın Kendi Çelişkisi, Bugüne Kadarki Temel Soru: Marx Niçin bir Çevre Teknolojisi Yaymadı?, Yayımlanmamış Çalışma, Innsbruck.

————, ———— 2001b. "İlerlemeye Olan İnancın Yitirilmesi: Bir 'Simya Sistemi' olarak Kapitalist Ataerkil İdare." S. 15-40. *Bir Alternatif Var: Geçim ve Birleşik Küreselleşmeye Karşı Dünya Çapında Direniş*'te. Haz.: V. Bennholdt Thomsen. Londra: Zed.

————, ———— 2003. (Haus) Frauen, 'Gender' und die Schein-Macht des Patriarchats" *Widerspruch: Beitrage zu sozialistischer Politik*, No: 44, 23. Jg./1 Halbjahr: 173-189.

Wolf, Doris. 1994. *Was war vor den Pharaoen? Die Entdeckung der Urmütter Agyptens*. Zürich: Kreuz.

Hegemonya ve Sistem-Karşıtı Hareketler

Giovanni Arrighi

1982-1988 yılları arasında, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein ve ben, sistem-karşıtı hareketler üzerine bir dizi makale kaleme aldık ve bunlar, tam da Berlin Duvarı'nın yıkıldığı yıl yayımlanan bir kitapta toplandı. (Arrighi, v.d., 1989). Üç yıl sonra, 1989-1991 hadiselerinin, *Sistem-Karşıtı Hareketler* adlı kitapta (Arrighi, v.d. 1992) altı çizilen ana eğilimlerin bir devamı olduğu yorumunda bulunan bir makale yayımladık. Bu yazının ise üç sacayağı vardır. İlk olarak, daha önceki yazılarımızda ileri sürdüğümüz iddiaların hala ne ölçüde geçerli olduğunu değerlendirmeye çalışılmaktadır. İkincisi, bu iddiaların bazı noksanları düzeltmek için Antonio Gramsci'nin 'Piedmont fonksiyonu' ve 'pasif devrim' kavramları kullanılacaktır. Son olarak, dünya hegemonyasının, Gramsci'nin kullandığı manada pasif devrimlerden ibaret olduğunun nasıl anlaşılabileceği gösterilmektedir.

Büyük Prova

Sistem-Karşıtı Hareketler'de ortaya atılan tezi, 5 başlık altında özetlemek mümkündür. İlki, modern küresel-sistemde, zulme muhalefet daima var olagelmiştir. Ama yine de, 19. yüzyılın ortalarından önce, bu muhalefet, kısa-vadeli idi ve 'kendiliğinden olmuş' idi. Böyle olduğu için de, sistem düzeyinde büyük ölçüde etkisiz oldu. Buna karşın, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, zulme muhalefet, kısa ve uzun-vadeli hedefleri olan, nisbeten daimi kurumların çatısı altında örgütlendi. Bu yeni gelişmenin, aşağıda anlatılacak ikinci ve üçüncü başlıklarda açıkça izah edildiği üzere, kapitalist küresel-sistemin dinamiği üzerinde önemli yansımaları oldu (Arrighi, v.d. 1989, 29-30).

İkincisi, 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kurumsallaşan sistem-karşıtı hareketler, iki ana gruba ayrılıyordu. Zulmü sınıf terimleriyle tanımlayan ve kapitalizmin yerine sosyalizmi getirmeye çalışan hareketler (toplumsal hareketler) ve zulmü, etnik ve ulusçu terimlerle tanımlayan ve kendi kaderini belirleme hakkını elde etmeyi amaçlayan hareketler (ulusal kurtuluş mücadeleleri). Sorunun teşhisindeki ve destekçilerinin sosyal temelindeki farklılıklara rağmen, her iki tür hareket de, devlet gücünü ele geçirmeyi, sınıfsal ve etnik-ulusal zulmü sona erdirme yönündeki özel uzun-vadeli hedeflerine ulaşmak için temel, orta-vadeli amaçları gördüler. Her iki hareket de, devlet gücünü, legal siyasal ikna yoluyla mı yoksa illegal isyancı kaba kuvvet yoluyla mı talep edecekleri hususunda ayrılığa düşme eğilimindeydi. Bu eğilim, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında -biri sosyal-demokrat diğeri de komünist olmak üzere- giderek daha çok zıtlaşan iki fırkaya bölünmüş toplumcu -sosyalist- harekette daha güçlüydü (Arrighi, v.d., 1989, 30-32).

Üçüncüsü, bölünme ve zıtlaşmalara rağmen, bu hareketlerden oluşan 'aile', devlet gücünü ele geçirme noktasındaki

orta-vadeli amaçlarına ulaşma hususunda önemli ölçüde başarı kaydettiler. Sosyal-demokrat partiler, merkez ülkelerin nisbeten büyük kısmında, komünist partiler, yarı-çevresel ve çevre ülkelerin önemli bir kısmında ve milliyetçi partiler de çevre ülkelerin çoğunda iktidara geldiler. Böylece sistem-karşıtı hareketler, müştereken, dünya siyasetinde önemleri giderek artan bir unsur haline geldiler. Ancak, bu hareketler, aynı zamanda, nihai hedeflerine doğru yol alırken açıkçası çok da başarılı değildiler. Dünyanın yönetici tabakalarından, gerçekten pek çok 'taviz' kopardılar, ancak sınıflar arasındaki ve etnik kökene dayalı uluslar arasındaki eşitsizlikleri azaltmayı başaramadılar. Daha da kötüsü, çoğu defa, destek aldıkları kurumsal temelleri, sınıf zulmüne ve/veya etnik-ulusal zulme yönelen yeni kurumlara dönüştürdüler (Arrighi, v.d., 1989, 33-34; 100-102).

Dördüncüsü, 1968 yılı civarında dünyayı sarsan sistem-karşıtı hareketlerin oluşturduğu bu yeni 'aile', ABD hegemonyası altında toplanan ve gücünü yeniden kazanan sistem-yanlısı unsurlara karşı ve dünyadaki eski Sol hareketlerin düşük, hatta negatif performansına -'zaaflarına, çürümüşlüğüne, görmezden gelmesine, ihmaline ve küstahça gururuna- karşı gösterilmiş eş-zamanlı bir tepkiydi. Bu hareketlerin patlak vermesi, sistemin 1970'lerde içine düştüğü krize katkıda bulunan önemli bir faktördü. Her ne kadar bu hareketler, kısa sürede, her yerde kendilerine çeki-düzen vermiş olsalar da, iktidar ilişkilerinde bunların etkisi sonucu meydana gelen değişimleri iptal etmek mümkün olmadı. Özellikle de dört temel değişimden geri dönülemedi: 1) her iki dünya savaşına katılan devletlerin III. Dünya'yı zapt etme gücü azaldı, 2) merkez ülkelerdeki hakim statüdeki grupların (yaşlı nesiller, erkekler ve 'çoğunluklar') tabi-statüdeki grupları (genç nesiller, kadınlar, 'azınlıklar') sömürme/dışlama gücü azaldı, 3) yönetici katmanların, işyerlerindeki işgücü disiplinini pekiştirme gücü azaldı ve buna bağlı olarak da, tüm dünyada bu disiplinin iş-

leyeceği 'sakin limanlar' bulma arayışına girildi, 4) devletlerin kendi sivil toplumlarını kontrol etme gücü azaldı ve buna bağlı olarak hem 'burjuvazi' hem de 'proleterya' diktatörlüğü de krize girdi (Arrighi, v.d., 1989, 103-6).

Son olarak, iktidar ilişkilerinde tâbi gruplar ve sınıfların lehine meydana gelen değişiklikler, her bir tâbi grubun çoğunluğunun maddi refahını iyileştirme neticesini vermedi. Tersine, kapitalizm altında maddi refahın yeniden üretimi, aktüel ve potansiyel işçi kitlelerinin siyasal ve sosyal tabiiyetlerini öngördüğü için, bu tabiiyetin azalması, maddi refahın da azalması temayülünü doğurdu. Bizim iddiamız şudur: 1968'in temsil ettiği her şeye karşı 1970'lerin ve 1980'lerin kültürel ve siyasal laçkalık şeklinde gelişen tepkilerinin altında muhtemelen bu eğilim vardır (Arrighi, v.d., 1989, 107-8).

Bu laçkalıkların ötesine bakarak ve 'büyük provalar' olarak 1848 ve 1968 arasında bir paralellik kurarak, şu soruya cevap vermekte çok sıkıntı çektik: "1968, neyin provasıydı?" Devletler-arası sistem içinde kurulmuş ittifaklardaki muhtemelen yeni hizalanışları, artan ekonomik kargaşayı, sınıf mücadelesinin coğrafi olarak yayılacağını, devletlerin sivil toplumları denetleme kabiliyetini giderek yitireceğini ve tüm dezavantajlı statüdeki grupların eşitlik taleplerini sürekli daha gür bir sesle dile getireceklerini önceden kestirebildik. Ancak bu serinin son makalesini, samimi bir itiraf ve uyarı ile noktaladık:

> Şu soruya verecek cevabımız yok: "1968, neyin provasıydı?" Bu soruya verilecek cevaplar, bir anlamda, dünya çapındaki sistem-karşıtı hareketler ailesinin, orta-vadeli stratejisini, önümüzdeki 10 veya 20 yıl için ne şekilde gözden geçireceğine bağlıdır... Savrulma riski çok açıktır. Statükoyu ayakta tutanlar, her ne kadar yapısal ve ideolojik olarak pozisyonları epeyce zayıflamışsa da, hala konumlarını korumaktadırlar. Bunların hala muazzam güçleri vardır ve haksız bir yeni dünya düzenini yeniden inşa etmek için bu

gücü kullanmaktadırlar. Bunda başarılı da olabilirler. Ya da dünya, bir nükleer felaketten veya çevre faciasından dolayı parçalanabilir. Veya dünyayı, insanların 1848 ve 1968'deki ümitleri doğrultusunda yeniden inşa etmek de mümkün olabilir (Arrighi, v.d. 1989, 115).

1989: 1968'in Devamı

Bu tezler, 1989'dan önce ortaya atılmıştı. 1989'da Sovyet İmparatorluğu, SSCB'nin ve II. Dünya'nın çöküş nedenlerini çözmeye başladığında, bu hadisenin, bizim '1968'in devamı' olarak resmettiğimiz tablodaki yerini bulmakta fazla zorlanmadık. Sahiden de, 1968, bizim için, 1989'a kadar devam etmiş bir provanın sadece başlangıcını temsil ediyordu. 1968'in temsil ettiği düşünce, hem mevcut küresel-sistemi hem de sistem-karşıtı (eski Sol) hareketleri reddederken, eski Sol'un, iki aldatıcı görüşünü hala sahiplenmeye devam ediyordu: bunlar, sistemin çöküşünün yakında ve kesin olarak gerçekleşeceği ve "bir çeşit alternatif politikanın var olduğu ve hareketin bunu benimsemesi ve uygulaması durumunda, 'devrim'in ve hemen sonrasında da sahici ve tam 'ulusal' kalkınmanın... gerçekleşeceği" İlüzyonlarıydı. 1968-1989 arasında geçen 20 yıl, hala devam eden bu hayallerle heba oldu." (Arrighi, v.d., 1992, 237).

> 1968 dünya devrimci provasının 1989 finali, bu anlamda, ilk patlamadan daha kötüydü; fakat dünyadaki sistem-karşıtı güçler için ise, daha iyi oldu. Daha kötüydü; zira 1968 devrimcilerinin o inanılmaz derecede sahip olduğu coşku ve iyimserlik, 1989'da yoktu... Fakat daha iyi oldu; zira eski Sol İlüzyonların son izleri de silinmiş ve böylece yeniden inşa için yer açılmış görünüyordu. Yeniden inşa için, hiç kuşkusuz, sadece eski ideolojik çatının değil, onun geride bıraktığı enkazın (pazarı büyülü olarak görme saçmalığı) da temizlenmesi gerekecekti. Böyle bir şey yapmak hala mümkün olabilirdi. (Arrighi, v.d. 1992, 238).

Ancak bir kez daha, muhtemel yeniden inşanın *ne, kim* ve *nasıl*ları hakkında söyleyecek çok az şeyimiz vardı. Küresel ekonominin gelişmesinde önemli örgütleyici merkezler olarak iş görmüş devletlerin düşüşünün, sistem-karşıtı güçlere yönelttiği meydan okumaları ve bu güçlerin önüne sunduğu fırsatları defalarca söyledik. Bunun yanında şu tespiti yaptık: "hareketlerin ve toplumsal grupların, demokrasi, insan hakları, eşitlik ve yaşam kalitesi konularındaki beklentileri olağanüstü ölçüde arttığı gibi, devletlerin de bu talepleri karşılaması giderek zorlaşmaktadır. Bu, 20. yüzyıl sona ererken, küresel-sistemin çatırdamakta olduğunu gösterir." (Arrighi, v.d., 1992, 232-36). Bir de şu hususun altını önemle çizdik: "1990'lardaki meşru görülen sistem-karşıtı hareketlerin temel meselesi, yeni ve yenilenmiş bir ideoloji aramaktır; yani köklü toplumsal dönüşüm için münasip ümit vadeden stratejiler geliştirmeye çalışmaktır. (Arrighi, v.d., 1992, 239).

Fakat bu stratejilere dair söylememiz gereken tek şey, bunların o gün mevcut olmadığı ve bu yokluğun, mazlum halklar ve grupların kendiliğinden olan şu üç talebinin de dahil olduğu şu hususlarda, Kuzey ve Güney'deki sistem-karşıtı hareketlerin rahatsız edici bir sessizliğe bürünmelerine neden olduğudur: Tüm farklılıkların tanınması hakkı, bir toplumsal projenin parçası olmadan iktidarla yüzleşme hakkı ve hemen şimdi verilmesi gereken eşitlikçilik hakkı. Eski sistem-karşıtı hareketler, kendilerinin yaşayabilir ve çok daha tesirli bir alternatifin taşıyıcısı olduklarını öne sürerek bu talepleri karşılama uğrunda mücadele vermişlerdi. Fakat yeni sistem-karşıtı hareketler, bu alternatifi ne makul ne de yararlı görmeyip, yerine de yenisini koymayı reddedince, eski sistem-karşıtı hareketler, bir kez daha önlerine gelen bu kendiğinden oluşan taleplerle meşgul olmakta aşırı derecede zorlandılar.

Sistem-karşıtı hareketlerin, "önümüzdeki 30 yılın mücadele biçimlerinin ilk örnekleri" olarak görülebilecek üç siyasi durumla karşılaşmasının taşıyabileceği farklı anlamlarla bir-

likte bu zorlukları da gösterdik: tüm farklılıkların tanınması hakkının canlı örneği olarak İran Devrimi, iktidarla yüzleşme hakkının canlı örneği olarak Irak'ın Kuveyt'i işgali ve hemen şimdi verilmesi gereken eşitlikçilik hakkının canlı örneği olarak da, kitlelerin Güney'den Kuzey'e izinsiz göçü. Bu farklı manalara gelebilecek durum karşısında konuyu, sadece tesirli olsun diye sorduğumuz ve cevabını beklemediğimiz bir soruyla ve 1989'un arefesinde yaptığımıza benzer bir uyarıyla sona erdirdik: "Sistem-karşıtı hareketlerin vaktiyle dilinden düşürmediği o demokratik ve eşitlikçi bir dünya kurulması yönünde dönüşümü sağlayacak yeni *strateji*... nerede?" Sistem-karşıtı hareketlerin açmazları, öyle görünüyor ki, küresel-sisteme yön veren hakim güçlerinkilerden de derindir. Ne olursa olsun, bir strateji olmadan, kapitalist küresel ekonomi çöküşe geçse (veya geçtiğinde) bile, iyi yönde bir dönüşümü garanti edecek herhangi bir görünmez elin var olduğuna inanmak için iyi bir neden yoktur." (Arrighi, v.d., 1992, 242).

Tekrarlanan Büyük Prova

On yıl sonra, dillendirilen ve dillendirilmeksizin tavır yoluyla ifadelendirilen bu düşüncelere dönüp-baktığımızda, eğilimlerden ve hadiselerden olduğu kadar, modern küresel-sistemin dinamiği üzerine yapılan yeni araştırmanın sonuçlarından da esinlenerek, üç temel kritik mütalaa aklımıza gelir (bkz. Özellikle, Arrighi, Silver, v.d., 1999). Bunların ilki, 1979-1982 yılları arasında gerçekleşen neoliberal karşı-devrimin doğası ve anlamıyla ilgilidir. Bu karşı-devrimin bir mali, bir askeri ve bir de siyasi boyutu vardı. Mali boyut, gezgin sermayeyi çekmek için devletlerin giriştiği rekabetin ABD tarafından kızıştırılmasından ibaretti. Askeri boyut, eş-zamanlı olarak SSCB ile silahlanma yarışının kızıştırılması ve III. Dünya'daki çatışmaları ustaca kullanarak, doğrudan savaş yoluna başvurmadan vekiller aracılığıyla işin kotarılmasından ibaret-

ti. Siyasi boyut ise, 1968'in otoriterlik-karşıtı ve devlet-karşıtı hamlesinin, Birleşik Devletler tarafından ideolojik ve pratik olarak sahiplenilmesinden ibaretti. 1989 yılı, 1968'in devamı olduğu kadar, bu karşı-devrimin de sonucuydu. Geriye dönüp-baktığımızda, öyle görünüyor ki, tüm bunların, sistem-karşıtı hareketler için taşıdığı anlamı hiç birimiz tahmin edemedik ve temel hususlarda isabetli çıkarımlarda bulunamadık.

Daha açık ifade etmemiz gerekirse, neoliberal karşı-devrim, daha önce dikkat çektiğimiz gibi, sadece eski sistem-karşıtı hareketler ailesinin kuruntularının yıkılması neticesini doğurmadı. Öyle görünüyor ki, bu karşı-devrimin, 1968 sistem-karşıtı hareketler ailesi üzerinde ayrıca son derece bozucu ve parçalayıcı bir etkide bulunduğunun farkında da değiliz. Genelde Kuzey'de özelde de Birleşik Devletler'de, sistem-karşıtı güçlerin yozlaşması, temelde beraberinde, mali büyümenin nimetlerinden hiç sorgulamadan yararlanma ve hakim grupların, 1968'in otoriterlik-karşıtı ve devlet-karşıtı hamlesine dönmesini getirdi. Güney'de ise, bu yozlaşma, neoliberal ve diğer bazı dini inançların, gözden düşmüş ulusal kurtuluş ideolojisi ve pratiğine destek çıkacak veya onun yerini alacak bir alternatif olarak, aynı şekilde hiç sorgulamaksızın kabul edilmesi şekline büründü. Yozlaşmanın neden olduğu bu durum, Güney'deki ve Güney'le Kuzey arasındaki sistem-karşıtı hareketleri, kendi içlerinde bölmüş ve giderek artan oranda birbirlerine yabancılaştırmıştır. Fakat sürekli sistem-karşıtı hareketlerin bölünmüşlüğüne ve birbirlerine yabancılaşmalarına vurguda bulunmak, neoliberal karşı-devrimin, rekabetin doğurduğu tazyikleri Kuzey'den Güney'e yönlendirmede başarılı olduğunu gösteriyordu. Yozlaşma ve bölünmeler, sistem-karşıtı güçlerin, - Sosyal Forum'un oluşturulduğu ve takviye edildiği Seattle'dan, 2003'ün savaş-karşıtı hareketine varıncaya dek-, bu karşı-devrimin daha ileri adımlarına karşı (biraz da başarılı bir şekilde) direnmelerini engelleyememiştir. Ancak bu direnişin, daha eşitlikçi ve demokratik bir dünyanın oluşması

yönünde bir değişimi cesaretlendirme gücüne sahip bir vasıtanın ortaya çıkmasına neden olup-olamayacağı hala belirsizliğini korumaktadır (bkz. Silver ve Arrighi, 2001).

İkinci kritik mütalaa, modern küresel-sistemin uzun-vadeli dinamiği hakkında farklı bir anlayıştan hareket ettiğimizden olsa gerek, bu karşı-devrimin ve onun altındaki mali genişlemenin, sadece 1968'in sistem-karşıtı hareketleri üzerindeki değil, asıl ABD hegemonyası altında kurumlaşmış dünya kapitalist sistemi üzerindeki kısa ve orta-vadeli etkisini önceden kestirebilme başarısını gösterememizle alakalıdır. İlk olarak, ABD'nin gücünün 1990'lardaki artışını kestiremedik, ikinci olarak da, 2000'lerin hemen başlarında başlamış görünen orta-vadeli istikrarsızlaştırma sürecini ve sistemin muhtemel çözülüşünü kestiremedik. Bu tür çözülmeler, geçmiş hegemonik geçiş süreçlerinin tipik özelliği olagelmiştir -bugünkü geçiş sürecinde de bu tür bir çözülmeye ramak kaldığı rahatlıkla görülebilir-. (Arrighi ve Silver, 2001). Fakat, önceki geçiş süreçlerinde olduğu gibi, şimdiki geçiş sürecinde de, sistem-yanlısı güçlerin, sahiden bu çözülmenin şartlarını hazırlamakta istemeden baş rolü oynayıp-oynamadığı konusu, sistem-karşıtı güçler ve hareketlerin mahiyetini problemli hale sokar. Bu, sistem-yanlısı ve sistem-karşıtı hareketler arasında ayrım yapmayı zorlaştırır; zira sistem-yanlısı güçlerin, sistemi istikrarsızlaştıracak faaliyetlerde bulundukları varsayılırken, sistem-karşıtı hareketler de, zıt yönde faaliyetlerde bulundukları varsayılan hareketlerdir. Bugün, bu tür bir ayrım yaparken karşılaştığımız zorluklar, faşizm ve sömürgeci emperyalizmin istikrarsızlaştırıcı güç olduğu, komünizmin ise bir istikrarlaştırıcı güç olarak ortaya çıktığı 1930'lar ve 1940'ları yorumlarken hala karşılaştığımız zorluklardan tümüyle farklı da değildir.

Son fakat önemli mütalaa ise şudur: 1990'ların bahar havasına (*belle epoque*) kapılıp, sistemin temel krizini görmeden, Doğu Asya'nın, küresel ekonominin yeni deprem merkezi ola-

rak yükselişinin dünya tarihindeki anlam ve önemini takdir edemedik. Doğu Asya, en çok da Vietnam ve Çin, 1968 dünya devriminin gerçek deprem merkezleriydiler. Bu gerçekle, ardı sıra meydana gelen bölgesel ekonomik Rönesans – Japonya, Dört Kaplan ve Çin, bu rönesansın birbirini takip eden mübariz örnekleridir – arasında her hangi bir bağ olup-olmadığı sorusu, büyük ölçüde cevabı henüz alınmamış bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Fakat daha önemli ve aynı şekilde cevaplanmamış olan soru, küresel ekonominin deprem merkezinin Kuzey Amerika'dan Doğu Asya'ya kaymasının, sistemin bu derin krizinden, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak etkilenip-etkilenmeyeceği ve bunun nasıl olacağıdır. Daha açık bir şekilde soracak olursak, Doğu Asya ekonomik rönesansı, sistem krizinden etkilenip zevale mi yüz tutacak, yoksa devam edegelen Batı-karşıtı isyanın daha eşitlikçi ve demokratik bir dünya düzeninin tesisine ön ayak olmasını sağlayacak gücü olan bir siyasal ve kültürel rönesansa mı dönüşecek?

Gramsci'nin Piedmont Fonksiyonu

Gramsci'ye ait 'Piedmont Fonksiyonu' kavramının, geçmişi anlamakla ve kapitalist küresel-sistemin 'aktif' ve 'pasif' devrimlerinin geleceğini hayal etmekle ilgili olmasının gerekçesini burada bulabiliriz. Gramsci, bu kavramı, İtalya'daki Risorgimento'da, bir devletin (Piedmont) bir yönetici sınıfın işlevini yerine getirmesi, yani bir devletin bir yenileşme mücadelesine öncülük eden sosyal grupların yerine geçmesi hadisesiyle ilgili olarak ortaya attı (1971, 104-6).

> İtalyan Risorgimento'daki Piedmont'un işlevi, bir 'yönetici sınıf'ın işlevidir. Gerçekte, girift olan şey, tüm ada sathına yayılmış, önünde durulmaz birleştirme eğiliminin, yeni İtalyan ulus-devletinin oluşumunda belirleyici rolü olan bir homojen yönetici sınıfın nüvesinin var olup-olmadığı meselesi değildi. Muhakkak ki, bu nüve vardı, ancak bun-

> ların birleştirme eğilimi, son derece problemliydi; ve daha önemlisi, bunlar... 'yönetmiyordu'... Bunlar... ulusun hakemi olmak için her türlü uzlaşı ve şarttan bağımsız yeni bir güce muhtaç idiler; bu güç Piedmont'tu... Böylece Piedmont'un, belirli yönlerden, bir partinin yani bir sosyal grubun yönetici personelinin işlevine benzer bir işlevi vardı (ve aslında 'Piedmont Partisi' halkın dilinden düşmüyordu): Piedmont'un bir başka özelliği daha vardı ki, o da aslında, onun, bir ordusu, bir diplomatik hizmeti vs. olan bir Devlet olmasıydı (Gramsci, 1971, 104-5).

Gramsci'nin vurguladığı gibi, bir yenileşme mücadelesinin liderliğini yaparken, bir sınıfın yerini bir devletin alması, sadece İtalya'ya has bir hadise değildi. Nitekim, o, I. Dünya Savaşı'ndan önceki Sırbistan'dan, 'Balkanların başarısız Piedmontu' olarak bahsetmekteydi. Bizim şimdiki amaçlarımız açısından daha önemlisi, onun, bu yer tutmanın sırf bir ulusal olgu olmadığına dikkat çekmesiydi. Böylece Gramsci'ye göre, 1789'dan Louis Napolyon'un yaptığı *darbe*ye kadar Fransa, "Avrupa'nın Piedmont'u" rolünü oynamıştı (Gramsci, 1971, 105; 115-20). Ulusal ve uluslararası düzeyde olsun, Gramsci, Piedmont fonksiyonunun kullanımıyla, (Vincenzo Cuoco'yu izleyerek) 'pasif devrim' adını verdiği şeyin ortaya koyulması arasında yakın bir bağ olduğunu görmüştü. Quintin Hoare'nin, bir başyazısı notunda dikkat çektiği gibi, Gramsci, 'pasif devrim'i, iki ayrı ve bazen de birbirleriyle çelişen anlamda kullanıyordu. Bir yanda, kavramı, dış güçlerin etkisi altında, kitlelerin katılımı olmaksızın gerçekleşen önemli toplumsal ve siyasal dönüşümler için kullanıyorken, öte yanda, tutucu/gerici siyasal rejimlerin deklare edilmiş niyetlerinin ardında yatan veya bu niyetlere karşı gerçekleşen 'moleküler' toplumsal dönüşümler için kullanıyordu (Gramsci, 1971, 46-47). Bu iki tür dönüşüm, biri diğerini güçlendirerek, eş-zamanlı olarak gerçekleşebilir (ve tarihte çoğu defa böyle olmuştur). Ancak, kavramsal olarak, bu ikisi, birbirinden bağımsız olarak veya

birbirine zıt bir şekilde gerçekleşebilen veya tarihte böyle olmuş olan ayrı süreçlerdir.

Bu hususu hatırda tutarak, 19. yüzyıl Avrupa tarihini bir pasif devrim olarak gören Gramsci'nin giriştiği bu tartışma, geçmişi anlama ve dünya toplumsal sisteminin yenilenmesi yönünde verilen mücadelelerin geleceğini hayal edebilme noktasında, onun Piedmont fonksiyonu kavramının muhtemel kullanımlarına ilişkin bazı derinlikli bakışaçıları kazandırmaktadır. Bu tartışmada Gramsci, Devrimin yarattığı "modern Fransız devleti ile pasif devrimler yoluyla kurulmuş kıta Avrupası'ndaki diğer modern devletler arasındaki tarihsel ilişki"nin, 19. yüzyıl Avrupa tarihinin en hayati yönlerinden biri olduğunda ısrar eder. Daha sonra da, bu ilişkiyi anlamaya yönelik araştırmanın dayanacağı 4 unsuru listeleyerek konuya devam eder:

1. Toplumsal ve siyasal ilişkilerin radikal yöntemler ve şiddet yoluyla dönüştürülmesini beraberinde getiren Fransa'daki devrimci patlama.
2. Fransız Devrimi'ne ve devrimin sınıfsal temellerde yayılmasına karşı Avrupa'nın muhalefeti.
3. Cumhuriyet ve Napolyon idaresindeki Fransa ile diğer Avrupa devletleri arasında, başlangıçta, henüz doğum aşamasında iken Fransa'nın nefesini kesmelerini önlemek, daha sonrasında da evrensel bir imparatorluk kurulması eğilimine giren daimi bir Fransız hegemonyası kurmak amacıyla meydana gelen savaş.
4. İlk Fransız Devrimi'ndeki gibi devrimci patlamalar yoluyla olmaktan çok, birbiri ardınca devam eden küçük reform dalgaları sayesinde, Fransız hegemonyasına karşı gerçekleşen ulusal isyanlar ve modern Avrupa devletlerinin doğması. 'Birbiri ardınca devam edegelen dalgalar', toplumsal mücadelelerin, aydınlanmış monarşinin ve ulusal savaşların yukarıdan aşağıya gerçekleşen müdahalelerinin birlikte etkisiyle oluşmuştu; ve burada son iki olgunun belirleyici etkisi vardı (Gramsci, 1971, 114-15).

Araştırmanın nesneleri olarak bu 4 süreci önermek suretiyle, Gramsci, bunların temel birlikleri üzerinde ısrarla durdu ve Avrupa tarihini 1815 yılıyla başlatan Benedetto Croce'u azarladı. Croce, böyle yapmakla, "mücadele anım"n önemini görmüyordu; öyle ki bu an, çatışan güçlerin şekillendiği, bir araya geldiği ve pozisyonlarını belirlediği... ve bir toplumsal sistem çözülürken, diğerinin ortaya çıktığı ve otoritesini gösterdiği andır." Sonuç olarak, Croce, "1789'da Fransa'da başlamış ve... Cumhuriyetçi ve Napolyon ordularıyla diğer Avrupa ülkelerine yayılmış daha uzun devrimci sürecin 'pasif' yönleri üzerinde çok özel bir vurgu ile yoğunlaşmış 'tarihin sadece küçük bir parçası'm üretiyordu (Gramsci, 1971, 119).

Gramsci, Fransa'nın Piedmont fonksiyonunun, 19. yüzyıldaki Avrupa devletlerinin yenilenmesiyle ilgilenirken, Rus Devrimi'nin peşinde yeniden vuku bulma eğilimi gösterdiğini düşündüğü bir sürece ilişkin bir derinlikli bakış kazanmayı amaçlıyordu. Açıkça sorduğu gibi:

> 'Pasif devrim' kavramının 'bugün' için bir önemi var mı? Bizler, daimi olarak güç toplayan, ideolojik olarak örgütlü ve heyecanla yüceltilen bir 'restorasyon-devrim' döneminde miyiz? Acaba İtalya'nın SSCB ile münasebeti, Kant ve Hegel'in Almanyası (ve Avrupası)nın, Robespierre ve Napolyon'un Fransası'yla münasebetiyle aynı mıdır? (1971, 118).

Gramsci, bu soruları hiçbir zaman açıkça cevaplamadı; onun zımni cevaplarının analizine yönelik bir çaba da, bu yazının kapsamı dışındadır. Tüm yapabildiğim, Gramsci'nin pasif devrim ve Piedmont fonksiyonu'na dair çifte kavramsallaştırmasının dünya tarihindeki anlamıyla ilgili birkaç gözlemle bu bahsi bitirmektir.

Pasif Devrimler Olarak Dünya Hegemonyaları

Beverly Silver'in (2003) göstermiş olduğu gibi, toplumsal çatışmalarla ilgili büyük patlamalar, geçmiş hegemonik intikallerin tamamlayıcı parçalarıydı. Bunlar, eski hegemonik dünya düzeninin yıkılmasında sadece bir faktör değildi. Ek olarak, yeni hakim bloğun, yükselen hegemonik devletin liderliği altında, seçerek bastırdığı ve kendine sorun çıkarmayacak hale getirdiği tabi grupların, ileride mevcut ve hizmete hazır talep ve emellerini önümüze getirerek, ortaya çıkan hegemonik dünya düzeninin toplumsal içeriklerini tanımlamaya katkıda bulundular.

Birbiri peşisıra gelen hegemonik güçlerin küresel kapitalist sistemin toplumun tüm kesimlerini içine almak suretiyle işleyen 'bastırma-uydurma' süreci ile Gramsci'nin pasif devrimlerini karakterize eden 'restorasyon-devrim' süreci arasında, yakın bir benzerlik vardır. Gerçekten de, hegemonik devletin, bir bütün olarak dünya kapitalist sistemi karşısında bir Piedmont fonksiyonu icra ettiği esnada, dünya kapitalist sisteminin birbiri peşisıra gelen her bir hegemonyasının, özel bir pasif devrimle karakterize edildiğini söyleyebiliriz. 21. yüzyılın merkezi meselesi, dünya toplumsal sisteminin, daha çok eşitlik ve demokrasi yönünde yenilenmesi/dönüşümünün bir Piedmont fonksiyonunun icrasını hala gerektirip-gerektirmediği ve eğer gerektiriyorsa, hangi devletin veya devletler koalisyonunun, bunun icrası için gerekli olan imkanlara ve isteğe sahip olacağı meselesidir.

Ulus-devletin krizi ve bir uluslarötesi kapitalist sınıfın ve dünya proleteryasının oluşması üzerine yazılmış ve giderek artan literatür, gizli veya açık olarak, hem böylesi bir fonksiyona duyulan ihtiyacı hem de bu fonksiyonun kullanılma ihtimalini bertaraf eder. Kimileri, dünya toplumunun eşitlikçi ve demokratik yenilenmesinin en muhtemel aracı olarak, katışıksız bir sınıf-temelli 'Dünya Partisi'nin kurulmasını savu-

nur (mesela, Boswell ve Chase-Dunn, 2000). Diğerleri ise, isyancı ve gezgin bir dünya proleteryasını (veya 'çoğalmayı'), Güney'den Kuzey'e kitlesel boyutta gerçekleşen izinsiz göç sayesinde derhal eşitlikçiliğe ulaşmak için zaten bir duruş sahibi olarak görürler (örneğin Hardt ve Negri, 2000).

Bizim *Sistem-Karşıtı Hareketler*'de yaptığımız kimi değerlendirmelerde olduğu gibi, bazısı gibi, sistem-karşıtı hareketlerin hem bugünü hem de geleceğine dair yaptığımız bu değerlendirmelerde de, 1980'ler ve 1990'larda Amerika'nın liderliğinde yapılan neoliberal karşı-devrimin, 1968'in otoriterlik-karşıtı ve devlet-karşıtı emellerinin te'lif edilmesi ve 1968'in eşitlikçi emellerinin eş-zamanlı olarak bastırılması yoluyla ABD'nin küresel gücünün pekiştirilmesindeki öneminin yeterince farkına varılamadığı görülmektedir. Bu yeni pasif devrimin neticesi, diktatörlüklerin bir genel krize girmesi ve devletler-arasında ve devletler-içindeki eşitsizliğin muazzam boyutlarda artması olmuştur. Ki bu artık, kitlesel gücün etkisiyle eşitliğin artması fikrine ters düşer ve katıksız sınıf-temelli bir 'dünya partisi' fikrini, büsbütün sorunlu hale getirir.

Bu noktadan bakıldığında, Doğu Asya'nın ekonomik rönesansının, büyük bir çelişik etkisi olmuştur. Bir yanda, bu Rönesans, ülkeleri arasındaki ve dünyadaki farklı bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderek artması eğilimine karşı duran en önemli tek güç olmuştur. Öte yanda ise, ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizliklerin artmasına katkıda bulunmuştur (Arrighi, v.d.2003). Birbiriyle zıt düşen bu eğilimlerin ve bölgenin küresel ekonomide endüstriyel, ticari ve mali ağırlığının sonucu olarak, (genelde) Doğu Asya ve (özelde de) Çin, neresi olduğu henüz bilinmeyen bir yere doğru devam etmekte olan hegemonik geçişte/taşınmada birbiriyle karşı karşıya gelen eşitlikçi ve eşitlikçi-olmayan eğilimlerin hakemi olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yüzleşmenin şu anki aşamasında, hangi eğilimin sonunda galip geleceğini söylemek imkansızdır. Sonuç, büyük ölçü-

de, ülkelerin kendi içlerinde büyüyen eşitsizliklerden kaynaklanacak olan toplumsal çatışma türlerine ve bu çatışmalardan kaynaklanacak olan bölgesel düzen/düzensizlik türlerine bağlıdır. Ancak sonuç ne olursa olsun, devletlerin bu mücadelelere aktif olarak müdahale edeceğine inanmak zordur. Sadece özel toplumsal grupların lehine olarak değil, onların yerine geçme anlamında -böylece de bir tür Piedmont fonksiyonu icra ederek- bu mücadelelere karışmayacaktır. Bu fonksiyonu icra ederken, herhangi bir Doğu Asya ülkesinin, tek başına, küresel hegemon olabilmesi ihtimali yoktur. Ancak, Doğu Asya devletlerinin, tek başına veya topluca, gelecekte kurulacak herhangi bir küresel düzenin toplumsal içeriklerinin şekillendirilmesinde belirleyici bir rol oynayacağı hususu, sadece ihtimal dahilinde değildir, bilakis olacak gibi görünmektedir.

Referanslar

Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, 1989. *Sistem-Karşıtı Hareketler*, Londra: Verso.

Arrighi, Giovanni, Po-ekung Hui, Ho-Fung Hung, ve Mark Selden, 2003. "Tarihsel Kapitalizm, Doğu ve Batı", *Doğu Asya'nın Yükselişi: 500, 150, 50 Yıllık Perspektifler*'de, s.256-333, Haz.: G. Arrighi, T. Hamashita ve M. Selden. Londra ve New York: Routledge.

Arrighi, Giovanni, Beverly Silver, v.d., 1999. *Modern Küresel-Sistem'de Kaoslar ve İdare*, Minneapolis, MN: Minnesota Üniversitesi Yayınları.

Arrighi, Giovanni ve Beverly J. Silver. 2001. "Kapitalizm ve Dünya Düzeni(sizliği)", *Review of International Studies*, 27: 257-79.

—, —— 1992. "1989: 1968'in Devamı", *Review*, 15, No:2: 221-42.

Boswell, Terry ve Christopher Chase-Dunn, 2000. *Kapitalizm Sarmalı ve Sosyalizm: Küresel Demokrasiye Doğru*, Boulder, CO: Lynne Rienner.

Gramsci, Antonio. 1971. *Hapishane Not Defterinden Seçmeler*, New York: International Publishers.

Hardt, Michael ve Antonio Negri, 2000. *İmparatorluk*, Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi Yayınları.

Silver, Beverly, 2003. *İş Güçleri: 1870'den Bu Yana İşçi Hareketleri ve Küreselleşme*, New York ve Cambridge: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Silver, Beverly ve Giovanni Arrighi, 2001. "Kuzey ve Güney İşçileri", *The Socialist Register*, 2001: 51-74.

Mevcut Sistemdeki Eğilimler ve Sistem-Karşıtı Hareketler

PABLO GONZALES CASANOVA

"Amerikan halkı, bu kadar nefret edilen şeyin, kendileri değil, hükümetlerinin politikaları olduğunu bilmeli."
-Arundhati Roy, *The Guardian*, Londra, 29 Eylül, 2001.

2001 Savaşı ve Sistem-Karşıtı Alternatifler

Alternatiflerin diyalektiğinin seyri ve söylemi, çökmemekte direnen ve gittikçe daha haksız, kuralsız, dışlayıcı ve saldırgan olan neoliberal politikasında hiçbir taviz vermeye yanaşmayan inatçı bir sistemin günyüzüne çıkan yönlerini zapt etmek zorunda olacaktır.

2001'in sunduğu alternatifler, yirminci yüzyılın sunmuş olduklarından farklıdır. Bugün Birleşik Devletler'in, terörizmi yaratan iki temel sorundan herhangi birini çözmeden, dünyada terörizme karşı yürütülen savaşın liderliğini yaptığı sanılıyor. Bu sorunların ilki, baskıcı, asker-iş çevreleri bloğuna hizmet eden paramiliter (yarı-askeri) grupların, kirli savaşın, geleneksel muharebe silahları dışında savaş araçlarının kullanıldığı savaşların ve düşük-yoğunluklu savaş halinin mevcudiyeti, ikincisi ise, küreselleşen neoliberal politikaların ürettiği ve giderek artan yoksulluk ve sömürüdür.

Hakim güçler, düşük-yoğunluklu savaşın paramiliter araçlarını imha etmek ve yeni bir toplumsal pakt oluşturulması ih-

tiyacını hakikat farz etmek yerine, keyfi olarak tanımlanmış terörizme karşı, başlıca kurbanları yoksullar olacak bir dünya savaşı ilan ettiler. 1996 Ağustos'unda Zapatistaların organize ettiği Uluslararası Buluşma, "neoliberalizme karşı ve insanlık için" kavga verme çağrısında bulunduysa, Birleşik Devletler'in liderliğindeki G-7, "Neo-liberalizm adına ve insanlığa karşı bir savaş" olarak görünen bir mücadelenin başlatılmasını deklare etmiştir (İnsanlık İçin ve Neo-Liberalizme Karşı Birinci Kıtalararası Buluşma, 2001). Bu, bir mübalağa değildir. Noam Chomsky'nin dediği gibi: "yeni tür bu savaş, dünyanın yoksul ve mazlum halklarına karşı bir tecavüzdür." (Chomsky ve Brooks, 2001). Bu tecavüz, çevre ve merkez ülkelerin mazlum ve yoksul halklarını da kapsar.

Bugünden yarma devam edecek olan büyük savaş, hiç şüphesiz, konjonktürel değildir ve uzun tarihsel sürecin sonunu ve başlangıcını tayin edebilir. Bu süreci tetikleyen şey, New York Ticaret Merkezi ve Pentagon'a karşı gerçekleştirilen terörist saldırılardı. Michel Chossudovsky, bu terörist saldırının, hem Birleşik Devletler hem de İngiltere tarafından silahlandırılan ve eğitilen vekil teröristlerin, sponsorlarına ihanet etmekle suçlandıkları halde, onlara itaat etmeye devam ettikleri 'imal edilmiş bir saldırı' olduğu yönündeki hipotezi, özenli bir şekilde ve detaylarıyla açıklar (Chossudovsky, 2001a).[1] Hadise, hipotezdeki gibi olmuş olabilir. Hindistan hükümetinden gelen yeni bulgular, bu hipotezin, 'ahmakça bir komplo teorisi' olmaktan uzak olduğunu doğruluyor görünmektedir (Chossudovsky, 2001a). Fakat ciddi olan her analiz, önemli aktörler olarak, ölümü göze alıp her türlü tehlikeye atılmaya hazır gözü dönmüş 'çaresizler'i de kapsamalıdır. Bunlar, Amerika'nın özgürlük ve demokrasi sembollerine saldırmazlar, "fakat tümüyle bunların zıddı olan şeylere, yani Amerika dışındaki askeri ve ekonomik terörizme, istikrarsızlaştırmaya, isyana, askeri diktatörlüğe, dini taassuba ve akıllara durgunluk verecek soykırıma, en çok ABD'nin destek verdiği ve vaadde

bulunduğu şeylere" karşı saldırı düzenlerler (Roy, 2001).

Bu 'yeni savaş', yan etkileri nedeniyle, sarmallaşan ekonomik krizle uğraşmanın bir aracı olarak yorumlanabilir. Bu savaşı, meşruiyetini kaybetmiş ve alternatif hareketlere ve bunların yurtiçinde ve yurtdışındaki uzantılarına karşı çare olarak, savaş açma yoluna başvuran bir politikanın devamı olarak görebiliriz (Van Creveld, 1991; Navarro, 2001). Bunu, demokrasi için ve neoliberalizme karşı kavga veren sivil ve siyasal örgütlere saldırmak için planlanmış bir stratejinin parçası olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu yeni savaş, öyle görünüyor ki, derhal bir savunma ve saldırı projesi olarak, Birleşik Devletler'in açıkça ve giderek daha çok egemen rolünü oynadığı bir dünya imparatorluğu kurulması yönündeki içerde ve uluslararası platformda tasarlanan projenin bir parçasını oluşturmaktadır. Ne olursa olsun, bu 'dördüncü dünya savaşı', kişiyi, hakim sisteme ve onun politikalarına alternatif olarak ortaya çıkan oluşumlar sorununu yeniden formüle etmeye zorlar.

Alternatifler değişmiştir ve değişmeye de devam edecektir. Son dönemlerde, toplumsal hareketlerin hem talepleri artmış hem de ağları genişlemiştir. Bunlar, düşmanları yeniden tanımlamışlar düşmanları da onları şu an itibarıyla yeniden tanımlama sürecindedir. Bu düşman, şu an, demokrasi için ve neoliberalizme karşı kavga veren sivil ve siyasal örgütler üzerinde olumsuz tesirleri olan dünya çapında bir 'düşük-yoğunluklu savaş' ilan etmiştir. Her iki hususu da, yani hem toplumsal hareketlerin hem de hakim devlet ve onun müttefiklerinin yeniden tanımlama çabalarını, yeni sistem-karşıtı toplumsal hareketlerin öne sürdüğü stratejileri tetkik ederken düşünmek zorundayız.

Ortaya Çıkan Toplumsal Hareketler Nasıl Değişti?

Zapatistalar'ca 1996'da organize edilen İnsanlık İçin ve Neoli-

beralizme Karşı Birinci Uluslararası Buluşma'dan, Öteki Davos (1999), Seattle (1999), Porto Alegre ve Cenova (2001)'ya, neoliberal politikalara ve küreselleşmeye karşı kitlesel (protesto) gösteriler düzenleyen gruplar ve örgütlerin gücü artmaktadır. Neoliberal hükümetlerin meşruiyet kaybı giderek arttı ve Dünya Bankası'nın, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nun, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) çalışanları ve 7'ler ve 8'ler Grubu'nun (G-7; G-8) devlet başkanlarının bunu önlemelerinin mümkün olmadığı anlaşılmış oldu. Çevrede yer alan ulusların yanında büyük güçlerin de siyasal sistemleri ve devlet başkanları, hem birey hem de liderler olarak yozlaştılar, şahsi skandallara karıştılar ve meşruiyetlerini yitirdiler. Yönetebilme eksikliği rutin haline geldi. Muhafazakar güçler, sık sık devlet başkanlarının düzensizliğinden ve gösterileri önlemedeki yetersizliklerinden duydukları endişeyi ifade ettiler. Evet, alternatif hareketler radikalleşmişti, ama bu arada muhafazakar güçler de radikalleşti.

Sadece neoliberalizme ve onun politikalarına karşı sahnelenen gösteriler değil, dünya halklarının gücünü arkasına almış ve giderek artmakta olan yaygın kapitalizm-karşıtı bir pozisyona sahip, yeni bir demokratik proje ortaya çıkmaya başladı. Pek çokları arasında şu örnekleri sayabiliriz:

- 1997'de Amsterdam'dan başlayan Avrupa Yürüyüşü,
- 1997'de Belo Horizonto'daki Sendikalar ve Toplumsal Örgütler Gösterisi,
- 1997'de Barcelona'daki İnsanlık İçin İkinci Buluşma,
- 1998'de Cenova'da Halklar Konferansı,
- Şili Santiago'daki Halklar Zirvesi (1998),
- 1998'de Paris'teki 30 ülkeden gelen eylemcilerin yaptığı gösteriler,
- 1998'de Cenova'daki Küresel Eylem Günü,
- 1999'da Bangalore'daki Küresel Eylem Konferansı,
- 1999'da Birkaç Latin Amerika Ülkesindeki Dışlanmışların Çığlığı,

- 1999'da Johannesburg'daki Dış Borçlara Karşı Halk Zirvesi,
- 1999'da Montevideo'daki Sendikalar Zirvesi,
- 1999'da Belem'deki İnsanlık İçin Üçüncü Buluşma,
- 2000'de Davos'taki Kitlesel Protestolar,
- Bangladeş'teki Seferberlik ve 2000'de Washington'da Amerikan Halkının Protestoları,
- 2000'de Tüm dünyada gerçekleştirilen '1 Mayıs' Gösterileri,
- 2000'de Bologna'daki beyaz maymunlar gösterisi,
- 2000'de Cenova'da gerçekleştirilen Alternatif Zirve,
- 2000'de Okinawa'daki Japon Seferberliği,
- 2000'de Brasilia'daki İkinci Sendikalar Konfederasyonu Toplantısı,
- 2000'de Milenyum Buluşması,
- 2000'de Washington'da Dünya Bankası'na Karşı Dünya Kadınları Yürüyüşü,
- 2000'de Nice, Dakar ve Florianopolis'teki seferberlikler ve protestolar.

Bu hadiselerin en son noktasına, Yeryüzü'nün en güçlü ülkelerinin başkanları ve diğer devlet başkanlarının güvenlik gerekçeleriyle, akşam yemeğini otel odalarında yemek mecburiyetinde kaldıkları Cenova'da ulaşıldı. Bunların hepsi, mevcut duruma artık hoşgörülü yaklaşmak istemeyen dünyanın, gözlerini açtığını gösteren emarelerdir ("Cronologia internacional del movimento antimundializaticon" Uluslararası Küreselleşme-Karşıtı Hareketler Kronolojisi-, 2001).

Bu arada, radikal grupların barışçı gösteriler yapan toplumsal hareketler ve siyasal örgütlere verdikleri rahatsızlık ve protestocu kılığına bürünmüş polisler, bu hareket ve örgütlerin içine giderek daha fazla sızıyordu. Böylece radikal gruplar sahneyi işgal ettiler. Bunların otoritercilik-karşıtlığı pratiği, kendilerinin otoriterciliğini ve hem devlete hem de kitlelere karşı şiddet kullanabileceklerini açıkça göstermiş oldu. 'Düşük-yoğunluklu savaşın metropolitan versiyonu', binlerce '*carabinieri*' ve '*polizia montatai*' (İtalyan güvenlik güçleri)ni harekete geçirdi (Albertani, 2001). 300.000 göstericiden

30.000'i, şiddet eylemlerine karıştı. Cenova senaryosu, gözü dönmüş 'çaresizler' ve medeni eylem güçleri arasındaki kaçınılmaz söylem farkı olduğunu doğruladı. Ayrıca, hegemonik güçlerini kaybettiklerinde, hakim güçlerin tavrının nasıl değiştiğini de gösterdi. Bildik *ajan-provokatörler,* diyaloğu baltalamaya, vatandaşların ve halkların seferber olma hevesini kırmaya hizmet ettiler. Bunlar, toplumsal hareketlere karşı uygulanan baskıları meşrulaştırmaya da hizmet etti. Yönetici sınıfların, herhangi bir terörist eylemden daha çok toplumsal hareketlerden korktukları görüldü; bu hareketlerden daha çok korkuyorlardı, çünkü toplumsal hareketler sadece çevre ülkeler üzerinde değil, ayrıca dünyanın merkezini oluşturan ülkeler üzerinde de etkili oluyorlardı. Bu hareketler, sadece en fakir kesimlerinden değil, neoliberal politikalar ve demokrasi olmayan bir demokrasi tarafından aldatıldığını ve kullanıldığını, kuralsızlaştırılıp-fakirleştirildiğini hisseden öğrenciler, örgütlü işçiler, çalışanlar ve orta sınıflardan da oluşuyordu. Pek çok hareket büyük ilerlemeler kaydetti; kapitalizmin var olmaya devam ettiğini, sadece Marksistlerden değil, bizzat açıkça dünya sahnesinin tümüne tahakküm etmeye başlayan kapitalizmden de öğrendiler.

Öteki Davos, tarihin akışını değiştirme çağrısıydı. O, halkın yararına, ekonomi için kavga verme çağrısıydı; yani dünya halklarına Kuzey ve Güney arasındaki duvarı yıkmayı vakar ve haysiyeti güce dönüştürmeyi, paranın gücüne boyun eğmemeyi, devleti demokratikleştirmeyi ve ulusların ümitlerini artırmayı öğütlüyordu (Houtart ve Polet, 2001).

Sosyalist proje, 28 Eylül 2000 Prag Deklarasyonu'nda adı konulmaksızın, bir kez daha şu şekilde önerildi: "ekonomide halkın geçinebilecek kadar gücü olmasını sağlayacak bir devrime ihtiyaç var." Proje, "ekonominin halkın emrinde çalıştırılması" ve "zengin ve güçlülerin ekonomiyi yönlendirmeyi bırakması" çağrısında da bulundu. Sosyalizmin mağlubiyetinin acı hatırası, kapitalizmin neden olduğu hasarın muazzam

boyutlarda olduğu gerçeğini gölgeleyemedi. Dünya Bankası, 2000 yılı raporunda "Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'nın ekonomik dönüşüm sürecinin, bölgedeki fakirliğin on kat artması sonucunu doğurduğunu" itiraf etti. Dünya Bankası, her zamanki gibi, yürütmeyi sürdürdüğü bir politikanın neden olduğu zararları betimlemiş oldu ("Documentos del Conflicto", 2001, Chandra, 2001).

Toplumsal hareketlere yönelik eleştiriler ve bunlara dair getirilen öneriler neoliberalizme karşı verilen mücadele üzerinde yoğunlaşmaya devam etti ancak burada, sisteme alternatif olmayanlara yönelik eleştiriler dikkat çekiciydi. Uluslararası ATTAC hareketi (Association pour la Taxation des Transactions financieres pour l'Aide aux Citoyens- Yatırım Sermayelerinin Küreselleşmesine Karşı Hareket) mali pazarları ve bu pazarlara ait kurumları denetlemek adına sadece mali spekülasyon üzerine bir vergi konulmasını değil, ayrıca 'vergi cennetleri'nin de kaldırılmasını önerdi. Aynı zamanda, sistem-karşıtı hareketlerin dışhatlarını oluşturan kurbanlar için son derece cazip tedbirler alınmasını da önerdi. Bunlar arasında bizzat mali alanda uluslararası örgütlerin yönetiminde demokrasi ihtiyacı, sözde sömürgecilik-sonrası dönem hususunda ulus-devletlerin egemenliklerinin savunulması ve küresel bir demokratik ortamın oluşturulması da yer alıyordu.

Bangalore'deki çiftlik işçileri toplantısı 'ekonomi modeli'ni ve 'ekonomik düzen'i eleştirdi ve bizzat halkçı örgütlerle başlayarak, demokratik süreçleri güçlendirme talebini dile getirdi.

İdeolojik değişim duygusu, Pekin'deki Kadınlar Zirvesi'nde de devam etti. Kadınlar, eleştirilerini ılımlılaştırmak için bu sıfatı (ideolojik duygu) kullanarak *neoliberal* kapitalizmi eleştirdiler. Onlar, *liberal* demokrasiyi de, özellikle eleştirmekte oldukları demokrasi türünü kast eden bir üslubu kullanarak eleştirdiler. Ve böylesi bir demokrasiyi, sahip olmak isteyecekleri demokrasi türünden ayırdılar. Kadınlar ayrıca kapitalizmin bugünkü halini ve ataerkil yapıyı reddettiklerini de

ifade ettiler. Sınıf mücadelesi yolunda kavga verme taahhütlerini geri almadılar – fakat bunun yerine, bu kavgaya, cinsiyet mücadelesiyle zenginlik getirdiler.

Cenova'da, tüm protesto bayrakları kızgınlıkla dalgalandırıldı: pek çok insan, yönetici sınıfların körlüğü ve sağırlığından dolayı öfkelenmişti. Seslerini duyurmak isterken bir rezalete sebep oldular. Sokaklara dökülüp kargaşa çıkardılar, tahkir edici ve tehditkar işlere karıştılar, binaları yağmaladılar. Kalabalıkları kullanarak, unutulmuş bir fenomeni yeniden sahneye taşıdılar ve bu durum sahnenin tam orta yerini işgal etti. Ajan-provokatörler, gerçekten çaresizlik ve ümitsizlik içindeki kızgın protestocular arasına sızdılar. Bu hadise de, daha iyi bir dünya için kavga verenlerin hanesine bir zarar olarak geçti.

Bundan kısa bir süre sonra, dünya, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'daki Pentagon'a yönelik korkunç terörist eylemlere şahit oldu. Bu işe karışanlar Kuzey Amerikalıların Kızılderililere karşı yürüttükleri savaşlarda, askerlerin, imha olma tehlikesini sezdiklerinde attıkları narayı atıyorlardı: "öldür ya da öl!" Ancak, bu kez, aynı savaş narası atanlar, eski Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) ajanları ve İslam dünyasının fundamentalistlerine yataklık eden bir grup teröristti. Bu eylemler, bunlardan aşağı kalmayan bir cevabı tetikledi: Amerikan hükümetinin liderliğinde tüm dünyada daimi olarak sürecek bir terörizme karşı savaş başlatıldı. Bu hadise, demokratik, sosyalist alternatif oluşturma mücadelesini özünden değiştirdi. Bu hadise, yeni şartlar altında demokrasi, özgürlük ve adalete daha kolay ulaşmayı mümkün kılacak yeni yollar bulma mücadelesi ve ısrarında bir değişiklik yapmayı gerektirdi.

Değişimin Başlıca Aşamaları

Değişimin başlıca aşamalarını anlatmak, çok uzun sürecek bir

hikayedir. 2001'de olanlar, en azından 30 yıldır devam etmekte olan gelişmelerin sonucuydu. Neoliberalizm, 1970'lerden beri değişme sürecindeydi ve 2001'e gelindiğinde G-1 (Birleşik Devletler'e hükmeden siyasi, askeri ve iş çevreleri bloğu), dünya ekonomisinin % 60'ına hükmetmekteydi.

Liberalizmin küreselleşmesinin kökleri 1970'lere kadar gider. Immanuel Wallerstein'in gösterdiği gibi, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında "üretim kârları önemli oranda düşmüştür" ve Kondratieff döngüsünün iniş safhası başlamıştır (2000). Neoliberalizm, reel sosyalizmin büyüyen çelişkilerine ve merkez ülkelerdeki örgütlü işçilerin yönettiği güçlü saldırılara bir cevap olarak ortaya çıktı. Sovyet bloğu, Afrika'daki kurtuluş mücadeleleri ve savaşlarını desteklemeye başladı. Sol ve kurtuluş hareketleri, Şili'de bir sosyalist proje başlattılar. Petrol şeyhleri ve petrol üreten ülkeler, G-7 içindeki birkaç ülkeyi ciddi olarak etkiledi. Eğer neoliberalizm, yönetici sınıfların, azalan kârlara ve 1973'te patlak veren ekonomik krize karşı bir cevabı idiyse, bu politika, ayrıca yönetici sınıfların, ABD ve G-7'nin siyasal-askeri-sınai bloğunda örgütlendiği politikaydı. Onlar neoliberalizmi, güç ve servet birikimi ağlarını kullanarak, önceki aşama esnasında bir dizi toplumsal ve ulusal taviz koparmış güçler üzerine empoze ettiler.

Birleşik sermaye ve onun siyasal, askeri ve ideolojik bloğu, 1973 yılı civarında saldırıya geçti. O zaman Birleşik Devletler, sadece altın standardını kaldırmakla ve böylece ortaklarının zararı pahasına mali gücünü önemli ölçüde artırmakla kalmamış, ayrıca neoliberal küreselleşme politikasına da öncülük etmişti.

1973'ten 1980'e kadar süren bu ilk aşamada, neoliberalizm, işçilerin ve ulus-devletlerin direncini zayıflattı (Sader, 2001). Neoliberalizm, grevlere, halkçı, ulusalcı ve komünist rejimlere, sosyal demokrasilere ve hepsinden de öte, çürüme ve dogmatik totaliterlik yüzünden zaten aşınmış olan ve liderlerinin çoğu kapitalizmi geri getirmeye hevesli olan Sovyet

bloğuna son verdi veya bu sonun gelmesine yardım etti. Birleşik Devletler ve Şili oligarşisinin desteklediği Pinochet, 1973'te sosyalist hükümeti devirdi ve daha sonra da, tüm dünyada uygulamaya konulan neoliberal yapısal değişikliklere öncülük etti. Kanlı bir darbenin ardından ilk kez Şili'de benimsenen neoliberal politikalar, daha sonra, belirli bir esneklik payı ile birlikte, dünyanın diğer ülkelerinde de uygulandı. Neoliberalizmin belli-başlı amaçlarından biri, kamu sektörünü, özellikle de sosyal güvenlik ve sosyal politikalar veya refah politikaları hususunda zayıflatmaktı. Dünyanın çevre bölgelerinde başlayan liberal strateji, ardından uluslarüstü gücü ve imkanlarını azami noktaya taşımak için tasarlanmış otoriter hükümetleri, askeri ve sivil bürokrasilerle donattı. Aynı dönemde G-3, III. Dünya hükümetlerinin, girişimlerinin ve pazarlarının bağımlılığını artıracak arayüzeyleri takviye etti. Bu durum, alacaklılara, istedikleri kadar (ve istedikleri zaman) zaman faiz oranlarını artırması yönünde önemli oranda özgürlük sağlamasının yanısıra hükümetlerin iç ve dış borçlarını ödemelerini kolaylaştırdı. Aynı zamanda, yeniden tanımlanmış bir ABD imparatorluğu, bir yandan tedricen genel kabul görmüş yollarla serbest girişimcilik ve serbest pazarın faziletlerini yüceltirken, diğer taraftan özellikle de ulusalcı ve sosyal-demokrat olan, işçileri destekleyen hükümetlerin ve komünist rejimlerin çürüdüğü ve kıymetten düştüğü yıllardan sonra, halkçı hükümetlerin beceriksizliğini ve çürümesini alenen ve şiddetli bir şekilde aleyhte politika malzemesi yaptı. Çürüme ve değersizleşme, bilhassa, peşisıra gelen özelleştirme ve ulussuzlaştırma vukubulduğunda, daha da arttı.

1980'lerdeki ikinci aşamada, neoliberalizm, Latin Amerika'da ve dünyanın diğer ülkelerinde hakim ideoloji haline geldi. Neoliberalizm, mali merkezlerin ve büyük güçlerin, ünlü ekonomistler ve danışmanların, siyasi yöneticiler ve modern siyasetçilerin desteklediği sağlam, bilimsel bir inanç olarak tasvir edildi. Bu ideoloji, komünist veya halkçı rejimlerin oto-

riterliği ve çürümesiyle mücadele etmek için sınırlı bir demokrasi projesinin hayata geçeceğine dair büyük ümitler doğurdu. Neoliberalizm aynı zamanda, önceki Üçüncü Dünya'nın daha fazla borçlanmasını ve kamu sektörünün özelleştirilmesini kolaylaştırmaya devam etti. Özelleştirme, devletleştirmeden vazgeçme ve uyuşturucu ticareti çürümeyi hem bir müzakere biçimine dönüştürdü hem de onu, güç kullanımının bir aracı haline getirdi. Dahası, neoliberalizm, Thatcher'ın "başka alternatif yok!" (TINA) inancını hatırlatacak bir üslupla gücünü ondan aldığını söylediği 'biricik bilim'den medet umarak, icraatlarına meşruiyet kılıfı bulmaya çalıştı. Böylece, neoliberal küreselleştirici blok, kendi ayarlama, deregülasyon ve esneklik politikalarını, sadece çevre ülkelerde değil, ayrıca dünyanın merkez ülkelerinde de tatbik ederek, bu politikaları her yere empoze etti. İngiltere'deki Muhafazakar Parti, Birinci Dünya stratejisinin öncülüğünü yaptı. Neoliberalizm, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla ve 'fiili sosyalizm'in küçük düşürücü yenilgisiyle birlikte, zirvesine ulaştı.

Yaklaşık olarak, 1993'te başlayan üçüncü aşamada, 'yeni bir hegemonik proje'yle ve 'neoliberal çerçeveleri inkar eden ve bunların üstesinden gelmeye çalışan bir asgari reformcu programla neoliberalizme muhalefet eden toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına şahit olundu (Sader, 2001). Bu 'yeni hegemonik proje', bizzat Amerika'da bir tehditkar gösteri düzenledi. Seattle'daki WTO toplantısının çökmesi, Amerikan ve uluslararası kitle hareketlerinin neticesiydi. Binlerce çevreci, feminist, öğrenci ve insan hakları savunucuları, siyasi, zirai ve işçi örgütlerinde bir araya geldiler. Bu hareket, sınıf ve sistem-karşıtı küresel bağlantıları olan "radikal Amerikan protesto cephesi" olarak görünüyordu. Amerika'da yapılan önceki yürüyüşlere, hatta Vietnam'daki savaşa karşı yapılan kitlesel gösterilere bile hiç benzemiyordu. Alternatif proje, 'merkez ülkeler'in merkezinde bile güç kazanıyordu (Thomas, 2000; Seoane ve Taddei, 2001).

Alternatif proje dünyada ve Amerika'da güç kazanırken, askeri-sınai blok, sadece Ortadoğu ve Orta Avrupa'da değil, ayrıca dünyanın diğer bölgelerinde de gücünü artırdı. Bu aşamada, Birleşik Devletler, tüm sembolik egemenlik rollerini üstlendi. Birleşmiş Milletler hukukuna uygun davranma isteği olmadığını; devlet başkanı olup-olmadığına bakmaksızın, dünyanın her yerinde suçlu olduğunu ilan ettiği kişilere karşı, kendi başına verdiği kararla, açıktan itham etme, hapsetme, yargılama ve cezalandırma hakkının yanında, uluslararası taahhüdleri yerine getirmeme hakkı olduğunu ifade etti. Birleşik Devletler, uydularla ve en gelişmiş uçaklarla, tüm bölgelerin gizlice gözetlenmesi ve denetlenmesi, zayıflatılması ve cezalandırılması gerektiğini düşündüğü Irak gibi devletleri bombalama hakkı olduğunu dünyaya empoze etti. Birleşik Devletler, başkentin fakir mahallelerini şiddetle bombaladıktan sonra hapse atılan Panama başkanı Noriega ile başlayarak, özellikle de uyuşturucu trafiğine karışmakla suçladığı kişileri adalete teslim etmek için diğer ülkeleri bombalama hakkı olduğunu beyan etti. Birleşik Devletler'in dünyanın jandarması olmaya hazırlandığını düşünenler, onun niyetini gereğince değerlendiremiyorlardı. O, dünyanın egemeni olmaya çalışıyordu. Dünyayı, kendi hiyerarşik düzeninde hizaya sokmak, dünyaya düzen vermek, mevcut düzenin kurallarını değiştirmek ve herhangi bir düşmana karşı, herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde ilan edeceği savaş veya barışla dünyayı birleştirmek için, dünyanın lideri ve efendisi olmaya hazırlanıyordu. Birleşik Devletler hükümeti, gerçekten ve sembolik olarak, dünyanın savcısı, yargıcı ve jandarması rolünü üstlendi. O, özgürlük ve iyinin bayraktarlığı rolüne soyundu. Ancak o, hükümetlerin, yöneticilerin, iktidar ve çıkar gruplarının büyük çoğunluğunun desteğini de aradı. Pazarların özgürlüğünü ve neoliberal amentüyü daimi olarak güvence altına alacak, oligarşilerden, burjuvaziden, bloklardan ve seçkinlerden oluşan bir tür uluslararası ağ yarattı.

Asıl Alternatif

Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'ne karşı girişilen suikast saldırılarından sonra ilan edilen, terörizme karşı küresel savaş, Pentagon tarafından önceden öngörülmüştü. 1988'de, uzmanlardan oluşan bir Komisyon, 'Birleşik Devletler'in benimsemesi gereken uzun-vadeli strateji üzerine çok önemli bir rapor' sundu. Komisyon, eski bir Savunma Bakanlığı sekreter yardımcısı, yıllar boyu Rand Şirketi'ne çalışmış askeri bir analist ve eski bir NATO başkanından oluşuyordu. Diğer seçkin üyeler, Henry Kissenger, Zbigniew Brzezinski, Samuel Huntington ve öteki üst-düzey uzmanlar ve komutanlar idi. Bu komisyonun ulaştığı temel sonuçlardan bazıları şöyleydi: (Gray, 1997, 225).

1. Politikacıların, "Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşü karşısında NATO'nun giderek anlamsızlaşıyor olduğunu" kabul etmesi gerekir.
2. ABD hegemonyasının giderek zayıflamakta olduğu ve bunun, eski SSCB'nin hegemonyasının zayıflamasından bile daha fazla olduğunu kabul etmek gerekir. Komisyona göre, ilerde meydana gelecek mücadeleler "Sovyetler Birliği'yle girişilen bildik çift-kutuplu rekabetten çok daha karmaşık bir ortamda" vukubulacaktır. Kırktan fazla ülke, füze sistemlerine ve bunları kullanmak için gerekli olan araçlara, atom silahları, kimyasal ve biyolojik silahlar da dahil olmak üzere, gelişmiş silahlar üretecek techizata sahip olacaktır. Aynı zamanda, "III. Dünya'da, oldukça seri hareket edebilen güçlere sahip olmayı gerektirecek daha geniş bir yelpazeye yayılan meydan okumalar" ortaya çıkabilecektir.
3. Sovyetler Birliği'yle yürütülen Soğuk Savaş bittiği için, "raporu yazan akıllı adamlar (orijinal aslındaki ifadedir!) düşük-yoğunluklu çatışmaları (DYÇ), 'ertelenmiş savaş'ın bir çeşidi olarak isimlendirmeyi önerdiler. Bu tehditleri, ortaya çıktığı zaman, ABD'nin finanse ettiği, eğittiği ve silah-

landırdığı uzun-menzilli, hassas güdümlü silahlarla uzaktan desteklenen 'vekil güçler' engellemelidir. Chris Hables Gray'ın vardığı netice ise şu idi: "bu rapor, temelde, savaş halini yeniden meşrulaştırma çağrısıdır. DYÇ'nin adını doğru koyacaksak, bu, "ertelenmiş savaş" olmalıdır (1997, 225-26).

Birbirine bağlı 'savaş ağı'nın planladığı ve yürürlüğe koyduğu bu savaş halinin küresel, sibernetik, enformasyon bilimi ile ilgili olan ve robotik doğası, -her ne kadar bu bir küresel savaş olacaksa da- ana muharebe meydanlarının Üçüncü Dünya'da olacağı gerçeğini gizleyemedi. Bu doğa, bu muharebe meydanlarında mevzilendirilen 'savaşçı insanlar'ın, büyük güçler ve onların müttefiklerince desteklenen, bir çeşit konvansiyonel olmayan, paramiliter yerel güçlerden oluşacağı gerçeğini de gizleyemedi.

Raporun görmek istemediği husus, düşük-yoğunluklu çatışmanın yeni bir sömürge ve sınıf savaşı çeşidi olduğuydu. Düşük-yoğunluklu çatışma, bir siber-savaş veya modası geçmiş bir sınıf mücadelesi değildir. Bu çatışma, egemenliklerini ve özerkliklerini savunan, zenginliklerini, petrolünü ve fazlalarını koruma mücadelesi veren ve marjinalleştirme, dışlanma, sömürü ve ayrımcılığa maruz kalmış uluslar ve halklara karşı girişilmiş topyekun savaş olmasının yanı sıra, bir sömürge ve sınıf savaşıdır. Bu çatışma, ayrıca, tahakküme ve ülkeleri ve refahı kendine mal eden 'küresel imparatorluğa' teslim olmayı reddeden ve halkların ve işçilerin bastırılması ve sömürülmesinde işbirliği yapma noktasında başarısız olan hükümet ve devletlere karşı açılmış bir savaştır. Bu, G-8, G-7, G-3 ve G-1 imparatorluğunun, bir yandan pazarlara, yöneticilere, halklara ve işçilere boyun eğdirdiği, aynı zamanda da bunların boyunduruklarını kendi elleriyle boğazlarına geçirmelerini kolaylaştıracak diyalog ve müzakereler yürüttüğü bir güncellenmiş sömürge (sömürge-sonrası) savaşı ve bir post-modern sınıf savaşıdır. Bunlar, sadece bu imparatorluğun empo-

ze ettiği şiddetin sonucu olarak itaat etmeyecekler, ayrıca özgür insanlar ve özgür halkların, vatandaşlar, işçiler, halklar, şirketler ve hükümetler olarak kendi teslimiyetlerini müzakere etmek için akılcı bir karar aldıkları bir antlaşmanın, bir sözleşmenin sonucu olarak da boyun eğeceklerdir.

Küresel imparatorluk, eğer desteklemeyi reddederlerse bunun sonuçlarına katlanmak zorunda kalacakları düşüncesiyle, İncil ve Kur'an'ı aracı tutarak imparatorluğa destek veren tüm otoriter rejimleri desteklemektedir. Küresel imparatorluk, düşük-yoğunluklu çatışmanın, tahakküm ve tasarruf mücadelesi halini almış bir çatışma türü olduğunu giderek daha açık bir şekilde göstermektedir. Bu, büyük askeri ve ticari blokların ve onların hem merkezdeki hem de çevredeki oligarşileri, elitleri ve burjuvazisinden gelen ortaklarının 21. yüzyılda başlattığı sınıf ve sömürge mücadelesidir. Bu, ortak ve hiyerarşik bir tahakküm ve sermaye birikimi projesidir.

Düşük-yoğunluklu savaşın meşruiyeti, artık düşmanların, komünistler gibi muğlak tanımlanmış veya uyuşturucu trafiğini önlemek için Üçüncü Dünya'daki ordu birimleriyle girişilmiş ortak eylemlerden temin edilen şüpheli meşruiyet arayışlarına dayanmamaktadır. Savaşı meşrulaştırmanın bu yeni gerekçesi, egemenin, kendisini kötüye karşı iyinin temsilcisi sıfatıyla tanımladığı bir tür terörizmden temin edilmektedir. Başkan Bush, Kongre'de yapılan ve laik ve dini temsilcilerin bulunduğu hafızalardan silinmeyen bir törende küresel imparatorluğa ve onun ortaklarına, kurulu düzeni 'yıkmak' isteyen herkesi terörist olarak damgalama yetkisi verdi. Tek etik ve kutsanmış şiddet, hegemon devletin, onun ortaklarının ve uşaklarının kullandığı şiddettir. Birleşik Devletler'in yolunu izleyen herhangi bir terörist devlet veya kişi, 'terörist' olarak değil, 'özgürlük savaşçısı' olarak görülür. Toplumsal adalet, demokrasi ve özgürlük adına verilen yasal mücadeleler ise, giderek daha dar alanlara hapsedilmektedir; bunun nedeni de sadece 'Özgürlüğün Devamı'nı savunmak adına 'güvenlik ge-

rekçeleri'yle empoze edilen, medeni haklar üzerindeki kısıtlamalar değildir, ayrıca bununla birlikte, deregülasyonun ve halkların, vatandaşların ve işçilerin sosyal haklarının kaybının gelecek olmasıdır.

2015'te Küresel Eğilimler: Hükümet-Dışı Uzmanlarla Geleceğe Dair Bir Diyalog adlı kitap, Ulusal Haberalma Konseyi tarafından basıldı (2002-2002). Burada yazarlar, Birleşik Devletler'in 'uluslararası sistemin ve bu sistemden yararlananların baş aktörü olacağı' bir dünya öngörmektedirler. Kitap, "Birleşik Devletler'in ekonomi ve teknoloji alanında liderliğini korumasında merkezi rolü üstlenen Amerikan özel sektörünün birinci önceliğinin, dış politika değil, mali kârlılık olacağını" açıkça ifade etmektedir (Ulusal Haberalma Konseyi, 2000-2002). 'Kaotik' bir dünyanın merkezinde elde edilecek mali kazançlara dair bir gelecek öngörüsü, doymak bilmez biriktirme politikalarım değiştirmez. Küreselleşme, Birleşik Devletler'in ve müttefiklerinin güvenliğini ve gücünü artırmak için planlanmış bugünkü biriktirme modelini, yatırım alanlarındaki ufak değişimlerle ve hükümetlerle ilgili 'dramatik' değişimlerle desteklemeye devam edecektir (Ulusal Haberalma Konseyi, 2000-2002).

Hakim güçleri yeniden tanımlayınca, alternatifleri de yeniden tanımlamak gerekli olmaktadır. Washington'un ve onun pek çok sayıda müttefikinin başlattığı yeni savaş, demokrasi, kurtuluş ve sosyalizm uğruna verilen mücadeleye engel olur. Bu savaş, devlet terörizmini meşrulaştırmakta ve keyfilikleriyle birlikte, Soğuk Savaş döneminin büyücü avına benzemektedir. Bu savaşta, uluslararası hukuk ve ulusal hakların çoğu, hem fiilen hem de şeklen iptal edilmiştir. Bu savaş, üst sınıflar arasında, imparatorluğa teslim olmayı reddedenleri ve aşağı sınıflardan, hukuk içinde kalarak hakları için kavga vermeye devam edenleri suçlu olarak tanımlamaktadır. Bu savaş, başvurduğu hayli buyurgan, disiplinli savunma ve saldırı gerekçeleriyle kendi pozisyonlarını takviye etmektedir. Bu savaş,

özgürlük ve Tanrı kavramlarından medet uman pragmatik değişkenler ve hayal ürünü meşrulaştırıcılar arasında, zihinleri ve kültürü askerîleştirmektedir.

İyi ve kötü arasındaki savaş, daha özgür ve daha adil bir dünya için kavga veren alternatif hareketleri, teslim olma ve isyan etme arasında seçim yapmaya zorlamaktadır. Bu hareketler, sivil itaatsizlikten tutun, silahlı direnişe, terörist eylemi içeren veya içermeyen isyanlara varıncaya kadar, değişen derecelerde şiddet kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar. Üzerinde pek durulmayan bir eleştirel yaklaşıma göre ise, reddedilen sosyal reformların veya icra edilmeyen antlaşmaların ortasında sistem, neoliberal tahakküm ve tasarruf politikalarına karışmayan bir muhalefet şeklini teşvik etmektedir. Hakim sistem, aynı zamanda, Dünya Bankası'nın, IMF'nin ve neoliberal küreselleşmenin mali örgütlerinin diktasına muhalefet edenlere karşı her türlü zoru kullanmayı giderek daha fazla istemektedir. Seattle'daki gösterilerden (Kasım 1999) ve esas olarak da 11 Eylül 2001'den sonra, sistem, "küresel ölçekte adem-i merkezîleşmiş ilerici mücadele olarak adlandırılabilecek, hareketin muhtemel zuhuruna" karşı saldırıya geçmekte ve "en güçlü sanayileşmiş ulusların ve uluslarötesi şirketlerin gücünü artıran bir uluslarüstü ticaret ve yatırım rejimini güçlendirme arzusunu" pekiştirmektedir (Marais, 2000). Düşük-yoğunluklu savaş, dünyayı, baskı ve müzakere yoluyla yeniden tanımlayarak hakim sistemi zafere götüreceği hesap edilen bir karmaşık küresel sömürge ve sınıf savaşına dönüşmektedir.

Küreselleşen neoliberalizme karşı alternatif politika olarak ortaya çıkan tüm orijinal seçenekler tükenince, bu kez önümüze eski ve yeni sistem-karşıtı alternatifler sürülmektedir. Zamanla, eleştirel düşüncenin ihmali, siyasal partilerin neoliberalizmle işbirliğine gitmesi ve hem deregülasyonlar hem de karşı-reform anlamında yapılan reformlar, giderek büyüyen olan-bitene kayıtsız kalma ve mevcuda uyum gösterme yakla-

şımını ortaya çıkarmakta ve ayrıca reform veya devrim arasında tercih yapma şeklinde tezahür eden klasik tavrın yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Fakat bu arada bir başkası, alternatif olarak belirginleşmekte, yani reformcu veya isyancı vasıfları olmayan yeni toplumsal ilişkiler oluşmaktadır. Burada mesele, siyasal ve etik karakteri ağır basan yeni bir devrim bağlamında düşünmektir; ki düşük-yoğunluklu bir küresel savaşta zafere ulaşmanın tek aracı da budur.

Toplumsal hareketler, 21. yüzyılın başlarında, dünya alternatifler tarihini yeniden tanımlayan en azından üç yeni tezin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Bunların tümü, yeni bir devrimin doğduğu, "hoşnutsuzluklar kadar ümitlerle de dolu", iddialı bir yıl olan 1968'de ortaya atılmışlardır (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 1989, 97-115).

İlk tez, sivil toplum içinde ve siyasal toplumun birimleri içinde, hukuk yoluyla veya fiilen hükümet, kültür ve ekonomide bir özerklik sistemini empoze etmeyi başaracak yeni toplumsal ilişkilerin oluşturulmasını önerir. Bu tez, saadet adacıklarının, üretim ve tüketim kooperatiflerinin veya kendinden yönetilen firmaların hayalini değil, daha ziyade hükümetle ilgili ve zenginlik ve fazlanın idaresiyle ilgili kendi planlarını yapmak için vatandaşları, işçileri ve halkları bugünden ileriye doğru eğiterek alternatif bir dünyaya hazırlayacak toplumsal ve özerk birimlerden oluşan ağların hayalini kurgular. Özerklik ve kendi kendini idare etme yönündeki klasik deneyimler, sadece toplumlar ve örgütlerde değil, ayrıca düzenli bir şekilde birbirine bağlı toplumlar ve örgütlerde de tecrübe edilmiştir.

İkinci tez, reform uğruna verilen kavga ile yeni toplumsal ilişkilerin inşasını amaçlayan çabaları bir araya toplama ve her ikisini, ulusların yapmaya mecbur bırakıldıkları savunmamaçlı silahlı eylemlerle kaynaştırmayı önerir. Aynı zamanda, çeşitli pozisyonlara sahip oluşumları merkezileştirme yönündeki her çabanın reddedilmesi gerekir. Deneyimlere göre itti-

faklar, düşüncede ve eylemde tek bir yol tercih ediyor olsa bile, kendi dışındakilerinin saygı göreceği zeminlere oturmalıdır. Kurtuluş mücadelesine katılmış her kolektif aktör, genellikle, ahlaki ve siyasal sorumluluğunu bırakmama noktasında anlayışla karşılanır. Birleşmenin ayrılmaya üstün gelmesi, yeni hareketlerin, barışçı yollarla oluşturulan sistem-karşıtı süreç içinde alternatif oluşturma çabalarının hegemonyasını ele geçirmeye çalışmaktan alıkoymayacaktır. Barışçı çözümler bulma yönünde verilen mücadeleyi düşük-yoğunluklu çatışmanın sonucu olarak ortaya çıkan şiddetten kendilerini korumak için savunma sistemleri kurmaya mecbur kalanlar da yürütebilecektir.

Üçüncü seçenek, halkın gücünü kullanarak, çoğulcu demokrasi için kavga vermeyi önerir. Bu demokrasinin katılımcı ve temsil edici doğası, onu, önceki alternatiflerden farklı kılar. İdeolojik çoğulculuk terbiyesi, liberalizmin, demokrasinin, sosyalizmin, komünizmin, ulusal kurtuluş mücadelelerinin, kurtuluş teolojisinin, 1968 Yeni Solu'nun ve genel olarak eleştirel Marksist ve özgürlükçü düşüncenin insancıl mirasını zenginleştirir. Bu tez, demokratik projenin merkezindeki, evrensel sosyalist projenin ideolojik ve kültürel unsurlarını içinde barındıran bir alternatif önerir.

Sistem-karşıtı bir mahiyete bürünme eğilimindeki toplumsal hareketler, sosyalizme geçişin ve sosyalizmin bir aracı olarak demokratik, çoğulcu projeye öncelik vermelerine rağmen, kapitalizm karşıtıdır. Bunlar, halkın ve çoğulculuğun gücüyle bir demokrasinin inşasına öncelik verirler. Halkın, işçilerin ve vatandaşların gücüne dayanan birkaç demokrasinin bir araya gelmesiyle oluşan bir demokrasinin amacı, sosyalist amacın etrafına toplayabildiğinden daha fazla gücü bir araya getiren bir amaçtır. Dahası, bu amaç, yerel düzeyden küresel düzeye varıncaya dek, sahici bir sosyalizm modelini, 'ikincil zeka' olarak inşa etmenin tek aracıdır. Demokrasi, toplumun üretim ve bölüşüm ilişkilerinde yeni değerlerin denenmesine de öncü-

lük edecektir. Brezilya'daki yerel yönetimlerde uygulanan katılımcı mali programlar, bunun tek örneği değildir. Dünyada bunun daha pek çok örneğini göstermek mümkündür.

Mantığa aykırı görünebilir ama bugün demokrasiye giden yol, uzun Soğuk Savaş dönemi boyunca, üstünkörü bir yaklaşımla birbirinin karşıtı olarak görülen demokrasi ve sosyalizmi birbirine bağlar. Bastırma, diyaloğa girme, müzakere etme ve saflarına çağırma taktiklerini içeren düşük-yoğunluklu çatışmaya karşı başarılı bir mücadele vermek için, hem devlet ve pazarın hem de baskı ve müzakerenin gücüyle başa çıkabilmek adına, siyaset ahlakının, iktidarın inşası sürecinde halkların vicdanı üzerindeki eğitsel ve yapısal önemini kabul etmek gerekir.

Düşük-yoğunluklu bir savaşla başa çıkabilmek için, bir de, yerel düzeyden ulusal düzeye, oradan da küresel düzeye varıncaya dek, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik haklar adına verilen mücadeleye öncelik tanımak gerekir. Bunun için, vatandaşların, işçilerin ve halkların farklı bir şekilde katılımı gerekecektir. Bu mücadelede, halkın gücünü arkasına alan çoğulcu demokrasi, demokrasiyi tatbik etmeksizin sosyalizmi inşa etmeye çalışan herhangi bir projenin üzerinde hükümran olacaktır. Çoğulcu demokrasinin mantığı, demokrasisi olmayan sosyalizmin hazin mantığının ve güvenlikle ilgili askeri mantığın önünde olacaktır. Bu hususta, başlıca sistem-karşıtı alternatif, gayet siyasi, eğitsel ve ahlaki bir süreç olmaya devam edecektir. Belirsizliklerine rağmen, ulusların, bu düşük-yoğunluklu savaşı kazanmasını sağlayacak ve toplum içinde, demokratik, çoğulcu bir küresel güce dayalı olarak, evrensel sosyalizmin gücünü inşa edecek tek alternatif budur.

Bütün bu mevzularda, baskılar giderek artmaktadır. Her zamanki gibi, bir savaş iklimi, sivil özgürlüklere, ifade özgürlüğüne ve barışçı siyasal ve sosyal mücadelelere ciddi bir engel oluşturmaktadır. Demokrasi projesinin meselelerinin, şu an dahil olmakta olduğumuz tarihsel dönemde aldatıcı oldu-

ğu kanıtlanabilir. Wallerstein'e göre, bu dönem esnasında, "küresel sistemde şiddetin miktarı günden güne artacaktır." Sistem-karşıtı bir alternatifin inşası, "mevcut küresel-sistemle ilgili devam edegelen süreç"ten olumsuz etkilenecektir." (2000). Ulusal Haberalma Konseyi'nin *Küresel Eğilimler 2015: Hükümetler-Dışı Uzmanlarla Gelecek Hakkında Diyalog* adlı raporu, dünyada yaşam standardı konusundaki dengesizliğin giderek büyüyeceği tahmininde bulunmaktadır. Rapor ayrıca, "silahlanmanın ve askeri teknolojilerin yayılmasında güvenlik kaygılarından ziyade ticari hesapların giderek daha fazla etkili olacağını" ummaktadır (Ulusal Haberalma Konseyi, 2000-20002, 59). Sonuç olarak, rapor, bu yayılmanın, korku salma, yıkma, terörizm, işbirlikçi yöneticiler ve 'gerilla operasyonları' gibi başka araçlarla uzatılmış, düşük-yoğunluklu çatışmaya tekrar dönmeyi teşvik etme eğilimine gireceğini söylemektedirler. Raporun genel senaryosuna göre, bu sürecin tipik göstergeleri, "şehir kavgaları"nın yanı sıra, iç çatışmalar ve toplumsal bölünmelerin istismarı olacaktır (Ulusal Haberalma Konseyi, 2000-20002, 58).

Geleneksel savaş ortamının hilafına bir yapı arz eden bu yeni durum, idare ve ekonomi alanında yeni toplumsal ilişkiler inşa etmeye çalışan bir geçiş toplumu üzerinde büyük bir baskı uygulayacaktır. Sistem-karşıtı gruplar, her zamanki gibi, sistemin tahakküm ve biriktirme yapılarının bir parçası kılınmaya çalışılacaktır. Çoğulculukla ve iktidarla demokrasileri inşa etmek daha da zor olacaktır. Muhaliflerin baskılarının ve otoriter ve aç-gözlü partizanların sapkın eğilimlerinin hakkından gelmek gerecektir. Kapsamlı savaş hali politikacılarının ve teknolojilerinin etkin olduğu bir ortamda, demokratik ve eşitlikçi değerlerin maddi olmayan unsurlarının önemi artacaktır. Aslında geçiş sürecinin kaderini tayin edecek olan da, bu değerlerin genel anlamda ve ehliyetli ellerde etkin bir biçimde tatbik edilmesidir.

Not

1.Ayrıca bkz: http:// globalresearch.ca/articles/CHO110A.html.

Referanslar

Albertani, Claudio. 2001. "Siyaha Boya: Provocatori, Blocchi Neri e Tute Bianche nel movimento antiglobalizazione", www.sindominio.net/etcetera/CORRESPONDENCIA/albertani.htm. adresinden temin edilebilir.

Arrighi, Giovani, Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein, 1989. *Sistem-karşıtı Hareketler*, Londra: Verso.

Cason, Jim ve David Brooks, 2001. "Entrevista con Noam Chomsky", *La Jornada*, 15 Eylül. http://www.jornada.unam.mx/2001/sep01/010915/006n1mun.html. adresinden temin edilebilir.

Chandra, Nirmal Kumar, 2001. "Rusya, IMF İlacıyla Ayakta Kalabilir mi?" *Working Paper Series* (April), Calcutta: Indian Institute of Management.

Chosudovsky, Michel, 2001a. "Las pistas de Osamagate", *La Jornada*, October, 14.

————, ———— 2001b. "11 Eylül Saldırılarında Pakistan Askeri İstihbarat Örgütü'nün (ISI) Rolü, http://globalresearch.ca/articles/CHO111A.html. adresinden temin edilebilir.

"Chronologia internacional del movimento antimundializacion." 2001. *Observatorio Social de America Latina*, no.3 (Ocak): 39-44.

"Documentos del Conlicto", 2001. *Revista del Observatorio Social de America Latina*, no.3 (enero):45-64.

First International Encounter for Mankind and against Neoliberalizm (I. İnsanlık İçin ve Neoliberalizme Karşı Uluslararası Buluşma), "La Realidad'ta İkinci Deklarasyon, 3 Ağustos 1996", *Observatorio Social de America Latina*, no.3 (enero): 45-64.

Gray, Chris Hables. 1997. *Post-modern Savaş: Yeni Çatışma Politikası*, New York: Guilford.

Houtart, François ve François Polet, Haz., 2001. *Öteki Davos: Küresel Ekonomik Sisteme Karşı Direnişin Küreselleşmesi*, Londra:Zed.

Marais, Hein, 2000. "Seattle'daki Uykusuzlar", Kış, www.alternatives-action.org/fma. adresinden temin edilebilir.

National Intelligence Council (Ulusal Haberalma Konseyi), 2000-2002. *Küresel Eğilimler 2015: Hükümetler-dışı Uzmanlarla Gelecek Hakkında Bir Diyalog*, www.cia.gov/cia/reports/globaltrends2015/globaltrends2015.pdf. adresinden temin edilebilir.

Navarro, Vicenç, 2001. "Las elecciones del ano en EEUU", *Sistema*, no. 161 (mayo): 3-19.

Roy, Arundhati, 2001. "Sonsuz Adaletin Cebiri", *The Guardian*, Londra:

29 Eylül, http://aroy.miena.com

Sader, Emir. 2001. "Antes e depois de Seattle", *Observatorio Social de America Latina*, no. 3 (Ocak): 5-8.

Seoane, Jose ve Emilio Taddei, Haz.: 2001. *Resistencias mundiales* (De Seattle a Porto Alegre). Buenos Aires: CLACSO.

Thomas, Janet, Martin. 1991. *Seattle'daki Muharebe:WTO Gösterilerinin Gerisindeki ve Ötesindeki Hikayeler*, Golden, CO: Fulcrum Yayınları.

Van Creveld, Martin. 1991. *Savaşın Dönüşümü*, New York: The Free Press.

Wallerstein, Immanuel, 2000. "Küreselleşme mi, Geçiş Çağı mı? Küresel-Sistemin İstikametine Uzun-Vadeli Bir Bakış, *International Sociology* XV, no.2 (Haziran): 249-65.

Proleterya Enternasyonalizmi: Bir Gelecek Öngörüsü ve Bazı Spekülasyonlar

MARCEL VAN DER LINDEN

Proleterya ve *Enternasyonalizm* sözcükleri, öyle görünüyor ki, I. Dünya Savaşı'na kadar yan yana kullanılmamışlardı (Freedemann ve Hölscher, 1982). O tarihten bu güne, *proleterya enternasyonalizmi* tabiri, çoğu kez, zulmü ve askeri müdahaleyi haklı göstermek için istismar edilmiştir. Eğer bu yeni yüzyılda, bu terimi, doğru anlamıyla yeniden kullanmak durumundaysak, terimi, özerk işçi-sınıfı faaliyetlerini tamamen kapsamak şartıyla, 'tabandan gelen' faaliyetlerle sınırlandırmamız ve böylece devletin faaliyetlerini dışlamamız gerekecektir.

Proleterya enternasyonalizmi, sosyalizm ve komünizmle işbirliği yapan ve dünya kapitalizmini ilga etme çabası gösteren oluşumları ortaya çıkarmaktadır. Bu kavramı, işçilerin faaliyetlerini kast ederek kullananlar, bu niyetlerle tutarlı bir biçimde, genellikle, uluslarüstü bir sınıfın üyeleri olarak, kendi uzun-vadeli çıkarlarına daha kolay ulaşmak adına, bir ulusal grup olarak kendi kısa-vadeli çıkarlarından bir başka ülkedeki bir işçi grubu adına vazgeçen, bir ülkedeki bir işçi grubunun kolektif eylemlerini kast ederler.[1] Bu anlamda, gerçekten, geçmişte proleterya enternasyonalizmine tanık olunmuştur.

Ancak buradaki sorun, bu sığ yorumun, kavramın hakkını verip-vermediğidir. İlk olarak, bu yorum, en kalabalık sınır-tanımaz işçi dayanışması örgütlerini ihata etme başarısını gösteremektedir. 'Stratejik enternasyolanizm'e ek olarak, farklı ülkelerdeki işçi gruplarının, ortak çıkarlarına daha kolay ulaşmak için ortak hareket etme sorumluluğunu üstlenmelerinin muhtemel dört nedeni vardır:

1. *Kısa-vadeli grup çıkarları kimliği*: İki veya daha fazla ülkedeki işçilerin yaşam ve çalışma şartları, hasıl olan çıkarlarının bir biçimde özdeşleşeceği böylesi bir yolla değişir ve bu da çıkarlarına ulaşmayı kolaylaştıracak ortak hareket etme ihtimalini ortaya çıkarır. Böylesi durumlarda, sendikaların, hep yapıldığı gibi, sözkonusu bireysel çıkarları 'artırmak'tan başka bir şey yapması gerekmez.
2. *Daha uzun-vadeli grup çıkarları kimliği*: Bir ülkedeki işçiler, bir başka yerde, durumu daha kötü olan işçilerin çıkarlarını destekler ve sonunda kendilerini aynı durumda bulma ihtimali veya bulabileceği beklentisiyle, bizzat kendi kısa-vadeli başarılarına ulaşma beklentilerini bırakırlar. Böylece, zamanla kendilerinden yararlanabilecekleri diğer işçilerin durumlarım düzeltme işine girişirler.
3. *Dolaylı grup çıkarları kimliği*: Bir ülkedeki işçiler, bir başka ülkede, kendilerinden daha aşağı pozisyonlarda bulunan işçilerin durumlarının iyileşmesine destek olurlar; çünkü böylesi bir iyileşme, kendi çıkarlarına daha kolay ulaşmanın bir ön şartıdır.
4. *Değerler-temelinde (Normatif) katılım:* İşçiler, her nerede olursa olsun, muhafaza ettikleri adalet ve edep standartlarıyla çatışan devlet veya işveren muamelelerine maruz kalan aynı dereceden işçileri desteklerler. Burada hiçbir kişisel maddi çıkar sözkonusu değildir. İnsancıl ve siyasi mülahazalar rol oynayabilir; aynı şekilde, kültürel ve dini etkiler (yani İslam ve Hıristiyanlık) de birleştirici bir faktör olabilirler. Bu tür durumların tamamında, dünya işçi sınıfının diğer bölümlerinden ayrı, bir uluslarötesi grup kimliği icad etme eğilimi doğar.

Normatif katılım, enternasyonalizm kavramının daha dar bir türünün giderek popülarite kazanmasıyla da irtibatlıdır. İşçiler, temelde işçilerin çıkarlarıyla ilgilenmeyen fakat başka özgürleştirici amaçlar peşinde koşan gruplarla dayanışmaya girme ihtiyacı hissedebilirler. Bu tür dayanışmanın pek çok çeşidi olabilir. Uluslararası Çalışan Erkekler Derneği'nin (IWMA, daha sonra Birinci Enternasyonal adını aldı) 1863 İsyanı'ndan sonra Polonya'nın özgürlük mücadelesine verdiği desteği ve benzer şekilde, Avustralyalı gemi boşaltıcılarının 1940'larda Endonezya'nın bağımsızlık kavgasına verdiği desteği örnekler arasında sayabiliriz. Dahası, normatif katılım, Kuzey Amerika'daki İrlandalı işçilerin İrlanda ile hissi bağ içinde olması örneğinde görüldüğü gibi, etnik bir temele dayalı 'uzun-erimli milliyetçiliği' kapsar (Anderson, 1992). Bu katılımın bir başka çeşidi ise, işçi mücadelelerinin zaman zaman önemli bir rol oynadığı Pan-Afrikacı dayanışmadır; ki bu, pek çok Afrika-kökenli Amerikalı'nın, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, Afrika'nın alt-Sahra bölgelerinde yaşayan halklar için hissettikleri bir dayanışma duygusudur (Von Eschen, 1997).

Proleterya enternasyonalizmi, sıklıkla öne sürüldüğünden daha çok çeşidi olan ve yine iddia edildiğinden daha az iç-tutarlılığı olan bir olgudur. Bu makalenin amacı, sendika faaliyetleri üzerinde odaklanıp, işçilerin sınır-ötesi dayanışmayı geliştirmek için gösterdikleri çabaların uzun-vadeli eğilimlerini tasvir etmektir. Ben, 19. yüzyılın başlarından günümüze dek, bu dayanışmanın farklı gelişim safhalarını izleyip, konuya bu tür faaliyetlerin ardındaki saikleri incelemekle başlıyorum; nihayet 21. yüzyılla ilgili bir kaç spekülatif ihtarda bulunarak da sözlerimi bitiriyorum. Gerçek diye öne sürdüğüm şeylerin çoğu, kısmi delillere dayanmaktadır. Bilelim ki, işçi sınıfı enternasyonalizminin tarihi üzerine yapılan araştırmalar, son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, hala, çok yenidir.

Etkenlerle İlgili Gramer Kuralları

Sınır-ötesi dayanışma, mantıksal görünebilir ama aslında hiç de öyle değildir. Enternasyonalist çabaların akibeti, karşı-güçlerin de işin içinde olması nedeniyle, belirsizdir. Uluslararası işbirliğinin tesisi için pek çok neden sıralanabilir. Yıllar geçtikçe yeni etkenler ortaya çıkmış, başka etkenler de gözden kaybolmuştur. Burada en azından yedi ekonomik etkenden bahsedebiliriz:

1. Etken
Yabancı Rakiplerin İthaline Karşı Mücadele Vermek

Yerel işçilerin daha yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşulları taleplerini reddeden işverenler için, tercihen komşu ülkelerden olmak üzere, diğer ülkelerden getirtilen ucuz işgücü cazip gelebilir. Bu meseleyle ilgili ihtilafları, grevler esnasında net olarak görmek mümkündür. Örneğin, Gerard Brey, İspanya'nın Galicia bölgesindeki inşaat müteahhitlerinin, grevleri kırmak için, Portekiz'in kuzeyinden işçi getirttiklerini gözler önüne sermektedir (Brey, 1988). Bununla mücadele etmek adına, 1901 yılında, iki ülkedeki sendikalar, Galaico-Portekiz Sendikası'nı kurdular ve bu sendika öylesine etkili bir dayanışma örgütledi ki, inşaat müteahhitleri, 1904'ten sonra örgütlenmemiş Portekizli işçileri işe almayı durdurdular ve sendika, sonunda, kapandı.

2. Etken
Uluslarötesi İşgücü Dolaşımına İlişkin Kurumsal Düzenlemeler Yapmak

Bu etken, diğer ülkelerde iş arayan vasıflı ve yüksek vasıflı işçilerle ilgilidir. Örneğin, 19. yüzyılda, eldiven üreticileri, Grenoble, Prag, Brüksel ve Napoli gibi şehirlerde yoğunlaşan uluslararası işgücü pazarında ticaretlerine devam ettiler. Kimi eldi-

ven üreticileri, iş ararken bir yerden diğerine seyahat eden seyyahlardı. Hayli vasıflı bu işçilerin sayısı, bütün Avrupa'da birkaç bini geçmediğinden, yakında (bir yerlerde) sendikalarını kurabiliyorlar ve diğer ülkelerden buraya ulaşan eldiven üreticileri üzerinde etkili olabiliyorlardı. Daha 1871 yılında, Viyanalı eldiven üreticileri sendikası Alman eldiven üreticileri örgütüyle ve bir müddet sonra da Prag ve İskandinavya'daki benzer örgütlerle temasa geçti (Deinhart, 1907, 837; Logue, 1983).

3. Etken
Sınır-Ötesi İşgücü Süreçlerinin Kontrolü

Taşımacılık sektöründeki işçi gruplarından bazıları (örneğin gemiciler), bir ülkeden diğerine sürekli seyahat ederler ve örgütlenmeleri, bu yüzden çok-ulusluluk temeline dayanır. O halde buradan, çalışma şartlarıyla ilgili kolektif faaliyetlerin uluslarüstü olduğu sonucu çıkar. İşçi sınıfının bu kesiminde, sınır-ötesi dayanışma, uzunca bir süredir hayli gelişme göstermektedir. Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu, uluslarötesi kolektif eylemlerde sık sık başrolü oynamaktadır (Simon, 1993; Reinada, 1997; Koch-Baumgraten, 1999).

4. Etken
Farklı Ülkelerde Aynı Sanayi Kollarında Çalışan İşçiler Arasındaki Rekabeti Azaltmak

1990'ların başlarında, Birleşik Devletler'de, Birleşik Elektrik İşçileri (UE) adlı bir sendika, Meksika-kökenli Otantik İşçiler Cephesi'yle birlikte çalışmaya başladı. Bir UE temsilcisi, bir röportajda bunun nedenini şöyle açıklıyordu:

> Son birkaç yıl içinde, 15.000'e yakın üyemizi kaybettik. Bu, bizim çapımızdaki bir sendika için büyük bir sayıdır. Müzakereler devam ederken, ücretlerimizi, Meksika'daki ücretlerle karşılaştıran şirketlere karşı giderek daha fazla

> bir şeyler yapmak zorundaydık. Sonra açıkça gördük ki, ya Meksikalılar'dan daha fazla kazanmalarını isteyecektik ya da onları kapı dışarı edecektik. Anladık ki, Meksika'daki ücretler artmazsa, bizim ücretlerimiz hızla düşecekti. Meksika'daki yaşam standartlarını yükseltmeye çalışmak, sendikamızın kendi yararınaydı (Armbruster, 1995, 84).

Amerika Birleşik Çelik İşçileri Sendikası da, 1950'lerde, Jamaikalı boksit (bir çeşit alüminyum hidroksit) madencilerinin, örgütlenme çabalarına destek verme kararı alırken, aynı gerekçeden yola çıkmıştı.

5. Etken
Uluslararası Örgütlerin Lobi Faaliyetleri

Batılı ülkeler, Bolşevik tehdidine karşı koymak adına, 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nü kurdular ve o tarihten beri, uluslararası sendikacılık hareketinin hatırı-sayılır bir kesimi, üç parçadan oluşan bu örgütün, uluslararası çalışma standartlarını belirlemek için önerdiği formülasyon üzerinde nüfuzlarını kullanmak istemişlerdir (Linden, 2000). 1960'larda Avrupa'nın birleşmesi çabaları şekillenmeye başladığında, Avrupa'daki sendikalar yeni politika üzerinde en üst düzeyde etkide bulunmalarına imkan veren işbirliği çabalarını yoğunlaştırmışlardır (Elsner, 1974; Platzer, 1991; Portelli, 1990; Windmuller, 1992).

6. Etken
Çok-Uluslu Şirketler İçinde Çıkarlara Kolayca Ulaşmak

Yirminci yüzyıl boyunca, birden fazla ulus-devlet içinde, sayıları giderek artan şirketler kuruldu. Bunun anlamı şuydu: Birkaç farklı ülkede çalışan işçiler, aynı yönetimin idaresi altında idiler ve bu durum, sınır-ötesi işbirliğine gitmeyi gerek-

tiriyordu. Bunun neticesi, özellikle de 1960'lardan bu yana, çok-uluslu kolektif pazarlıkların ve Dünya Şirketler Konseyleri'nin ortaya çıkması oldu (Barnett ve Muller, 1974, 312-19; Bendiner, 1987; Cox, 1971).

7. Etken
Karşılıklı Bilgi Alış-Verişi

Sendika görevlileri, ücret ve fiyatlardaki artışı, çalışma hayatını düzenleyen yasaların ve başka ülkelerdeki diğer faktörlerin içyüzünü anlamak gerektiğinin çoktan farkındaydı. Çok-uluslu örgütlerin artmasıyla birlikte, ortak politikalarla ilgili bilgiye ihtiyaç duyulduğu ortaya çıktı:

> Örneğin, IMF'in Ekonomik ve Sosyal İşler Başkanlığı, 500'den fazla çok-uluslu şirket hakkında dosya tutmaktadır. Bu tür bilgilerin, farklı oluşumlara karşı (giderek daha da küreselleşen) kampanyalar yürütmek isteyen IMF mensupları için çok değerli olduğu kanıtlanmıştır (Herod, 1997, 183).

Ekonomik etkenlere ek olarak, uluslararası işbirliğini doğuran siyasal bir etkenden de bahsedilebilir. Bu, çoğunlukla, özel bir siyasal modeli teşvik etmeyi ya da bu modele karşı çıkmayı amaçlayan kolektif eylem şeklinde olur. Bu tür siyasal eylemlerin, 1917-1921 arasında görüldüğü gibi, muhtemelen, devletlerle bir ilgisi yoktur; ki bu dönemde, çok da kendiçıkarını düşünen kısa-vadeli kaygılardan değil, yeni ve adil bir toplumsal düzenin kurulması arzusundan kaynaklanan eylemlerin dünya-çapında patlak vermesine tanık olunmuştur (Thorpe, 1989; Wörner, 1979). Benzer örnekler arasında, İspanya İç Savaşı'ndaki Cumhuriyetçi güçlerle ve Güney Afrika'da apartheid uygulamasının muhalifleriyle yapılan dayanışmayı sayabiliriz. Bu arada, sendikalar, bazan, özel bir devletle özdeşleştirilmişler ve böylece belirli bir anlamda, bunların uluslararası düzeyde yürüttüğü faaliyetler, bu devletin takip

ettiği dış politikaya eklemlenmiş ve kısa süre içinde, Sovyet dış politikasının bir aracı haline dönüşen Uluslararası Kızıl İşçi Sendikaları (1921-1937) örneğinde görüldüğü gibi, temelde, çıkarlarını daha da öteye taşıma amacına hizmet etmiştir (Tostorff, 1999). Diğer taraftan, Amerika İşçi Federasyonu (daha sonra, Amerikan sendika hareketi, AFL-CIO oldu), yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, dünya üzerinde komünizm-karşıtlığını yaymaya azmetmiş Birleşik Devletler hükümetinin sadık bir ortağı idi.

Geneli itibarıyla, işçilerin uluslararası dayanışmayı örgütlemekteki başarısının nedenlerini, geniş bir yelpaze içinde analiz edebiliriz. Doğası gereği, bunlar, ekonomik olma eğilimindedir ve bu yüzden kısa-vadeli çıkarlarla ilişkilidir. Bununla birlikte, şiddetli bir sınıf mücadelesinin yaşandığı zamanlarda olduğu gibi, uzun-vadeli çıkarların baskın etken olduğu durumlar da vardır. Pratikte, çeşitli etkenler birbiri üstüne binebilir ve bu durum, farklı enternasyonalizm tabirleri arasındaki hatları net olarak seçmeyi çoğu defa zorlaştırır.

Özel şartlar altında yaşayan işçilerin, diğer işçilerle uluslararası bağ kurmak isteyebilmelerinin ayrıca pek çok nedeni vardır. Bu nedenler, ekonomik, siyasi veya kültürel olabilir. Ekonomi alanında, bahis mevzuu olan mesele, ticari mal zincirleridir. Bir grup işçi, bir başka grup işçi tarafından daha önceden işlenmiş ve dağıtıma verilmiş bir ürünü işler ve dağıtırsa, 'sonraki' grup eğer 'önceki' gruba düşük ücret ödenirse, bu işten kar elde edebilecektir. Önceki grup ne kadar az kazanırsa, ürünün fiyatı o kadar düşük olacak ve satılabileceği hazır bir pazar bulma şansı da o kadar artacaktır. Sendikaların kendileri için belirledikleri siyasal cihetler, belirli şekillerdeki sınır-ötesi işbirliği çabalarının hem önünü açabilir hem de bunlara engel olabilir. Onyıllardır, AFL-CIO'nun ve Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu'nun taraftarı olduğu özgür sendikacılık ideolojisi, komünist sendikalarla işbirliği yapma ihtimallerini tümden yok etmiştir. Irkçılık, milliyetçilik veya

din gibi kültürel etkiler de, sendikalar arasındaki işbirliğini engelleyebilir.

Çok kere, enternasyonalizm kararsızdır. Örneğin, komünizm-karşıtlığı, bazı uluslararası işbirliği çabalarında bulunmayı gerektirir; ancak diğerlerinin önüne de engel olarak çıkar. Dahası, çoğu kez, ancak ulusal düzeyde mevcut olan araçlar yetersiz olduğunda, uluslararası işbirliğine müracaat edilir. T. V. Powderly'nin, o zamanlar, İşçi Şövalyelerinin lideri olarak tasvir ettiği, 1880'lerdeki Amerikan pencere-camı işçileri örneği, tipik bir örnektir:

> 1883'te, pencere camı imalatçıları, Amerikalı cam-körükleyicilerin yerlerini alacak yabancı işçi ithal etme konusunda bir anlaşmaya vardılar. İşçi Şövalyelerinin 300 No'lu Yerel Meclisi (LA 300) Amerika'daki diğer herhangi bir işçi derneğinden daha çok mükemmeliğe yaklaşan bir örgütlenme aşamasına ulaştı... İmalatçılar, bu kez, dışardan gelen ucuz işçilerin yardımını almak için, 300 No'lu Yerel Meclis'in iktidarını devirmeyi arzu ettiler ve bu ülkede iş bulabileceklerden daha fazla cam körükçülerinin hazır bulunuyor oluşu sayesinde, imalatçılar ücret indirimini, kolay halledilebilecek bir işe dönüştürmeyi ümit ettiler (1889, 442).

300 No'lu Yerel Meclis, iki-kademeli bir strateji uyguladı. Önce, politik araçları kullanarak, Senato'ya ve Temsilciler Meclisi'ne baskı uygulayıp, vasıflı camcıların ithalini önlemeye koyuldu. Aynı zamanda, çabalarını sorunun kaynağına yöneltti ve Avrupa'ya, oradaki hemcinsi işçileri, yaptıklarının uygunsuz olduğuna ikna etmek için temsilci (elçi)ler gönderdi. 1885'te, 'sözleşmeli işçiler'in ithalini yasaklayan Foran Yasası, ABD Senatosu'ndan geçtiğinde, stratejilerinin ilk bölümü başarıyla ödüllendirilmiş oldu. Bu, ikinci bölümü, lüzumsuzlaştırdı ve örgüt, bir müddet sonra, Avrupa'daki temsilcilerini geri çağırdı.

Proletarya enternasyonalizminin tarihsel gelişimini yeniden inşa etme çabası gösterirken, karmaşık ve sürekli değişen nedensel konfigürasyonlarla uğraştığımızı hatırda tutmalıyız. Her bir yeni tarihsel durumda, yazımın bundan sonraki bölümlerinde göstereceğim gibi, faktörlerin farklı kombinasyonları anlamlıdır.

Gelişmenin Beş Aşaması
İlk Aşama: İşçi Hareketi Kendini Tanımlıyor (1848-Öncesi)

19. yüzyılın ilk yarısında, yüksek vasıflı işçiler, tarihsel bir 'misyon'a sahip ayrı bir sınıf olduklarının farkına vardılar: Daha aşağı seviyelerdeki sınıfların büyük kısmı reaksiyoner olmasına ve kaderleri de mutlak nihai yıkım olmasına rağmen, bunlar, teknolojik ve toplumsal gelişmeyi kendi şahıslarında tecessüm ettirdiler. Sonradan kazanılan bu bilinci değerlendirmek için, ilk olarak 'proleterya' ve 'işçi sınıfı' kavramlarının, hiçbir şekilde, özdeş olmadığını anlamak gerekir. Proleterya terimi, orijinal anlamıyla, şereften uzak, mal-mülk sahibi olmayan halkların halini anlatır (Conze, 1984, 41). İşçiler ise, bu şekilsiz kitlenin sadece bir parçasıdır. 1830'larda yazan Fransız soylusu Adolphe Granier de Cassagnac'a göre, 'toplumun en aşağı tabakası ve en dipteki katmanı' 4 gruptan oluşur. Bunlar, "işçiler, dilenciler, hırsızlar ve hayat kadınları'dır:

> İşçi bir proleterdir; çünkü yaşamak için çalışır ve ücret alır. Dilenci bir proleterdir; çalışmak istemez veya çalışamaz ve yaşamak için dilenir. Hırsız bir proleterdir; çalışmak veya dilenmek istemez ve hayatını kazanmak için çalar. Fahişe de, bir proleterdir; ne çalışmak ister, ne dilenmek, ne de çalmak. O, yaşamak için kendi bedenini satar (1838, 30).

Birkaç yıl sonra, Heinrich Wilhelm Bensen, yedi proleterya kategorisi ayrıştırdı. O, üç işçi grubundan başka, 'devlet hazi-

nesinden destek alamayan fakirler... sıradan askerler, çingeneler, fahişeler, haydutlar, v.s. ve 'dini ve seküler kökenli küçük memurlar'ı da proleterya içinde sayar (Bensen, 1847, 344).

Kapitalist ilişkiler giderek daha kristalize olurken, 'saygın' işçiler arasında, geri kalan proleteryadan kendilerini ayrı tutma arzusu belirdi. Komünist Birlik, kapitalist toplumsal kutuplaşma sürecinin gadrine uğradığını düşündüğü 'modern işçi sınıfını/proleterleri' (Marx, 1973, 73) küçük burjuvazi ve lümpen proleterya olarak nitelediği iki toplumsal katman arasına yerleştirerek, bu hususu, *Manifesto*'sunda açık-seçik bir dille ifade etti:

> Bugün burjuvazi karşısında duran tüm sınıflardan sadece proleterya gerçekten devrimci bir sınıftır. Diğer sınıflar, modern sanayi karşısında duramaz ve nihayet gözden kaybolurlar... Orta-alt sınıflar, küçük imalatçılar, dükkan sahipleri, esnaf, köylü, tüm bunlar orta-sınıf fraksiyonları olarak, hayatta kalabilmek için burjuvaziye karşı kavga verirler. Bu yüzden, bunlar devrimci değil, muhafazakardırlar. Tesadüfen devrimci olmuşlarsa, bunun tek nedeni, yakında proleteryaya transfer olacak olmalarıdır... Bunlar, proleterya arasında kendilerine yer bulabilmek için kendi mevzilerini terk ederler. Halkın en alt-tabakalarının dışladığı, bu maneviyat kırıcı edilgen kitle, arasıra bir proleter devrim tarafından harekete geçirilebilir; ancak bu kitlenin hayat şartları, onu, gerici bir entrikanın ayartılmış bir aracı rolünü oynaması için çok daha müsait kılar (Marx, 1973, 77).

'İşçi sınıfı' kavramının, tarihsel süreç içerisinde doğru tanımlanması noktasındaki isabetsizlikler, üç kategori altında toplanıyordu: bunlar, küçük burjuvazi, lümpen proletarya ve köle işçiler idi. Bundan başka, her üçünün sınırlarını çizerken, cinsiyet kavramına müracaat edildi ve işçi sınıfından olmak, ilke olarak, aile geçindiren erkeklerden olmak olarak algılandı. Ondan sonra, bunu takiben kullanılan basmakalıp tanım,

bir asrı geçkin bir süredir, baskın bir şekilde işçi hareketini temsilen kullanıldı. Bu ilk safhadaki dikkatli bir gözlemci için, o günkü işçi hareketlerinin, hepsi değilse de bir kısmının, *Komünist Manifesto*'nun kastettiği anlamda 'sefil işçiler'den oluşmadığı açıktı, ama bu durum, herhangi bir netice hasıl etmeden çok önce idi. Batı Avrupa'da ortaya çıkan işçi hareketleri, gerçekten de, iç-bütünlüğü sağlamak için gerekli olan, kendilerince oluşturulmuş bir imaj geliştirmişti ama aynı zamanda geniş proleterya kesimlerini de dışlamıştı. Bu imaj, 20. yüzyılın ta sonlarına dek hakim pozisyonunu devam ettirmek durumundaydı.

İkinci Aşama: Alt-Ulusal Enternasyonalizm

Örgütlü enternasyonalizmin doğuşuna dair ilk anlamlı işaretler, 1840'ların sonu ile 1870'lerin başları arasında görülen uzun ekonomik büyüme döneminde, daha sonra, küresel hegemonya merkezi olan Londra'dan geldi. Bundan kısa bir süre sonra, 1830'larda, birkaç yüksek vasıflı işçi grubu, dışarıdaki gelişmelere zaten ilgi göstermişlerdi. İşçi enternasyonalizminin doğuşuna işaret eden ilk yazılı dökümanlardan birine, 1 Kasım 1836'da Willim Lovett İşçi Derneği (WMA) imza attı. *Belçika İşçi Sınıflarına Hitabe* adlı bu dökümanda, WMA, inancını şöyle ifade ediyordu: "çıkarlarımız -hayır, dünyanın tüm ülkelerindeki işçilerin çıkarları- özdeştir." Belçika'daki 'kardeşler'e, "eğer mümkünse, etraflarındaki ülkelerde bir birlik oluşturmaları" tavsiye edildi, çünkü "Belçika, Hollanda ve Ren Vilayetleri'ndeki işçi sınıflarının kuracağı bir federasyon, takdire şayan bir demokrasi kurabilecekti." (Lehning, 1970, 210-14).

Bu ilgi, Demokrat Kardeşliği ve Alman-olmayan pek çoklarını kendi üyeleri arasında sayan Communistiche Arbeiter-Bildungs-Verein (İşçilerin Eğitimi İçin Komünist Dernek) gibi çok-uluslu üyelere sahip pek çok küçük örgütün ortaya çık-

masına neden olan, 1848 devrimlerinden sonra yoğunlaştı. Paralel bir gelişme de, özellikle de İngiltere ve Kıta Avrupası arasında, grevlerde uluslararası yardımlaşmayı temin için tedbir alınması kararıydı. Bu genellikle iki şekilde oluyordu:

- İlk olarak, ya aynı meslek alanında çalışan işçileri destekleme anlamında meslek-içi yardımlaşma ya da daha geniş sahayı kapsayacak yardımlaşma şeklinde, diğer ülkelerdeki grevlere mali yardımda bulunmak. Bu ilk farklı örnekle daha sıklıkla karşılaşıldığı görülmektedir. 1852'de ve ardından 1862'de, Londra Dizgici Topluluğu, Paris'teki bir kardeş örgüte para yardımında bulundu ve Paris inşaat işçileri de 1860'da Londra'daki inşaat işçilerine yardım etti. Uluslararası İşçiler Derneği (IWMA)'nin kurulmasından kısa bir süre önce, Limoges çömlekçileri, Staffordshire'daki çömlekçilerden yardım istedi (Merriman, 1985, 112-14). 1850'lerde, matbaa işçilerinin yayınladığı *Gutenberg* ve kunduracıların yayınladığı *Yenilikçi* örneklerinde olduğu gibi, iki dilde ticari gazete basma çabaları bile vardı.
- İkincisi, grev-kırıcılardan yararlanmaya karşı çıkmaktır. "1851'de Wolverhampton'da, 1853'te de Birmingham'daki saç-üreten işçiler, Londra'daki gaz depolayıcılar, fırıncılar, sigara üreticileri, terziler ve piyano parçası imalatçılarının yaptığı grevlerde olduğu gibi," birkaç grev sırasında İngiliz işverenleri, Kıta'dan grev-kırıcılar ithal etmeye çalıştı. Bazan da bu çabalar engellendi. 1850'de Londra'da grev halindeki harf-dökümcüleri dışarıdan adam toplamayı durdurma konusunda aynı fikri paylaşan Paris topluluğuna yardım çağrısı yaptı ve Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve İsviçre'deki tüm harf-dökümcüleri işçilerinin bu etkinliğine katılmalarını istedi (Prothero, 1997, 116).

Birinci Enternasyonal'in (Uluslararası İşçiler Derneği'nin) kuruluşu da, bir ölçüde, bu gelişmenin bir ürünüydü. 1863'te birkaç İngiliz sendikacı "İngiltere İşçilerinden Fransız İşçilerine" başlıklı bir hitabe hazırladı. Aşağıda bu hitabeden bazı satırları bulabilirsiniz:

> Halkların kardeşliği, işçi davası için çok gereklidir; çünkü ne zaman, zorlu çalışma saatlerini indirmek veya işçi ücretlerini artırmak suretiyle, toplumsal şartlarımızı iyileştirme girişiminde bulunsak, işverenlerimizin bizim yerimize daha düşük ücretli Fransız, Alman ve Belçikalı ve diğer işçileri alacağı tehdidiyle karşılaşıyoruz. Hemen ifade edelim ki, bunun ötedenberi yapılageldiğini söylediğimiz için üzgünüz. Üzülerek söylüyoruz ki, Kıta'daki kardeşlerimizin bize zarar vermeyi istememelerine rağmen, bütün ülkelerin çalışkan sınıfları arasında, bizim de bir an önce gerçekleştirmeyi görmeyi ümit ettiğimiz, düzenli ve sistematik ileşitim kurma isteği yüzünden, bu yapılmıştır. Ki, bizim ilkemiz, düşük ücretlilerin maaşlarını, daha iyi ücretle çalışanların maaşına mümkün olduğunca yakın bir düzeye çıkarmaktır; işverenlerimizin, kendi açgözlü pazarlık tarzlarına da uygun düşecek şekilde, bizi birbirimize karşı kullanmasına ve böylece, mümkün olan en aşağı şartlara sürüklemesine izin vermek değildir (*Beehive*, 5 Aralık, 1863).

8 ay sonra, Uluslararası İşçiler Derneği (IWMA), artık fiilen var idi. Derneğin ilk icraatı, 1866'da grev girişiminde bulunmak oldu. Aynı yılın Nisan ayında Londra'daki terziler örgütlenmişler ve saat başına 1/100 ücret artışı talep etmişlerdi. Buna karşılık, işverenler, lokavta gittiler ve bundan önceki başka örnek olaylarda yaptıkları gibi, Almanya'dan grev-kırıcılar getirdiler. IWMA, Hamburg ve Berlin'de bunların girişimlerinin durdurulmasına hizmet etti ve böylece terzilerin eyleminin başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulundu (Prothero, 1997, 116).

Bu hadiselerde karşımıza çıkan tüm sınır-ötesi dayanışma örnekleri, alt-ulus düzeyinde gerçekleşti. Ulusal sendikalar henüz ortada yok iken, uluslararası bağlantılar daima yerel örgütler arasında kurulmuştur. Aslında bu, alt-ulus enternasyonalizmidir.

Üçüncü Aşama: Geçiş Dönemi (1870'ler-1890'lar Arası)

1870'lerin başlarında, bu tür kolektif eylemler, giderek artan sayıda zorluklarla karşılaştılar. İlk olarak, sendikalar, ulusal düzeyde güç toplama yönünde tedricen başarılı oluyorlardı. 1851'de Birleşik Mühendisler Topluluğu'nun kurulmasıyla başlamak üzere, birleşik sendikacılık zamanla ilerleme kaydetti. Önde gelen sanayi şehirlerinden Glasgow, Sheffield, Liverpool, Edinburg ve Londra'da, 1858 ve 1867 yılları arasında daimi sendika konseyleri kuruldu ve bu durum, 1868'de Sendikalar Konseyi (TUC)'nin kurulmasına neden oldu. Hemen hemen aynı zamanlarda ve işçi sınıfının kurduğu toplulukların birleşmesi çerçevesinde, işçi hareketi, devletin bir çeşit onayına mazhar oldu. 1867 Reform Yasası'yla imtiyazlar genişletildi; sendikaların yasal statülerini iyileştiren Sendika Yasası, 1871'de yürürlüğe girdi. Ardından da 1876'da Islah Yasası geldi. Bu sonucun 1870'ler civasında her halükarda meseleye ilgisiz olan Enternasyonal'deki aktif İngiliz çıkarına aykırı olduğu ortaya çıktı.[3] Diğer Kuzey Atlantik ülkelerinde, ulusal düzeyde güç toplama süreci, biraz gecikmeyle de olsa devam etti. İsviçre ve Kanada'dan sonra, bölgedeki diğer ülkelerin çoğu, birkaç onyıl içinde aynı yolu izlediler (bkz. Tablo:7.1).

Tablo: 7.1. Ulusal Sendika Konfederasyonları'nın Kuruluş Yılları

1868	Büyük Britanya	1898	İsviçre
1880	İsviçre		Danimarka
1883	Kanada		Macaristan
1886	Birleşik Devletler		Belçika
1888	İspanya	1903	Sırbistan
1890	Almanya	1904	Bulgaristan
1893	Avusturya	1906	Hollanda (sosyal-demokrat)
	Hollanda (sendikacılar)		İtalya
1895	Fransa	1907	Finlandiya
1897	Çek Toprakları	1911	Yunanistan

1870'lerin başlarında, kapitalizmin yükseliş eğilimi, ekonomik büyümenin yavaşlaması sonucu tersine döndüğünde, bir başka zorluk ortaya çıktı. 1895'e kadar olan yıllar, ekonomik büyümenin yavaşladığı bir durgunluk ve gerileme dönemi olarak tanımlanabilir. Bu dönemde İngiliz ekonomisinin gelişiminde bir duraklama ortaya çıktı; Almanya ve Amerika ekonomileri, ağır bir kriz içindeydi; ve 1880'lerde Fransız ekonomisi ciddi bir tehdit altındaydı. Ek olarak, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndan sonra işçi sınıfları, ulus-devletlerle daha sıkı bir ilişki içine girdiler. Diğerleri arasında, Hobsbawm'ın dikkat çektiği gibi, milliyetçi ve şövenist düşüncenin giderek-genişleyen toplumsal katmanların içine zorla girmesi, büyük ölçüde, temel eğitim, askerlik hizmeti, kamusal törenler, kamusal anıtların kitlesel üretimi v.d. yoluyla kendini gösteren ve tabii ki işçi sınıfının belirli taleplerine de uygun düşen bilinçli bir politikanın sonucuydu (Linden, 1988).

Faktörlerin bu şekilde bir araya gelmesi, Birinci Enternasyonal'in 1872'den sonra düşüşe geçmesinde görüldüğü gibi, sonuç olarak, alt-ulusal enternasyonalizmi baltaladı. Bunun ardından bir geçiş dönemine girildi: bu dönemde, yeni bir enternasyonalizm türü, hala embriyo aşamasında iken, eski tür enternasyonalizm artık son demlerini yaşıyordu.

Dördüncü Aşama: Ulusal Enternasyonalizm (1890'lar-1960'lar Arası)

Yeni yüzyılın başlarında, Kuzey Atlantik bölgesindeki sendikaların ulusal düzeyde güç toplama çabaları hayli ilerleme kaydettiğinde, ulusal enternasyonalizm adını verebileceğimiz yeni bir aşamaya geçildi. Öyle görünüyor ki, burada, uluslararası işbirliği arttıkça pratik etkinliklerden vazgeçilen, en azından üç alan var olagelmiştir.

İlk olarak, uluslararası hareketliliği olan yüksek vasıflı (esnaf) meslek grupları alanı vardı. Örneğin, matbaacılar arasın-

da, özellikle de belirli dil bölgelerinde (mesela Fransa, Belçika'nın bazı bölgeleri ve İsviçre'den oluşan Fransız bölgesinde) kadim ulus-ötesi ilişkiler vardı; daha 1860'larda, işçiler diğer ülkelerdeki kardeş ticari örgütlerin konferanslarına katılmışlardı. Seyahatler için harcırah ödenmesi gibi meselelerin bu yıllarda gündemi işgal etmesi pek yakın görünüyordu (Chauvet, 1956; 632-34; 1971, 245; Muson, 1954, 305-8).

İkinci olarak, uluslararası göç alanı vardı. Ekonomileri hızla büyüyen ülkeler, dünyanın az gelişmiş kesimlerinden yüzbinlerce göçmeni cezbetti. Çinliler ve Japonlar Kaliforniya'ya, Polonyalılar ve İtalyanlar Almanya'ya v.s. göç ettiler. Göçe maruz kalan ülkelerdeki sendikalar, ya yeni gelenleri örgütlemeye ya da onları ulusal işçi pazarından dışlamaya çalıştılar. Almanya inşaat işçileri federasyonu, İtalyan göçmenleri örgütlemek istedi ve bazan bunda başarılı da oldu (Schafer, 1982, 208-10; Herbert, 1986, 68-70; Del Fabbro, 1996).

Üçüncü olarak, uluslararası taşımacılık alanı vardı. Burada, işçi pazarının ve iş bulma sürecinin, esas itibarıyla, uluslararası mahiyeti vardı ve bu durum, işbirliği imkanlarını artırıyordu. Enternasyonalizm eğilimi, işçi sınıfının bu kesiminde bilhassa dikkat çekici bir şekilde belirgindi. Bunun kanıtlarını, 1911 yılında yapılan geniş-katılımlı uluslararası taşımacılık grevinde ve İngiliz denizcileri sendikasının (NAS & FU) kollarının, 1890'ların başlarında, Norveç, İsveç, Danimarka, Almanya ve Hollanda'da kısa bir süreliğine varolabildiği gerçeğinde bulmak mümkündür (Marsh & Ryan, 1989, 51-52).

Kurulacak ilk örgütler, uluslararası ticaret sekreteryaları, farklı meslek gruplarının temsil edildiği ulusal sendika federasyonlarıydı. 1889'da, sosyalistlerin (ve 1896'ya kadar anarşistlerin) ortak hareket etmelerini sağlayan mekanizma işlevi gören İkinci Enternasyonal'in 1889 buluşması, bu sürece önemli bir hız katmıştı. Enternasyonal'de yapılan kongreler, sendikalar için buluşma noktalarıydı (bkz. Tablo 7.2).

Bu ticari sekreteryaların bazılarının geçmişi üzerine yapı-

lan yayınlara rağmen, çoğu hakkında hala pek az malumat vardır.[4] Pek çoğu, büyük ölçüde, kağıt üzerinde kaldı ve faaliyetlerini, üye örgütlerle mektuplaşmaya hasretti. Bu sekreteryalara bağlı sendikalar, başlangıçta, hemen tümüyle Avrupa'da ve az bir kısmı da Kuzey Amerika'da kurulmuştu.

Uluslararası ticari sekreteryaların kurulma sürecinin yolunda gitmesiyle birlikte, ulusal sendika konfederasyonları arasındaki işbirliği de aynı şekilde hızlandı. 1903'te, Uluslararası Milli Sendika Konfederasyonları Sekreteryası (ISNTUC) vücut buldu. Çeşitli ülkelerden sendikacıların Kopenhag (1901) ve Stuttgart (1902)'taki hazırlık toplantılarının ardından, uluslararası merkez, 1903 yılında, Alman sendika hareketinin lideri Carl Legien'in himayesinde, Dublin'de kuruldu. AFL'nin ısrarı neticesinde, ISNTUC, 1913'te Uluslararası Sendikalar Federasyonu'na (IFTU) dönüştü. Ve 20. yüzyılın sonlarına dek, ISNTUC ve IFTU'nun temel ilgi alanı Kuzey Atlantik bölgesi oldu.

Tablo: 7.2. Uluslararası Ticari Sekreteryaların Kuruluş Yılları

1889	Matbaacılar ve Baskıcılar	1898	Dökmeciler
	Şapkacılar	1900	Doğramacılar
	Puro ve Tütün İşçileri	1902	Taş İşçileri
	Kunduracılar	1903	İnşaat İşçileri
1890	Madenciler	1904	Marangozlar
1892	Cam İşçileril	905	Porselen ve Çini İşçileri
1893	Terziler	1906	Kamu Hizmeti İşçileri
	Metal İşçileri	1907	Mücellitler
	Trenyolu İşçileri		Berberler
1894	Dokuma İşçileri	1908	Fabrika İşçileri
	Kürkçüler		Otel İşçileri
1896	Taşbasma Resim İşçileri	1910	Postane İşçileri
	Bira Fabrikası İşçileri	1911	Boyacılar
1897	Nakliyat İşçileri		

Kaynak: Dreyfus, 2000, 36-39.

1889-1903 dönemi, uluslararası sendikal hareketin bundan sonraki yükselişinde bunun için çok önemliydi. Bu dönemde kurulan yapılar, 20. yüzyıl boyunca hemen hiç değişmeden kaldılar. Çalışma hayatı üzerine uzmanlığı olan ekonomist James Seoville, bu gerçeği iyi görmüştür: "işçi hareketinin başlangıç safhasındaki yapıları, hareketin gelecekteki rotasını belirleme noktasında etkiliydi." Seoville, bunu, başlangıçta oluşan ideolojide (ki kurumların hayatta kalmasının zorunlu şartıdır) sebat etmeye ve işçi hareketinin, etrafındaki topluluklar üzerindeki nüfuzuna yorar; ki bu nüfuz, ardından hareketin namını her yere yaymıştır (1973, 74).

Uluslararası sendikal hareketin, hadiselerin bir asır önceki seyrine bakıldığında, bir yanda uluslararası ticari sekreteryalardan, diğer yanda da (isimleri değişiklik arz eden) uluslararası konfederasyonlardan oluşan ikili yapısı olmuştur. Tabii ki, en mantıklı yapı, bu değildir. Uluslararası ticari sekreteryalar, kendilerine ait bir uluslararası konfederasyon oluşturabilirlerdi. Bunu yapmış olsalardı, bugün, muhtemelen daha etkin olabilecek tek bir uluslararası örgütün çatısı altında toplanmaları mümkün olacaktı. 1920'lerde, Edo Fimmen gibi birkaç kişi, tek başlarına, hareketi bu doğrultuda yeniden örgütlemeyi önerdi, ancak bu beyhude bir çabaydı. Kurumsal ataleti besleyen güçler galip geldi. Peki uluslararası ticari sekreteryaların, ilk önce kendi federasyonlarını kurmamalarının nedeni neydi? Muhtemel cevaplardan biri şudur: Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) ve öncüleri daha siyasal gerekçeler üzerine yapılandırılmış olmasına rağmen, bunlar, doğrudan ekonomik boyutlar (belirli sanayi alanlarının dünya-çapında karşı karşıya kaldığı sorunlar) üzerine odaklanmışlardı. Bununla birlikte, sekreteryaların ve konfederasyonların faaliyetleri çoğu kez çakışıyordu ve bu da aralarındaki gerilimin artmasına neden oluyordu.

20. yüzyılın başlarında güç toplayan bu yapı, on yıllar boyunca değişmeden kalırken, zamanla, yapı içinde birkaç

önemli sapma meydana geldi. I. Dünya Savaşı öncesinde, Almanya, hakim pozisyonu ele geçirdi. 1913'te, 28 ticari sekreteryadan en az 17'sinin merkezi bu ülkede bulunuyordu. Yapının idaresini ele alması en çok beklenen meslek kolları, merkezleri Manchester'de bulunan madenciler ve dokuma işçileriydi (Dreyfus, 2000, 36-39). 1918'den sonra, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler, baş rolleri üstlendiler. Alman sendika hareketi, bir ölçüde kendi devletiyle arasındaki 'mesafeyi korumasına' rağmen, savaş-sonrası yıllarında TUC ve AFL (CIO), kendi devletleriyle yakın işbirliğine girdiler. İşçi federasyonu ile ABD hükümeti ve büyük şirketler arasındaki işbirliği öylesine sıkı idi ki, bazıları, bunu, Antonio Gramsci'nin birleşik blok (*blocco storico*)'una benzettiler (Cox, 1980). II. Dünya Savaşı esnasında, İngiliz TUC, "sömürgelerde işçi politikası geliştirme noktasında hükümetle sıkı bir ilişkiye girdi" ve bunu çoğu kez, Afrika, Asya ve Karayibler'deki bir sömürgeci gücün aydınlanmış uzantısıymış gibi yaptı (Davies, 1964, 24). Peter Weiler'in, dikkat çektiği gibi:

> TUC'un faaliyetleri... Britanya İmparatorluğu'nun hakimiyetinin devamına yarıyordu. Bu, kısmen, bilerek hedeflenmemiş bir şeydi. TUC, sömürgelerdeki sendikaları, kendisinin İngiltere'de izlediği ılımlı reformcu yolu izlemesi için zorluyordu. Buna rağmen, reformculuk, sömürgelerde, Britanya'dakinden farklı sonuçlar doğurdu. İngiliz işçilerin, en azından kendi toplumlarını değiştirme ihtimali vardı ama sömürgelerdeki işçiler için böylesi bir ihtimalden bahsedilemezdi. Böylece, reformculuk, İngiliz idaresinin devamını sağlamak için hesaplanmış bir stratejinin gereği olarak tasarlanmamasına rağmen, kaçınılmaz olarak bu tür bir neticenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bununla birlikte, bu sonucun ortaya çıkması, bir başka şey adına, bilinçli bir şekilde istenmişti; çünkü İngiliz işçi liderleri, İngiltere'nin emperyal misyonu olduğunu kabul ediyorlar ve buna son verecek herhangi bir şiddet girişimini reddediyorlardı (1984, 384).

Enternasyonalizmin bu 'ulusalcı' safhasında pek çok uluslararası ticari sekreterya, hem ek çatı işlevi gören örgütlerin gelişiyle artış gösterdi hem de birleşmenin sonucu olarak tedricen azalma gösterdi. IFTU'nun ana-gövdesini oluşturan sosyal-reformcular ve bunların 1949'dan sonraki halefi olan ICFTU, en sonunda, birkaç rakiple yüzleşti. Bunlar arasında sadece, kendini Birinci Enternasyonal ve (1922'den beri) IWMA olarak isimlendiren enternasyonal sendikacılık değil, ayrıca komünist Kızıl İşçi Sendikaları Enternasyonal'i (RILU, 1921-1937) ve Uluslararası Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu (IFCTU, 1920'den beri) vardı (Thorpe, 1989, 1990; Tostoff, 1999; Pasture, 1999).[5] 1945'te, IFTU, WFTU çatısı altındaki komünist sendikalarla güç birliğine gitti; fakat bu birliktelik, Soğuk Savaş'la birlikte bitti. WFTU, komünistlerin hakimiyetine girerken, 1949'da ICFTU kuruldu (Carew, 2000a, b).

Savaş yıllarında, çevre ve yarı-çevre ülkelerinde sendikacılığa ilgi arttı. RILU, 1921'deki başlama anından aşağı-yukarı hemen sonra, bu bölgelerde kökleşmenin yollarını aradı ve birkaç yıl sonra, 1928'ler civarında, IFTU, bir açıdan da sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde nüfuzunu artırmak isteyen rakip komünist örgüte engel olmak için aynı yolu izledi (Post, 1997, 49). Bir diğer etken ise, aynı dönemde, Üçüncü Dünya'da işçi hareketinin büyümesiydi ve bu durum, hareketin hangi rotayı takip edeceği sorusunu kuşkusuz acil kılıyordu. IFCTU, bir süre sonra, aynı yolu izledi. II. Dünya Savaşı'na gelinceye dek, bu konuda, Avrupa'da biricik sendika idi, ancak, 1945'ten sonra, kısmen, önceki üye örgütlerden bazılarının, tüm ideolojileri içeren sendikalarla ya bağını koparmış olduğu ya da onlarla birleşmiş olduğu için (mesela Almanya ve Avusturya'da), bu durum kendiliğinden değişti. IFCTU, Latin Amerika'da, oldukça başarılı bir bölgesel örgüt kurdu (1954) ve Afrika'nın yanısıra Vietnam'dan da destek gördü (Wahlers, 1990; Pasture, 1999).

IFTU ve ICFTU'da hakimiyet, iki sendikanın namının da

Üçüncü Dünya'da sömürgeciliğin ve yarı-sömürgeciliğin müttefikleri olarak çıkmasına neden olan İngiliz TUC ve Amerikan AFL(CIO)'daydı. Bu şüpheler tümüyle asılsız da değildi. ICFTU, yıllarca düzgün sendikacılığın belirli bir modelinin propagandasını yaptı. 1949'da kurulduğunda formüle edilen amaçlarından biri, "sendikal örgütlerin, özellikle de kalkınmamış ülkelerde, ekonomik ve sosyal olarak kurulması, idamesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak"tı (*Resmi Rapor*, 1949, 226). Buna göre, 'düzgün' sendikaların: 1) siyasal partiler ve devletlerle hiçbir bağ kurmayacağı, 2) sosyal güvenlik yasalarının çıkması için toplu pazarlıklar yapacağı ve lobicilik faaliyetlerinde bulunacağı ve 3) parlamenter demokrasiyi savunup, teşvik edeceği varsayılıyordu. Bu ilkelerin, çoğu kez, sözde Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulanmasının zor olduğu da görülmüştü.[6] Çok daha sonraları, Adolf Sturmthal, özellikle de (sendikalarının ICFTU'da hakim pozisyonu olan) Anglo-Amerikan ülkelerde, "bir tür toplu pazarlıklar şeklinin her yerde uygulanabilir olduğuna dair safça bir inanç" varolagelmişti (1973, 5). Sturmthal, 'sahici bir toplu pazarlık sistemi'nin bir dizi şartı arasında, (ICFTU'nun ilk görüşleriyle tamamen uyumlu bir şart olarak) "yeterince *özgür* işçi örgütlerinin varlığına ve faaliyetine izin veren yasal ve siyasal bir sistem" ve "şu veya bu şekilde istikrarlı, yeterince iyi örgütlenmiş ve pazarlık gücü açısından işverenlerle gerçekten eşit şartlarda masaya oturacak sendikalar"ın olmasını sıralıyordu (Sturmthal, 1973, 9).

Etkin sendikaları, sözleşmeli olmayan yani sık sık iş değiştiren, periyodik olarak doğduğu yere geri dönen ve en basit bir özel endüstriyel vasfı olmayan geçici işçiler, yapmışlarsa bile, nadiren örgütlemişlerdir. Ama az-vasıflı veya vasıfsız tam-zamanlı sözleşmeli sanayi işçilerinin bile, ancak nadiren bulunan belirli şartlar altında etkin toplu pazarlıklara girişme gücü vardır. Henüz sanayileşmiş ülkelerin, (hepsinde değilse de) çoğunda, tarım-dışındaki iş alanlarında, sıradan işgücü fazlası

vardır. Böylesi şartlar altında, nadiren, kendilerine ait sendikalar kurabilme gücü olanlar, sadece vasıfsız işçiler değildir; eğer bunu yapmayı becerebilirlerse, sendikalarının ya çok pazarlık gücü olur ya da hiç olmaz (Sturmthal, 1973, 10).

Beşinci Aşama: Yeni Bir Geçiş Dönemi (1960'lardan Bu Yana)

Uluslararası sendikacılık hareketi, 1960'lardan bu yana, hepsi de eski ulusal enternasyonalizm modelinin temelini giderek daha fazla çürüten önemli oranda yeni meydan okumalarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli değişmeler arasında şunlar yer almaktadır: sömürgeleştirmenin terk süreci, yeni uluslarötesi işbölümü, bölgeciliğin ve Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (NAFTA), Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR, Mercado Comun del Sur) gibi ticari blokların ortaya çıkışı, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da sözde-sosyalizmin çöküşü, feminist hareketlerin yükselişi, çevre ve yarı-çevre bölgelerde yoksullaşma süreçleri, sözde-gayrı resmi sektörün nefes alıp-verme hızıyla genişlemesi ve kadın hareketlerinin etkisinin artması.

Aşağıda sıralanan ve Uluslararası sendikacılığın şu sıralar karşılaştığı meydan okumalar da dikkate değerdir:

- Merkez ve yarı-çevre bölgelerde doğrudan yabancı yatırımların ve uluslarötesi şirketlerin (TNC), muazzam boyutlarda büyümesi. Bu gelişmeye karşılık olarak, 1960'ların ortalarında, başta kimya ve otomobil sanayilerinde olmak üzere, Dünya Şirket Konseyleri kuruldu. Her ne kadar pek çok militan sendikacının, bu yeni yapılardan beklentileri çok olduysa da, bunların etkinliği, farklı ülkelerdeki çalışanların çıkarları çatıştığı için, beklendiğinden az gerçekleşmiştir (Bendiner, 1987; Olle ve Schoeller, 1987; Tudyka, 1986).
- Ticaret bloklarının oluşumu. Bu bloklar, her bir blok için-

deki uluslarötesi sendikal yapıların inşası aşikar bir adım olduğu için, yasal ve siyasal parametrelerin belirli bir oranda eşitlenmesine neden oldu. NAFTA'da, bu işbirliği, temelde, ulusal sendika konfederasyonlarının tepesinde değil, ancak alt-ulusal düzeyde ve şube düzeyinde gelişmektedir. Herhalde, sendikalardan başka, dini örgütler ve insan hakları örgütleri gibi kurumlar da, bu tür projelerde ortaklık yapmaktadırlar. Örnekler arasında, 1980'lerde Maquiladoralar'da yapılan Adalet Koalisyonu, the Comite Fronterizo de Obreras ve La Muver Obrera'yı saymak mümkündür (Armbruster, 1995, 77-78; 80-82; Borgers, 1996, 81-85; Carr, 1999). Bu bağlamda, aynı derecede dikkate şayan bir başka kurum, Birleşik Otomobil İşçileri'nce kurulmuş Ford İşçileri Konseyi'dir (Bina ve Davis, 1993, 165-66).

- 'Yeni' kapitalizmin dinamiklerini düzenlemek için yeni uluslarüstü kurumların oluşumu. En başta gelen örneklerden biri, 1995'te kurulan Dünya Ticaret Örgütü'dür.
- Brezilya, Güney Afrika, Filipinler, Tayvan ve Kore gibi ülkelerde, çoğu kez militan, yeni işçi hareketlerinin (toplumsal hareket sendikalarının) ortaya çıkmasını kolaylaştıran, çevre ve yarı-çevre bölgelerdeki toplumsal ve ekonomik değişimler.
- 1970'lerden bu yana, yerleşik kanalların dışında, "kendi nazarlarında, çeşitli ulusal yardımcı kuruluşların bürokrasilerine göbekten bağlı olan sekreteryaları tümden by-pass ederek', çalışan kesimler (işçiler) düzeyinde uluslararası bağlantıları olan yeni alt-tabaka sendikacılığı türlerinin ortaya çıkışı (Herod, 1997, 184). Herkesin bildiği bir örnek olarak, hatırı sayılır sayıda araştırma ve eylemci işçi grubunun TNC'ler üzerinden bilgi alışverisinde bulunduğu bir merkez olarak Uluslararası Enformasyon Mübadelesi (TIE)'ni gösterebiliriz. Bir başka örnek de, AFL-CIO içinde 1980'lerin başlarından bu yana var olan 'dış politika karşıtlığı'dır (Spalding, 1992).
- Farklı ülkelerden belirli meslek gruplarını temsil eden (örneğin kömür madencileri ve elektrik işçileri) sendikaların TNC'lere karşı son 10 yıldır yaptıkları ortak eylemler (Herod, 1995, 342; Armbruster, 1998). Fransız otomobil üre-

ticisi Renault şirketi, Şubat 1997'de Belçika'daki fabrikasını kapatacağını ilan ettiğinde, Fransa, İspanya, Portekiz ve Slovenya'da, *Eurostrike* (Avrupa Grevi) tabirini ortaya çıkaran dayanışma grevleri ve gösterileri yapıldı.

- Merkez ve çevre ülkelerdeki sendikaların düzensiz gelişmesinin tahrikiyle uluslararası ticari sekreteryalar tarafında, çevre ülkelerde, *doğrudan* üye kazanma işine girişme yönündeki eğilimin artması (Hindistan'daki IT uzmanlarına bağlı Uluslararası Ağ Birliği, hizmet sektörü sekreteryasının faaliyetlerine bakınız: SZ, 2001).
- Çocuk işçi alımını düzenleme ve çocuk işçi çalıştırmayı yasaklama mücadelesi gibi, uluslararası sendikal hareketin sorumluluk alanına giren, hükümetlerle bağlantısı olmayan örgütlerin (NGO) –sivil toplum kuruluşlarının- icra ettiği ve sayıları giderek artan faaliyetler.

Bu meydan okumalar uluslararası hareketi, amaçlarını ve faaliyetlerini gözden geçirmeye zorladı. Böylesi bir gözden geçirme ihtiyacının olduğu, dünya işçi sınıfının değişen kompozisyonunun, hareketin zaaflarını gün yüzüne çıkardığı gerçeğiyle daha iyi anlaşılmaktadır. 2001'de ICFTU ve Dünya Emek Konfederasyonu'nun (WCL) toplam üye sayısı, 150 milyon civarındadır. Ki bu, dünya işçi sınıfının % 5-10'una tekabül etmektedir. Bir başka deyişle, geleneksel sendikal hareket, ücretlilerin büyük çoğunluğuna ulaşamamıştır. Bundan, zorunlu olarak, bu sendikaların, işçileri hiçbir şekilde temsil etmeyen örgütler olduğu anlamı çıkmaz (zira her zaman alternatif örgütsel modeller vardır) ama, bu durum kesin olarak mevcut halin noksanlıklarla malul olduğunu gösterir.

Gelecek Üzerine Spekülasyonlar

Tablo 7.3'te gösterildiği gibi, dönemlere ayırma şeklinde burada önerdiğimiz çizelge, ana hatlarıyla, uzun kapitalist gelişme dalgalarıyla ilgilidir.

Tablo: 7.3. Sendikal Enternasyonalizmin Uzun Dalgaları ve Türleri

1825-1848	Aşağı'İşçi Sınıfı'nın Ayrışması Coğrafi Olarak Kuzey Atlantik Ayırd Edilme Bölgesi Üzerinde Yoğunlaşılması
1848-1873	Yukarı Alt-Ulusal İngiliz Hegemonyası Enternasyonalizm
1873-1894	Aşağılık Geçiş Dönemi
1894-1917	Yukarı Ulusal Enternasyonalizm Alman Hegemonyası
1917-1940	Aşağılngiliz-Amerikan (+Geçici Rus) Hegemonyası
1940-1968	Yukarı Asya, Afrika ve Latin Amerika'da Coğrafi Genişleme
1968-	Aşağılkinci Geçiş Dalgası

Uluslararası sendikacılık, küresel sermaye ile tam olarak aynı ritmi tutturamaz. Örneğin, Uluslararası işçi hareketi içindeki hegemonik etki, küresel-sistem içindeki hegemonik etki ile uyumlu değildir; ulusal enternasyonalizm, sadece 3/2 uzun dalga süresinde hakimdi.[7]

150 yılda yaşanan gelişmelerin ışığında, şu anki uzatmalı geçiş safhasını, tümüyle yeni bir aşama olan *uluslarötesi enternasyonalizm*'i doğuracak bir dönem olarak görmek gerekir. Bu yeni sendikal enternasyonalizm çeşidinin dış hatları henüz yeni yeni belirginleşiyor ama birkaç asgari şart şimdiden bellidir:

- Hedef grup yeniden belirlenmelidir. İşçi sınıfını ayrıştırma yönünde ilk dönemde gösterilen çabalar, son derece dar ve Avrupa-merkezlidir; bunlar revize edilmeli ve genişletilmelidir (ayrıca bkz. Antunes, 1999, 101-7). Hem çevre hem de yarı-çevre ülkelerde hatırı sayılır miktarda sendika, artık eski ayrıştırmadan vazgeçmiştir ve tüm 'yarı-proleter' gruplardan üye kaydetmektedir.
- Yeni tanımlanmış hedef grubun hakimiyeti, hiç kuşkusuz, artık Kuzey Atlantik bölgesindeki beyaz erkek işçilerin elinde değil, pek çoğu işini kendisi bulan, tehlikeli ve geçici işlerde çalışan ve borç mahkumu olmuş kadınlar ile siyah ve sarı ırktan renkli insanların elinde olacaktır. Sendikaların, menfaatlerine hiçbir şekilde halel gelmemesi için bu yeni işçilere yardım etmek adına kendi operasyonel sistemlerinde köklü bir değişiklik yapması gerekecektir. Bu,

toplu pazarlık stratejilerinin merkezi konumuna son verilmesi demektir (Hensman, 2001a, b ile karşılaştırınız).

- Uluslararası sendikal hareketin ikili yapısı 'ulusal konfederasyonlar ve uluslararası ticari sekreteryalarm işbirliği yaptığı), bertaraf edilmesi gereken, şüpheli bir geçmiş bakiyesidir. En iyi seçenek, uluslararası ticari sekreteryalarda yeni hedef grupların yer almasını kolaylaştıracak yeni bir üniter yapı olacaktır.
- Bugünkü uluslararası sendikal harekette hüküm süren bir ölçüde otokratik yaklaşımın yerini, demokratik bir yaklaşımın ve alt tabakadan işçilerin daha fazla katılımının alması gerekir. İnternet'in sunduğu imkanlar, bu tür bir yenilenmiş yapıya olumlu bir katkı sağlayacaktır (Lee, 1997).
- Bugüne kadar hükümetler ve uluslarötesi örgütlerde lobicilik yapmak, uluslararası sendikal hareketin asli faaliyeti olmuş (1980'lerin apartheid-karşıtı kampanyasını özellikle dışarıda tutmak gerekir) ve devletlerin iyi niyetini beslemek için çaba sarf edilmiş ise de, bundan böyle, boykot, grev v.b. aktif tedbir mahiyetinde çok daha fazla çaba göstermek gerekmektedir. Ki bu durum, beraberinde, dahili yapıların hatırı sayılır ölçüde güçlenmesini getirecektir (Greenfield, 1998). Dimitris Stevis'in haklı olarak gözlemlediği gibi, uluslararası işçi örgütleri, "sadece uyuyan devler değil, bilakis temelden zayıf toplumlar-arası federasyonlardır." (1998, 66).

Bugünkü sorun, mevcut uluslararası sendikal hareketin, bu meydan okumalara cevap verip-veremeyeceği sorunudur. 19. yüzyılın sonlarında görülen ilk geçiş safhası esnasında, bu zorluklar öylesine eziciydi ki, sonuçta eski örgütler çöktü. Yeni uluslararası örgütler ise, ancak bir çeyrek yüzyıl sonra kurulabildi. Unutulmamalıdır ki, 'alt-ulusal' safhada kurulan sendikalar, hala büyük ölçüde kırılgandır ve deneyimsizdir. Bugünkü geçiş safhasında, mevcut örgüt biçimlerinin uyum sağlayacağına ilişkin daha fazla şansları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, geleceğin uluslararası enternasyonaliz-

mi, muhtemelen, başarısız deneyimler ve derin kriz anlarından etkilenerek değiştirilmiş zorlu bir süreç olarak kalmaya devam edecektir. Bir asırdır varolan örgüt yapılarını ve davranış kalıplarını bir çırpıda değiştirmek kolay değildir. Dahası, yeni yapılar ve kalıpları, merkezi liderlikler yoluyla, tepeden inme reformlarla şekillendirmek çok büyük ihtimalle mümkün olmayacaktır. Eğer tarihin bize verdiği bir ders varsa, o da, sendikal yapıların, yavaş seyreden mühendislik teknikleriyle işlenmiş yumuşak bir gelişme seyri hemen hiç göstermediğidir. Bunlar, genellikle, çatışmaların ve riskli deneyimlerin sonucu olarak kurulmuşlardır. Alttan gelen baskı (rekabet ağları, alternatif eylem modelleri v.s. yoluyla), neticeyi tayin etme noktasında oldukça önemlidir. Ve hiç kimse, bu baskıların kesin olarak nelerden ibaret olacağını ve bunların önemli değişimlere yol açma yeterliliği olup-olmayacağım söyleyemez.

Notlar

1. Kuzey Amerika'da enternasyonalizmin, tek bir ülkedeki etnik yapıların içindeki dayanışma anlamına geldiğinin farkındayım. Ancak burada, bu dayanışma türünü tartışmıyoruz.
2. Sendikal enternasyonalizmin tarih-yazımcılığı, dünya işçi sınıfının tarih-yazımcılığından çok daha ileride olduğu için, kalkış noktam olarak, işçi örgütlenmelerinin gelişmesini alıyorum. Ancak, uzun-vadede, bu yaklaşım tersine dönmek zorunda olacaktır ve dünya işçi sınıfının gelişimi, sendikal enternasyonalizmin analizine karşı,. analitik temel haline gelecektir.
3. Birleşik İngiliz sendikalarına ait üyelikler, muhtemelen 800.000 olan toplam sendika üyeliği rakamından yaklaşık 50.000 rakamına hiç ulaşamamıştır: belki de bundan da azdır. Duvarcılar, terziler, kunduracılar ve doğramacılar gibi bağlı sendikalar, temelde Londra kökenli, çoğunlukla güç kaybeden veya dışarıdan müdahalelere açık el işçiliği sendikalarıydı... Bunlar üyeliklerini devam ettirme veya üyelik bedellerini ödeme konusunda çok özen göstermiyorlardı. Bir süre sonra ilgi azaldı ve artık yeni üye kaydı yapılmaz oldu (Musan, 1972, 58).
4. Örneğin, bkz. Herrman (1994); Koch-Baumgarten (1999); Carl ve Köbele (1993); Kulemann (1898); Nyström ve Rütter (1989); Reberious (1990); Reinalda (1997); Rütters (1989, 1990, 1995); Schneider (1982); Schnorbach (1989); Simon (1993).

5. IFCTU, 1968'de Dünya İşçi Konfederasyonu oldu.
6. Bazan öyle görünüyor ki, bunlar, samimi de değildi. İngiliz TÜC'un, 1950'lerde 'düzgün' sendikacılığın siyaset-dışı doğasına dair yaptığı vurgu hakkında Davies şu doğru gözlemde bulunmuştur: "Bu düşüncelerin bazıları, zaten daha önce bir genel grevi desteklemiş, İşçi Partisi'yle sıkı bir ortaklık kurmuş ve yıllık kongrelerinde, sınai ilişkiler sahası dışında kalan pek çok mesele üzerine verilmiş teklifleri, düzenli olarak müzakere etmiş İngiliz sendikal hareketinin geçmişine bakıldığında, garip görünmektedir." (Davies, 1964, 26).
7. Yaptığım periyodik bölümlemeden alt-ulusal ve ulusal enternasyonalizmin birbiriyle bağdaşmayan iki tabir olduğu anlamı çıkmaz. Zaten böyle de değildir. Örneğin, 1990'larda Liverpool limancılarının sahneye koyduğu greve destek olma babında gösterilen uluslararası dayanışma, büyük ölçüde, alt-ulusal karakterdeydi (Castrew, 2000).

Referanslar

Anderson, Benedict, 1992. *Uzun-Erimli Ulusalcılık: Küresel Kapitalizm ve Kimlik Politikalarının Yükselişi*, Amsterdam: CASA.

Artunes, Ricardo, 1999. *Os sentidos do trabalho: ensaio sobre a afirmaçao e a negoçao do trabalho*. Sao Paulo: Boitempo.

Armbruster, Ralpp. 1995. "Sınır-Ötesi Ulusal İşçi Örgütleri Stratejileri", *Critical Sociology* XXI, no:2: 75-89.

————, ————, 1998. "Sınır-ötesi Giysi ve Otomobil Sanayileri", *Journal of World-Systems Research*, IV., no:1: (Kış), http://jesr.ucr.edu adresinden temin edilebilir.

Barnett, R., ve R. E. Muller, 1974. *Küresel Erişim: Çok-Uluslu Şirketlerin Gücü*, New York: Simon ve Schuster.

Bendiner, Burton. 1847. *Die Proletarier: Eine historische Denkscrift*. Stuttgart: n.p.

Bina, Cyrus ve Chuck David. 1993. "Uluslarötesi Sermaye, Küresel Çalışma Süreci ve Uluslararası İşçi Hareketi", *Çalışma Süreci ve İşgücünün Kontrolü: 19. Yüzyılın Sonunda İş İlişkilerinin Değişen Doğası*,'nda, s. 152-70., Haz.:B. Berberoğlu Westport, CT:Praeger.

Borgers, Frank. 1996. "ABD İşgücünün Ekonomik Açıdan Küreselleşmesinin Neden Olduğu Meydan Okumalar", *Critical Sociology*, XXII, no.2: 67-88.

Brey, Gerard. 1988. "Une tentative d'internationalisme concret: L'Union Galaico-Portugaise (1901-1904). *1830-1940 Dönemi İşçi Hareketinde Enternasyonalizm*'de, s.392-409., Cilt:II, Haz.: F.L. van Holthoon ve M. Van der Linden, Leiden: E. J. Brill.

Carew, Anthony. 1998. "Fizzland'ta Amerikan İşçi Hareketi: Hür Sendika Hareketi ve CIA", *Labor History*, XXXIX, no.1 (Şubat):25-42.

————, ————. 2000a. "Yanlış Bir Tan Vakti: Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu, 1945-1949", *Uluslararası Hür Sendikalar Federasyonu*'nda, s.165-84., Haz.: M. Van der Linden, Berne: Peter Lang Academic.

————, ————. 2000b. "Bir Hür Sendika Merkezine Doğru: *Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu*'nda, M. Van der Linden, Berne: Peter Lang Academic.

Carl, Konrad, ve Bruno Köbele (Haz.). 1993. *Auf der Suche nach Solidaritat: Eine Geschichte der Internationalen Bau- und Holzarbeiterbewegung.* Colgone: Bund Verlag.

Carr, Barry. 1999. "Tabandan Küreselleşme: NAFTA Altında İşçi Enternasyonalizmi", *International Social Science Journal* LI, no. 159 (Mart): 49-59.

Castree, Noel. 2000. "Coğrafi Ölçek ve Tabandan Yayılan Hareketler Enternasyonalizmi: Liverpool Rıhtım Münazarası, 1995-1998", *Economic Geography* LXXVI, no.3 (Temmuz):272-92.

Chauvet, Paul. 1956. *Les ouvriers du livre en France de 1789 a la constitution de la Federation du Livre.* Paris: Riviere.

————, ————, 1971. *Les ouvriers du livre et du journal: La Federation Française des Travailleurs du Livre.* Paris: Editions Ouvrieres.

Conze, Werner. 1984. "Proletariat, Pöbel, Pauperismus", *Geschichtliche Grundbegriffe*, Vol.V. Stuttgart: Klett-Cotta.

Cox, Robert W. 1971. "İşgücü ve Uluslarüstü İlişkiler", *International Organization*, XXV, no.2 (Bahar): 554-84.

————,————. 1980. "İşgücü ve Hegemonya: Bir Cevap" *International Organization*, XXXIV, no.1:159-76.

Davies, D. I. 1964. "TUC'un Sömürgeci Siyaset Tarzının Siyaseti", *The Political Quarterly* XXXV, no.1 (Ocak-Mart=:23-34.

Deinhardt, Ernst. 1907. "Die internationalen Beziehungen der Gewerkschaften", *Sozialistische Monatshefte* II: 835-46.

Del Fabbro, Rene. 1996. *Transalpini: Italienische Arbeitswanderung nach Süddeutschland im Kaiserrecih 1879-1918.* Osnabrück: Universitatsverlag Rasch.

Dreyfus, Michel. 2000. "Uluslararası İşçi Sendikaları Örgütü'nün Ortaya Çıkışı (1902-1919)", *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu*'nda, Haz.:M. Van der Linden. Berne: Peter Land Academic.

Elsner, Wolfram. 1974. *Die EWG: Herausforderung und Antwort der Gewerkschaften.* Cologne: Bund Verlag.

Friedemann, Peter ve Lucian Hölscher. 1982. "Internationale, International, Internationalismus", *Geschichtliche Grundbegriffe*'de, s.367-97., Vol.3., Haz.: O. Brunner, W. Conze, ve R. Koselleck. Stuttgart: Klett-Cotta.

Granier de Cassagnac, Adolphe. 1838. *Histoire des classes ouvrieres et des classes bourgeoises*. Paris: Desrez.

Greenfield, Gerard. 1998. "ICFTU ve Uzlaşma Politikası", *Küllerden Yükselmek? 'Küresel' Kapitalizm Çağında İşçiler*'de s.180-89. Haz.: E. Meiksins Wood, P. Meiksins ve M. Yates. New York: Montly Review Press.

Gumbrell-McCormick, Rebecca. 2000. "Yeni Meydan Okumalarla Karşılaşmak: Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1972-1990'lar", *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu*'nda, s.341-517, Haz.: M. Van der Linden. Berne: Peter Lang Academic.

Harrod, Jeffrey. 1972. *Sendikaların Dış Politikası: Jamaika'da İngiliz ve Amerikan Sendikal Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma*, Garden City, NY:Doubleday.

Hensman, Rohini. 2001a. "Küreselleşmenin Hindistan'daki Çalışanlar Üzerindeki Etkisi ve Resmi ve Gayri Resmi Sektörlerin Tepkileri", Asya'da Değişen İşçi İlişkilerine (CLARA) Dair Çalışma Notları, Araştırma Programı, Uluslararası Toplumsal Tarih Enstitüsü, Amsterdam. www.iisg.nl/asia adresinden temin edilebilir.

Hensman, Rohini. 2001b. "Eşitsizliklere Karşı Örgütlenme: Hindistan'da Gayri Resmi Sektörde Kadınlar," *Socialist Register* XXXVIII:249-57.

Herbert, Ulrich. 1986. *Geschichte der Auslanderbeschaftigung in Deutschland 1880 bis 1980*. Berlin and Bonn: Dietz.

Herod, Andrew. 1995. "Uluslararası İşçi Dayanışması Pratiği ve Küresel Ekonominin Coğrafyası," *Economic Geography* LXXI, no.4 (Ekim): 341-63.

————-, ————. 1997. "Küreselleşmenin bir Aracı olarak ve Bir Küresel Araç olarak İşgücü", *Küreselleşmenin Alanları: Yerelliğin Gücü Üzerinde Israr Etmek*'te s. 167-200., Haz. K. R. Cox. New York: The Guilford Pres.

Herrman, Karl Georg. 1994. *Die Geschichte des Internationalen Bergarbeiterverbandes, 1890-1939*. Frankfurt am Main and New York: Campus Verlag.

International Working Men's Association (Uluslararası İşçi Derneği). 1863. "İngiltere İşçilerinden Fransa İşçilerine", *Beehive*, 5 Aralık.

Koch-Baumgarten, Sigrid. 1999. *Gewerkschaftsinternationalismus und die Herausforderung der Globalisierung: Das Beispiel der Internationalen Transportarbeiterföderation*. Frankfurt am Main and New York: Campus Verlag.

Kuleman, Wilhelm. 1898. "Die internationale Organisation der Buchdrucker", *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich* XXII: 374-409.

Lattek, Christine. 1988. "Sosyalist Enternasyonal'in 1848'lerde Başlaması: Londra'daki 'Tüm Ulusların Demokratik Dostları'", *1830-1940*

Arası İşçi Hareketi'nde Enternasyonalizm'de, s. 259-82., Cilt: I., Haz.: F. L. Van Holthoon ve M. Van der Linden, Leiden: E. J. Brill.

Lee, Eric. 1997. *İşçi Hareketi ve İnternet: Yeni Enternasyonalizm*. Londra ve Chicago: Pluto Press.

Lehning, Arthur, 1970. *Buonarroti'den Bakunin'e: Uluslararası Sosyalizm Araştırmaları*., Leiden: E. J. Brill.

Linden, Marcel van der. 1988. "Avrupa İşçi Sınıflarının Ulusal Entegrasyonu, 1870-1914: Nedensel Konfigürasyonu Keşfetmek", *International Review of Social History* XXXIII, no.3: 285-311.

————, ————. 2000. *Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu*, Berne: Peter Lang Academic.

Logue, John. 1983. "Da blev jeg svend og sa tog jeg pa valsen. Svendevandringer og internationalisme i fagbevagelsen barndom", *Meddelelser om Forskning i Arbejderbevaegelsen Historie*, no. 20 (Apr.): 3-24.

Marsh, Arthur ve Victoria Ryan. 1989. *Gemiciler: Ulusal Gemiciler Birliği Tarihi*, 1887-1987. Oxford: Malthoues Pres.

Marx, Karl. 1973. "Komünist Parti Manifestosu", K. Marx'ın *1848 Devrimleri: Siyasal Yazılar* adlı kitabında. Cilt:I, D. Fernbach. Çev.: Harmondsworth: Penguin.

Merriman, John. 1985. *Kızıl Şehir: Limoges ve 19. Yüzyıl Fransa'sı*. Oxford: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Muson, A. E. 1954. *Tipografik Birlik*. Londra: Oxford Üniversitesi Yayınları.

————, ————. 1972. *İngiliz İşçi Sendikaları, 1800-1875*. Londra ve Basingstoke: Macmillan.

Nyström, Sigvard ve Peter Nütters. 1989. *IUF'nin Tarihi*., Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Official Report of the Free Labour Conference and of the First Congress of the International Confederation of Free Trade Unions (*Dünya Hür İşçiler Konferansı'na ve Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun İlk Kongresi'ne Dair Resmi Rapor*)., 1949. Londra. Kasım-Aralık.

Olle, Werner ve Wolfgang Schoeller. 1987. "Dünya Pazar Rekabeti ve Uluslararası Sendika Politikaları Üzerindeki Kısıtlamalar", *Uluslararası İşgücü ve Üçüncü Dünya*'da, s. 26-47., Haz.: R. E. Boyd, R. Cohen ve P.C.W. Gutkind. Aldershot: Avebury.

Pasture, Patrick. 1999. *Histoire du syndicalisme chretien international: La difficile recherche d'une troisieme voie*. Paris: L'Harmattan.

Plazter, Hans-Wolfgang. 1991. *Geverkschaftspolitik ohne Grenzen? Die transnationale Zusammenarbeit der Gewerkschaften im Europa der 90er Jahre*. Bonn: J.H.W. Dietz Nachf.

Porteli, Hugues. 1990. "La Confederation Europeenne des Syndicats

(CES)", *Syndicalisme: Dimensions Internationales*'te, s. 143-56., Haz.: G. Devin. La Garenne-Colombes: Erasme.

Post, Ken. 1997. *Öteki Dünya'nın Devrimi: Komünizm ve Çevre*, 1917-1939. Houndmills, UK: Macmillan.

Powderly, T. V. 1889. *İşçilerin Otuz Yılı: 1859-1889.*, Columbus. OH: Excelsior.

Prothero, Iorwerth. 1997. *İngiltere ve Fransa'da Radikal Esnaflar*, 1830-1870. Cambridge, UK: Cambridge Üniversitesi Yayınları.

Radosh, Ronald. 1969. *Amerikan İşgücü ve Birleşik Devletler Dış Politikası: Soğuk Savaş ve Gompers'ten Lovestone'a Sendikalar.* New York: Random House.

Reberioux, Madeleine. 1990. "Naissance du Secreteriat typographique international", *Syndicalisme: Dimensions Internationales*'te s. 37-52., Haz.: G. Devin. La Garenne-Colombes: Erasme.

Reinalda, Bob. (Haz.): 1997. *Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu, 1914-1945: Edo Fimmen Dönemi*, Amsterdam: Stichting beher IISG.

Roberts, Clayton. 1996. *Tarihsel Açıklamanın Mantığı*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.

Rütters, Peter. 1989. *Chancen internationaler Gewerkschaftspolitik: Struktur und Einflus der internationalen Union der Lebens – und Fenusmittelarbeiter- Gewerkschaften* (1945-1985).Cologne: Bund Verlag.

————, ————. 1990. "Histoire et developpement des secretariats professionels internationaus (SPI). *Syndicalisme: Dimensions Internationales*'tes, s. 251-67., Haz.: G. Devin. La Garenne-Colombes: Erasme.

————, ————. 1995. *Der Internationale Bergarbeiterverband 1890 bis 1993: Entwicklung und Politik.* Cologne: Bund Verlag.

Schafer, Hermann. 1982. "Italienische 'Gastarbeiter' im deutschen Kaiserreich, 1890-1914." *Zeitschrift für Unternehmensgeschichte* XXVII, no.3: 192-214.

Schneider, Dieter (Haz.). 1982. *Anfange: Die Internationale der Arbeiter öffentlicher Betriebe.* Stuttgart: Courier.

Schnorbach, Hermann. 1989. *Lehrer im internationalen Gewerkschaftsbund: Entstehung und Entwicklung des Internationalen Berufssekretariats der Lehrer von 1918 bis 1945.* Weinheim and Munich: Juventa.

Scoville, James G. 1973. "İşçi Hareketinin Yapısını Belirleyen Bazı Hususlar", *Geçiş Döneminde Uluslararası İşçi Hareketi*'nde, s. 58-78. Haz.: A. Sturmthal ve J. G. Scoville. Urbana, IL: University of Illinois Pres.

Simon, Hartmut. 1993. *Die Internationale Transportarbeietr-Föderation: möglichkeiten und Grenzen internationaler Gewerkschaftsarbeit vor dem ersten Weltkrieg.* Essen: Klartext.

Sombart, Werner. 1924. *Der proletarische Sozialismus, II: Die Bewegung.*, Jena: Gustav Fischer.

Spalding, Hobart A. 1992. "ABD İşçi Hareketinin İki Latin Amerikalı Dış Politikası: AFL-CIO Baş Erkanı Alt-Tabakaya Karşı", Science and Society, 76, no.4 (Kış): 421-39.

Stevis, Dimitris. 1998. "Uluslararası İşçi Örgütleri, 1864-1997: Tarihin Ağırlığı ve Şimdiki Zamanın Meydan Okumaları", *Journal of World-Systems Research* IV, no. 1 (Kış): 52-75. http://jwsr.ucr.edu.

Sturmthal, Adolf. 1973. "Endüstriyel İlişkiler Stratejileri", *Geçiş Döneminde Uluslararası İşçi Hareketi*'nde, s. 1-33., Haz.: A. Sturmthal ve J. G. Scoville., Urbana, IL: University of Illinois Pres, 1-33.

SZ. 2001. "Solidaritat als Gegengewicht zur Glolalisierung: Erster Weltkongress der Dienstleistungsgewerkschaft UNI in Berlin sucht Wege zur Wahrugnder Arbeitnehmerinteressen.", *Süddeutsche Zeitung*, 8-9 Eylül.

Thorpe, Wayne. 1989. *"İşçilerin Kendileri": Devrimci Sendikal Hareket ve Uluslararası İşgücü*, 1913-1923. Dordrecht: Kluwer.

————, ————. 1990. "II. Dünya Savaşı'ndan Önce Sendikal Enternasyonalizm", *Devrimci Sendikal Hareket: Bir Uluslararası Perspektif*'te s. 237-60, Haz.: M. Van der Linden ve W. Thorpe. Aldershot: Scolar Pres.

Tostorff, Reiner. 1999. " 'Moskau oder Amsterdam': Die Rote Gewerkschafts-Internationale 1921-1937." Habilitationsschrift, Johannes-Gutenberg-Universitat, Mainz.

Tudyka, Kurt P. 1986. "Die Weltkonzernrate in der Krise." *WSI-Mitteilungen* XXXIX: 324-29.

Von Eschen, Penny M. 1997. *İmparatorluğa Karşı Irk: Siyah Amerikalılar ve Sömürge-Karşıtlığı, 1937-1957.* Ithaca, NY: Cornell University Pres.

Wahlers, Gerhard. 1990. CLAT: *Geschichte einer lateinamerikanischen Gewerkschaftsinter-nationale,* Witterschlick/Bonn: Verlag M. Wehle.

Weiler, Peter. 1984. "Sorumlu Sendikalar Oluşturmak: Sömürgeci Görev, Sömürgeci İşgücü ve Sendikalar Kongresi", *Radical History Review*, nos. 28-30: 367-92.

Windmuller, John P. 1992. "Avrupa Bölgesel Örgütleri", *Avrupa İşçi Sendikaları*'nda, s. 527-44., Haz.: J. Campbell. Westport, CT: Greenwood Press.

Wörner, Axel. 1979. "Die rolle des IGB wahrend der Solidaritatsbewegung 'Hande weg von Sowjetrussland" in den Jahren 1919/1920", *Beitrage zur Geschichte der Arbeiterbewegung* XXI, no.4: 573-82.

II. Bölüm

Modern Dünyada Bilgi Yapıları ve İnşa Edilmiş Bilgi

İkinci Binyıl'da Dünya Entelektüel Yapılarının Ortak Noktaları ve Farklılıkları

RANDALL COLLINS

Konuya, yaklaşık olarak M.S. 1000-1200 yılları arasına denk gelen ilk binyılın bitimindeki dünyanın entelektüel durumunun bir fotoğrafını çekerek başlayalım: Sung Hanedanlığı döneminde, Çin büyük bir entelektüel canlanma dönemi içindedir. Felsefeye, neo-Konfüçyüs hareket ve (bir dereceye kadar benzedikleri) Aquinas, Leibniz ve Spinoza kadar önemli olan ve Batı dünyasınca daha iyi bilinmesi gereken isimler olarak, aralarında Cheng-I, Cheng-Hao ve Chu Hsi gibi isimlerin de bulunduğu en kültürlü Çinli metafizikçiler öncülük etmektedir. Bu kişiler, kozmoloji ile ahlaki emirler, yönetsel doktrinler ve doğa gözlemleri arasında eşgüdümü sağlayabilen kapsamlı ve geniş vizyonu olan düşünürlerdir. Sung dönemi düşünürleri, doğa bilimi adını verebileceğimiz alanın zirve noktalarıdır. Bu dönemde, neo-Konfüçyüsçülerden ayrı olarak, Avrupalı matematikçilerin ancak dört yüzyıl sonra geliştirebildikleri metotlara benzer (fakat teknik açıdan farklı) metotlar kullanan, yüksek cebir bilgisi üreten matematikçilerin oluşturduğu başka bir hareket de mevcuttur. Bu ye-

nilikler, entelektüel hayat için kurumsal temelde bir değişimle desteklenmektedir. Kamu görevlilerinin seçiminde kullanılan sınav sistemi artık geniş ölçekte kurumsallaştırılmaktadır. Bu da müfredatın içeriğine ilişkin tartışmaları teşvik etmekte, öğrencileri sınavlara hazırlayan öğretmenler için yeni kariyer imkanları ortaya çıkarmakta ve entelektüel tartışmaların fazla olması nedeniyle de, sınavlara bütünüyle karşı çıkan muhalif ekolleri bile geliştirmektedir. Kurumsal mücadele, muhalif entelektüel programlar öneren yaratıcı grupları kolektif bir dikkat odağı etrafında tutarak, diğer fikirlerden en üst düzeyde yararlanma imkanı sağlıyorken, onların gelişmesine yardımcı olur.

Çin örneği, *Felsefeler Sosyolojisi* (Collins, 1998)'nde detaylıca açıkladığım metodumu örneklerle anlatmaktadır. Kuşaklar boyu birinden diğerine uzanan muhalif zincirlerin nasıl meydana geldiklerini araştırarak, önde gelen düşünürlerin (Çin örneğinde birkaç yüz adet) oluşturduğu ağı inceliyorum. Meşhur bireysel isimler, bir grup düşünür arasında öne çıkarlar ve gerçekte her birinin entelektüel verimliliği, kolektif hareketlerin müttefikleri ve muhaliflerinin oluşturduğu bir odak noktasıdır ve devam etmekte olan tartışmanın daha geniş bir alanını özetlemek için keskinleştirilmiş ve yüceltilmiştir. Bu ağlar entelektüel eylemin uzak mesafelere ulaştırılmasını planlamada da kullanışlıdır: Çin'de, Sung Hanedanlığı sırasında, geçici Japon yerleşimciler, daha sonra Japonya'ya ilettikleri ve Japon felsefesinin ana damarlarının aktığı orjini oluşturan ağ bağlantılarını çabucak öğrendiler. Bu örnekte bu ağlar, neo-Konfüçyüsçü ayaklanmayla Çin'de yerlerinden edilmiş, fakat manastırlar Japonya'da yaşayabilir ekonomik üsler olduğu için yeni bir kurumsal mevkide yaşamını sürdürme imkanı bulmuş büyük oranda Budist ağlardı. Bu tür geçici yerleşim modelleri, kültürel bağımlılık haritalarını net bir şekilde çıkarmamıza imkan sağlarlar. Bu dönemde Japonya, Çin entelektüel hayatını ithal eden bir ülke konumundaydı. Bu bağlan-

tılar sonraki yüzyıllarda koptu ve Japonya, zamanla entelektüel üretimini kendi başına yapabilen bir ülke haline geldi.

Göze çarpan isimleri ve onları çevreleyen sayıca daha az diğer isimleri resmeden ve bu kişilerin ağ modellerini, rakiplerini ve maddi temellerini inceleyen metot, bize, entelektüel toplulukların ve onları dönüştüren koşulların sosyolojik bir fotoğrafını çeker. Hindistan'a gelince, M.S. yaklaşık 1000-1200 yıllarından itibaren, Ramanuja, Shri Harsha, Madhva, Chitsukha, Gangesha ve diğerlerinin oluşturduğu bir dizi filozof (metafizik sistemlerde bilgeliğin zirvesi sayılabilecek) vardı. Bölgesel entelektüel tarihin dünyada takdir edilmediğinden etkilenmek mümkündür ama bildiğimiz gibi, bazı küçük istisnalar dışında, her büyük dünya medeniyetinin entelektüel başarıları başka yerlerde az bilinmektedir. Bu dönemde, Hint entelektüel hayatının zindeliğini, rakip dini mezheplerin birbirleriyle olan mücadeleleri şekillendirmişti.

Bir zamanların hakim (kavramsal olmayan kozmolojisi, 8. ve 9. yüzyıllar civarında yerlerini aldıkları Budist düşünürleri model almış) Advaita rahiplerine, tanrısal Hindu mezhepleri meyda okumuştu; ve bunların her biri, yeni bir metafizik biçimini alarak, bir entelektüel bağımsızlık beyanında bulunmuş ve böylece filozoflar arasında bir başka önde gelen ismi ortaya çıkarmıştı. Başta gelen popüler tanrılar Vishnu ve Shiva'nın takipçileriyle birbiri ardınca gelen dini rakipler arasındaki bölünmeler, rakip filozofların yaratıcılığını daha da artırdı. Muhalif düşünürler birbirlerinin yapılarını zayıflatmak amacıyla yeni silahlar ararken, epistemolojik keskinlik noktasında üst düzeyde örnekler ortaya çıktı.

Hinduların dini yaşamı, iddialarından vazgeçen bir mistik inanç olmaktan uzaktı ama bunun yerine Berkeley, Hume ve Kant'ın standartlarını ima eden bilgi teorisindeki kritik standartlara kapısını kapatmıştı. Uzmanlaşmış mantık okulu (Nyaya) ve tartışma tekniklerini öğreten hocalar, bir başka alana yönelip, karmaşıklıkta 20. yüzyıldaki formel Avrupa

mantığıyla yarışan hayli teknik mantık meseleleri üzerinde yoğunlaşmayı tercih ettiler.

Bu zinde entelektüel hayatın kurumsal temellerini, yaygınlaşan dini hareketlerin çekişmeleri oluşturuyordu; 18. yüzyılda meşhur Shankara'nın kurduğu Advaita tarikatı rahiplerinin eski tapmak seçkinlerine karşı büyük miktarda yardımlarla desteklenen tapınaklarıyla halkı kendi dinlerine ihtida ettirmek isteyen dini hareketlerin bir meydan okuması sözkonusuydu. Bu temeller üzerinde, ayrılıkçı özel ekoller ortaya çıktı ve "matematikçiler" ihtisaslaşmaya destek oldu ve bilgi transferini sağlayan nesillerin devamını sağladı. Bir yönden, Hindistan, birkaç yüzyıl önceki debdebeli günlerini arar olmuştu. M.S. 400-700 yılları esnasında Çinli rahipler, büyük Budist manastır-üniversitelerini ziyaret için Hindistan'a gitmişler ve beraberinde yeni felsefeleri Çin'e dalga dalga taşıdılar. Hindistan (bir dereceye kadar, yeni yeni güç toplayan Güneydoğu Asya krallıkları hariç) artık entelektüel olarak kültür ihrac eden bir ülke değildi ve Çin de artık kültür ithal eden bir ülke değildi.

İslam'ın hakim olduğu bölgelerden oluşan İslam Yurdu (Darü'l İslam)'nda milenyum civarındaki yüzyıllar, entelektüel hayatın zirvede olduğu dönemlerdi. Buralarda, İbnü'l Heysem, Biruni ve helyosentrik (güneşi merkez tutarak, gökcisimlerini sıralayan, çev.) astronomu el-Tusi gibi bilim adamları ve matematikçilerin yanında, İbni Sina (Avicenna), Gazali, İbn Rüşd (Averroës) ve hatta Yahudi filozof Maimonides gibi Batı'da bile bilinen büyük filozoflar yaşıyordu. Yine burada, bir yaratıcı eylem alanını teşvik eden yeni kurumsal temeller ve rakip hareketlerle karşılaşırız. İslami entelektüel yaşamın daha eski -camilerde tartışan fıkıhçılar/kelamcılar ağı ve saray himayesi altında eski Yunan felsefe ve bilimini ithal eden ve titizlikle izah eden kozmopolit mütercimler- daha sonra, tümzamanlı müderrislerin çalıştığı 'medreseler'in hızlı yayılmasıyla sahnenin gerisine itildiler. Müfredatın içeriğini planlamak,

Ortodoks İslami yolu tanımlamak ve onu heterodoks akımlardan ayırmak ve Sufi mistisizmini metne bağlı dine ve mevcut mantıki delil araçlarına bağlamak için verilen mücadele, birçok sofistike tez ve karşı-tezi besledi.

Bu dönemde Avrupa Hıristiyan alemi, küresel-sistemin siyasi açıdan zayıf ve ekonomik açıdan gelişmemiş bir köşesinde yer alıyordu fakat onun entelektüel kurumları, felsefi yaratıcılığın bir ilk filizlenmesini belirginleştiriyor ve destekliyordu. Gezgin öğretmenlerden oluşan ekipler, 11. yüzyılda katedral kasabalar ve önde gelen manastırlar arasında mekik dokumuşlardı; öğretmen loncaları, 12. ve 13. yüzyıllardan itibaren, hem feodal hem de dini kesimlerden gelen bağışlarla üniversiteler kurdular ve yeni oluşmakta olan kraliyet bürokrasisine zemin hazırlamanın yanında papalığı merkezileştiren idari ve hukuki sistemin anahtar unsuru oldular. Otoritenin parçalanması, üniversite kurmadaki rekabeti kızıştırdı ve bunun sonucu olarak, bilim adamları özerkliklerini ve kolektif kendini yönetme haklarını elde ettiler. Üniversitelerin sayısının artması ve öğrenci kayıtlarındaki patlama, bu okulların itibarını artırdı ve beraberinde sınavlar ve bilimsel derecelerle ilgili kuralların titizlikle hazırlandığı ve entellektüel verimliliğin sıçrama yaptığı bir yapı ortaya çıkardı. Daha sonra doğrudan saray hamiliği lehinde üniversite eğitimi alınmasını reddeden Hümanist hareket, Skolastisizm olarak bilinegelen bu eğitim tarzıyla alay etmişti. Fakat, o vakitler orta yaş üstü üniversite hocaları, eş zamanlı olarak Hindistan ve İslam dünyasında üretilmiş felsefelere denk, soyutlama ve öze dönüşü öneren eleştiri düzeylerinde felsefeler ürettiler. Eleştirilerinden daha sonra yakınılacak olan tam soyutluluk, hem günlük söylemin naif somutlaştırmalarından hem de tevarüs edilmiş dini gelenekten gelen özel bir entelektüel topluluğun katettiği mesafenin bir göstergesidir. Daha iyisi ise şu idi: bilimsel derece bahşeden kurumlarda özerk kariyerlerini kontrol eden bilim adamı kuşakları, kendi mevzularını ve standartlarını tespit ettiler

ve bunları, otorite ve iman savunucusu kimliklerinin ötesinde, bir de kendi durumunu çok düşünen bir entelektüeller topluluğuna dönüşüne dek sürekli arıttılar. Felsefe, her ne kadar onunla uyumlu ilişkilerini korumaya çalışmışsa da, teolojiden kurtulmuştu. Bu özerk entelektüel temel, kurumsal temeller sapma gösterirken bile, daha sonraki nesillerce güçlendirilecek olan bir entelektüel bağımsızlık ideolojisini besleyip büyütmüştür.

12. yüzyıl boyunca, Avrupa Hıristiyan alemi, en fazla da İslam dünyasıyla İspanya'da temasa geçmek suretiyle, kültür ithalatçısı konumundaydı. Reconquista'nın 1248'de Granada civarında sadece küçük bir Müslüman adacık bırakan zaferi ve o zaman her iki tarafta da dini hatların gerilmesi, bu kültürel etkileşimin büyük ölçüde kopmasına neden oldu. Bununla birlikte, akıldan çıkarılmamalı ki, özerk entelektüellerin kurumsal temeli, 12. yüzyılın sonundan itibaren, en çok da Fransa, İngiltere ve İtalya'da olmak üzere zaten aktif olmaya başlamıştı. Üniversiteler kendi dinamizmini oluşturuyordu. Hıristiyan bilginler ağı, faal olarak İslam dünyasının kültürel birikimlerini aktarma arayışına girdiler (daha sonra, bu ağlar, aynı şeyi Bizans için yapacaklardı) ve elde ettikleri materyali, yerli gelişmeleri doğuracak bir rahme yerleştirdiler.

Buraya kadar sunduğum tezden, entellektüel verimliliğin, ister dünya ticareti alanında isterse de jeopolitik iktidar alanında olsun, hegemonik pozisyona bağlı olduğu anlamı çıkmaz. Bu tür şartlar, daha yerel olan maddi ve örgütsel yapıların yani düşünürlere, kendilerini, fikirler yumağından yeni argümanlar üretme işine adamalarına imkan tanıyan kurumsal merkezlerin işine yarar. Çin'de hükümetin, sınav sistemi ve onu çevreleyen hazırlık okulları ağı, Hindistan'da çeşitli manastır ve halk hareketleri ve yine bunlara ait okullar; İslami medreseler ve bunların eski cami fakihler ve saray mütercimleri ağları ile ilişkileri; özerkliği olan Hıristiyan üniversite birlikleri, tüm bunlar, felsefeleri besleyen ve ince ince iş-

leyen yerel merkezlerdi. Olağanüstü faal entelektüel ağlar, sadece yerel temellerin olduğu yerlerde var olabilirdi. Bu tür temeller varsa, oraya geçici yerleşimcilerin gelmesi veya entelektüel misyonerlerin oralara gitmesi ve entelektüel eylemi bir başka bölgeye yayması mümkündü. Bunun sonucu olarak, bazen birbirinden uzak bölgesel temeller arasında karşılıklı olarak birbirini teşvik etme ve bazen de (Çin ile temas yoluyla ağlarını inşa ettikten sonra, Japonya olayında olduğu gibi) bir bağımsız entelektüel sahnenin kurulmasına sebep olabilecek veya olamayacak entelektüel sömürgeleştirme durumu vardı.

Şimdi gözümüzü bu kurumsal temellerden ayırmadan, sonraki yüzyılları yüzyılları hızlıca geçelim. Çarpıcı olan şu ki, bu yüzyıllar içinde, Japonya ve Avrupa hariç, dünyanın pek çok bölgesinde, genellikle entelektüel yaratıcılık rutin halini alır. Faal bilgin toplulukları vardır fakat artık altın çağlarla karşılaşılmaz. Öyle görünüyor ki ortak paydaları, binyılın başlarında entelektüeller için kurulmuş eğitici düşünsel temelin yerinde duruyor olması fakat bu temelin, aynı entelektüel halkaları ve aynı düşünce tarzlarını yeniden üretiyor olmasıdır. Çin'de, sınav sistemini eleştiren bir sözde-muhalefet ideolojisi olarak ortaya çıkmış olan neo-Konfüçyüsçülük, standart düşünce haline geldi. Çin metinleri sınavlar için yasal gereklilikler halini almış; öğretmenler hem yönetimi hem de özel okulları ele geçirmişlerdi. Zaman zaman, neo-Konfüçyan ortodoksluğuna saldıran hareketler (1500'lü yılların başında Wang Yang-Ming idealizmi ve 1600 ve 1700'lü yıllarda doğacı bilginler hareketi gibi) olmuştur fakat bunlar büyük ölçüde ilmi sınırlar içinde kalmışlardır. Bu durum, meşhur bir 18. yüzyıl romanı olan *Bilginler*'de "onlarca yıllık hayatlarını sınavlara hazırlanmakla geçirmişler" şeklinde betimlenip hicvedilmişti (Wu, 1972).

Japonya ile yapılan karşılaştırma göstermektedir ki, bu nisbi durgunluğun suçlusu, Çin entelektüel yaşamının muhteva-

sı değildir. Japonlar, ard arda gelen birkaç dalgada Çin kültürünü ithal ettiler; 12. ve 13. yüzyıllarda Budist felsefenin ithalini takiben, Japon damgası taşıyan farklı bir aristokratik Budizm, özellikle de o günden sonra Japon kültürünü şekillendirmiş Zen-esinli bir estetizm ortaya çıktı. Tokugawalar döneminde (M.S. 1600-1850), Japonya'nın birleşmesiyle birlikte, siyasal açıdan güçlü Budist manastırlar, mülkiyet haklarından mahrum bırakıldılar ve nüfuzlarını yitirdiler ve neo-Konfüçyüsçü felsefenin onların kültürel hakimiyetinin yerini alması için çok ciddi bir çaba ortaya kondu. Fakat, sıkı-dokunmuş ağları ve rekabetçi bölünmeleri, yenilikçi düşünsel programlar ortaya çıkaran yarım düzine rakip Konfüçyüsçü okul, Japonya'da hızla gelişti. Bazıları, neo-Konfüçyüsçülüğü, çağdaş Avrupa aydınlanmasınınkilere benzeyen yerli ekonomi ve siyaset felsefesi biçimlerini savunan bir doğacı deneyciliğe dönüştürdü. Diğerleri, Konfüçyüsçülerin evrenselci iddialarına cevap yetiştirmek için, metne dayalı bilimselliğe ve kendi durumunu düşünen tarihselci bağlamsallaştırmaya vurgu yapan milliyetçi ve yeni-muhafazakâr bir yönde isyan ettiler. Japonya'daki muhafazakâr düşüncenin kendini sorgulayabilen bir yapısı vardı, sofistike idi ve Avrupa romantizmine ve yeni-ortodoks teoloji savunmalarına benziyordu. Meiji devrimi Japonya'yı dünyaya açtıktan sonra, Japon entelektüeller topluluğunun, kendilerine ait yaratıcı yenilikleri kullanarak, Avrupalı ağlarla çabucak temasa geçmeleri şaşırtıcı değildir. 20. yüzyılın başlarında Japon düşünürler, evrimci ve Marksist fikirlerle kendi milliyetçi düşüncelerini karıştırıp yeni bir terkip üretmenin yanında olgucular ve varoluşçularla tanıştılar ve kozlarını kullandılar. Karışımın ilerici olarak telâkki edilebilecek tekdüze kavramlara uydurulması zordur fakat bu, Japon entelektüel kurumlarının bir hayli sofistike düzeyde vazifelerini gördüğünü, Avrupa kültürüyle edilgen olarak değil bilâkis kendine ait bir rota izleyerek yüzleştiğini gösterir. Meiji döneminde dış dünyaya açılışından sonra bir nesil içinde Japonya, hızlı bir şe-

kilde kültür ihrac eden bir ülke halini aldı; pek çok Avrupalı, Japon (çoğunlukla da Zen) felsefesini benimsedi. Japon kültürel bağımsızlığı, Batı'ya cevap verirken, kendi ekonomik ve siyasi bağımsızlığına denk bir etkide bulunur; yani harici kültürler ve kapitalist dünya-sistemiyle yüzleşirken, kendine özgü yolları denemiştir.

Rutinleşme durumu, Hindistan'da hükmünü sürdürüyordu. 17. yüzyıldan itibaren, Hindistan felsefesindeki büyük yeni gelişmeler son bulmuştu. Önceleri, bunun nedeni, ilmi faaliyetin durması değildi; bilakis daha ziyade, (küçük bir eğitimli topluluk hariç, eserleri çoğunluk tarafından anlaşılamayacak kadar ince ince işlenmiş neo-Nyaya mantıkçıları örneğindeki gibi) bu faaliyetin giderek daha teknik düzeyde yürümesiydi. Farklı klikler ve gelenekler, yeni birşeyler üretmek için birbirleriyle yarışmak veya cedelleşmek yerine Hint alt-kıtasında bile neredeyse kimsenin ilgisini çekmemiş önemsiz mevzular yüzünden tarafgirlik yapma yolunu seçmişlerdir. Daha sonraları ise, Avrupa sömürge rejiminin hakimiyeti altında yerli Hint gelenekleri, kendi keskin epistemolojik ve mantıki iddialarının çoğunu yumuşatıp, dışarıdan gelen Avrupalılara karşı çıkmak için en küçük bir ortak payda olmaya uygun "sonsuz Hint manevi bilgeliği"nin bir savunma ideolojisine dönüşerek, bir savunmacı koalisyon oluşturdu. Bu sürece daha yakından baktığımızda, Hint felsefelerinin oluşturduğu savunmacı birliğin kaba bir idealist dindarlığa dönüşmesi, daha önceleri yani Moğol istilası sırasında başlamıştı. Bu konuda en önde gelen model, sadece Avrupa düşüncesine karşı verilmiş savunmacı tepki değildir, bilakis bir zamanların bağımsız entelektüel silsilelerini olabilecek her türden yabancı tahakküme karşı bir koalisyon altında bir araya getirmektir. Entelektüel zayıflama, Hint entelektüel kurumlarının rutinleşmesiyle başladı; bunu Hem müslümanların hem de Hıristiyan Avrupalıların hakimiyetine karşı verilen birkaç yüzyıllık savunmacı tutum takip etti. Her iki durumda da, Hindu düşü-

nürler arasında yeniliği savunanları bastıran bir birleşik cephenin kurulması teşvik ediliyordu.

Darü'l İslam'da (her ne kadar İspanya'nın değişken şartlarında daha geç başlamışsa da) sıradanlaşmanın 12. yüzyıldan itibaren başladığını görüyoruz. Medreseler sabit bir müfredata kilitlenmişler ve aykırı dini ve entelektüel unsurlara karşı gittikçe vurdumduymaz olmuşlardı. İslami düşünce, geleneği göklere çıkaran bir tarzda kendini ifade etmeye başlamıştı. Bu muhafazakarlığın İslami fikirlerin içeriğinden ziyade kurumsal temelden kaynaklandığını görmeliyiz. Çünkü bu fikirler, Abbasi Halifeliği (8. ve 9. yüzyıllar) döneminde ve 11. yüzyıl boyunca görülen büyük karışıklık ve mevki çatışması döneminden kalma sayısız yaratıcı bileşimlerin terkibinde yer alıyorlardı. Yine de, medreseler döneminde oldukça teknik ürünler (mantıkta, matematikte, astronomide ve diğer bilim dallarında) verildiğini söyleyebiliriz fakat bu eserler rağbet görmemiş, hiçbir entelektüel faaliyet ortamı oluşturmamış, entelektüel kariyer arayışındaki çevrelerde heyecan hissi uyandırmamıştır. Önceki yüzyılların aksine, yeni muhalefet ve sentez dalgaları birbiri peşisıra geldiğinde, 12. yüzyıldan sonraki entelektüel hayatın çok canlı olmadığını ve pek az dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Avrupa, binli yüzyıllarda yakaladığı dinamizm üzerinde inşa olurken, farklı yönlerde hareket etmeye başlamıştı. Bu hareketlerin timsalı olan birkaç tanesinin adını sıralamaktan çok, kurumsal sapmalar üzerinde yoğunlaşmayı ve diğerlerinin içinde geniş çaplı sonuçlar doğurmuş iki örneği ele almayı tercih ediyorum. Birincisi, 16. ve 17. yüzyılların sözde bilimsel devrimidir. Bir yönüyle bu tabir, hatalı bir şekilde kullanılmaktadır, çünkü matematik tekniklerinin tatbiki gibi, doğanın araştırılması hususu da Avrupa entelektüel yaşamının bu evresinden önce de büyük ölçüde mevcuttu. Grosseteste, Aquinas, Buridan ve Oresme gibi Ortaçağ Hıristiyan filozofları, kapsamlı felsefelerinin bir parçası olarak doğa bilimleriyle

ve matematikle ilgilenmişlerdi. Filozofun mesleği, nispeten tüm ilimlerle ilgilenmeyi gerektiriyordu ve her soruya cevap bulma arayışım yansıtan bir rolü vardı. Bu durum, 'felasife'nin bazen yüksek derecede bir yaratıcılıkla, bilimsel konuları kapsadığı İslam Dünyası için de geçerliydi. Hindistan, Çin ve Japonya'da eskiden beri devam edegelen bilimsel ve matematiksel ürünler vermiş gelenekler vardı. (Çin ve Hindistan'daki entelektüel toplulukların örgütlenmesinde bir fark vardı ki o da buralardaki bilim adamları veya matematikçi ve felsefecilerin genellikle çok farklı kurumsal temellere dayalı farklı ağlarda yer almalarıydı. İslam ve Hıristiyanlıkta ise ağlar genellikle özdeşti; bu yüzden de, bilim ve matematiğin, İslam ve Hıristiyanlıkta çok büyük bir kültürel rezonansı vardı. Çin ve Japonya'da ise karanlığa mahkumdu). "Bilimsel devrim" dediğimiz şeyi, "hızlı-keşif bilim"inin yükselişi olarak, yani doğa hakkmdaki bilginin hızlı ve kömülatif bir şekilde arttığının bilincinde olan bir hareket olarak adlandırmak gerekir. Bu hareketin başlıca ideologları olan Bacon ve Descartes, keşfin araçlarını keşfetmiş olan hareketin hangi tema üzerinde yoğunlaşacağını açıkça ilan etmiş oldular.

Hızlı-keşif bilimi, her konu üzerinde görüş açıklama tarzını benimsemiş Avrupalı düşünürler arasında ayrılığa neden oldu. Bu yeni entelektüel yaklaşımın örgütlenme yapısını açıklamak, burada açıklayabileceğimden daha karmaşık bir meseledir (bkz. Collins, 1998, 10. bölüm). Hızlı-keşif biliminin, etten-kemikten oluşan entellektüellerle araştırma ekipmanlarını birleştiren bir siber ağ olduğunu zikretmek yeterlidir. Bu halkalar, entelektüellerin yeni açıklamalar üretebilmeleri için yeni deneysel fenomenlerin akışını garantileyen, değişime uğramış ve melezleşmiş nesiller yoluyla elde edilmiştir. Bu ekipman silsileleri, kapitalist rekabete bağlıydı ama bunların yaptığı yorumlar, felsefi ağları olan ortak yaşam alanları tarafından genelleştiriliyor ve entellektüel bir hüviyete büründürülüyorlardı. Bilimsel hareket, her türden ideolojik emelle-

rine ulaşmak için, eserleri, bu hızlı keşif vasfından ve bir sonraki keşfe doğru yol almak için geçmişte elde edilen sonuçların izini takip ederek bir mutabakata varma telaşından yoksun ilim adamlarından oluşan eski filozoflar ağını ortadan kaldırmadı. Hızlı-keşif bilimiyle olan sınırlarına riayet etmesi sağlamak suretiyle felsefe, soyut metafizik meselelerle uğraşan ve epistemolojik sorgulayıcılık özelliğine sahip bir alan olarak kalmaya devam etti ve gerçekten de bu vasfını koruması konusunda icbar bile edildi. Hızlı-keşif bilimi, 17. yüzyıldan beri, bir dereceye kadar, (hümanist kültür yoluyla veya toplumsal meseleler söz konusu olduğunda çoğu zaman başarıya ulaşmayan) öykünmeyle; daha yoğun olarak, entelektüel eylem bölgeleri arasına sınır çizmeyi ve bunları birbirinden ayırmayı beraberinde getiren düşünceler üreterek ve en çok da düşmanlıkla ve neyin bilimsel ve hızlı-keşif bilimi olmadığının daha derinden araştırılması yoluyla, Batı entelektüel yaşamını ileri doğru sevk etmiştir. Bütün bu hareketler ve karşı hareketlerin manası şuydu. Batı entellektüel hayatı, hızlı keşif bilimi devriminin izini takip ederek kendini tekrarlayan derin ihtilaflarda bölünecek ve böylece yenlik üstüne yenilik yapma yolunda ilerlemesini sürdürecektir.

İkinci büyük kurumsal yenilik, araştırma üniversitesiydi. Bunun ilk adımı, üniversiteyi kilise hakimiyetinden kurtarmak amacıyla yola çıkan ve profesörlerin, kariyerlerini yeni yayınlar yapabilmeleri kriterine bağlayan Kant, Fichte, Hegel ve Humboldt zamanında (ve gerçekten de sadece bunların öncülük ettiği) ortaya çıkan Alman üniversite devrimiydi. Bu yapı, önce hümanist ilmî çalışmalarla, sonra laboratuvar bazlı bilimsel araştırmalarla, ilmi kariyer için olmazsa olmaz kabilinden bir kriter olan 'yayın yapma' şartını hormanlayarak daha sonra da, deneysel sosyal bilimlerin ayrıştırılması suretiyle tekrarlanan bir dizi yenilikçi gelişmeyi ateşledi. Araştırma üniversitesinin kurumsal yapısı, bir veya daha fazla nesil boyunca, 19. yüzyılın sonlarında bütün Avrupa, Amerika ve Japon-

ya'da örnek alındı; her bir örnek, bilimsel yeniliği her nerede ilk olarak benimsenmişse orada ateşleyerek kendi yaratıcı gücünü ispatladı.

Avrupa entelektüel kültürünün 20. yüzyıl boyunca bütün dünyada kurduğu hakimiyet, kısmen Batı'nın askeri gücünün ve ekonomik üstünlüğünün nüfuzunu doğrudan dayatarak ve daha da önemlisi üniversite modelinin yayılması yoluyla elde edilmişti. Bu, Alman araştırma üniversitesinin bütün Batı yörüngesinde örnek alınması sürecinin aynısıydı. Çelişkili olacak ama doğa bilimlerinin ve bunların teknolojik uygulamalarının, yerel entelektüel gelenekler üzerinde hemen hiç etkisi olmadı. İçeriğini Batı'nın belirlediği beşeri bilimler alanı ve en önemlisi kendini sorgulayabilme özelliği olan sosyal bilimler, yerli düşünceye, özellikle de dinî bir kisve altında sunulduğunda en şiddetli meydan okumalarda bulundu.

Sonuç olarak, şu soruyu sormama izin verin: birinci binyılın bitiminde, dünyanın farklı bölgelerinde yeni fikirler üretebilme kriteri açısından kabaca bir denge var iken, bundan sonra, entelektüel açıdan farklı performans sergilenmesinin nedeni nedir? Şunu da not etmek gerekir ki, entelektüel üretim için gerekli olan materyal düşük düzeyde olursa ve toplumsal destek de istenen oranda gelmezse, illa buradan entelektüel durgunluk hasıl olur demek doğru değildir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Avrupa'da kültürel üretim (ve diğer üretim türleri) için gerekli olan maddi temellerin ciddi boyutlarda zayıflaması örneğinde olduğu gibi, bu, tabi ki olabilir. Fakat ikinci binyılda dünya ölçeğinde gördüğümüz şey, esas olarak düz ve değişmeyen bir yapıda da olsa, entelektüel üretim için gerekli olan desteğin devam ettiğidir. Ben, entelektüel üretimin maddi temellerinin konfigürasyonları bağlamında, durgunluğun kat'i sebebini 'muhafazakâr' değerlerde aranması gerektiğinde iddia etmiyorum. Örgütsel şartların rakip entelektüel ağların birbirlerine üstünlük sağlamak için mücadele edebileceği bir zamanda bile, bu geleneksel metinleri, ye-

ni bir sorgulayıcılık temelinden hareketle birleştirip, işe yarayacak hale getirerek, eski geleneklerden yaratıcı kalkış noktaları üretebilirler. Bu, bütün dünya medeniyetlerinde hâtta hakim ideolojinin bütün gerçekleri kendi bünyesinde topladığını ilan ettiği yerlerde bile, defaatle olmuştur. Entelektüel yaratıcılık, çoğu zaman muhafazakâr bir kılıkta karşımıza çıkar. Örneğin, tekrar orijinal metinlere müracaat edip, uzun süre ihmal edilmiş klasik metinleri yeniden gözden geçirdiklerini iddia ederek yenilik getirmiş neo-Konfüçyüsçü veya Hindistan ve Japonya'daki benzer hareketler böyledir.

Yaratıcılığı ortaya çıkaran şey, eldeki mevcut materyalle yetinmekten ziyade, entellektüel yaşamın maddi temellerindeki değişimdir. Eldeki materyalin düzeyi, pekçok entellektüelin ise devam etmesi için yeterli olsa bile, bu böyledir. Rekabetçi ağları yeniden düzenleyen, bazılarını yerinden edip yerine yeni düşünce akımlarını koymak için dikkatlice uygun boş yerler açan entellektüel üretim temellerindeki büyük değişimlerdir. Böylesi zamanlarda, kültürel sermaye stoklarında bulunan eski materyaller, yeni biçimlerde yeniden birleştirilir, yeni muhalefet eksenleri boyunca yeni argümanlar ortaya atılır ve refleksif sofistikasyonun düzeyi yükselir. Bu gerçeğin ışığında sorgulayıcı entellektüellik, binyılın ortasından itibaren Çin, Hindistan ve İslam dünyası, entelektüel üretim için gereken destekten mahrum olduğundan değil, bu temellerdeki duraganlıktan muzdarip olmuştur. Bu anlamda, Gunder Frank'ın, Çin'in dünya ekonomisinde uzun-vadede üstünlük kuracağı argümanını bu konuya da uyguladığımızda, mukayeseli zenginliğin dezavantajlarının entelektüel üretim alanında daha bir keskin olduğunu söylemek mümkündür.

Bir entelektüel temelden diğerine bir dizi değişikliğin olduğu başlıca ülke Japonya idi ve en önemlisi de bu temellerde bu türden bir dizi şok ve geçişin peşpeşe geldiği yer Avrupa idi. Ortaçağ dini üniversitelerinin krize girmesi ve düşüşe geçmesi ve saray-destekli Hümanistlerin bunlara meydan okuma-

sı; Reform döneminde ortaya çıkan büyük dini ayrılıkçılık ve bunun kültürel ittifakları yeniden düzenlemesi; ilk olarak yaratıcı rekabetler için birçok fırsat sunan, karmaşık yollarla dini partilere, siyasi gruplara ve ticari çıkarlara bağlı kozmopolit ağlarda ortaya çıkan hızlı-keşif bilimi hareketi; araştırma üniversitesinin doğuşu ve yaygınlaşması; modern üniversite, alt-disiplinlerin ve disiplinler arasındaki sınırlar ile bunların birbirleriyle ittifak ettikleri hususlar üzerindeki çatışma ve uzlaşma noktalarının yeniden düzenlenmesi; hızlı-keşif bilimleri için çalışan sanayi ve hükümet laboratuvarları gibi üniversite dışında faaliyet gösteren yeni entelektüel üretim temelleri arasındaki çekişme; hümanistlerin ve sosyal bilimcilerin zihinsel yapıları ve kariyer şansları hususunda çekişen gazetecilik ve kitle kültürü kurumları, evet tüm bu geçişliliklerin ve rakip entelektüel üretim temelleri arasındaki bu mücadelelerin her biri entelektüel alanların yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmiştir. Batı entelektüel ağlarının çoğunu sıradanlaşmaya düşmekten kurtaran ve onları üst üste yenilikler yapmaya sevkeden, işte bu tekrarlanan ihtilaf modelidir. Bu, sıradanlaşma temayüllerinin hiç olmadığı anlamına gelmez. Uzun çağlar boyunca var olan kültürel üretim kurumları, yenilikten ziyade dinselliğe ve skolastisizme eğilimlidir ve bu temayül, ömürlerini sonsuz sınavlar maratonu içinde harcayan son Çin hanedanlıklarının ayrıcalıklı mandaren (Çin imparatorluğunda üst-düzey memurlar, çev.) sınıfında olduğu kadar, Batılı entelektüel kurumların en korunaklı ve istikrarlı kesimlerinde de bulunur. Son binyıl içinde Batılı entelektüel hayatın yenilikçi karakterini yüksek düzeyde tutmuş olan şey, entelektüel üretim temelleri içinde ve bunlar arasında yüksek düzeyde ihtilafların yaşanmış omasıdır.

Batılı entelektüel üretimin prestiji, kendisinin sömürgeciliğin koruyucu şemsiyesi altında ve bu şemsiye katlandıktan sonra da bütün dünyada örnek alınmasına öncülük etmiştir. Batının kültürel hakimiyetine karşı çıkan isyanlar bile, temel-

de Batılı kültürel üretim tarzlarını, özellikle de üniversite yapısını kullanarak organize edilmiştir. Üniversiteler baskı ve sınırlamalara maruz kaldıkları yerlerde bile, kolektif örgütlenmelerini ve özerk yaşam felsefelerini muhafaza etmişlerdir; böylece, üniversitelerin dünyada yayılması, milliyetçilik, komünizm ve hâtta dini köktencilik hareketlerini seferber edecek merkezlerin oluşmasına ön ayak olmuştur. Entelektüel içerikler değişir, fakat harekete geçiren paket çoğunlukla aynıdır. Üniversite yapıları, yeniden Batı'daki köklerine ve dünyadaki ilmi merkezlere sıkıca bağlı olduğu sürece iki misli seferber edicidir. Bu, özellikle, hızlı-keşif bilimi için geçerlidir; burada hem prestij hem de teknolojik yenilik, kişinin, bir önceki deneyde kullanılan labaratuvar aletlerini daha da geliştirebilme hızına bağlıdır. Bu sebeple, Batı'daki büyük üniversitelerin, geçici statüde çalışan öğretim görevlisi kadroları bir dolar, bir boşalır; bu durum köken itibariyle Batılı olmayan en istekli düşünürlerin bazılarını dışarıda bırakır ve bazılarını da kozmopolit sorgulayıcılık ve milliyetçi küskünlüğün bileşiminden oluşan bir anlayışın sonucu olarak evlerine geri gönderir.

Üniversite, kuşatma altında olduğu yerlerde bile, düşünürler için bir özerklik kalesi işlevi görür. Gerçekten de, kuşatma şartları, başka konularda olmasa da, şartları zorlayıp çareler bulma hususunda onları güçlü kılan bu kalede entellektüelleri daha fazla isyana yönelmeleri için kışkırtır. Demokrasinin ve ekonomik gelişmeyle ilgili teknokratik ideolojilerin yayılması için gösterilen çabalar her yerde aynı anda bir çok üniversitenin kurulması sonucunu doğurdu. Eğitimin bu şekilde yaygınlaşması sürecinde, İslam dünyasındaki geleneksel medreseleri (ki medreseler Afganistan'daki Taliban'ın ortaya çıkmasında temel itici güç olan asıl yapılardır -*Taliban* bir medrese hocasının talebeleri demektir; talebeler ona vakfolma ve dini vecibe bağlarıyla bağlıdır-) yeniden canlandırmayı amaçlayan harekette olduğu gibi, Batı tarzı eğitime bazı alternatiflere

tanık olunmuştur. Fakat bu alternatif oluşumların yaygınlaşması, Batı tarzı eğitimsel demokrasinin rekabet içinde taklid edilmesinin teşvik ettiği, eğitimin yayılması kalıbında hayat bulmuştur. Burada da yine, evrensel ve kaçınılmaz görünen bir sürece katılım noktasında izafi noktalar üzerinde tartışma vardır.

Batı entelektüel kültürünü tekrar önceki binyıldaki statüsüne -yani diğerleri arasında sadece belirli bir bölgeyle sınırlı olma statüsüne- indirgeyecek, dünyanın değişik bölgelerindeki farklı entelektüel geleneklerin ilerde yeniden canlanacağını bekleyebilir miyiz? Genel olarak diyebilirim ki, hayır! Ama bunun nedeni, Batı entelektüel kültürünün, evrensel olarak geçerli olması değildir; bilakis, ona moral destek veren entelektüel üretim örgütlenmesinin dünyada bir ağ haline gelmiş olmasıdır. Entelektüel üretim şekilleri arasındaki esaslı rekabette Batı tarzı kurumlar, öngörülebilir gelecek için avantajı elinde tutmaktadır. Bunun nedeni, bu kurumların düşünsel olarak daha yenilikçi ve dolayısıyla rakiplerinden daha fazla cazibeli olması ve bunların (kitlesel katılımı kolektif olarak desteklenen özerklikle birleştiren) yapılarının onları her türden hareketin seferber edilmesi noktasında üstün kılmasıdır. Kültürel üretim alanında, sistem-karşıtı hareketler, kendisine baş kaldırdıkları sistemin evet tam da bu sistemin örgütsel silahlarını kullanmaya mahkumdur.

Referanslar

Collins, Randall. 1998. *Felsefeler Sosyolojisi*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wu Ching-Tzu. 1972. *İlim Adamları*. New York: Grosset & Dunlap (orijinali M.S. 1750).

Afrika ve Afrika Araştırmaları

MAHMOOD MAMDANİ

Alan araştırmaları, iki açıdan eleştirilir: tarihsel bir eleştiri geleneği olan uzantısı olduğu *disiplinler* ve bu eleştiriyi bilgi nesnesi olarak kabul eden *alanlar*. Bir disiplin temelinde yürütülen eleştiri faaliyeti, alan araştırmalarının bir başka şeyi çok az bilebilecek kadar konu üzerinde uzmanlaşmayı gerektirdiği gözlemi etrafında dönmektedir. Alanı fetişleştirme eğilimi, bu bilginin, mukayeseli araştırmalar ya da teori üretme noktasında nadiren ulaşılabilir olduğu anlamına gelir. Alan araştırmaları rejimi, bu eleştiri hususunda hem çok bilinçli hem de son derece duyarlıdır. Alan uzmanlarının bu eleştiriye cevabı, alan araştırmalarının teorik katkılarına ilişkin iddiaları birer birer saymak olmuştur (Bates, Mudimbe ve O'Barr 1993).

Buna karşın, araştırılan alanlardan gelen eleştirilerin sesi son derece cılız kalmaktadır. Bu durum, özellikle aydınlar sınıfının kurumsal olarak zayıf olduğu bir alan olan Afrika için geçerlidir. Afrika araştırmalarındaki zayıflığın asıl kaynağının,

Afrika'nın, sesini nispeten çıkarmaması olduğunu iddia ediyorum. Afrika araştırmaları, çoğunlukla, yerlinin bir yerleşimci tarafından tasvirini andırmaktadır; burada araştırmayı yapanlar, yerliyi himaye etmeye isteklidirler fakat yerli aydınlar sınıfından korkmaktadırlar. Bunun doğal sonucu şudur: Afrika'daki aydınlar sınıfı ne kadar güçlü olursa, Afrika araştırmaları alanında uzman sıfatıyla Afrika dışında da o ölçüde aranır olacaklardır. Bunun için Jomo Kenyatta'nın *Kenya Dağı Karşısında*'yı yazdığında kendisini "kaçak avcıya dönüşmüş bir tavşan" gibi hissettiği gözlemini hatırlamak yeterli olacaktır (1978, xviii). Yanlış anlaşılma endişesiyle, hemen şunu da eklemem gerekir ki bu, "Afrika'yı yalnızca Afrikalıların araştırması gerekir" tarzı bir argüman değildir. Bilakis, bu, Afrika içinde kurumsal olarak güçlü bir aydınlar sınıfı olmaksızın Afrika araştırmalarının dengeli bir mecrada akmaktan mahrum kalmaya devam edeceğini savlamaktır.

Bu yazının odaklandığı konu, disiplinlerden gelen birinci eleştiri değil bilâkis ikincisidir; yani yerli köklerden gelen, cılız fakat kulak verilmesi gereken eleştiridir. Ayrıca, bir diğer iddiam da şudur: alan araştırmalarına ilişkin eleştirinin yeterli görülebilmesi için bu tabloya disiplinlerin eleştirisini de eklemek gerekir. Argümanım özetle şudur: Afrika araştırmaları Afrika'nın içinde değil dışında geliştirilmiştir. Evet bu bir Afrika araştırmasıdır ama Afrikalılar tarafından yapılmamıştır. Bu yapıda, Afrikalı, ırksal bir varlık olarak sunulmuş ve Afrika coğrafi olarak ekvatoryal Afrika olarak belirlenmiştir.

Irk üzerine temellendirilmiş bu ontoloji -ve coğrafya- siyasi sınırları bilgi üretiminin sınırları olarak gören ve "vahşiler" ile "medeniler" üzerine yapılan araştırmalar arasında disipliner bir uzmanlaşmanın gelişmesini sağlayan bir birleşik epistemolojinin temeli haline gelmiştir. Buna karşın, Afrika'nın Afrika üniversitelerinde araştırılması asla bir alan araştırması olmamıştır. Aşırı modernist bir yaklaşımla, bu araştırma alanı, disiplinlerin ırksallaştırılmış mirasını entelektüel olarak değil,

daha çok idari olarak ele almaya meyillidir. Bu ifadeler bir abartma gibi geliyorsa, bunun nedeni, bu sözlerin Afrika araştırmaları olarak bilinen bilgi alanını şüpheli hale getirmek anlamını çağrıştırmasıdır.

Sorun

5 yıl önce, Cape Town Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev almak üzere Kampala'dan ayrıldım. Kısa süre içinde, "demek Afrikalısınız?" sorusuna muhatap olmaktan sıkıldım. İlk cevabım, eşdeğer şekilde retorik bir soru yöneltmek olmuştu: "Siz nereli olduğunuzu düşünüyorsunuz?" Ancak ikincisinde durup-düşündüm ve aynı sorunun Kahire'de, Hartum'da ve hatta Addis Ababa'da da bana sorulduğunu hatırladım. Bu türden sorulara bu türden cevap verme tarzının, tarihin belirli bir dönemi ile, yani geçen yaklaşık beş yüzyılın tarihi ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Belki de bu tarzın daha önceki geçmişe giden, Arapların güney bölgelere dair, yani Siyah insanların yurdu anlamına gelen "Bilad-el-Sudan" (Sudan beldeleri) dedikleri ve tropikal Afrika'yı kuzey ve güney komşularından ayıran anlayışla bile ilgisi vardır. Bu dönemde, tropikal Afrika, yığın yığın insan topluluklarının geniş-ölçüde yağmalandığı bir yer haline geldi, diğer taraftan bu durum, geride kalanlar için süregelen bir siyasi ve sosyal parçalanma ve kriz süreci miras bıraktı. Bu karşılaşmanın sonucu olarak, çifte-referanslı bir "gerçek" Afrika görüşü gelişti: Mekansal olarak tropikal Afrika ve sosyal olarak Bantu ya da Siyah Afrika. Bu çifte-referanslı arazi, Afrika araştırmalarının yürütüldüğü gerçek alan idi.

Sömürgeci bilginin sömürgeci güce bilinçli olarak eklemlendiği yerler, 1880'lerde düzenlenen Berlin Konferansı'nın ardından fethedilen, tropik Afrika sömürgeleridir. Eklemlenme, dolaylı-yönetim sömürgeciliği döneminde oldu. Bunu anlamak için, dolaylı yönetimin doğrudan yönetimden farkını

gösteren temel bir konunun altını çizmemiz gerekir (Mamdani 1996). Doğrudan-yönetim sömürgeciliği, kendisinde bir medeniyet misyonu vehmediyordu; geleneği gerici olduğu gerekçesiyle dışladı ve modern tarzda eğitim veren kurumlarda bir yerli aydınlar sınıfı yetiştirmek istiyordu. Macaulay, *Eğitim Üzerine Notlar* adlı eserinde Hindistan'a, gerçek anlamda yeniden şekil vermenin, sadece İngiltere örneği temel alınarak mümkün olabileceğini ifade ediyordu (Metcalf, 1995, 39-41). Bunun tersine, Lord Frederick Lugard ise, yerli bir aydınlar sınıfını (daha önce İngiliz sömürgecilerin baktığı gibi) ilerlemenin bir aracı olarak değil, bilâkis Afrika dolaylı-yönetim sömürgelerindeki veba salgını gibi kaçınılması gereken bir huzursuzluk taşıyıcısı, bir Hint hastalığı olarak görüyordu (Lugard, 1965a, 10. bölüm). Dolaylı yönetimin amacı, Batılı eğitim ve Batılı yönetim biçiminin dayatılması yoluyla "medenileştirmek" değildi. Onun amacı, daha ziyade, kanundan çok düzene vurgu yaparak, artık istikrarlı olmayan bir ataerkil gücün temsilcisini kullanmış ataerkil bir "görenek" versiyonunu meşrulaştıran bir idare tarzı sayesinde istikrar getirmekti.

Sömürülenlerin bu tarihini ve bu işin faillerini körü körüne görmezlikten gelen doğrudan-yönetimden farklı olarak, onlara bunun yerine bir tür *tabula rasa* (üzerine hiçbir şey yazılmamış levha) muamelesi yapan dolaylı yönetimin aklına yer etmiş olan şey, daha bir analitikti: onun uygulayıcıları, yerli işbirlikçilerden daha iyi yararlanmak için sömürülenlerin tarihini anlamaya kararlıydı. Lugard, *İngiliz Tropik Afrikası'nda Çifte Mandacılık* adlı eserinde şunları yazıyordu:

> Bütün kitap boyunca, yerli ırklarla uğraşırken İngiliz siyasetinin önemli bir ilkesi olarak, başarılı olma ve halkın mutluluk ve refahını artırma yolunda, kurumların ve metotların onların geleneklerinde ve önyargılarında meşru temellerinin olması gerektiğini devamlı vurguladım (1965b, 211).

O, daha sonra, bakış açısındaki bu değişikliğin pratikte ne anlama geldiğini ayrıntılı olarak açıklar:

> Her birinin tarihi, gelenekleri, kendine özgü davranışları ve önyargıları, benimsenen yol, doğal gelişim seyrine uysun ve önde gelenlerin ve halkın mevcut işbirliğini çabucak sağlasın diye Genel Vali ve ekibi tarafından araştırılmalıdır (1965b, 211).

Bir iktidar biçimi olarak, dolaylı-yönetim iki farklı siyasi kimlik türü üretmek istemiştir: Bu yönetimden istifade edenler arasında bir *ırksal* kimlik ve bu yönetimin tebaası arasında bir *etnik* kimlik (ilkine, ırksallaştırılmış bir vatandaşlık yoluyla, ikincisine de, tebaalarına da göreneğin etnikleştirilmiş bir versiyonunu tatbik etmek için iktidara getirilmiş ve etnik olarak tanımlanmış Yerli Otoritelerin dayatılması yoluyla ulaşılmıştır) ihdas edilmiştir. Bilgi -bu olayda Antropoloji- etnik bir varlık olarak bilhassa tebaa üzerinde yoğunlaşmıştır. Eğer oryantalizm, özellikle 1857 Hint isyanından sonra gelişmiş versiyonunda olmak üzere, Asya'daki tebaaya esas itibarıyla dini bir rol biçmişse, Afrikacılık da Afrika tebaasını esas itibarıyla etnik olarak tanımlamıştır. Her iki olayda da bilgi, kimliğe, başlangıçta var olan ve asli olma rolünü biçmiştir: İktidarın siyasi olarak yeniden üretmek istediği kimlik tam da budur. Bu noktada, militan bir şekilde sömürgecilik-karşıtı olan Bağımsız Afrika'daki sömürge-sonrası iktidarın, niçin bir bilim dalı olarak antropolojiyi yasakladığını anlamaya başlarız.

Tropik Afrika'da Yüksek Öğrenim: Bir Ulusçu Miras

Dolaylı-yönetim sömürgeciliği döneminin en önemli iddialarından biri, tebaaların kendileri için düşünme yeteneğinden yoksun oldukları ve entelektüel bir vesayete ihtiyaç duydukları yıdı; buna göre, iyi yönetime, kendi kendini yönetmekle

erişilemezdi. Bu varsayımdan yola çıkarak oluştuulan ve kolonilerde uygulanan eğitim politikaları, bu politikaların nihai ürünü olarak, bu faraziyenin kabullenilmesi neticesini doğurdu. İngiliz sömürgesi olmuş Afrika ülkelerinin hepsindeki üniversite sayısı -ki İngilizlerin diğer sömürge güçlerinden farkı yoktu- bir elin parmaklarıyla sayılabilecek kadardı Şüphe yok ki, ulusalcı hareketin üniversite eğitimi verebilme başarısını yakalaması gerekiyordu. Tropik Afrika ülkelerinin pek çoğu, bağımsızlıkla birlikte, bir üniversiteye kavuştu. Üniversite ise, bayrak ve milli marşla birlikte geldi. O, önemi hiç de azımsanmayacak bir semboldü.

"Bir ülke, bir üniversite" olgusu, çoğu zaman, ulusal üniversitenin devlet aygıtının bir uzantısı olarak fonksiyon icra ettiği anlamına geliyordu. İçerde akademik özgürlük için verilen mücadelede, üniversite ve akademisyen sayısı bakımından kritik asgari şartı karşılayabilen (bu mücadelenin başarılı olup olmadığı ile ilgili olarak) tek ülke Nijerya idi. 1960'ların başında kazandığı bağımsızlık döneminde, Nijerya'nın, 1000 öğrencisi olan bir üniversitesi olduğu ve 30 yıl sonra 1990'ların başında 131.000 öğrencili 41 üniversiteye sahip olduğunu unutmamak gerekir (Bako, 1994). Yaratıcı akademik çalışmalar yapmak için uygun ortam arayışında olanlar, Nijerya dışındaki her yerde, eninde sonunda, bunu yapabilecekleri kurumlar inşa etmek için bölgesel ve kıtasal inisiyatiflere tekrar müracaat ettiler.

Bu türden inisiyatiflerin en önemlisi, 1970'lerin başında kurulmuş olan Dakar- merkezli Afrika Sosyal Araştırmalar Geliştirme Konseyi (CODESRIA) idi. Konsey, yeni ulusal üniversitelerin yanı sıra, saldırgan sömürge-karşıtı düşüncenin kurumsal çatısını oluşturdu. Daha önce ifade ettiğim gibi, ulusal üniversitelerin pek çoğu, bir akademik disiplin olarak antropolojiyi yasaklamıştı. İfe Üniversitesi rektör yardımcısı, bir Afrika ülkesinde böyle bir merkeze gerek yok diyerek Afrika Araştırmaları Merkezi'ni dağıtmıştı. Sonuçta, bütün üniversi-

teler, Afrika araştırmaları için bir merkezdi. Tipik olarak, CODESRIA ve Darü's Selam Üniversitesi'nde görüldüğü üzere, Afrika'da bağımsızlık-sonrası dönemde faaliyet gösteren akademiler saldırgan biçimde moderndi. Sömürge-sonrası dönemin akademilerinde, ekonomi-politik, bütün disiplinlerin anası olarak antropolojinin yerini aldı. Eğer Afrika'daki sömürge durumu farklılığı somutlaştırmışsa, milliyetçilik de birliği somutlaştırmıştır. Militan bir anti-emperyalist bakış açısının şekillendirdiği ekonomi-politik, mükemmel bir ulusalcı disipline dönüştü. Bu disiplin, ulusu, tek bir benlik duygusu olarak savunuyordu.

Bu somutlaşmış tekil benlik duygusu, 1970'lerdeki birisi hayret verici ve akademi dışından, diğeri ise içerden ve pek az fark edilmiş iki gelişmeyle sarsıldı. İlki, 1975 Etyopya Devrimi'ydi. Marksizm'in dilini konuşan bir devleti doğuran fakat aynı zamanda Marksist görünümlü öğrenci ve şehir hareketlerini de acımasızca bastıran bu devrim, bu tekil benliği âlenen parçaladı (Donham, 1999). Bu benliğin akademi içindeki akranı, Kalkınmada Afrika Kadın Araştırmacılar Derneği (AAWORD)'nin kuruluşuyla belirgin biçimde ortaya çıkmış feminizmin gelişmesiydi. AAWORD'un Etiyopyalı bir sekreter tarafından idare edilmesine şaşmamak gerekiyordu.

Alan Araştırmalarını Eleştirmek

Eğer sömürge sonrası dönemde Afrika'da kurulan üniversiteler, diğer üniversiteler gibi, saldırgan modernist üsluba ve disiplin temelli bir yapıya sahip ise, Batı'daki üniversitelerde yapılan Afrika araştırmaları da, bir özel alan uzmanlığı faaliyeti olarak gelişmeyi sürdürüyordu. Alan araştırmaları girişimi, iki temel metodolojik iddia tarafından desteklenegelmiştir. İlki, devlet sınırlarını bilginin sınırları olarak görür ve böylece siyasi sınırları epistemolojik sınırlara çevirir. Bu bakış açısından, her uzman, coğrafyanın çağdaş siyasi sınırlarla sonsuza dek sa-

bitlendiği bir mekanda kendi yerel arazisini sürmelidir. Radikal alan araştırmaları sömürgedeki gelişmeleri emperyal merkezdeki gelişmelere bağladığında bile, bu araştırmalar, sömürgeler -özellikle de farklı sömürgeci güçlerce işgal edilmemiş sömürgeler- arasındaki sınırları geçmemiştir. Alan araştırmalarındaki radikal dürtü, alan araştırmaları adı verilen girişimin entelektüel klostrofobisi (kapalı yer korkusu) vasfının ortaya çıkmasından daha ziyade, yerel sonuçları tarihsel olarak sömürgeciliğe bağladı, fakat bunların bölgesel olarak daha geniş gelişmelere katkısı olmadı. Sonuç olarak, alan araştırmalarının radikal boyutu da, sömürgecilerin belirlediği siyasi sınırları sanki tarih-ötesiymiş gibi görme eğilimindeydi ve o da coğrafyanın tarihselliğini kanıtlamayı başaramadı (Mamdani, 2001).

Alan araştırmalarının karakteristik özelliğini gösteren ikinci metodolojik iddiası, gerçeklerin üretimiyle meşgul olunan bir işin ortaya çıkmasıdır. O, gerçeğe kıymet biçmek adına, inatçı bir direnişi teoriye dönüştürür. İddia şudur: Teori gerçeğin üzerini örter; gerçeğe ışık tutmak yerine, onu manipüle eder. Varsayımı şudur: Gerçek, kendisini gizlemez ama bir bağlama oturtulmaya ve yorumlanmaya muhtaçtır; teorik bir aydınlatma olmadan, bunların ikisini yapmak da imkansızdır. Bu son derece teori-karşıtı hamle, kesintisiz bir şekilde yeni gerçeklerin araştırılmasında uzmanlaşmayı ister. Alan, yeni gerçekleri bulmak için tekrar tekrar kazılır. Her yeni kitap, yeni gerçeğin bulunması sürecine, eğer yaparsa ne gibi bir katkı yapabilir ümidiyle delil bulmak için okunur. Bu süreçte, deneysel olan ayrı tutulur ve teorik olanın karşısına dikilir.

Alan araştırmaları girişiminin, en son deneysel gerçeği bulma yönünde sarfedilen bir çabanın güdümünde olduğu ölçüde, bilginin peşinde koşarken ortaklar olarak yerli jurnalcilere -yerli düşünürlere değil- ihtiyacı vardı. Bunun sonucunda, en iyi şartlarda, yerli düşünürler ve alan araştırma uzmanlarının -farklı bir bağlamda tehlikesiz ihmal olarak adlandırılmış bir davranış yoluyla- birbirlerini tasdik ettiği bir nazik birlik-

telik ortaya çıktı. Bu sonucun ortaya çıkması kolay olmamıştı, çünkü yerli düşünürler, bir bölge üzerine deneysel uzman olmak isteyen dışarıdan gelen bir uzmana rakip kesiliyordu. Bu, hem perspektif açısından hem de kullanılan yöntemler açısından bölgenin yerlilerinin ve alan uzmanlarının, bilgi üretim sürecini nasıl anladıkları hususunda içinde bulundukları temel bir farklılığı yansıtıyordu. Ben, ister Makerere'de olsun isterse Darü's Selam'da olsun, Doğu Afrika'dan ayrılana kadar, hiçbir zaman gerçek anlamda alan araştırmaları uzmanı olmadığımızı farkedemedim. Bizler bilgi arayışında sınır tanımıyorduk. Araştırmalarımız kaçınılmaz olarak tematikti. Ne kadar seçici olursa olsun, (Çin'den Nikaragua'ya, eski Sovyetler Birliği'nden Güney Afrika'ya) ulaşacağımız sınırlar küreselti; Ne var ki, hiçbir zaman kendi konumumuza dair ufkumuzu yitirmedik; yani dünyaya Afrika içinden baktık (Tandon, 1982; Shivji, 1986).

Disiplinler Üzerinde Kuşku Doğurmak

Eğer sömürgecilik hamlesinin -ben Afrika'daki sömürge deneyiminin bir parçası olarak *apartheid*'i de buna dahil ediyorum- bundan yararlananlar arasında bir ırksal kimlik ve kurbanları arasında bir etnik kimlik üretmesi kaçınılmaz idiyse, bu kimlikler, ne ölçüde akademilerin ürettiği bilgiye dayanıyordu? Eğer kimlikler kurumsal olarak üretilir ve kurumsal olarak dönüştürülür veya silinirse, o halde kimlik oluşumunun kurumsal mevkii sadece siyasi midir yoksa bu, kültürel ve akademik de olabilir mi? Belirli kimliklerin -Beyazların ırksal ve Siyahların etnik varlıklar olarak- üretimi, ne ölçüde bu kimlikleri 'gerçekler' olarak kabul eden disiplinlerden (veya disiplinlerin kendi içlerinde vardıkları iş bölümünden) kaynaklanır? Epistemolojik sınırlar ne ölçüde birtakım kimliklerin aynası olur ve bunları meşru kılar ve başka kimlikleri de ne derece saptırır ve aşındırır? Diğer bir deyişle, epistemolojik so-

run (Afrika araştırmalarının sınırları) ve ontolojik sorun (Afrika kimliği) arasındaki ilişki nedir? (Makgoba, 1999)

Disiplinleri ve alanları birbiriyle ilgisi olmayan rakipler olarak görmekten çok, yakın akrabalar olarak görmek gereklidir. Bunların her ikisini de, ortak bir emperyal projenin ve perspektifin birbiriyle ilişkili sonuçları olarak görmek, sadece alan araştırmalarını değil aynı zamanda disiplinlerin tarihi üzerinde de kuşku doğurmak demektir. Eğer tek bir ülkede en uzun disiplinler ve alan araştırması geçmişine sahip Güney Afrika'daki apartheid uygulamasındaki (ki disiplinler yerleşimci deneyimi, alan araştırmaları da Bantu deneyimi üzerinde yoğunlaşıyor) bilgi üretiminin kurumsal sınırları üzerinde yoğunlaşırsak, soru en net şekilde şu forma bürünür: Bir yanda Beyaz toplum araştırması, diğer yanda da Siyah toplum araştırması arasındaki iş bölümü, medeni toplum araştırması bilimleri ile vahşi toplum araştırması bilimlerini birbirinden ayırırken, başlangıçtan beri belirleyici değil miydi? Sonraki, büyük ölçüde tarihsel değilken, önceki, neredeyse tümden tarihseldir. Önceki, ilhamı, ilerleme kavramından alırken, sonrakinde göze çarpan husus, başlangıçtan beri varolma ve içgüdü varsayımlarıdır (Cloete, v.d., 1997).

Afrika'da sömürge-dönemi sonrasında kurulan akademiler, bir akademik disiplin olarak antropolojiyi yasaklayarak bu mirasa idari olarak muamele etmiştir. Buna karşın, sömürge-sonrası Batı akademilerindeki aydınlar sınıfının isyanı, özellikle de (vahşilik araştırmasında ana disiplin olan) antropolojide muhtemelen daha yaratıcıydı. Yine de, şu sorunun sorulması gerekir: Bu aynı bölümleme yaklaşımı, bugün orijinal olarak siyaset bilimi, sosyoloji ve hukuk gibi medeniler araştırması anlamına gelen disiplinler içinde yeniden üretilen ikideğişkenli milliyetçilik/kabilecilik, vatandaşlık/etniklik, hukuk/görenek, modernite/gelenek ve haklar/alışkanlık bölümlemelerin yansıttığı şekilde, bugün ne ölçüde uzmanlaşma olarak meşrulaştırılmaktadır?

Bu soruların rehberlik ettiği bir sorgu, bir bilgi türü ile diğeri arasındaki, gerçekten bilgi ile bilgisizlik arasındaki sınırları tanımlayarak, gücün bilgiyi şekillendirdiği süreci aydınlatacak gibi durmaktadır. Güç ve bilgi arasındaki ilişkiyi tarihselleştirerek, muhtemelen bereketli bir hasat elde edeceğiz. Afrika araştırmaları, sadece herhangi bir disiplin için değil aynı zamanda disiplinler arasında veya içinde bulunmayan aktüel sınırların tarihsel ve siyasal mantığını yakalamak için elverişli bir gerekçe olan; tepesine kurulup oradan bakarak disiplinleri sorgulayacağımız verimli bir hakim tepedir.

Emperyalizmin ve Nasyonalizmin Ötesi

Yukarıda tartıştığım Afrika hakkında bilgi üretmenin iki tarzından biri olarak, alan araştırmaları girişimi yoluyla üretilen bilgi, Afrika araştırmaları olarak bilinir olmuştu. Afrika'daki akademilerde üretilen bilginin, Afrika araştırmalarıyla fazla ilgisi yoktu. Afrika'daki akademiler, alanı değil, disiplini baz alıyordu. Kendimizi de alan araştırmaları "yapıyor" olarak düşünmedik. Tartışmalar tematik olarak sürdürülmüştü. İşin aslına bakıldığında, Afrika araştırmaları, başlangıçta sömürgeci fetihlerin, daha sonra Soğuk Savaş dönemindeki rekabetin zorladığı bir yabancı zihinsel meşguliyet alanı idi. En çok da bu, kıtanın kuzey ve güney bölgelerinde, yani Afrikalının ya tropikal yani uzak ya da Bantu gibi samimi şeklinde "öteki" olarak anlaşıldığı kısımlarında bulunuyordu.

Sömürgecilik, Afrikalı'yı ırsal bir kimlik olarak inşa ettiğine göre, o zaman, sömürgeciliğin mirasıyla uzlaşmak için bu ırksal kimliğin aşılması gerekir ki, inşa eilmiş "Afrikalı" imajını tümüyle insanileştirecek şeyde budur. Eğer bu, bir tavra dönüşmesi gerektiği halde dönüşmüyorsa -yani Afrikalı'yı bir ırk olarak tanımlamaktan vazgeçilip, pekçok "ırklar"dan oluşan bir kimlik olarak görürsek, Afrikalı'yı, devam etmekte olan bir sürecin sonucu, yani bir tarihsel kimlik olarak kavra-

mamız gerekir. Bugün Afrika'yı araştırmak, Afrika araştırmaları geleneği için son derece yıkıcı bir yaklaşım olur. Bu, sömürge sonrası dünyasında, -tekil değil çoğul bir biçimde- Afrika araştırmalarını, benliklerin araştırılması olarak yeniden tanımlamaktır. Bunu, bu araştırmalara tekil bir kimlik vermeksizin, benlik kavramını somutlaştırmadan yapmak, alamet-i farikası, bizi, milliyetçilikle iki kez karşı karşıya getirmek olarak görülebilecek -birliği mi yoksa farklılığı mı, belirli bir tarihi mi yoksa belirli bir coğrafyayı mı somutlaştırdığı hususu- bir işe girişmek demektir. Bir taraftan, belirli tarihleri daha geniş çerçevelere oturtmak için karşılaştırmalı ifadelere ihtiyaç duyarız. Diğer taraftan da, aynı yerelliğin nasıl olup da farklı zamanlarda farklı coğrafyalara ait olabileceğini anlamamıza ve coğrafyanın tarihselliğini göstermemize imkân veren (sadece yere ve küresel değil) bölgesel dinamiklerdeki değişimi teşhis ederken tarihsel derinliğe ihtiyacımız vardır.

Eğer Afrika üzerine yapılan araştırmalar, bu özgürleştirici süreç için gereken enerjiyi açığa çıkarabilecek kendini-sorgulama sürecini harekete geçirme potansiyeline sahip olmak durumunda ise, bunun için, benliklerin araştırılmasıyla ilgili kurumsal sığınak olmak durumunda kalacaktır. Ben bu çabanın ikili bir epistemolojik odak tarafından tanımlanmasını öneriyorum: İlki, Afrika araştırmalarını tarihsel bir yaklaşımla inceleyerek bilginin uzmanlaşması üzerinde kuşku doğuran bir sorgulamadır; ikincisi de, Afrika araştırmalarına geniş entelektüel terimler içinde rol biçen bir çabadır. İlkinin disiplinlerle, ikincisinin alan araştırmalarıyla bir ilişkisi vardır. Eğer bugün Afrika araştırmalarına katılmak, bu araştırmaları çerçeveleyen sınırları ve bu dünyayı ve onun sakinlerini "medeniler" ve "medenileşebilir olanlar" ve geri kalanları da "vahşiler" ve "ıslah edilemezler" olarak ikiye bölen değişkenleri tarihselleştirmek ve bunlar üzerinde kuşku doğurmak ise, bu durumda, Afrika hakkındaki bilginin disiplinler yoluyla elde edilebileceği düşüncesi, disiplinlerin kendi içinde ve birbirleri arasında-

ki iş bölümünün daha fazla olması gerektiğini savlayan -daha geniş bir düşüncenin yararlanacağı- verimli bir hammadde sağlamalıdır.

Alan araştırmalarının en önemli ve biricik başarısızlığı Üçüncü Dünya üzerine yapılan araştırmaları, geniş düşünsel terimler içinde bir çerçeveye oturtamamasıdır. Alan araştırmalarındaki "alana", dar sömürgeci ve Soğuk Savaş mercekleriyle bakıldıysa, bu durumda apartheid'in bölgesel olarak ve Soğuk Savaş'ın küresel olarak sona ermesi, bize, Afrika araştırmalarını alan araştırmalarının prangalarından kurtarma fırsatı sunar. Bunun için, bir yaşam yörüngesindeki dekolonizasyonun, zorunlu ve otomatik olarak, diğer yaşam yörüngelerinde dekolonizasyona sebep olmayacağını bilmemiz gerekir. Eğer bağımlılık teorisi, bize dekolonizasyonun otomatik olarak ekonomik dekolonizasyonu doğurmadığını öğretmişse, sömürge-sonrası dönemde yapılan araştırmalar, entelektüel dekolonizasyon için, bu amacı gerçekleştirecek bir entelektüel hareketin gerekli olduğu gerçeğini önümüze koyar. Afrika araştırmalarını dekolonize etmek için, Afrika araştırmalarının sadece Afrika hakkında olmadığının ve olamayacağının kabul edilmesi gerekir. Bu kabul, bize, ayrıca modern yaşamın son demleri hakkında da bir şeyler öğretmelidir.

Referanslar

Bako, Sabo. 1994. "Nijerya'da Eğitim ve Alıştırma: Şarta Bağlılık ve Direniş." *Afrika'da Akademik Özgürlük*, ed. M. Diouf and M. Mamdani, s.150-175. Dakar: Codesria.

Bates, Robert H., V. Y. Mudimbe ve Jean O'Barr, (editörler), 1993. *Afrika ve Disiplinler*. Chicago: University of Chicago Press.

Cloete, Nico, Johan Muller, Malegapuru W. Makgoba ve Donald Ekong, (editörler), 1997. *Afrika'da Bilgi, Kimlik ve Müfredat Dönüşümü*. Cape Town: Maskew Miller Longman.

Donham, Donald L. 1999. *Modern Marksist: Bir Etnoğrafik Etiyopya Devrimi Tarihi*. Berkeley: University of California.

Kenyatta, Jomo. 1978. *Kenya Dağı Karşısında: Gikuya'nın Geleneksel Yaşamı*. Nairobi: Heinemann Educational Books.

Lugard, Lord Frederick J. D. 1965a. *İngiliz Tropik Afrikası'nda Çifte Mandacılık*, 5. baskı. London: Frank Cass.

————, ———— 1965b. "Yerli Irkları Yönetme Metotları.", *İngiliz Tropik Afrikası'nda Çifte Mandacılık*'ta, s. 193-229, London: Frank Cass.

Makgoba, Malegapuru William, (editör), 1999. *Afrika Rönesansı*. Cape Town: Tafelberg Publishers.

Mamdani, Mahmood. 1996. *Vatandaş ve Tebaa: Çağdaş Afrika ve Geç Sömürgeciliğin Mirası*. Princeton: Princeton University Press.

————, ————. 2001. *Kurbanlar Ne Zaman Katillere Dönüştü: Ruanda'da Sömürgecilik, Yerlicilik ve Soykırım*. Princeton: Princeton University Press.

Metcalf, Thomas R. 1995. *Raj İdeolojileri*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shivji, Issa. 1986. *Yasal Radikalizmin Sınırları*. Darü's-Selam: Darü's-Selam Üniversitesi.

Tandon, Yash (editör), 1982. *Sınıf, Devlet ve Emperyalizm Üzerine Darü's-Selam Üniversitesi Tartışması*. Darü's- Selam: Tanzania Publishing House.

Tecrübenin İsrafına Karşı Tembel Aklın Eleştirisi

Boaventura de Sousa Santos

Bu bölüm, benim son yıllarda yaptığım "Toplumsal Kurtuluşu Yeniden Keşfetmek" başlıklı araştırma projeme dayanır.[1] Bu projenin temel ilgi alanı, neoliberal küreselleşmeye ve küresel kapitalizme alternatif olan, çeşitli toplumsal alanlarda ve ülkelerdeki dışlanma ve ayrımcılığa karşı mücadele veren yerel ve küresel olmak üzere NGO'larm (sivil toplum örgütlerinin) kurduğu oluşumları araştırmaktı. Projenin başlıca amacı, alternatif küreselleşmenin, tabandan başlamak üzere nasıl sağlanacağım tespit etmek ve bu alanda söz konusu imkan ve ihtimaller ile küreselleşmenin sınırlarının neler olabileceğini belirlemekti. Bu amaçla, farklı kıtalarda, beşi yarı-çevresel olmak üzere, altı ülke seçtim. Çalışma hipotezim ise şu idi: hegemonik neo-liberal küreselleşme ile hegemonya-karşıtı küreselleşme arasındaki çatışmalar, bu ülkelerde daha şiddetlidir. Hipotezimi doğrulamak için, dünyanın en fakir ülkelerden biri olan Mozambik'i de araştırmama dahil ettim. Bir çevre ülkesi olarak Mozambik'in de dahil olduğu bu altı ülke, Güney Afrika, Brezilya, Kolombiya, Hindistan ve

Portekiz idi. Bu ülkelerdeki inisiyatifleri, hareketleri ve edinilmiş tecrübeleri şu beş tematik alanda inceledim: Katılımcı demokrasi; alternatif üretim sistemleri; çok-kültürlülük, kolektif haklar ve kültürel vatandaşlık; entelektüel mülkiyet hakları (te'lif hakları, çev.) ve kapitalist biyo-çeşitliliğe alternatif oluşumlar ve yeni işçi enternasyonalizmi. Projenin bir parçası olarak ve diğer söylemleri ve anlatıları teşhis etmek amacıyla, analiz edilen toplumsal hareketlerin veya inisiyatiflerin eylemcileri ya da liderleriyle detaylı söyleşiler yaptım. Bu proje vesilesiyle aldığım cevaplardan, pek derin ve ilginç sonuçlara ve hakikatlere ulaştığımı söyleyebilirim.

Burada projenin, benim epistemolojik fikriyatıma en çok katkıda bulunan etkenlerini ve unsurlarım bulabileceksiniz. İlk olarak, bu proje, sosyal bilim üretimiyle ilgilenen hegemonik merkezlerin dışında tasarlandı. Projenin amacı, sosyal bilim üretimiyle ilgili herhangi bir hegemonik merkezle bağı olmayan bir uluslararası bilim topluluğu oluşturmaktı. İkincisi, proje, sadece sosyal bilimler alanındaki farklı teorik ve metodolojik gelenekleri değil, ayrıca kültür ve bilgi arasındaki karşılıklı etkileşimle ilgili farklı kültürler ve biçimlerin de birbirleriyle geçişliliklerini (bu arada bilimsel olan ve bilimsel olmayan bilgi arasındaki geçişlilikleri de) kapsıyordu. Üçüncüsü, bu proje, çoğu yerel olan ve çoğu kez de dünyanın uzak bölgelerinde yer alan ve bu yüzden de kapitalizme karşı güvenilir bir alternatif sunma noktasında katkısı olamayacak veya çok kırılgan ya da çok soyutlanmış olduğu söylenerek kolaylıkla itibardan düşürülen mücadeleler, inisiyatifler ve alternatif hareketlerle ilgileniyordu.

Yukarıda betimlenen etkenler ve unsurlardan yola çıkarak şu üç sonuca ulaştım: İlk olarak, dünyadaki toplumların tecrübesi, Batı bilimi veya felsefe geleneğinin bildiği ve önemli olduğunu düşündüğü şeylerden çok daha geniş ve çeşitlidir. İkinci olarak, bu toplumsal zenginlik, israf edilmektedir. Bu durum, başka alternatifin olmadığı, tarihin sona erdiği v.b. yö-

nünde yüksek sesle dillendirilen fikirleri beslemektedir. Üçüncüsü, tecrübenin israfına karşı savaşmak, inisiyatifleri ve alternatif hareketleri görünür hale getirmek ve bunları inanılır kılmak için sosyal bilimlere müracaat etmek, bildiğimiz gibi pek işe yaramaz. Ne de olsa alternatifleri gizleyen ve itibardan düşüren sosyal bilimler olmuştur. Toplumsal tecrübenin israfına karşı savaşacak başka bir sosyal bilim türü önermek isabetli değildir. Daha ziyade, farklı bir akılcılık modeli önerilmelidir. En azından 200 yıldır tahakkümü devam eden Batı akılcılığı modelini veya yeni toplum analizi yönteminin sunduğu tüm önerileri eleştirme teşebbüsünde bulunmaksızın hiçbir alternatif, kendisini o mevkide görse bile, gizleme ve itibardan düşürme çabasının doğurduğu etkinin aynını ortaya koyma eğiliminde olamayacaktır.

Bu bölümde, Gottfried Willhelm Leibniz'den sonra, benim de *tembel akıl* adını verdiğim bu akılcılık modelini eleştirme girişiminde bulunuyor ve *kozmopolit akıl* (milli taasupları olmayan; herhangi bir ülkeyi kendi vatanı gibi gören; çev.) demeyi uygun gördüğüm bir başka modeli takdirlerinize sunuyorum. Yokluklar sosyolojisi, zuhurlar sosyolojisi ve tercüme çalışmasından oluşan bu üç sosyolojik prosedürün doğru olduğu düşüncemi, bu kozmopolit akla dayandırmaya çalışıyorum.

Burada üç başlangıç noktası vardır. İlk olarak, dünyayı algılama biçimleri, Batı'mn dünyaya dair algılamalarını (hatırı sayılır ölçüde) aşmıştır. İkincisi, dünya halklarının algılama biçimlerinin ve bu algılayışın toplumsal gücü meydana getirme ve meşrulaştırma tarzının, zaman ve geçicilikle kavramsallaştırmalarıyla çok ilgisi vardır. Üçüncüsü, Batıya ait akılcılık kavramsallaştırmasının en temel vasfı, bir yanda şimdiki zamanın alanını daraltırken, diğer yanda, geleceğin alanını genişletmesidir. Benzer şekilde, zamanın doğrusal hat üzerinde tanımlanması ve tarihin doğrusal düzlemde planlanması, geleceğin alanının hudutsuz bir şekilde genişletilmesine imkan ta-

nımıştır. Geleceğin alanı ne kadar genişlerse, bugünün tecrübeleri karşısında, beklentiler de o oranda artar. 1940'larda, Ernst Bloch, tereddütlü bir eda ile şu soruyu soruyordu: "eğer sadece bugünde yaşıyorsak, bugün niçin böylesine geçici?" (1995, 313). Aynı tereddüdü, bu yazının özünde de bulabilirsiniz.

Ben bu geçiş safhasında, ters yönde ilerleyen, yani şimdiki zamanın alanını genişletip, geleceğin alanını daraltan bir kozmopolit akılcılığı öneriyorum. Ancak bu akılcılık benimsendikten sonra, günümüz dünyasında yaşanmakta olan bitmek bilmez toplumsal tecrübe hakkında bilgi sahibi olmak için ve bu tecrübeye kıymet biçmek için gereken zaman-aralığım formüle etmek mümkün olacaktır. Bir başka deyişle, ancak bundan sonra, bugün bizi olumsuz etkileyen tecrübelerin aşırı israfını önlemek mümkün olabilecektir. Şimdiki zamanın alanını genişletmek için, bir yokluklar sosyolojisi yaklaşımını benimsemeyi, gelecek zamanın alanını daraltmak için ise, bir zuhurlar sosyolojisi yaklaşımını benimsemeyi öneriyorum.

Bizler, şu an, İlya Prigogine (1997) ve Immanuel Wallerstein'in ispatlamış oldukları gibi, bir çatallanma ortamında yaşıyor olduğumuz için, bu prosedürlerin ifşa edebildiği çok çeşitli toplumsal tecrübe türlerini, bir genel teoriyle yeterince izah etmek mümkün değildir. Bir genel teori yerine, muhtemel veya mevcut tecrübeler arasında, insanların birbirlerini daha kolay anlamasına yardım edecek bir tercüme teorisi veya prosedürü öneriyorum.

Leibniz, *Theodise* (En yüksek iyiliğin ortaya çıkabilmesi için kötülüğün zorunlu olduğunu ileri sürerek, Allah'ın tedbirlerini haklı çıkaran felsefe, çev.) adlı kitabının (1985 -*1710*) önsözünde, kadim milletlerin 'gevşek' veya 'tembel akıl' dedikleri ve daima safsatadan kaynaklanan bir tereddüt halinden söz eder. Buna göre, eğer gelecek, ne yapsak gelmesini önleyemeyeceğimiz bir şey ise, o zaman, olması gereken şey, olur. Bu durumda, hiçbir şey yapmadan oturup beklemek, pervasızca

hareket etmek ve sadece bugünü yaşayıp günü gün etmek, tercih edilen bir şey olur. Leibniz'in, üçe ayırdığı ve Muhammedi Kadercilik (*Fatum Mohametanum*), Stoacı Kadercilik (*Fatum Stoicum*) ve Hıristiyan Kaderciliği (*Fatum Christianum*) adını verdiği bu akıl türü, tembeldir; çünkü ihtiyaç halinde ve kadercilik karşısında kullanmak gerektiğinde, düşünmekten vazgeçer.

Bu aklın tembelliği, dört farklı şekilde ortaya çıkar:

- *aciz akıl*, düşünme çabası göstermez; çünkü kendisinin dışında olduğunu düşündüğü ve ne yapsak gelmesini önleyemeyeceğimiz şey karşısında hiçbir şey yapamayacağını düşünür.
- *mağrur akıl*, düşünme çabası gösterme ihtiyacı duymaz; çünkü kayıtsız-şartsız özgür olduğunu ve bu yüzden kendi özgürlüğünü kanıtlamaya gerek olmadığını zanneder.
- *metonimik akıl*, kendini akılcılığın tek yolu olarak görür ve bu yüzden diğer akılcılık türlerini keşfetmek için düşünme çabası göstermez veya gösterse de, bunu, ancak diğer akılcılıkları kendi yararına kullanacağı ham maddeye tahvil etmek için yapar[2], ve
- *proleptik akıl*, gelecek hakkında düşünerek kendini yormaz, çünkü geleceğin zaten bilindiğine inanır; yani geleceği, doğrusal, otomatik ve şimdiki zamanı tümden zapt eden bir şey olarak görür.[3]

Son 200 yılda Batı'da üretilen, ister felsefi isterse bilimsel olsun, hegemonik bilgi türlerinin temelinde, değişik türleriyle işte bu tembel akıl yatar. Liberal devletin Avrupa ve Amerika'da gücünü pekiştirmesi, sanayi devrimleri ve kapitalist kalkınma, sömürgecilik ve emperyalizm, tembel aklın içinde evrildiği toplumsal ve siyasal bağlamı oluşturuyordu. Romantizm ve Marksizm gibi kısmen istisnai çıkışlar yapan akımlar, tembel akla alternatif olma noktasında ne yeterince güçlüydü ne de yeterince onlardan farklıydı. Nitekim, tembel akıl, son iki asırda büyük felsefi ve epistemolojik tartışmaların/müna-

zaraların çerçevesini belirledi ve gerçekten de bunları yönlendirdi. Örneğin aciz ve mağrur akıl, determinizm ve özgür irade arasındaki tartışmayı ve ardından da yapısalcılık ve varoluşçuluk arasındaki tartışmayı şekillendirdi. Pek tabiidir ki, bu tartışmalar, entelektüel olarak tembeldi. Metonimik akıl ise, (doğanın bütünlüğü inancını simgeleyen holizm ile evrenin atomlardan oluştuğunu savlayan atomculuk arasındaki tartışmada olduğu gibi) eski tartışmaları sürdürme görevini devraldı ve nomotetik ve idiografik bilimler ile açıklama ve anlama arasındaki *yöntemde anlaşmazlık* tartışmasında olduğu gibi başka tartışmalara da kaynaklık etti. 1960'lı yıllarda, metonimik akıl, C.P. Snow'un (1959, 1964) ortaya attığı 'iki kültür' kavramı üzerindeki tartışmaya ön ayak oldu. Bu tartışmada, metonimik akıl, her ne kadar daha az tek-parçalı bir yapı arzetse de, kendini bir totallik (bütünlük veya her şey) olarak görüyordu. Bu tartışma, 1980'lerde ve 1990'larda, feminist epistemoloji, kültürel araştırmalar ve sosyal bilim araştırmaları adları altında hararet kazandı. Yeni epistemolojiler, bilimsel pratiklerin ve anlatıların heterojen yapısını analiz etmek suretiyle bu bütünlüğü paramparça ettiler ve iki kültür kavramını, bir istikrarsız çoklu yapıya dönüştürdüler. Bununla birlikte, metonimik akıl, tartışmalara yön vermeye devam etti; hatta bu durum, çok-kültürlülük meselesi ortaya atıldığında ve bilimin kendini, çok-kültürlü bir olgu olarak görmeye başladığında bile geçerliydi. İster bilimsel ister felsefi olsun, diğer bilgi türleri, özellikle de Batılı-olmayan bilgi türleri, bugüne dek, çoğunlukla tartışmanın dışında kaldı.

Proleptik akla gelince: tarihi planlama konusunda bu aklın benimsediği tarzın, diyalektik idealizm, materyalizm, tarihselcilik ve pragmatizm tartışmalarında baskın çıktığı söylenebilir. 1980'lerden bu yana, proleptik akla karşı ana muhalefeti, karışıklık ve kaos teorileri yaptı. Entropi (sistemin bozulmaya yüz tutması, çev.) ve felaket kavramlarını baz alan fikirler, doğrusal hat boyunca ilerlemeyi öngören bu akılla yüzleşti.

Her ne kadar bu yüzleşmeden henüz bir alternatif ortaya çıkmamışsa da, böylesi bir yüzleşme vaki olmuştur.

'İki kültür' ve çeşitli 'üç kültür' kavramlarının başlattığı ve o münasebetle ortaya çıkan sosyal bilimler (Lepenier, 1988) ve bilimin popülerleşmesi (Broekman, 1995) tartışması, tembel aklın dört türünden herhangi birisinin tahakkümünü zayıflatamadı.[4] Bu yüzden, bilginin yeniden inşası yönünde hiçbir somut gelişme olmadı. Olamazdı da; zira aklın tembelliği, kendini, özellikle rutinin değişmesine karşı gösterdiği tepki yoluyla ve hegemonik çıkarları doğru bilgiye dönüştürme şeklinde gösterir. Görebildiğim kadarıyla, bilginin yapısında ciddi değişikliklerin vuku bulması için, bilgiye ve onun yapısına yön veren akıl türünü değiştirmek gerekir. Özetle, tembel akılla yüzleşilmelidir.

Bu yazıda, tembel aklın iki türüne karşı çıkıyorum. Bunlar, metonimik ve proleptik akıldır.[5] Öyle sanıyorum ki, diğer iki akıl türü üzerinde (1-determinizm veya özgür irade, 2- realizm veya yapıcılık üzerinde) daha fazla tartışmak gerekiyor.

Metonimik Aklın Eleştirisi

Metonimik akla yön veren şey, düzen formundaki bütünlük fikridir. Burada bütüne müracaat etmeden, hiçbir anlayış veya eylem anlamlı görülmez; bütünün, parçalarının her biri üzerinde mutlak üstünlüğü vardır. Bu nedenle, hem bütüne hem de onun parçalarının hareketine hükmeden sadece tek bir mantık vardır. Bütün ve parçaları arasında homojenlik mevcuttur; parçaların, bütünle ilişkileri dışında, hiçbir bağımsız varlıkları yoktur. Parçaların hareketinde görülebilecek muhtemel farklılıkların bütüne etkisi olmaz ve bunlar o parçaların kendine has özellikleri olarak görülürler. Metonimik akla göre, bütünlüğün en mütekamil yolu, dikotomi(ikiye ayrılma)dir; çünkü dikotomi, simetri ve hiyerarşiyi en zekice ve mükemmel tarzda birleştirir. Parçaların simetrisi, dikey bir

ilişkiyi gizleyen, her zaman bir yatay ilişkidir. Bu böyledir; çünkü metonimik aklın ısrarlı iddialarının aksine, bütün, parçaların toplamından fazla değil, daha azdır. Bütün, diğer parçaları anlamak için kendisine müracaat edilen bir parçadır. Metonimik aklın tasvib ettiği tüm dikotomilerin, bilimsel kültür/edebi kültür, bilimsel bilgi/geleneksel bilgi, erkek/kadın, kültür/doğa, medeni/ilkel, sermaye/işçiler, beyaz/siyah, Kuzey/Güney, Batı/Doğu v.s. türü bir hiyerarşi içermesinin nedeni işte budur.

Tüm bunlar, bugün herkesçe gayet iyi bilinmektedir ve bu konuda fazla izahata da gerek yoktur. Bunun yerine, ben, bu dikotominin sonuçları üzerinde duracağım.[6] İki ana dikotomi aşağıdaki gibidir. İlk olarak, anlaşılabilir olan veya anlaşılabilir olmayı hak eden bütünlüğün dışında hiçbir şey olamayacağı için, metonimik akıl, her ne kadar, sadece, dünyada mevcut olan akılcılık mantıklarından sadece biri olmuş olsa da ve sadece Batı modernitesinin kapsadığı dünya katmanlarında hüküm sürse de, pek özel, mükemmel ve evrensel olduğu iddiasındadır. Metonimik akıl, dünya halklarının anlayışlarının, Batı anlayışından daha kuşatıcı olduğunu kabul etmez. İkincisi, parçaların hiçbirini, bütünle ilişkisini kurmadan anlamak mümkün değildir. Tıpkı geleneksel bilgiyi, bilimsel bilgi ile ilişkisini görmeden anlamak veya kadını, erkekle ilişkisini görmeden anlamak nasıl mümkün değilse, Kuzeyi de, Güney'le ilişkisini görmeden anlamak mümkün değildir. Parçaların her birinin, bırakınız farklı bir bütünlüğü olmasını, dikotomik ilişki ötesinde kendine ait bir varlığı olmasını tasavvur etmek imkansızdır. Metonimik aklın beslediği dünya anlayışı, bu yüzden, sadece parçacı değil, ayrıca seçicidir. Metonimik aklın kontrolündeki Batı modernitesi, hem dünya ile ilgili sınırlı bir anlayışa sahip olduğu gibi, bizzat kendisiyle ilgili de sınırlı bir anlayış sahibidir.

Bu sınırlarını anlamamıza yardım eden ve bu sınırları tayin eden süreçleri incelemeden önce, böylesi bir akılcılığın na-

sıl olup da son 200 yılda bu denli üstünlük sağladığını açıklamam gerekir. Metonimik akıl, proleptik akılla birlikte, dünyada kapitalist bir dönüşümün gerçekleşmesinden başka bir şey düşünmeyen Batı'nın, Doğu karşısında kendi kültürel ve felsefi marjinalliğine karşı cevabıdır. Karl Jaspers ve başkalarının göstermiş olduğu gibi, Batı, bir kurucu modelin, yani Doğu'nun, üçra bir parçası olarak kurulmuştur (Jaspers, 1951, 1976; Marramao, 1996, 160). [7] Kurucu model, sahiden de her şeyi içerir; çünkü pek çok alemi (hem dünyevi hem de dünyevi-olmayan) ve pek çok zamanı (geçmişi, şimdiki zamanı, geleceği, döngüsel ve doğrusal zamanı ve eş-zamanlılığı) kapsar. Aynı şekilde, onun bütünlük (veya her şey) olma iddiasında bulunmaya ve parçalarını kendine tabi kılmaya ihtiyacı yoktur. O, dikotomi-karşıtı bir modeldir; çünkü sınırlarını kontrol etmek veya korumak zorunda değildir. Bu model karşısında, garabetinin farkında olan Batı ise, tam tersine, ondan, sadece kapitalizmin yaygınlaşmasını cesaretlendirebilecek şeyleri alır. Böylece, çoklu alemler, maddi aleme, çoklu zamanlar da doğrusal zamana indirgenir.

Böylesi bir indirgemeden önce iki süreç gelir. Çoklu alemlerin, maddi aleme indirgenişi, diğer pek çokları arasında, Max Weber'in (1958, 1963, 1968) Reinhart Koselleck (1985) ve Giacomo Marramao (1995)'nun analiz ettiği gibi, sekülerleşme ve laikleşme vasıtasıyla vukubulur. Çoklu zamanların, doğrusal zamana indirgenişi ise, çoklu dünyaları, yani ilerleme ve devrim kavramlarını, proleptik aklın sonunda gidip üzerine dayandığı şeye bağlamaya alışmış soteriolojik düşüncenin (kurtuluş doktrini, çev.) yerine geçen kavramlar aracılığıyla olur. Doğulu bütünlük kavramından çıkarılan bu sakat anlayış, tam da bu sakatlığından dolayı, bir bütünlük iddiasında bulunmak ve parçalarına homojen olmaları yönünde baskı uygulamak zorundadır. Batı, bu sakat anlayış sayesinde, üretken bir tarzda dünyayı zaptetmiş ve Doğu'yu durağan ve verimsiz bir mekana dönüştürmüştür. Yine bu anlayışladır ki,

Weber, Batı dünyasının büyüden kurtulmasıyla, Doğu'nun verimsiz bir şekilde ayartılmasına da karşı çıkmıştı.

Marramao'nun işaret ettiği gibi, uç bölgelerden başlayarak elde edilen Batı üstünlüğü, hiçbir zaman Doğu karşısında, kültürel açıdan alternatif bir merkez hüviyetine bürünemedi (1995). Bu yüzden, Batılı metonimik aklın gücü, daima, temelinde yatan gücü aşmıştır. Bununla birlikte, bu güç, paradoksal olarak, tam da bu gücün dünyada hakim olmasının gerekçesini oluşturan bir zaaf tarafından aşındırılmaktadır. Güç ve zaaf arasındaki bu diyalektik, kendini iki zıt önerinin benzeri bir gelişmeye dönüştürerek son buldu. İlki, Hobbes'tan Nietzsche, Carl Smith ve Nazizm/fazişm'e kadar *Wille zur Macht (Güç İstenci)*, diğeri ise, Rousseau'dan Kelsen, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne kadar *Wille zur Ohnmacht (güçsüzlük istenci)*'tır. Bu önerilerin herbirinde, yine de bütünlük vardır. Sakat olduğu için, bütünlük, kapsayamadığı şeyi yok saymak ve üstünlüğünü, parçalara kabul ettirmek zorundadır; ve onun kontrolü altında tutulan parçalar da, aynileştirilmelidir. Metonimik akıl, kendi temellerinden emin olmadığı için, metonimik akıl, bir delile dayalı olarak veya retorik yoluyla kendini dünyaya anlatamaz. Kendini izah da edemez; ama daha ziyade, kendini dayatmak suretiyle elde ettiği etkiden yararlanıp, başkalarına kendini dayatır. Bu fayda, kendini iki şekilde, yani üretken ve yasal düşünce yoluyla belli eder. Bir delile dayalı olarak konuşmanın haklılığından hareket etmek yerine, verimliliğe ve meşru cebre başvurur.

Metonimik akla dayalı olarak, dünyayı yeteri derecede anlamak veya bu tür bir anlayışa eşlik ederek, dünyayı dönüştürmek mümkün değildir. Bu durumda, yetersizlik, şiddet, yıkım ve metonimik akla tabi kılınmış Batı dışındaki herkesin susturulması demektir. Batı'ta ise, bu, yabancılaşma, keyifsizlik ve huzursuzluk demektir. Walter Benjamin, Batı'da öteden beri hayata hükmeden paradoksu gözlerimizin önüne serdiğinde, bu husursuzluğa tanıklık etmişti; yani, hadiselerin zenginliği,

tecrübelerimizin zenginleşmesinden çok, tecrübelerimizin sefaletine dönüşüyordu (Benjamin, 1972, II, Bölüm:1, 213-19)[8] Bu paradoks, nihayetinde, bir başkasını da beraberinde getiriyordu ki o da şuydu: değişim sarhoşluğu, kendini, sık sık, bir durağanlık hissine dönüştürüyordu.

Bugün, metonimik aklın, tam da dünyadaki yaşam alanlarını kendi kurallarına göre genişleteceğim derken, bunları daraltmış olduğu net olarak görülmeye başlamıştır. Buna, ilerleme fikrinin ve dolayısıyla bu fikrin temelinde yatan bütünlük fikrinin içine girdiği kriz de dahildir. Şimdiki zamanı, bugüne kadar geçen zaman ile henüz başlamamış zaman arasında geçici bir ana indirgeyen anlayış yüzünden, yaşam alanlarının daraltıldığı bir anlayış mümkün hale gelmiştir. Bakışın darlığı, bakılanın kısalığını gizler. Böyle olduğu içindir ki, çağcıl olarak gördüğümüz şey, eş-zamanlılığın son derece indirgenmiş bir parçasıdır. Toprağı süren birini gören göz, sadece modernlik-öncesi köylüyü görür. Bu, çağcıllığın çağdışılığından bahseden Koselleck'in haklı olduğunu gösterir (1985). Fakat Koselleck, bu tür bir asimetride bir hiyerarşinin, yani çağcıllığı belirleyen zamanı tesis edenlerin üstünlüğünün gizlendiği konusunda şüphe doğuracak bir şey söylemez. Şimdiki zamanın alanının daraltılması, dünyada toplumsal tecrübenin bitmez-tükenmez zenginliğinin çoğunu gizler. Benjamin ise, problemi teşhis etmiş, fakat nedenlerine ilişkin bir tanı koyamamıştır. Tecrübenin sefaleti, bir yokluğun değil, fakat daha ziyade, mağrurluğun ifadesidir; yani bu, orda duran tecrübeye kıymet biçmek şöyle dursun, onu görmeyi reddetme mağrurluğudur. Bunun da tek nedeni, bu tecrübenin, bunu yapmamıza imkan veren aklın sahası dışında kalmasıdır.

İşte bu yüzden, israf edilmiş tecrübenin yeniden sıhhat kazanması için metonimik aklın eleştirisi şarttır. Peki sözünü ettiğimiz mesele, şimdiki zamanın alanını genişletmek suretiyle, yaşam alanlarının genişletilmesi midir? Dünyanın ve şimdiki zamanın bitmek bilmez zenginliğini teşhis etmek ve buna kıy-

met biçmek, ancak yeni bir zaman-aralığı sayesinde mümkün olabilecektir. Fakat bu yeni zaman aralığı, bir başka akıl türünün geçerliliğini kabul etmeyi gerektirir. Bugüne dek, şimdiki zamanın alanının genişletilmesi emeli, sadece edebi eserler yazanlarca formüle edilmişti. Pek çok örnek arasında, Franz Kafka'nın, geçmiş ve gelecek adlı iki heybetli muhalif arasında sıkışıp kalmış modern insanın her şeye karşı güvensizliğine dair anlattığı hikayeyi gösterebiliriz.[9]

Şimdiki zamanın alanının genişlemesini, metonimik aklın temellerini sorgulayan iki prosedürde görebiliriz. İlki, bütünlüklerin çoğaltılmasından ibarettir. Burada sorun, metonimik aklın öne sürdüğü bütünlüğü genişletmek değil, fakat daha ziyade, onun diğer bütünlüklerle bir arada var olmasını temin etmektir. İkincisi, herhangi bir bütünlüğün, heterojen unsurlardan meydana geldiğini ve bu bütünlüğü oluşturan parçaların, onun dışında bir yaşamı olduğunu görmekten ibarettir. Bu, şu anlama gelir: parçaların belirli bir bütünlüğün parçası olmasına güven beslemek, ister parçaların daima, en azından gizli olarak, bütünlüğün nedeni olmalarından, isterse de, parçaların bir başka bütünlüğün içinde yer almak adına bu bütünlükteki yerlerini terk etmelerinden kaynaklansın, daima tehlikelidir. Benim önerdiğim prosedür, metonimik aklın inkar ettiği bir prosedürdür, ki o da, dikotomileri bir araya getiren iktidar söylemleri ve ilişkilerine bakmaksızın, dikotomileri oluşturan şartları düşünmektir ve bu dikotomileri, bu tür ilişkilerden kurtarmanın ilk adım budur. Ayrıca bu, hegemonik dikotomilerin gizlediği diğer alternatif ilişkileri ifşa etmeyi de (örneğin, Güney'i, sanki hiç Kuzey yokmuş gibi düşünmeyi, kadını, sanki hiç erkek yokmuş gibi düşünmeyi, köleyi de, sanki hiç efendi yokmuş gibi düşünmeyi) içerir. Bu prosedürün temelinde yatan varsayım ise şudur: metonimik akıl, bu varlıkları dikotomiler halinde tasnif ettiğinde tümüyle başarılı değildi; çünkü bütünlük düzenince sosyalleştirilmemiş asli parçalar ve küçük parçalar dışarıda bırakılmış oluyordu. Bu

asli veya küçük parçalar, tıpkı, düzen tarafından fark edilmeden ve kontrol edilmeden, uzayda başıboş dolaşan gök taşları gibi, bütünlüğün dışında başıboş gezmektedirler.

Metonimik aklm, çok itibar yitirmiş olsa da, hala hakimiyetini koruduğu bu geçiş safhasında, yaşam alanlarının genişlemesi ve şimdiki zamanın sınırlarının genişlemesi, benim *yokluklar sosyolojisi* adını verdiğim bir prosedürle başlamalıdır. Bu, varolmayanın, aslında, bilfiil yokluk olarak üretilmiş bir şey olduğunu, yani varolanın karşısında güven beslenemez bir alternatif olarak üretilmiş bir şey olduğunu göstermeyi amaçlayan bir sorgulamadan ibarettir. Geleneksel sosyal bilimler zaviyesinden bakıldığında, bunun deneysel nesnesinin imkansız olduğuna inanılır ve bu nedenle, bu tür bir tabir, şimdiye dek formüle edilmemiştir. Yokluklar sosyolojisinin amacı, imkansız nesnelerin, mümkün nesnelere, var olmayan nesnelerin de varolan nesnelere dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, metonimik aklın tümden sosyalleştirememiş olduğu toplumsal tecrübelerin fragmanları üzerinde odaklaşmakla gerçekleşir. Güneyde, Kuzey/Güney dikotomisinin içine girmekten kurtulan kim var? Ya geleneksel tıpta, modern/geleneksel tıp dikotomisinden kurtulan ne var? Kadında, erkekle ilişkisini çıkarın, geriye ne kalır? Ast-üst ilişkisine bakmaksızın, astı görmek mümkün mü?

Varolmanın yalnızca bir ve tek-sesli yolu yoktur. Metonimik aklın, bütünlüğüne ve doğrusal zamana uymayan yoklukları, kendileri aracılığıyla ürettiği mantıklar ve süreçler farklı farklıdır. Belirli bir varlık, dışlandığında veya görünmez, kolay anlaşılamaz kılındığında ya da geri dönülmez bir biçimde safdışı edildiğinde, yokluk üretilir. Yokluğun üretimine dair farklı mantıkları birleştiren şey, bunların tamamının, aynı rasyonel tek-kültürün ifadesi olmalarıdır. Ben yokluğun üretimine dair farklı 5 mantık veya tarzdan bahsedebileceğimizi düşünüyorum.

İlki, *bilgiye dair ve bilginin dış etkilere karşı tepkisiz kalma-*

sına dair tek-kültürden kaynaklanır. Yokluk üretmenin en iyi yolu budur. Bu tarz, modern bilim ve yüksek kültürü, sırasıyla, biri gerçeklik diğeri de estetik kalite olan biricik kritirlere dönüştürmekten ibarettir. 'İki kültür'ün ortaklaşa işledikleri suç, her ikisinin de, kendi alanlarında bilgi üretiminin veya sanatsal üretimin kurallarını sadece kendilerinin belirleyebileceğini iddia etmeleridir. Bu kuralların dışında kalan ve bu kuralların meşru saymadığı her şeyin, yok olduğu ilan edilir. Yokluk, burada, cahillik veya kültürsüzlük olarak ortaya çıkar.

İkinci mantığı, *doğrusal zaman*la ilgili tek-kültürde, yani tarihin, biricik ve herkesçe bilinen bir anlam ve yönü olduğu düşüncesinde bulabiliriz. Bu anlam ve yön, son 200 yılda, farklı şekillerde yani ilerleme, devrim, modernleşme, kalkınma ve küreselleşme olarak formüle edilmiştir. Tüm bu formülasyonların ortak yanı şudur: zaman, doğrusal bir hat boyunca ilerlemektedir ve ilerleyen zaman, dünyadaki merkez ülkeleri de ileriye doğru götüreceği gibi, hakim bilgileri, kurumları ve farklı türlerde sosyal ilişki kurabilme yeteneklerinin de ileriye doğru gitmesini sağlayacaktır. Bu mantık, yokluk üretir, çünkü her ileri olduğu ilan edilen şeyin karşısındaki asimetrik duruşu geri olarak betimler. Batı modernitesinin, çağcıllığın çağdışılığını üretmesi ve eş-zamanlılığın da, ona doğru yaklaşan tarihsel zamanların asimetrisini gizlemesi bu mantığın ürünüdür. Bir Afrikalı köylü ile Dünya Bankası'nda çalışan bir görevlinin, bir yolculukta karşılaştığını düşünelim. Burada, bu halin bir örneğini görürüz. Bu durumda, yokluk, geçipgiden zamanın ardında bıraktığı bir tür bakiye halini alır; öyle ki son 200 yılda bunun örnekleri çoktur: bu yokluk, sırasıyla, önce ilkel, ardından geleneksel, modernlik-öncesi, basit, modası geçmiş ve gelişmemiş gibi pek çok şekilde vasıflandırılmıştır.

Üçüncü mantık, *farklılıkların doğallaştırılması* tek-kültürüne dayalı, toplumu sınıflara ayırma mantığıdır. Bu, nüfusu,

hiyerarşileri doğallaştıran kategorilere göre taksim etmekten ibarettir. Bu mantığın en göze çarpan tecellileri, ırk ve cinsiyete dayalı tasniflerdir. Toplumu sınıflara ayırma tavrının mesnedi, sermaye ve iş gücü arasındaki ilişkide olan-bitenin aksine, toplumsal hiyerarşinin bilinçli bir şekilde oluşturulduğunun reddedilmesidir. Tahakküm ilişkisi, bu hiyerarşinin nedeni olmaktan çok, sonucu olarak ortaya çıkar ve hatta her üstün/hakim olarak sınıflandırılmış kişiye ait bir sorumluluk (örneğin, Beyaz Adam'ın, uygarlaştırma misyonu gereği üstlendiği yük) olarak bile görülebilir. Her ne kadar, sınıflandırmanın iki türü (ırk ve cinsiyet), sermaye ve işgücü arasındaki ilişkinin istikrar kazanması ve tüm dünyada yaygınlaşması için kesin olarak gerekli olsa da, diğerleri arasında Immanuel Wallerstein ve Etienne Ballibar (1991) ile Anibal Quijano'nun (2000) göstermiş olduğu gibi, ırka dayalı sınıflandırma, kapitalizmin çok sağlam bir şekilde yeniden inşa ettiği bir şeydir.[10] Bu mantığa göre, yokluk, bir tabiiyet türü olarak üretilir; bu tabiiyet aşılamaz, çünkü doğaldır. Tabi olanlar, tebaalık statülerini aşamadıkları için, üstün olanların karşısına güvenilir bir alternatif olarak çıkamazlar.

Yokluk üretiminin dördüncü türü, *baskın ölçek* mantığıdır. Bu mantığa göre, ilk sırada yer aldığı kabul edilen ölçek, tüm diğer muhtemel ölçeklerin geçerliliğini iptal eder. Batı modernitesinde, hakim ölçek, evrensel ve küresel olmak üzere iki farklı türde ortaya çıkar. Evrensellik, özel bağlamlarına bakılmaksızın, hüküm süren varlıklara veya gerçekliklere ait ölçektir. Bu nedenden dolayı, bağlamlarına bağlı ve bu yüzden hususi veya belli bir yere ait/yerli olarak görülen diğer tüm gerçeklikler üzerinde yer bulma hakkı olur. Küreselleşme, son 20 yılda, çeşitli toplumsal alanlarda emsali görülmemiş oranda ilgi görmüş bir ölçektir. Küreselleşme, kapsam alanını tüm dünyaya yaymış olan varlıklar ve gerçekliklere ayrıcalık tanıyan ve böylece rakip varlıklara yerel sıfatı takma ayrıcalığını elde eden bir ölçektir. Bu mantığa göre, yokluk, özel ve yerel

olmanın bir türü olarak ortaya çıkar. Bu şekilde tanımlanan varlıklar ve gerçeklikler, küresel ve evrensel olarak varolana karşı güvenilir bir alternatif olma imkanını bunların elinden çekip-alan ölçekler içinde tutulurlar.

Son olarak, yokluğun beşinci mantığı, *verimlilik mantığı*dır. Bu mantık, kapitalist verimlilik kriterleriyle ilgili tek-kültürden çıkar. Bu mantığa göre, ekonomik büyüme, sorgulanamaz akılcı bir hedeftir. Böyle olduğu içindir ki, bu hedefe en iyi şekilde götüren verimlilik kriteri de sorgulanamaz. Bu kriter, hem doğaya hem de insani işgücüne uygulanır. Verimli doğa, belirli bir üretim döngüsü içinde, azami verimliliği olan doğadır; halbuki verimli işgücü, kar elde etmeyi azamileştiren ve aynı vechile, belirli bir üretim döngüsü içinde bunu yapan işgücüdür. Bu mantığa göre, yokluk, verimsizliğin bir türü olarak ortaya çıkar. Doğaya uygulandığında, verimsizlik, mahsulsüzlüktür; işgücüne uygulandığında ise, tembelliğe veya mesleki kalitesizliğe dönüşür.

Metonimik aklın ürettiği, belli-başlı beş toplumsal yokluk türü vardır. Bunlar: cahil, bakiye, tabi, yerel ve verimsiz ismini alırlar. Bunlar, yokluğun toplumsal türleridir, zira ister bilimsel, ileri, üstün, küresel, isterse verimli olsunlar, şekil verdikleri gerçeklikler, ilgili olduklarına inanılan gerçeklikler karşısında ancak engel olarak dururlar. Bu yüzden, bunlar, sırf varolanı, o da tam olarak varolduğu anda doğrulayan homojen bütünlüklerin safdışı edilmiş parçalarıdırlar. Bunlar, bir daha eski yerlerine dönemeyecek şekilde safdışı edilmeyi bekleyen varlık türleridir.

Bu yoklukların toplumsal üretimi, yaşam alanlarının küçültülmesi ve şimdiki zamanın daraltılması ve bunun neticesi olarak da tecrübenin israf edilmesi sonucunu doğurur. Yokluklar sosyolojisi, yok olarak üretilen tecrübelerin bu üretim ilişkilerinden kurtarılabilmesi ve o münasebetle de var edilebilmesi için bu küçültme ve daraltmanın kapsadığı alanı teşhis etmeyi amaçlar. Var kılınabilmek, hegemonik tecrübeye

alternatif olarak düşünülmek, bu alternatiflerin inanılırlıklarının tartışılmayı hak ettiği veya ileri sürülebilirliği olduğu ve ilişkilerinin bir siyasal münakaşa nesnesi olarak algılandığı anlamına gelir. Yokluklar sosyolojisi bir ihtiyaç doğurmayı ve toplumsal tecrübe yokluğunu toplumsal tecrübenin israfına dönüştürmeyi amaçlar. Böylece, bu dünya ve bu zamanda, güvenilir tecrübeler alanını genişletmenin şartlarını hazırlar ve böylece yaşam alanlarının ve şimdiki zamanın alanının genişletilmesine katkıda bulunur. Yaşam alanlarının genişletilmesi, sadece güvenilir tecrübeler alanının genişletilmesinden dolayı değil, ayrıca gelecekteki sosyal tecrübelerin gerçekleşme ihtimalinin artmasından dolayı da vuku bulur. Varolanın genişlemesi ise, çağcıl olarak düşünülen şey çoğalırken vukubulur; bu arada, eş-zamanlı olarak vukubulan tüm tecrübeler ve pratikler, sonunda, çağcıl olarak düşünülebildiği için, şimdiki zaman da çoğalmaya başlar.

Peki yokluklar sosyolojisi nasıl işler? Yokluklar sosyolojisi, iki sorgudan yola çıkar. İlki böylesine ilginç ve müstesna bir bütünlük anlayışının, son 200 yılda bu kadar üstünlük elde edebildiğinin nedenlerini araştırır. İkinci sorgu ise, hem böylesi bir bütünlük anlayışı hem de bu anlayışı besleyen metonimik akılla yüzleşme ve bunun üstesinden gelme yollarını teşhis etmeyi amaçlar. Daha geleneksel olan ilk sorgu, eleştirel sosyolojinin çeşitli dalları tarafından (sosyal ve kültürel bilim araştırmalarından, feminist eleştirelcilik, yapı-bozumu, sömürge-dönemi sonrası araştırmaları v.b.'lere kadar) yapılmaktadır. Ben bu yazıda, bugüne kadar çok az ele alınmış, ikinci sorgu üzerine odaklanacağım.

Daha önce bahsi geçmiş olan yokluk üretim tarzlarının her biriyle ayrı ayrı yüzleşerek, homojen ve dışlayıcı bütünlüklerin ve bunları besleyen metonimik aklın yerine bir başkası geçirilebilir. Metonimik akıl, geleneksel sosyal bilimleri şekillendirdiği için, yokluklar sosyolojisinin tecavüzkar olmanın dışında başka bir şey olması mümkün değildir ve böyle olduğu

için de itibardan düşmeye mahkumdur. Bununla birlikte, bu itibarsızlıkla uyumlu olmamak ve inanılırlık mücadelesi vermek, yokluklar sosyolojisini, halihazırda bulunmayan bir sosyoloji olarak kalmaya devam etmekten kurtarır.

Bilgiler Ekolojisi

İlk mantık olan, bilimsel bilgi ve bilimsel kesinlikle ilgili tek-kültür mantığıyla yüzleşmek için, metonimik aklın yok olduğunu söylediği toplumsal pratiklerde güvenilir bir unsur olarak iş gören diğer bilgi türlerinin ve kesinlik kriterlerinin teşhis edilmesi gerekir. Bu türden bir bağlamsal güvenilirliğin, söz konusu bilginin, diğer bilgilerle, yani bilimsel bilgi ile birlikte, epistemolojik tartışmalara katılma noktasında yeterli meşruiyete sahip olması için bir yeter-şart olduğu düşünülmelidir. Yokluklar sosyolojisinin temel fikri, genel anlamda cahilliğin veya bilginin var olmadığıdır. Cahillik denen şey, belirli bir bilgi türü ile ilgili bilgi yokluğudur ve bilgi denen şey de, özel bir cehaletin üstesinden gelinmesinden ibarettir (Santos, 1995, 25). Bütün bilgilerde eksik bir yön olduğunu ima eden bu ilke, farklı bilgi türleri arasında epistemolojik bir diyalog ve tartışmanın mümkün olmasının bir şartıdır. Her bir bilgi türünün böylesi bir diyaloğa katkısı olabilir. Bunun yolu, bu bilgi türlerinin, belirli bir cehaleti ortadan kaldırmak için belirli bir pratiğe öncülük yapmasıdır. Bilgi türlerinin birbirleriyle yüzleşmesi ve diyaloga girmesi, farklı yollarla yok sayılmış pratiklerin, farklı yollarla bilinebilen pratiklere dönüştüğü farklı süreçlerin birbirleriyle yüzleşmesi ve diyaloga girmesidir.

Bu çerçevede, yokluklar sosyolojisi, bilimsel bilgiyle ilgili tek-kültürün yerine, bilgiler ekolojisini koymayı amaçlar. Böylesi bir bilgi ekolojisi, bilimsel bilgiyle ilgili tek-kültürün üstesinden gelir ve bilimsel-olmayan bilgi türlerinin, bilimsel bilgiye alternatif oldukları fikrinin kabulüne imkan tanır. Al-

ternatiflerin varolduğu düşüncesi, normallik fikrini öngörür ve normallik fikri de norm fikrini öngörür ve tıpkı bunun gibi, bir şey alternatif ünvanı alıyorsa, eğer bu yakıştırma daha açık bir şekilde izah edilmemişse, bu ünvanın, gizli bir tabiiyet anlamı vardır. Örnek olarak biyotıb ve geleneksel Afrika tıbbını alalım. İkincisini, yani Afrika'da büyük ölçüde hakim olan tıp şeklini, ilkinin alternatifi olarak düşünelim demiyorum. Ama önemli olan, her birinin iş gördüğü bağlamları ve pratikleri teşhis etmek ve sağlık ve hastalık hakkında ne düşündüklerini ve uygulamalı bilgi anlamında (tedavi olarak) cehaleti (teşhis edilmemiş hastalık olarak) hangi yollarla yendiklerini teşhis etmektir.

Geçicilikler Ekolojisi

İkinci mantık olan, doğrusal zamanın tek-kültürüyle ilgili mantıkla yüzleşmek için, doğrusal zamanın pek çok zaman kavramsallaşmasından sadece biri olduğu ve eğer analiz birimimiz olarak bu dünyayı alırsak, doğrusal zamanın dünya ölçeğinde en çok benimsenen kavramsallaştırma bile olmadığı düşüncesinden yola çıkılmalıdır. Doğrusal zamanın diğerlerine üstünlüğü, bir geçici kavramsallaştırma olarak elde ettiği üstünlüğünün sonucu değil, doğrusal zamanı, kendi uhdesine alan Batı modernitesinin üstünlüğünün sonucudur. Batı modernitesi ise, doğrusal zaman kavramını, Yahudi-Hıristiyan eskatolojisinden (dünyanın ve hayatın sonuyla ilgili doktrin, çev.) almış ama asla, döngüsel zaman, ebediyete dönüş ile ok ve daire imajlarının yeterince kucaklayamadığı diğer zaman anlayışlarını (Batı'da bile) silememiştir.

Bu farklı zaman kavramsallaştırmalarını göz önünde bulundurma ihtiyacı, Koselleck (1985) ve Marramao'nun (1995) işaret ettiği şu gerçekten çıkar: toplumların iktidar anlayışını, bu toplumlarm geçicilik anlayışları belirler. En dayanıklı tahakküm ilişkileri, geçicilikler arasındaki hiyerarşilere dayalı

olanlardır. Küresel-sistemi bu türden hiyerarşiler kurarlar. Bunlar, toplumsal tecrübenin çoğunu, bakiye derekesine indirgerler. Tecrübeler bakiyeye dönüşür, çünkü bunlar, hakim geçiciliği temsil eden doğrusal zamanın kabul edemeyeceği yollardan çağcıl olmuşlardır.

Bu çerçevede, yokluklar sosyolojisi, toplumsal pratiklerin, bakiye statüsünden kurtarılmasını amaçlar ve bunu, bu tecrübelere ait geçicilikleri onlara havale ederek ve böylece özerk gelişmenin olabilirliğini göstererek yapar. Afrika ve Asya köylüsünün yaptığı iş, bir kez doğrusal zamandan kurtarıldığında ve kendi geçiciliğine sahip olduğunda, artık bakiye olmaktan kurtulur ve Birleşik Devletler'de yüksek teknolojiyi kullanan çiftçinin veya Dünya Bankası'nda icrai bir görevi olan memurun yaptığı işin çağdaş bir benzeri haline dönüşür. Aynı şekilde, farklı kültürlerde, birinin yaşamında cedlerinin varlığı veya alakası, çağcıllığı tecrübe etmenin bir başka yolu olacak ilkel din veya büyünün anakronik tarzda bir tecellisi olmaktan çıkar.

Yokluklar sosyolojisi, alternatif gerçeklikleri bakiye statülerinden kurtarmak suretiyle, doğrusal zaman tek-kültürünün yerine geçicilikler ekolojisini koyar. Toplumlar, çeşitli geçiciliklerden oluşur. Pek çok pratik, safdışı bırakılır, bastırılır ve anlaşılmaz kılınır, çünkü bunlar, kapitalist Batı modernitesinin geçici kanununun kuşatamadığı geçiciliklere tabidirler. Bu geçicilikler, bir kez tekrar sıhhat bulsun ve gün yüzüne çıksın, işte o zaman, bunların kurallarına tabi olan pratikler ve sosyalleşebilme kabiliyetleri, dişe dokunur tartışmaların ve siyasal münazaraların anlaşılır ve güvenilir nesneleri oluverirler. Bu durumda, doğrusal zamanın öneminin görecelileştirilmesi ve bununla bağlantısı kurulabilen veya çatışabilen diğer geçiciliklere kıymet biçilmesi suretiyle, şimdiki zamanın alanının genişlemesi vuku bulur.

Tanıma Ekolojisi

Yoklukların üretimiyle ilgili üçüncü mantık, toplumu sınıflara ayırma mantığıdır. Yokluk üreten tüm mantıklarda, pratiklerin safdışı bırakılması ile faillerin safdışı bırakılması birlikte gerçekleşmiş olmasına rağmen, safdışı bırakılma, burada esas itibarıyla, failleri (ve sadece, tali önemdeki muarızların toplumsal tecrübesini) etkiler. Quijano'nun (2000) sözünü ettiği, Batılı modern kapitalist gücün sömürgeci vasfını belirleyen şey, kimin eşit veya farklı olduğunu tahkik etme ayrıcalığına sahip olduğunu iddia etmesine rağmen, farklılık ve eşitsizliğe karşı sessiz kalmasıdır. Yokluklar sosyolojisi, sömürgeleştirme ile yüzleşme adına, eşitlik ve farklılık ilkeleri arasında yeni bir düzenli ilişki kurma arayışındadır ve bu yolla, denk farklılıklar yaklaşımının, yani farklılıkların karşılıklı olarak birbirlerini tanımalarından ibaret olan farklılıklar ekolojisinin olabilirliğine imkan tanımaktadır. Bunu da, hiyerarşiyi, eleştirel etnografyanın onayına sunmak suretiyle yapmaktadır (Santos, 2001b). Bu çaba, hem farklılığı (farklılık, ne ölçüde hiyerarşinin ürünüdür?) hem de hiyerarşiyi (hiyerarşi, ne ölçüde farklılığın ürünüdür?) yapı-bozumuna uğratmaktan ibarettir. Hiyerarşi yok olduğunda varolmaya devam eden farklılıklar, hiyerarşinin, yok olmamak için geri çağırdığı farklılıkların ağır bir şekilde itham edilmesine dönüşür.

Ölçek-Ötesinin Ekolojisi

Yokluklar sosyolojisi, yerel alanda hegemonik küreselleşmenin ürünü olmayan şeyin yeniden sıhhat bulmasını sağlayarak, dördüncü mantık olan, baskın ölçek mantığıyla yüzleşir. Hegemonik küreselleşmeye entegre olmuş yerel alan, benim yerelleşmiş küreselleşme dediğim şeydir, yani hegemonik küreselleşmenin yerel alan üzerindeki özel etkisidir (Santos, 1998b, 2000). Bu etki, hegemonik küreselleşmeye karşı yerelin küreselleşememesini beraberinde getirirken, yokluklar

sosyolojisi de, hegemonya-karşıtı küreselleşmenin mümkün olup-olmadığını araştırır. Özetle, yerelin küreselleşememesi ve nihai olarak yeni bir hegemonya-karşıtı küreselleşmeyi yakalaması, yerelleşmiş küreselciliğe karşı alternatifler sunarak, toplumsal pratiklerin çeşitliliğini artırır. Bu çerçevede, yokluklar sosyolojisi, kartografik(haritacı) tasavvurun kullanımını gerektirir. Bu, ya her bir temsil skalasında sadece kartografik tasavvurun ifşa ettiği şeyleri değil, ayrıca gizlediklerini de görmek için ya da farklı skalalarla eş-zamanlı olarak iş gören kognitif(düşünsel) haritalarla uğraşmak için yani yerelliğin küresel olanla birleştiği durumları teşhis etmek için gereklidir (Santos, 1995, 456-73; 2001a).

Verimlilik Ekolojisi

Son olarak, yokluklar sosyolojisi, beşinci mantık olan verimlilik mantığı çerçevesinde, ortodoks kapitalist verimliliğin başkalarından gizlediği ve gözden düşürdüğü alternatif üretim sistemlerinin, halkçı ekonomik örgütlerin, işçi kooperatiflerinin, kendi kendini yöneten şirketlerin, dayanışma ekonomisinin v.s. canlanması ve değerinin takdir edilmesinden ibarettir. Bu, yokluklar sosyolojisinin belki de en ihtilaflı alanıdır; çünkü hem kalkınma ve sınırsız ekonomik büyüme paradigmasıyla hem de küresel kapitalizmi besleyen, biriktirme hedeflerinin bölüştürme hedeflerinden üstün olduğunu savlayan mantıkla yüzleşir.

Bu beş alanın her birinde, yokluklar sosyolojisinin amacı, farklı ve pek çok toplumsal pratiğin var olduğunu ifşa etmek ve güvenilirliği sadece kendine hasreden hegemonik pratiklere itiraz kabilinden, bu pratiklere itibar kazandırmaktır. Pek çok farklı pratiğin olduğu ve ilişkilerin yıkıcı-olmayan bir tarzda kurulması gerektiği fikrini, bilgi, geçicilik, kabul etme ve toplumsal üretim ve dağıtım çeşitlerine ayrılan ekoloji kavramı önerir. Gerçekliğin, varolana indirgenemeyeceği fikrini

bu ekolojilerin hepsi benimser. Bu fikir, susturma, bastırma ve marjinalleştirme yoluyla yok kılınmış (yani etkin bir biçimde yokluk olarak üretilmiş gerçeklikleri dışlamayan, gerçekçiliğin geniş bir versiyonu olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak, yokluklar sosyolojisi uygulamaya konulduğunda bu, varolana karşı olmayı ve geleneksel bilimsel sağduyu ile yüzleşmeyi gerektirecektir. Bunu uygulamak için, hem epistemolojik hem de demokratik tasavvur anlamında sosyolojik tasavvurun işletilmesine ihtiyaç vardır. Epistemolojik tasavvur, farklı bilgi türlerinin, farklı perspektiflerin, farklı teşhis ve analiz ölçütlerinin, pratiklere dair farklı değerlendirmelerin tasdik edilmesine imkan verir. Demokratik tasavvur ise, farklı pratikler ve farklı toplumsal aracıların tasdik edilmesine imkan verir. Hem epistemolojik hem de demokratik tasavvurun, yapı-bozumcu ve yeniden inşa edici boyutları vardır. Yapı-bozumun, metonimik aklın 5 mantığının eleştirisine tekabül eden 5 çeşidi vardır: bunlar, düşünce yapılarını çözmek, bakiye bırakmamak, ırkçılığı önlemek, yerelleştirmeyi tersine döndürmek ve üretim yapılarını çözmektir. Yeniden inşa etme ise, yukarıda sözünü ettiğimiz 5 ekolojiden oluşur.

Proleptik Aklın Eleştirisi

Proleptik akıl, doğrusal zaman tek-kültürünü en iyi anlamayı mümkün kılan bir zaviyeden geleceğe baktığımızda, tembel aklın görünen yüzüdür. Doğrusal zaman tek-kültürü, metonimik aklı çözümlerken gördüğümüz gibi, şimdiki zamanın alanını daraltmakla beraber, geleceğin alanını da, muazzam boyutlarda genişletir. Tarihe anlamını veren ve yönünü tayin eden şey ilerleme olduğu için ve ilerlemenin de haddi hududu olmadığı için, gelecek sonsuzdur. Bununla birlikte, gelecek, tersine-çevrilemez bir doğrultuya göre tasarlandığı için, Benjamin'in net bir şekilde gördüğü gibi, boş ve homojen bir zamandır.[1] Gelecek, boş kadar çok; Marramao'nun dediği gibi

de, 'geçmiş haline gelmek için' varolan bir istikbaldir (1995, 126). Böyle olduğu düşünülen bir geleceğin, düşünmenin nesnesi olmaya ihtiyacı yoktur; bu, proleptik aklın tembelliğinden ibarettir.

Metonimik aklın eleştirisinden amaçlanan, şimdiki zamanı genişletmek olmakla birlikte, proleptik aklın eleştirisinden, geleceğin alanını daraltmak amaçlanmaktadır. Geleceğin alanını daraltmak, onu nadir bulunan bir şeye dönüştürmek ve buradan da kaygının nesnesi yapmak demektir. Geleceğin, böylesi bir kaygıdan hasıl olacak şeyden başka bir anlamı ve yönü yoktur. Geleceğin alanının daraltılması, toplumun geleceği kavramsallaştırması ile bireylerin geleceği kavramsallaştırması arasındaki uyuşmazlığı ortadan kaldırmak veya azaltmaktan ibarettir. Bireylerin geleceği, toplumun geleceğinin aksine, kendi hayat süreleriyle (veya ruhun bir bedenden diğerine göçettiği inancının var olduğu kültürlerde, ikinci hayat süresiyle) sınırlıdır. Her iki durumda da, geleceğin sınırlılık vasfına sahip olması ve onun bireylerin idaresine ve kaygısına bağlı olduğu hususu, geleceği, özü itibarıyla şimdiki zamanın tamamlayıcı parçası olarak görmeyi mümkün kılar. Bir başka deyişle, geleceğin alanının daraltılması, şimdiki zamanın alanının genişletilmesine katkıda bulunur.

Her ne kadar şimdiki zamanın alanının genişletilmesi, yokluklar sosyolojisi sayesinde elde edilse de, geleceğin alanının daraltılması, *zuhurlar sosyolojisi* yoluyla elde edilir. Zuhurlar sosyolojisi, doğrusal zamana göre, olmayan geleceğin (her şey veya hiçbir şey olabilecek bir boşluğun) yerine, bir zaman diliminde ütopyacı ve realist, şimdiki zamanda ise, kaygı faaliyetleri aracılığıyla inşa edilmiş, çoklu/çoğul ve somut olabilirliklere dair bir geleceği koymaktan ibarettir.

Zuhurlar sosyolojisine hükmeden kavram, Ernst Bloch (1995)'un geliştirdiği 'Henüz Değil' (*Noch Nicht*) kavramıdır. Bloch, meseleyi, Batı felsefesinin, her şeyin gizlilikle ve yeni hiçbir şeyin ortaya çıkamayacağı bir şekilde kuşatıldığı, "Hep"

(*Alles*) ve "Hiç" (*Nichts*) kavramlarının tahakkümü altında olduğu noktasından ele alır. Batı felsefesi, bu yüzden, statik bir felsefedir. Bloch'a göre, mümkün kavramı, Batı felsefesinde en belirsiz ve en inkar edilmiş kavramdır (1995, 241). Fakat, dünyanın bitmez-tükenmez zenginliğini de ancak mümkün kavramı ifşa edebilir. Hep ve Hiç'in yerine, Bloch, bizi iki yeni kavramla tanıştırır: "Değil" (Nicht) ve "Henüz Değil" "Değil" kavramı, bir şeyin eksikliğini gösterir ve bu eksikliğin giderilmesi için gösterilen iradenin ifadesidir. Böylece Değil'in Hiç'ten farklı olduğu görülmüş olur (1995, 306). Hayır demek, farklı bir şeye evet demektir. "Henüz Değil" ise, daha karmaşık bir kategoridir; çünkü varolanı, sadece bir eğilim olarak, tam da ortaya çıkma sürecinde gizli olan bir hareket olarak görür. "Henüz Değil", geleceğin kaderini, şimdiki zamanda belirlemenin yoludur. O, belirsiz veya sonsuz bir gelecek değildir; fakat daha ziyade, hiçbiri bütünüyle önceden belirlenmemiş bir boşlukta varolmayan, somut bir olabilirlik ve yapılabilirlik durumuna işaret eder. Gerçekten de, bu terimler, dokundukları her şeyi, etkin bir biçimde yeniden belirlerler ve böylece, belirli bir anda varolan tespitleri sorgularlar. Henüz değil, öznel olarak, ilerisini düşünerek sahip olunan bilinçtir; öyle bir bilinç türüdür ki, insanların hayatlarında çok çok önemli olmasına rağmen, Freud tarafından büsbütün ihmal edilmiştir (Bloch, 1995, 286-315). Nesnel olarak ise, Henüz Değil, bir yanda, kapasite(güç) iken, öte yanda ihtimal (olabilirlik)dir. Olabilirliğin, hem yaşanan anda, (tamamen asla kendine görünmeyen) bir karanlık boyutu vardır hem de o, bir çifte ihtiyaçtan kaynaklanan belirsizliğin tamamlayıcı bir parçasıdır. Bu ihtiyaçlar, 1) olabilirliği somutlaştıran şartlar sadece kısmen bilinebilir, 2) şartlar, ancak kısmen varolabilir, şeklinde ifade edilebilir. Bloch'a göre, bu iki ihtiyacı ayrıştırmanın hayati önemi vardır. Ancak kısmen varolan şartları, nisbeten daha iyi bilmek mümkün olduğu gibi, bunun tersi de mümkündür.

Henüz Değil, belirsiz fakat asla tarafsız olmayan bir ihtimalin kaderini bugünden belirler ve bu, ütopya veya kurtuluşun (*Heil*) ya da felaket veya tutsaklığın (*Unheil*) olabilirliğini gösterir. Bu tür bir belirsizlik, her değişim için bir şans veya tehlike unsuru taşır. Bu belirsizlik, bana göre, şimdiki zamanın alanını genişleten, bununla beraber geleceğin alanını daraltan ve onu kaygının nesnesi haline getiren şeydir. Her an, ihtimallere dair sınırlı bir anlayış vardır ve şimdiki zamanın sunduğu özel bir değişim için varolan biricik fırsatı heder etmemenin önemli olmasının nedeni, işte bu *carpe diem* ("günü yakala!") yaklaşımıdır. Bloch, çok yaratıcı bir şekilde yorumladığı Marksizm'le uygunluk içinde, birbiri peşisıra gelen anlayışların, bizi nihai bir hale doğru götürdüğünü veya buna meylettirdiğini düşünür. Bu hususta, Bloch'la aynı fikirde olmamak mümkün değildir. Bloch'un altını çizdiği nokta, bir yanda, meseleyle ilgili mekanik anlayışın eleştirilmesinin önemine vurguda bulunurken, diğer yanda, bizim dünya üzerine verimli bir şekilde düşünme ve buna göre hareket etme kapasitemiz olduğu yönünde ısrar etmenin önemine dikkat çeker. Varlığın üç tarz kategorileri – gerçeklik, gereklilik ve olabilirlik – göz önünde tutulursa, tembel aklın, ilk ikisinin üzerinde odaklandığı ve üçüncüsünü tümden yok saydığı görülür (Bloch, 1995, 244-45). Bloch'a göre, muhtemel olanın, felsefe tarafından yok sayılmasının baş sorumlusu, Hegel'dir. Hegel için, muhtemel olan, ister var olmasın, isterse de varolandan farksız olsun, gerçek olanın içinde mevcuttur ve her nasıl olursa olsun, muhtemel olan üzerinde düşünmeye gerek yoktur. Gerçeklik ve gerekliliğin şimdiki zaman ve gelecekten sorumlu tutulması için olabilirliğe gerek yoktur. Modern bilim, bu anlayışı, ayrıcalıklı bir mevkide savunan bir araçtı. Bu nedenle, Bloch, bizi, modern bilimin en çok ihmal etmiş olduğu tarz kategorisinin, yani olabilirliğin üzerinde odaklanmaya çağırır. İnsan olmak, sizi bekleyen kısmete sahip olmaktır (1995, 246). Olabilirlik, dünyanın lokomotifidir. Ona hızını

verenler, ihtiyaç (olmayan bir şeyin tecellisi), eğilim (süreç ve anlam) ve potansiyel (süreçte önde giden şey)dir. İhtiyaç, Değil'in alanıdır; eğilim, Henüz Değil'in alanıdır; ve potansiyel de Hiç ve Hep'in alanıdır; çünkü potansiyel olarak varolan şey, sonunda ya hüsran ya da umutla son bulabilir.

Zuhurlar sosyolojisi, somut olabilirlikler alanının ihtiva ettiği alternatifleri tahkik etmektir. Yokluklar sosyolojisi, mevcut gerçekliğe, metonimik aklın ondan çıkardığı şeyi ekleyerek, şimdiki zamanın alanını genişletmesine karşın, zuhurlar sosyolojisi, mevcut gerçekliğe, onun ihtiva ettiği olabilirlikleri ve gelecek beklentilerini ekleyerek, şimdiki zamanın alanını genişletir. İkinci durumda, madem ki boş ve sonsuz bir gelecek olmaktan uzak olan Henüz Değil sonsuza dek belirsiz ve tehlike altında olan bir gelecektir, o halde şimdiki zamanın alanının genişletilmesi, dolaylı olarak, geleceğin daraltılması anlamına gelir. Bloch'un dediği gibi, "her ümitle birlikte, daima bir ümitsizlik vardır" (1995, 311). Gelecek kaygısı zorunludur, çünkü hüsranın karşısına ümidi, nihilizmin karşısına beklentiyi, felaketin karşısına boyunduruktan kurtulmayı çıkarmak mümkün değildir. Ümitsizlik yoksa, ümit sahibi de olamazsınız.

Zuhurlar sosyolojisi, geleceğin eğilimlerini (Henüz Değil'in) teşhis etmek adına bilgilerin, pratiklerin ve vasıtaların sınırlarının sembolik bir şekilde genişletilmesi işine girişmekten ibarettir; bunu da hüsran ihtimaline karşı ümit ihtimalini maksimize etmek için sürece müdahale ederek yapar. Bu tür sembolik genişleme, gerçekten, iki amaçlı bir sosyolojik tasavvur şeklidir, ki bunlar: 1) ümidin hangi şartlar altında mümkün olabileceğini daha iyi bilmek, ve 2) bu şartların karşılanmasını kolaylaştırmak için eylemin ilkelerini tanımlamaktır.

Zuhurlar sosyolojisi, hem ihtimaller (potansiyeller) hem de yapılabilirlikler (güç) temelinde çalışır. Henüz Değil'in (ihtimal olarak) anlamı vardır ama yönü yoktur; zira ya ümit doğurabilir ya da felaketle sonuçlanabilir. Bu yüzden, zuhurlar

sosyolojisi, önceden belirlenmişlik fikrinin yerine, kaygı fikrini koyar. İlerlemenin açık hakikat olduğu düşüncesinin yerini, bu yüzden, kaygının açık hakikat olduğu fikri alır. Yokluklar sosyolojisinde, kaygının açık hakikat olduğu fikri, eldeki alternatifler karşısında savunulmasına karşın, zuhurlar sosyolojisinde kaygının açık hakikat olduğu fikri, mümkün olan alternatiflere karşı savunulur. Bu etik boyut nedeniyle, bunların her ikisi de bir geleneksel sosyoloji kategorisi değildir. Ancak bu iki sosyoloji, bir başka nedenden dolayı da geleneksel değildir ki, o da bunların nesnelliğinin, öznel boyutlarının kalitesine bağlı olmasıdır. Yokluklar sosyolojisinin öznel unsuru, tecrübenin israfına karşı, kozmopolit bilinç ve konformizmden (cari fikir ve inançlara uyma) uzak oluşu tercih etmektir. Zuhurlar sosyolojisinin öznel unsuru ise, karşılanması ihtimal dahilinde olan bir ihtiyaca karşı, ilerisini düşünen bilinç ve konformizmden uzak oluşu tercih etmektir. Bloch'un dediği gibi: "heyecanları dikkate alan bir teori olmaksızın, temel kavramlara ulaşılamaz." (1995, 306). Değil, Hiç ve Hep, açlık veya ihtiyaç, çaresizlik veya mahvolma, güven veya tutsaklıktan kurtulmak gibi temel heyecanlara ışık tutar. Öyle veya böyle, bu heyecanları, hem yokluklar sosyolojisini hem de zuhurlar sosyolojisini harekete geçiren konformizm-karşıtı yaklaşımda bulabiliriz.

Yokluklar sosyolojisi, toplumsal tecrübeler sahasında iş görmesine karşın, zuhurlar sosyolojisi, toplumsal beklentiler sahasında iş görür. Tecrübeler ve beklentiler arasındaki zıtlık, Batı modernitesini inşa eden hususlardandır. Proleptik akıl, ilerleme kavramı sayesinde, bu zıtlığı öylesine uç noktalara taşıdı ki, tecrübelerle beklentiler arasında herhangi etkin bir bağ kurabilme ihtimali kalmadı. Cari tecrübelerin ne kadar acıklı olabildiğine aldırış etmeden, bu tecrübeler, canlılık veren tecrübelerle ilgili ilüzyonları men etmezler. Zuhurlar sosyolojisi, tecrübelerle beklentiler arasındaki zıtlık olduğunu, ilerleme fikrine müracaat etmeden kabul eder ama bu zıtlığın somut ve

ölçülebilir bir şey olmadığını da düşünür. Proleptik akıl, beklentileri büyük ölçüde artırmasına ve bu yüzden de tecrübeler alanını kısaltıp şimdiki zamanın alanını daraltmasına karşın, zuhurlar sosyolojisi, tecrübe ve beklenti arasında daha dengeli bir ilişki kurmayı amaçlar, ki bu, bugünkü şartlar altında, dolaylı olarak, şimdiki zamanın alanını genişletmek ve geleceğin alanını da daraltmak anlamına gelir. Mesele, beklentileri en aza indirmek değil, daha ziyade, gerçek olabilirlikler ve kapasitelere dayalı beklentileri, derhal radikalleştirmektir. Bunlar, Wallerstein'in ütopistikler ismini taktığı araştırma alanı olan, gerçek ütopyalardır (1998).

Modernist beklentiler, teorik olarak pek gösterişliydi; bunların sınırsız ve evrensel olduğu iddiası ise asılsızdı. Böyle olduğu için de, asla gerçekleşmeyecek tutsaklıktan kurtulma ideali adına, ölümü, yıkımı ve felaketi meşrulaştırdı. İlerleme kavramının krize girmesiyle birlikte, gelecek, otomatikman ümit verici ve açık hakikat olarak görülecek bir şey olmaktan çıktı. Modernizasyon ve kalkınma kavramları, bu vasıfları neredeyse tümden sulandırdı. Bugün küreselleşme olarak bilinen şey, ümit verici veya açık hakikat olanların yerine, yarım kalmış olan çabuklaştırılmış ve entropik olanı koyma işini tamamlamaktadır. Böylece istikamet, anlamsız ritme dönüşür ve eğer bir nihai aşama varsa, bu, felaketten başka bir şey olmaz. Hegemonik güçlerin zafer sarhoşluğu kadar boş olan bu nihilizme karşı, zuhurlar sosyoloji, yeni bir beklentiler semantiği sunar. Zuhurlar sosyolojisinin meşru olduğunu kabul ettiği beklentiler, hem somut olabilirliklerle ölçüldüğü için bağlamsaldır, hem de bu olabilirlikler ve kapasitelerin muhitinde, bunları hüsrana (asla tümüyle olmasa da) uğramaktan koruyan güçlü bir icraatta bulunma iddiaları olduğu için radikaldir. Bu tür beklentilerde, toplumsal emansipasyon veya daha ziyade, emansipasyonun yeniden keşfi vardır.

Şimdiki zamanın alanını genişletmek ve geleceğin alanını daraltmak suretiyle, yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolo-

jisi, her biri kendi yolunda olmak üzere, şimdiki zamanın yavaşlatılmasına katkıda bulunurlar. Bunu, proleptik aklın, geçmiş ve gelecek arasında geçici bir an olmaya mahkum ettiği şimdiki zamana, daha yoğun ve sağlam bir içerik kazandırarak yaparlar. Bunlar, bir nihai aşamadan bahsetmek yerine, ihtimallerin göz önüne serilmesi noktasında daimi bir etik tavrı önerirler. Ki bu tavır da, endişeyi tahrik eden negatif hayret ve ümidi besleyen pozitif hayret anlamında bu tür heyecanlarca desteklenir.

Zuhurlar sosyolojisinin neden olduğu sembolik genişlemenin amacı, belirli bir pratik, tecrübe ve bilgi çeşidinde eğilim veya imkan olarak var olan şeyi analiz etmektir. Bu çaba, hem imkanları hem de kapasiteleri dikkate alır. Burada, varolandaki müstakbel imkanların sinyalleri, ipuçları ve izleri teşhis edilir. Proleptik akıl ise, bu tür bir tahkikatı tümden es-geçmiştir; çünkü bu akıl, geleceğin önceden belirlendiğini veya sadece kesin delillerce teşhis edilebileceğini varsayar; ipuçları ise, kat'i delil olamayacak kadar müphem, öznel ve kaotiktir. Zuhurlar sosyolojisi, gerçekliğin yoğun olarak ipucu tarafında odaklanmak suretiyle, somut toplumsal tecrübelerin içinde gizli olarak varolan geleceğin sunabileceği imkanların sahasını sembolik olarak genişletmeyi amaçlar.

Bir sonraki aşamada ne olacağını haber veren *ipucu* kavramı, hem insanların hem de hayvanların çeşitli pratiklerini anlamak için elzemdir. Örneğin, hayvanların, görsel, işitsel ve koku duygusuyla ilgili ipuçları aracığıyla üreme faaliyetlerine hazır olduklarını haber verdikleri herkesçe bilinir. Bu tür ipuçlarının kesinliği ve ayrıntılı oluşu dikkate şayandır. Tıpta, cinayet vakalarında ve dramatik olaylarda, bir sonraki adımda ne yapılacağına karar verirken (bunlar ister tanı koyma veya çare önerme, ister suçluların teşhisi veya suikast hazırlığı konularında olsun) ipuçlarının hayati önemi vardır. Bununla birlikte, sosyal bilimlerde ipuçlarına güvenilmez. Yokluklar sosyolojisi ise, bunun aksine, somut alternatif gelecekleri tar-

tışma ve bu konuda tez önerme imkanı sağladıkları için ipuçlarına değer verir. Hayvanların bıraktığı ipuçları, oldukça şifreli malumat taşımasına karşın, toplumsal ipuçları, daha ucu açık mahiyettedir ve bunlar, gelecek hakkında delile dayalı olarak farklı fikirlerin ortaya atılabileceği ve müzakarelerin yapılabileceği alanlar olabilirler. Gelecek endişesi, bu tür farklı fikirler ve müzakerelerde kendini gösterir.

Yokluklar Sosyolojisinin ve Zuhurlar Sosyolojisinin Sahası

Yokluklar sosyolojisi, zaten varolan toplumsal tecrübeler alanını genişletirken, zuhurlar sosyolojisi, muhtemel toplumsal tecrübeler alanını genişletir. İki sosyoloji de, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır; çünkü dünyada mevcut tecrübelerin daha çok olması, gelecekte daha çok tecrübe olacağı anlamına gelir. İnanılır gerçekliğin daha da bollaşması, inanılır ipuçları ve muhtemel somut gelecekler sahasının daha da genişlemesi demektir. Mevcut ve muhtemel tecrübeler (bilgiler ve aracılar) ne kadar çok ve çeşitli ise, şimdiki zamanın alanı da o kadar genişler ve geleceğin alanı da o kadar daralır. Yokluklar sosyolojisi, bilgiler, geçicilikler, farklılıklar, skalalar ve üretim ekolojileri yoluyla çokluk ve farklılığı ifşa ederken, zuhurlar sosyolojisi, bunları, ipuçlarının sembolik olarak çoğaltılması yoluyla ifade eder. Çokluk ve farklılığın ifşa edilme ihtimalinin olduğu en önemli toplumsal alanlar aşağıda açıklanmaktadır.

Bilgi Tecrübeleri

Bunlar, farklı bilgi çeşitleri arasındaki ihtilaflar ve muhtemel diyaloglardır. Bu alandaki en zengin tecrübeler, muhtemelen biyo-farklılıklar alanında (biyoteknoloji ve yerli veya geleneksel bilgiler arasında), tıp alanında (modern ve geleneksel tıp arasında), adalet alanında (yerli hukuku veya geleneksel oto-

riteler ile modern ulusal hukuk arasında), tarım alanında (sınai tarım ve köylü veya sürdürülebilir tarım arasında) ve çevre etkisi araştırmaları alanında (teknik ve dünyevi bilgi arasında, uzmanlar ve sıradan insanlar arasında) vuku bulur.[12]

Gelişme İşgücü ve Üretim Tecrübeleri

Bunlar, farklı üretim biçimleri ve tarzları arasındaki çatışmalar ve muhtemel diyaloglardır. Hakim biçimler ve tarzlar (kapitalist üretim tarzı ve sınırsız büyüme olarak kapitalist kalkınma modeli) çerçevesinde ve bu zaviyeden bakıldığında, dayanışma-temelli ekonomi biçimleri ve tarzları (alternatif kalkınmadan tutun, kalkınmaya alternatif oluşumlara varıncaya kadar) vardır ve mümkündür. Bunlar arasında, eko-feminist üretim veya Gandi'nin *swadeshi*'yi (başka ülkelerde üretilen malların boykot edilmesi, yerli malı üretiminin tercih edilmesi, çev.), popüler ekonomik örgütleri (işçi kooperatifleri, karşılıklılık esasına göre çalışan işyerleri, kendinden-yönetilen firmalar ve mikro kredili ticari ortaklıklar),[13] üretkenlikten ziyade vatandaşlığa dayalı toplumsal paylaşım esasına göre işleyen yapılar,[14] serbest ticarete alternatif olarak adil ticaret inisiyatifleri,[15] iş standartları için verilen mücadeleler,[16] düşük ücretle çalıştırma aleyhtarı hareketler[17] ve yeni uluslararası işçi hareketlerini sayabiliriz.

Tanıma Tecrübeleri

Bunlar, toplumsal sınıflandırma sistemleri arasındaki çatışmalar ve muhtemel diyaloglardır. Hakim sistemler çerçevesinden ve zaviyesinden bakıldığında (kapitalist doğa, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı ve yabancı düşmanlığı), kapitalizm-karşıtı doğa, 'eşit fakat farklı' anlayışı, çok-kültürlülüğe dayalı anayasalcılık ve ulusallık-sonrası ve kültürel vatandaşlık yaklaşımları vardır ve mümkündür (12. nota bakınız).

Demokrasi Tecrübeleri

Bunlar, demokrasinin hegemonik modeli (liberal temsili demokrasi) ile katılımcı demokrasi arasındaki ihtilaflar ve muhtemel diyaloglardır.[19] Belli başlı örnekler olarak, Porto Alegre ve farklı biçimler altında, Brezilya ve Latin Amerika şehirlerinin diğer bölgelerinin pek çoğunda da önemli ölçüde uygulanan katılımcı bütçeleme,[20] Hindistan'ın Kerala bölgesindeki (mahalle, sokak ve *grama panchayat*'lara -küçük yerel idari birimler- dayalı) adem-i merkeziyetçi katılımcı planlama, esas itibarıyla Latin Amerika ve Afrika'da olmak üzere, yerli ve kırsal cemaatlerde malların ortak kullanımını esas alan müzakere biçimleri[22] ve bilimsel ve teknolojik etkilerle ilgili kararlarda vatandaşların katılımım[23] sayabilirim.

İletişim ve Enformasyon Tecrübeleri

Bunlar, bir yanda, küresel kapitalist enformasyon akışları ve küresel medya ile, öte yanda, uluslarüstü avukatlık enformasyon ağları ve alternatif bağımsız medya arasında, iletişim ve enformasyon teknolojileri devriminden kaynaklanan ihtilaflar ve muhtemel diyaloglardır.[24]

Yokluklardan ve Zuhurlardan Tercüme Teorisine

Mevcut ve muhtemel tecrübelerin çokluğu ve çeşitliliği iki karmaşık sorunu ortaya çıkarır: toplumsal gerçekliğin aşırı parçalanmışlığı ve atomize edilişi ve bu parçalanmışlığın neden olduğu, toplumsal dönüşümün müzakere edilecek bir anlamının olmasının imkansızlaşması. Daha önce gördüğümüz gibi, bu sorunlar, hem bütünlük kavramı hem de anlam ve yönü olan tarih anlayışı sayesinde, metonimik ve proleptik akıl tarafından çözülmüştü. Bu çözümlerin, tecrübenin aşırı israfına yol açtığını ve bu nedenle de, bugün bunların gözden düş-

tüğünü de görmüştük. Çözümlerin gözden düşmesi, sorunlara da kulak asılmayacağı anlamına gelmeyeceği için, sorunlara kulak asma meselesine dikkat kesilmek gerekir. Ünlü postmodernizm ünvanım verdiğim akımlar için, bizatihi bu sorunlar gözden düşmüştür (Santos, 1998b). Bu tür akımlar için, toplumsal parçalanmışlıklar ve atomize oluşlar bir sorun değildir. Bunlar, daha ziyade, bir çözüm olarak görülürler ve parçaları birbirine yapıştırmak için çimento işlevi gördüğü söylenen toplum kavramı, bunların pek işine yaramaz. Öte yanda, aynı akımlara göre, toplumsal dönüşümün, ister kaotik olarak vukubulduğundan olsun, isterse de bizatihi toplum üzerine veya toplum-olmayan üzerine söylemlerimizin değişmesi yüzünden olsun, hiçbir anlamı ve istikameti yoktur.

Bu duruşların, belki bu düşüncemi kabul etmeyecekler ama, metonimik ve proleptik akla, daha yakın düştüğüne inanıyorum; çünkü bunlar, evrensel sorulara evrensel cevaplar verdikleri hususunda hemfikirdirler. Kozmopolit akıl zaviyesinden bakıldığında, bizi bekleyen görev, çok fazla yeni bütünlükleri teşhis etmek veya toplumsal dönüşüm için başka anlamlar benimsemek değil, bilakis bu tür bütünlükler ve anlamlar hakkında yeni düşünme yolları önermektir.

Bu görev, iki özerk, fakat aslen birbirine bağlı görevi de içerir. İlki, aşağıdaki sorunun cevabında gizlidir: eğer dünya, Bloch'un savunduğu gibi, bitmek bilmez bir bütünlük ise, dünyanın, hepsi zorunlu olarak kısmi olan pek çok bütünlüğü içerdiği söylenmelidir ki, bu, her bütünlüğün, parçalar olarak ve tüm parçaların da bütünlükler olarak görülebileceği anlamına gelir. Bu ise, her dikotominin, dikotomik hayatın ötesinde (en azından) bir yaşamı olması demektir. Dünyaya bu gözle bakıldığında, onu, tek bir büyük teori yardımıyla kavramaya çalışmanın bir anlamı yoktur; zira her genel teori, daima belirli bir bütünlük tek-kültürünü ve onun parçalarının homojenliğini öngörür. O halde soru şudur: büyük teorinin alternatifi nedir?

İkinci görev, aşağıdaki sorunun cevabında gizlidir. Yön şöyle dursun, eğer anlam önceden tanımlanmazsa, yani daha iyi bir dünyanın mümkün olup-olmadığını kesin olarak bilmiyorsak, sanki bu tanımlamayı yapmışız gibi davranmamızı meşrulaştıran ve bizi buna sevk eden şey nedir? Ve eğer gerçekten bunu yapmamız meşrulaştırılırsa ve buna sevk olunursak, daha iyi bir dünyayı nasıl tanımlayabilir ve onun için kavga verebiliriz? Bir başka deyişle, toplumsal emansipasyon yolunda verilen mücadelelerin anlamı nedir?

Bu yazıda, cevaplamaya çalışacağım soru, ilkidir. Bana göre, bir genel teorinin alternatifi, tercüme çalışmasıdır. Tercüme, yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisinin ifşa ettiği, dünyanın hem mevcut hem de mümkün olan tecrübelerinin birbirlerini anlamasını mümkün kılan bir prosedürdür. Bu prosedür, istisnai bütünlük veya homojen parça olma statüsünü, herhangi bir tecrübeler dizisine atfetmez. Dünyada edinilen tecrübeler, tercüme çalışmasının farklı anlarında bütünlükler veya parçalar olarak ve hem bütünlükler hem de parçalar halinde tüketilen gerçeklikler olarak görülürler. Bunun örneği, tabi olanı, hem tabiiyet ilişkisi içinde hem de bu ilişkinin dışında görmektir.

Banuni'nin ısrar ettiği gibi, Güney'i sömürgeciliğin başlangıcından beri en olumsuz şekilde etkileyen şey, enerjisini, Kuzey'in tahmil ettiği şeylere uyum sağlamak ve bunları reddetmek üzerine yoğunlaşmak zorunda bırakılmasıdır.[25] Aynı bağlamda, Serequeberhan da, Afrika felsefesinin bugün karşı karşıya kaldığı iki meydan okumayı teşhis eder (1991, 22). İlki, yıkıcı bir meydan okumadır ve sömürgecilikten miras kalan, eğitimden siyasete, hukuktan kültüre, kolektif yaşamın farklı sektörlerinde var olan Avrupa-merkezci bakiyenin teşhisinden ibarettir. İkincisi ise, yapıcı bir meydan okumadır ve sömürgeciliğin ve yeni-sömürgeciliğin kesintiye uğrattığı Afrika mirasının kültürel ve tarihsel imkanlarına yeniden yaşam vermekten ibarettir. Tercüme çalışması, bu iki anı, yani tecrü-

beler arasındaki hegemonik ilişkiler ile bu tür ilişkilerin ötesinde olan münasebetleri yakalamaya çalışır. Bu çifte hareket-te, yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisinin ifşa ettiği toplumsal tecrübeler, bunların birbirlerini anlayabilecekleri şekilde ilişkiye girmeleri sayesinde yeniden inşa edilirler.

Tercüme çalışmasının hem bilgiler hem de pratiklerle (ve onların aracılarıyla) ilgisi vardır. Bilgilerin tercümesi, diatopik(coğrafi yere göre) hermenötik şeklini alır. Bu, iki veya daha fazla kültürü, arasındaki izomorfik (eş-biçimli) bağlantıları ve bunların verdiği farklı tepkileri teşhis etmek için bu kültürleri yorumlama çalışmasından ibarettir. Bir süredir, Batılı insan hakları kavramı, İslami *Ümmet* kavramı ve Hindu *dharma* (içsel korunma) kavramı arasındaki insani haysiyete dair izomorfik münasebet üzerine bir diatopik hermenötik çalışması yapılmasını öneriyorum (Santos, 1995, 340).[26] Bugün diatopik hermenötiğin diğer iki uygulamasının önemli olduğunu düşünüyorum. İlki, kapitalist kalkınma anlayışındaki ve Gandi'nin önerdiği *swadeshi* kavramındaki üretken yaşam konusuna odaklanmaktadır.[27] Kapitalist kalkınma anlayışları, geleneksel ekonomi ve onun temelini oluşturan metonimik ve proleptik akıl tarafından yeniden üretilmiştir. Bu kavramlar, pratikler ve bilgilerin ticari mantığa giderek daha çok tâbi kılınması yoluyla ulaşılan sınırsız büyüme fikrine dayanır. Swadeshi ise, Mahatma Gandi'nin 1916'da aşağıdaki şekilde tanımladığı sürdürülebilirlik ve mütekabiliyet fikrine dayanır:

> Swadeshi, daha uzakta olanları dışlamak için yakın çevremizdekilerden yararlanmayı ve onlardan yardım istemeyi öneren içimizdeki ruhtur. Buradan yola çıkarak dine geldiğimizde, tanımın şartlarını karşılamak için, kendi atalarımın diniyle kendimi kayıtlıyorum... Eğer bu dini noksan bulursam, kusurlarını gidererek ona yardım etmeliyim. Siyaset alanında, yerli kurumlardan yararlanmalıyım ve sabit olmuş noksanlarından onları kurtarmak suretiyle onlara yardım etmeliyim. Ekonomi alanında, sadece yakın

> komşularımın ürettiklerini kullanmalıyım ve bu kurumları verimli kılmak suretiyle onlara yardım etmeliyim ve eksikliğini duydukları ihtiyaçlarını da karşılamalıyım (Gandi'den alıntı, 1941, 4-5).

Önemli olduğunu düşündüğüm diğer diapotik hermenötik uygulama alanları ise, hikmet (bilgelik) konusu ve dünya görüşlerini muktedir kılma meselesi üzerine odaklanır. Bu hermenötik, Batı felsefesi ve Afrika'ya ait felsefi feraset kavramı arasında vuku bulur. İkincisi, H. Odera Oruka ve diğerlerince ileri sürülen Afrika felsefesinin yenilikçi bir katkısıdır (1990, 1998).[28] Bu yorumlama çabası, kahramanları, ister şairler, geleneksel şifa dağıtıcılar, kıssacılar, müzisyenler ve isterse de geleneksel otoriteler olsun, Oruka'nın *bilgeler* adını verdiği kişilerden oluşan bir dünyaya yönelik bir eleştirel düşünce üzerine oturur. Oruka'ya göre, hikmet felsefesi;

> herhangi belirli bir toplumda, erkek veya kadın olsun, zeki insanların ifade ettiği düşüncelerden oluşur ve bazen (azami müşterekler, vecizeler ve sağduyu adı verilen genel doğrular olarak ün kazanmış) *popüler hikmet* olarak, bazen de bir topluluk içindeki belli bazı kişilerin açıklama yoluyla ve akılcı bir üslupla ifade ettikleri *didaktik hikmet* olarak karşımıza çıkan, dünya hakkında düşünme ve onu izah etmenin bir yoludur. Popüler hikmet, çoğu kez, konformist iken, didaktik hikmet, yeri geldiğinde, müşterek yapıyı ve popüler hikmeti eleştirir. Düşünceleri, yazıyla veya bazı kişi(ler)e aityazılmamış sözler ve iddialarla ifade etmek mümkündür. Geleneksel Afrika'da ise, hikmet felsefesi olarak bize ulaşan şeylerin çoğu, bugün herkes için aşikar olması gereken nedenlerden dolayı, yazıya aktarılmamış formatta kalmaya devam etmektedir. Bu şahıslardan bazıları, Batı'dan gelen ve kaçınılması imkansız ahlaki ve teknolojik kültürden kısmen etkilenmiş olabilirler. Ama yine de, geleneksel Afrika kırsalında, bunların kendilerine özgü görünüşleri ve kültürel zenginliği, esas itibarıyla devam etmektedir. Bunların bir avuçluk kısmı hariç, çoğunluğun 'okuma-yazması' yoktur veya yarı-düzeyde okur-yazardırlar (Oruka, 1990, 28).

Diatopik hermenötik, şu fikirle yola çıkar: tüm kültürler eksiktir ve bu yüzden de diğer kültürlerle kurulacak diyalog ve bu kültürlerle karşılaşmak suretiyle, bunları zenginleştirmek mümkündür. Kültürlerin göreceliğini kabul etmek, bir felsefi yaklaşım olarak rölativizmin benimsendiği anlamına gelmez. Ancak bu, evrenselciliğin, Batı'ya has bir düşünce olduğu, Batı'nın üstün olduğu fikrinin bir değer taşımadığı, fakat daha çok onu besleyen çıkarların üstünlüğünün iddia edildiği anlamına gelir. Evrenselciliğin eleştirisi, bir genel teorinin mümkün olduğu düşüncesinin eleştirisinden çıkar. Diatopik hermenötik, daha ziyade, benim negatif evrenselcilik adını verdiğim, kültürel mükemmelciliğin imkansız olduğu fikrini öngörür. Hala metonimik ve proleptik aklın tahakkümünde olan içinde bulunduğumuz geçiş döneminde, negatif evrenselcilik, belki de en iyi şekilde, bir bakiye genel teori olarak, yani bir genel teorinin imkansızlığına dair bir genel teori olarak formüle edilebilir.

İhtiyaç ve eksiklik fikri ve hissi, tercüme çalışması için gerekli motivasyonu sağlar. Verimli olabilmesi için, tercümenin, dikkatini kültürlerin farklılaştığı noktaya yoğunlaştırması gerekir. Hindistan'lı sosyolog Shiv Vishvanathan, benim tercüme çalışması dediğim ihtiyaç ve motivasyon kavramını beliğ bir üslupla formüle etmiştir. Vishvanathan şöyle der: "Benim sorunum şudur: Şu Hind medeniyetinin en iyi taraflarım nasıl alabilirim ve aynı zamanda da, modern, demokratik tasavvurumu nasıl yaşatabilirim?" (2000, 12). Vishvanathan ve bir Avrupalı veya Kuzey Amerikalı bilim adamının rehberlik ettiği diatopik hermenötiğin bir uygulamasını hayal edebilirsek, Avrupalı veya Kuzey Amerikalı bilim adamını diyaloga sevk eden motivasyonun da şu şekilde formüle edildiğini düşünmemiz mümkün olacaktır: "Modern ve demokratik Batı kültürünün en iyi taraflarını nasıl kendimde yaşatabilirim ve aynı zamanda da, bu kültürün otokratik bir şekilde medenileşmemiş, cahil, bakiye, aşağı ve verimsiz olarak ad-

landırdığı yaşam alanlarının değerli olduğunu nasıl kabul edebilirim?"

Hem hegemonik ve hegemonik-olmayan bilgiler arasında hem de farklı hegemonik-olmayan bilgiler arasında tercüme çalışması yapılabilir. Bu sonuncu tercüme çalışmasının önemi şudur: hegemonya-karşıtı bir duruşu inşa etmek, ancak hegemonik-olmayan bilgilerin birbirlerini anlamaları ve bunun sonucu olarak da bu bilgilerin bir araya gelebilmeleri ile mümkündür.

Tercüme çalışmasının ikinci türünü, toplumsal pratikler ve bunların aracıları üstlenir. Tüm toplumsal pratikler bilgiye delalet eder ve böyle olduğu için de, bunlar aynı zamanda bilgi pratikleridirler. Bununla birlikte, tercüme çalışması, pratiklerle ilgilendiğinde, özel olarak örgütlenme çeşitlerinin karşılıklı olarak birbirlerini anlamaları ve eylem hedefleri üzerinde odaklanır. Bir başka deyişle, tercüme çalışması, bilgilerle uğraşır ama bunlar eylemlere ve somut varlıklara dönüştürülmüş, uygulamalı bilgilerdir. Modern biyotıpla geleneksel tıbbı birbirine tercüme etme çalışması, tercüme çalışmasının, bilgilerle ve bu tür bilgilerin tercüme edildiği pratiklerle nasıl eşzamanlı olarak ilgilenmek zorunda olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Bu iki tür tercüme çalışmasını birbirinden ayıran şey, netice itibarıyla, bunlara dair malumat veren vurgu veya perspektiftir. Pratikler ve bunların aracılarıyla ilgili tercüme çalışmasının kendine özgü yapısı, farklı pratiklere dair malumat sunan bilgilerin, bizzat pratiklerden daha az ayrıştırılabilir olduğu durumlarda, daha da netleşir. Bu, özellikle de, pratikler aynı kültürel evrenin içinde vuku bulduğunda olur. İki toplumsal hareketle (Batılı bir toplumda feminist hareket ve işçi hareketiyle) ilgili örgütlenme çeşitleri ve eylem hedefleri arasındaki tercüme çalışması örneği, böyle bir şeydir.

Pratikleri konu edinen tercüme çalışmasının meseleyle alakası, bir çifte halden dolayı kurulur. Yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisi, bir yanda, mevcut ve muhtemel olan top-

lumsal tecrübeler stoğunun önemli ölçüde artmasına izin verir. Öte yanda ise, toplumsal dönüşüm tek bir ilkeye göre gerçekleşmediği için, farklı toplumsal tecrübeler arasındaki hiyerarşileri ve birbirleriyle ilişkilerini soyut olarak tespit etmek ve bunların toplumsal dönüşüme dair taşıdıkları anlayışları belirlemek mümkün değildir. Bunlara değer biçmek ve aralarındaki muhtemel ittifakları teşhis etmek, ancak, pratiklerin birbirlerini anlamalarıyla mümkündür. Bilgilerin tercümesi çalışmasında olduğu gibi, pratiklerin tercümesi çalışması da, hegemonik-olmayan pratikler söz konusu olduğunda, özellikle önemlidir; zira bunların birbirlerini anlıyor olmaları, bir araya gelmelerinin şartıdır. Bir araya gelmeleri ise, hegemonik-olmayan pratiklerin, hegemonya-karşıtı pratiklere dönüşmesinin bir şartıdır. Herhangi bir toplumsal hareketin sistem-karşıtı veya hegemonya-karşıtı potansiyelini, diğer hareketlerle birleşme kapasitesinde (bunların örgütlenme çeşitlerinde ve hedeflerinde) bulabiliriz. Bu tür birleşmelerin mümkün olabilmesi için bu hareketlerin, karşılıklı olarak birbirlerini anlamaları gerekir.

Tercüme çalışması, birleşmenin olabilirliklerini ve sınırlarını ve bunlar arasındaki bütünleşmeleri anlamak için, farklı hareketleri neyin birleştirdiğine ve neyin ayırdığına açıklık getirmeyi amaçlar. Tarihe anlam ve yön verecek tek bir evrensel toplumsal pratik veya kolektif konu olmadığı için, tercüme çalışması, her bir somut ve tarihsel an veya bağlamdaki hangi hegemonik-olmayan pratiklerden oluşan seçkinler topluluğunu daha hegemonya-karşıtı potansiyel taşıdığını tayin ederken hayati önem kazanır. Son yıllara ait bir örnek vermek gerekirse, Meksika'daki yerli Zapatista hareketinin, Mart 2001'de sergilediği, ayrıcalıklı hegemonya-karşıtı pratiği gösterebiliriz. Bu hareket, şehirli ve işçi hareketlerinden feminist harekete kadar, kendi amaçları ve pratikleri (ve Meksika'daki diğer toplumsal hareketlerin amaçları ve pratikleri) arasındaki tercüme çalışmasını üstlenebilmişti. Bu tercüme çalışması, komutan

Eşter'in, Zapatista lideri olarak, Meksika Kongresi'ne hitap etmek için seçilmesi sonucunu doğurdu. Zapatistlara, kendi tercihleriyle, yerli hareketle kadınların özgürlüğü hareketinin birleşmesinin ne denli önemli olduğunu göstermek ve böylece her ikisinin sahip olduğu hegemonya-karşıtı potansiyeli artırmak istedi.

Yeni bir hegemonya-karşıtı veya sistem-karşıtı hareketin şekillenmeye başladığı daha yakın zamanlarda ise, tercüme çalışmasının önemi daha da arttı. Yanlış bir şekilde küreselleşme-karşıtı hareket olarak bilinen bu hareket, yerel hareketlerin ulus-ötesi ağları temelinde, neo-liberal küreselleşmeye bir alternatif önermiştir. Bu hareket, ilk olarak, Kasım 1999'da Seattle'da dikkatleri üzerine çektikten sonra, Ocak 2001'de Porto Alegre'de vuku bulan Dünya Sosyal Forumu[29] esnasında, küresel örgütsel şekline ulaştı. Hegemonya-karşıtı küreselleşme hareketi, tüm dünya üzerinde neo-liberal küreselleşmeye direnen toplumsal pratiklerin giderek daha çok görünür olduğunu ve çeşitlendiklerini ifşa etmektedir. Bu hareket, bir yanda, sadece pratikleri ve amaçları itibarıyla çok farklı olmakla kalmayıp, ayrıca farklı kültürlerle yoğrulmuş yerel hareketler ve örgütler, öte yanda ise, bazıları Güney'den bazıları da Kuzey'den gelen, kendi aralarında da oldukça farkları olan ulus-ötesi örgütlerden oluşan, oldukça farklılaşmış hareketlerdir. Tüm bu farklı hareket ve örgütlerin birleşmeleri ve bütünlük oluşturmaları için devasa bir tercüme çabasına ihtiyaç vardır. Peki, pek çok Latin Amerikan şehrinde pratize edilen katılımcı bütçeleme uygulaması ile, Kerala'da ve Hindistan'ın Batı Bengal bölgesindeki *panchayat*'lara dayalı katılımcı demokratik planlamanın ortak yönleri nedir? Birbirlerinden ne öğrenebilirler? Ne tür hegemonya-karşıtı küresel faaliyetlerde işbirliği yapabilirler? Ayrı soruları, pasifist ve anarşist hareketlere veya yerli veya eşçinsel hareketlere, Zapatista hareketine, ATTAC'a (Association pour la Taxation des Transactions financieres pour l'Aide aux Citoyens -Uluslararası Finans Hareketle-

rinin Vatandaşların Çıkarları Doğrultusunda Vergilendirilmesi İçin Birlik) Brezilya'daki yurtsuzlar hareketine ve Hindistan'daki Rio Narmada hareketine de yöneltmek mümkündür. Bunlar, tercüme çalışmasının cevaplamaya çalıştığı sorulardır. Bu, sadece söz konusu hareketler ve örgütlerin sayıca fazla ve çeşitli oluşundan dolayı değil, ayrıca bunların farklı kültürler ve bilgilerle yoğrulmuş olmaları yüzünden, karmaşık bir çalışmadır. Tercüme çalışması, bilgileri ve kültürleri olduğu gibi, bunların pratiklerini ve aracılarını da kuşatmalıdır. Daha ileri giderek, bunları hem birleştiren hem de ayıran şeyi teşhis etmelidir. Ortak noktalar, bir büyük teorinin veya ayrıcalıklı toplumsal aktörün dayattığı, yukardan aşağıya doğru bir bütünlüğün tek muhtemel alternatifi olan, aşağıdan yukarıya doğru bir bütünlük ve birleşme ihtimalini temsil eder.

Tercümenin Şartları ve Prosedürleri

Tercüme çalışması, yokluklar sosyolojisine ve zuhurlar sosyolojisine eklenerek, onları tamamlar. Eğer zuhurlar sosyolojisi, mevcut ve muhtemel tecrübelerin sayısını ve çeşitliliğini artırırsa, tercüme çalışması da, bu tür çokluklar ve çeşitliliklerce zenginleştirilmiş bir dünyada karşılıklı anlaşılırlığı, insicamı ve birleşmeyi ortaya çıkarmaya çalışır. Tercüme, sırf bir teknikten ibaret değildir. Onu tamamlayan aşikar teknik parçalar ve tercüme sürecinde uygulanma şekli bile, demokratik dikkatin nesnesi olmak zorundadır. Tercüme, aynı zamanda, entelektüel ve siyasal bir iştir. Hatta hissi bir boyutu dahi vardır; zira belirli bir bilgi ve pratiğin kusurlu doğasından kaynaklanan bir noksan karşısında itiraz etmeyi ve varolan bilgi ve pratiği eleştirmeyi öngörür. Açıktır ki, bu nedenlerden dolayı, geleneksel sosyal bilimler, tercüme çalışmasına pek yaramaz.[30] Dahası, disiplinlerin belirli alanlarla sınırlandırılmış olmaları, çözümlemeye çalışılan gerçekliği, anlaşılır olmaktan alıkoyar ve bu tür bir alıkoyma, gerçekliğin hegemonik ve kanonik ger-

çekliklere indirgenmesinin sorumlusudur. Örneğin, swadeshi'yi geleneksel ekonomi bakışaçısıyla analiz etmek veya değerlendirmek, onu anlaşılmaz ve bu nedenle de tercüme edilemez kılmak anlamına gelir. Gandi'den yaptığımız alıntıda (bkz. S.180) açıkça görüldüğü gibi, böylesi bir analiz ve değerlendirmede, swadeshi'nin dini ve siyasi boyutları kaybedilecektir. Yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisinde olduğu gibi, tercüme çalışması da, belirlenen sınırların dışına çıkılarak yapılan bir iştir; tıpkı şairin öğrettiği gibi, gide gele yol yapmaya benzer.

Tercüme çalışması, üzerinde kültürler-ötesi mutabakatın sağlanmak zorunda olduğu bir postülaya dayanır ki, bu, bir genel teorinin imkansızlığına dair genel teoridir. Bu negatif evrenselcilik olmaksızın, tercüme, ne kadar post-kolonyal olduğunu iddia ederse etsin, bir çeşit sömürü çalışmasıdır. Böylesi bir postüla bir kez garantilendi mi, tercüme çalışmasının şartları ve prosedürlerine aşağıdaki sorular temelinde açıklık getirmek mümkün olabilir: Tercüme edilecek şey nedir? Neden neye tercüme yapılacak? Tercüme ne zaman yapılacak? Tercümeyi kim yapacak? Nasıl tercüme yapılacak? Niçin tercüme yapılacak?

Tercüme Edilecek Şey Nedir?

Bu soruyu cevaplarken hayati önem taşıyan kavram, temas bölgesi kavramıdır.[31] Temas bölgeleri, farklı normatif hayat alanlarının, pratiklerinin ve bilgilerinin karşılaştığı, çatıştığı ve birbirlerini etkilediği toplumsal sahalardır. Batı modernitesini inşa eden iki temas bölgesi, modern bilim ve ortak bilginin birbirleriyle karşılaştığı epistemolojik alan ile sömürgeci ve sömürülenin birbirleriyle karşılaştığı sömürü bölgesidir. Bu iki bölgeyi tavsif eden şey, temas halindeki gerçeklikler arasındaki eşitsizlik ve bunlar arasındaki iktidar ilişkilerinin eşitsizliğidir.

Bu iki bölgeden hareketle ve bunlara itiraz etmek suretiyle, kozmopolit aklın ıslah ettiği temas bölgeleri inşa edilmelidir. Kozmopolit temas bölgesi, kendisiyle temas kurulacak şeye karar vermenin her bir bilgi ve pratiğe ait olduğu varsayımıyla başlar. Temas bölgeleri daima seçicidir; zira bilgiler ve pratikler, temas edilen şeyi aşarlar. Gerçekten de, temas edilen şeyin, en alakalı veya merkezi şey olması gerekmez. Tersine, temas bölgeleri, çevre bölgelerin veya bilgi ve pratiklerin sınırlarının ilk olarak ortaya çıktığı yerler olan sınır boylarında uzanan bölgeler, ortak sınırları olan ülkeler ve iki cephe arasındaki sahipsiz arazilerdir. Tercüme çalışması ilerlerken, her bir bilgi ve pratiğin daha merkezi ve alakalı olduğunu düşündüğü yönleri temas bölgesine taşımak mümkün hale gelir.

Çok-kültürlü temas bölgelerinde hangi boyutların, çok-kültürlü yüzleşme için seçilmesi gerektiğine karar vermek, her bir kültürel pratiğin kendisine aittir. Her kültürün, teşhir edilemeyecek kadar merkezi olduğu düşünülen ve temas bölgesindeki karşılaşma sayesinde dış hücumlara kolayca maruz kalacak hale getirilmiş veya esas itibarıyla bir başka kültüre tercüme edilemeyeceği düşünülen özellikleri vardır. Bu kesin fikirler, bizatihi tercüme çalışmasıyla aynı özdendir ve çalışma devam ederken revizyona açıktır. Eğer tercüme çalışmasında ilerleme kaydedilirse, temas bölgesine daha fazla özelliğin getirileceği ve bunun da, sonuçta tercümenin daha da ilerlemesine katkıda bulunacağı beklenir. Pek çok Latin Amerika ülkesinde, özellikle de, çok-kültürlü anayasalcılığın benimsendiği ülkelerde, yerli halk, bilgileri ve pratiklerinde, *sociedad mayor* (büyük toplum)'a karşı, tercümenin nesnesi olacak veya olmayacak şeyi kontrol etme hakkı için kavga vermişlerdir.

Tercüme edilecek şeyin ne olduğu meselesi, temas bölgesindeki her bir pratik ve bilginin benimsediği seçme kriteriyle sınırlı değildir. Aktif seçiciliğin ötesinde, pasif seçicilik diyebileceğim bir şey vardır. Bu, belirli bir kültürde, uzun dönemler boyunca kendisine yapılan aşırı zulümlerden dolayı telaffuz

edilemez hale getirilmiş bir şeyden ibarettir. Bunlar, doldurulması imkansız bir boşluktan (söz konusu bilgiler ve pratiklerin sırrına erişilmez kimliğine şekil veren bir boşluktur) meydana gelen, derin yokluklardır. Bu yoklukların uzun sürmesi durumunda, yokluklar sosyolojisinin bile, bunları var kılması mümkün değildir. Bunların ürettiği sessizlikler, tercümenin nesnesi haline gelemeyecek kadar sırrına erişilmezdir.

Tercüme edilecek şeyin ne olduğu meselesi, kültürel evrenler arasındaki temas bölgelerinde önemli olan bir başka soruyu gündeme getirir. Kültürler, ancak dışarıdan bakıldığında monolitiktir. İçerden bakıldığında ise, bunların, aynı kültürün çeşitli ve çoğu kez de ihtilaflı versiyonlarından oluştuğu kolaylıkla görülebilir. Örneğin, ben, insan onuruna dair anlayışlar hakkında muhtemel bir çok-kültürlü diyalogdan bahsettiğim zaman, Batı kültüründe, birden fazla insan hakları anlayışının olduğunu rahatlıkla görebiliriz. En azından şu ikisini teşhis edebiliriz: sosyal ve ekonomik haklara zararı dokunan, siyasal ve medeni haklara ayrıcalık tanıyan bir liberal anlayış ve diğer tüm hakların ön şartı olarak sosyal ve ekonomik haklarda ısrar eden Marksist veya sosyalist anlayış. Aynı şekilde, İslam'da da, birkaç farklı *Ümmet* anlayışını teşhis etmek mümkündür. Daha kapsayıcı bazı anlayışları, Peygamber'in yaşadığı Mekke dönemine kadar götürmek mümkündür. Daha az kapsayıcı olan diğer anlayışlar ise, Medine'de İslam devletinin kurulmasından sonra gelişmiştir. Tıpkı bunun gibi, Hinduizm'de de, pek çok *dharma* anlayışı vardır. Daha geniş bir mütekabiliyet döngüsü bulunan en kapsayıcı versiyonları, daha ümit verici temas bölgeleri üretenlerdir ve bunlar, tercüme çalışmasının ve diapotik hermenötiğin derinlik kazanması için en uygun anlayışlardır.

Neden Neye Tercüme Yapılacak?

Tercüme çalışmasının vuku bulduğu bilgiler ve pratiklerin tercihi, daima, hem ihtiyaç ve uyumsuzluk tecrübelerinin bir

araya toplanmasının hem de bunların üstesinden gelme motivasyonunun neticesidir. Bu, sömürgeci veya emperyal bir temas bölgesine bir tepki olarak ortaya çıkar. Örneğin, bugün biyo-çeşitlilik, biyoteknolojik bilgi ile Latin Amerika, Afrika, Asya ve hatta Avrupa'nın yerli ve kırsal topluluklarındaki Şamanların, geleneksel şifa dağıtıcıların veya büyücü doktorların arasında emperyal bir temas bölgesidir. Yerli hareketler ve müttefik uluslar-ötesi toplumsal hareketler, bu temas alanı ve bunu oluşturan güçlere karşı mücadele verir ve bir başkası için, yani farklı bilgiler arasındaki ilişkilerin daha yatay olabileceği emperyal-olmayan temas bölgelerinin oluşturulması için kavga verirler. Bu mücadele, biyo-tıp ve geleneksel tıp arasındaki tercümeye yeni bir keskinlik getirmiştir. Bütünüyle farklı bir alandan, yani, emsali görülmemiş krizle karşı karşıya kalan işçi hareketinden bir örnek verecek olursak, bu hareketin, diğer toplumsal hareketlerle, yani medeni, feminist, çevreci ve göçmen işçiler hareketleriyle ilişkili temas bölgelerine kendini açmakta olduğunu gösterebiliriz. Bu temas bölgesinde, işgücü pratikleri, iddiaları ve emelleri ile vatandaşlığın önemsenmesi, çevrenin korunması ve kadınlara, etnik veya göçmen azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çıkılması hedefleri arasında devam edegelmekte olan bir tercüme faaliyeti vardır. Tercüme faaliyeti, işçi hareketlerini olduğu gibi, toplumsal hareketleri de, yavaş yavaş dönüştürmekte ve böylece birkaç yıl öncesine kadar hayali bile mümkün olmayan ortak mücadeleleri mümkün kılmaktadır.

Tercüme Ne Zaman Yapılacak?

Burada da, kozmopolit temas bölgesi, zamanların, ritimlerin ve fırsatların diğerlerinin yaşam alanına müdahale etmemesi garantisi ile oluşturulmalıdır. Eğer bu tür bir anlayış yoksa temas bölgesi emperyal alana, tercüme çalışması da bir çeşit yamyamlığa dönüşür. Son 20 yılda, Batı modernitesi, çok-kül-

türlülüğün imkanları ve erdemlerini keşfetmiştir. Batı modernitesi, kendi hegemonyasının rutinine alıştığı için, daha önce zulmettiği kültürlerle diyaloğa açık olduğunda bu kültürlerin doğal olarak, diyaloğa hazır olacaklarını, diyalogda yer alacaklarını ve gerçekten de, bunun için çok hevesli olacaklarını sanıyordu. Bu tür bir öngörü, çok-kültürlülüğün bir çeşidi olarak göründüğünde bile, kültür emperyalizminin yeni çeşitlerini doğurmuştur.

Çok-kültürlü temas bölgeleri konusunda, vuku bulan farklı geçicilikleri hala dikkate almak gerekmektedir. Daha önce sözettiğim gibi, yokluklar sosyolojinin ilkelerinden biri, hiçbir zaman doğrusal zamanın bizatihi idaresinde olmamış pratikler ve bilgileri, bakiye statülerinden kurtarmak için çoğulcu bir zamanlar ve müddetler birliğiyle, doğrusal zaman tek-kültürü mantığına karşı çıkmaktır. Burada amaç, temas bölgesinin temin ettiği eş-zamanlılığı, (mümkün olduğunca) çağcıllığa dönüştürmektir. Bu, çağcıllığın, tarihi iptal ettiği anlamına gelmez. Bu, özellikle de, aşırı derecede eşitsiz iktidar ilişkilerinin, ağır yoklukların üretimine neden olduğu bilgi ve pratiklere ait temas bölgeleri hakkındaki önemli bir ikazdır. Bu gibi durumlarda, daha öncesinde yok olan belirli bir bilgi veya pratik, bir kez var kılındı mı, buradaki tehlike, bu bilgi veya pratiğin tarihinin, temas bölgesindeki varlığıyla başladığına inanmaktır. Bu tehlike, pek çok çok-kültürlü diyaloglarda- esas itibarıyla da yerli halkın talep ve hakları 1980'lerden bu yana tanınmaya başladıktan sonra katılımının sağlandığı yerlerde olmak üzere- var olmuştur. Temasın eş-zamanlılığını, tarihin çöküşü olarak anlamaya meydan vermemek için, tüm katılımcıların gözlerini temas bölgesinin üzerinden ayırmaması gerekir.

Tercümeyi Kim Yapacak?

Bilgi ve pratikler, toplumsal gruplar tarafından seferber edildiğinde ancak varolabilir. Bu yüzden, tercüme çalışması, daima,

bu toplumsal grupların temsilcileri arasında icra edilir. Eleştirel ve muhakemeli bir iş olarak, tercüme çalışması için, entelektüel kapasite gerekir. Kozmopolit entelektüeller, Oruka'nın, Afrika hikmetini araştırırken teşhis ettiği felsefi hikmettekine benzer bir profile sahip olmalıdır. Temsil ettikleri bilgi ve pratikleri derinlemesine bilmeli, her ikisi hakkında da derinlik ve eleştirel anlayışları olmalıdır. Oruka'nın 'didaktik' hikmet adını verdiği (1990, 28) bu eleştirel boyut, belirli bir bilgi veya pratiğin sınırları içinde bulunamayan cevapları, diğer kültürler ve pratiklerde keşfetmek için ihtiyacı, eksiklik hissini ve motivasyonu tesis eder. Kültürlerin tercümesini yapacak kişiler, iyi kozmopolit entelektüeller olmalıdırlar. Bunları, hem toplumsal hareketlerin liderleri arasında hem de alttabaka eylemcileri arasında bulmak mümkündür. Yakın gelecekte, tercümeyi kimin yapacağının kararını vermek, hegemonya-karşıtı küreselleşmenin inşasında en hayati demokratik tartışma konularından biri haline gelecek gibi görünmektedir.

Nasıl Tercüme Yapılacak?

Tercüme çalışması, bizim bilgi ve tecrübemizi paylaşmayanlarla dünyayı paylaşmamız konusunda kozmopolit bir hissiyata sahip olmaya dayalı, eleştirel ve muhakemeli bir çalışmadır. Tercüme çalışmasının pek çok zorluğu vardır. İlk zorluk, argümantasyon önermeleriyle alakalıdır. Argümantasyon, argümantasyonun nesnesi olmayan postülalara, aksiyomlara, kurallara ve fikirlere dayanır; çünkü bunlar, argümentatif döngüye katılan tüm unsurlarca gerçekmiş gibi kabul edilirler. Bunlara, genel olarak, *topoi* veya ortak kabuller denir ve bunlar, argümentatif ihtilafı mümkün kılan temel mutabakatı oluştururlar.[32] Tercüme çalışması, ilk önce, topoi'ye sahip değildir; çünkü eldeki topoiler, belirli bir bilgi veya kültüre uygun olanlardır ve bu yüzden, bir başka bilgi veya kültür tara-

fından delil olarak kabul edilebilir şeyler değildirler. Bir diğer deyişle, her bir bilgi ve pratiğin, temas bölgesine getirdiği topoiler, artık argümantasyonun önermeleri olmaktan çıkar ve iddiaya dönüşürler. Bu süreç ilerledikçe, tercüme çalışması, topoileri, temas bölgesine ve tercüme edilen duruma uygun bir şekilde inşa eder. Bu, güvenlik ağı olmayan ve daima felakete ramak kalan zorunlu bir iştir. Topoi'yi inşa etme ehliyeti, kozmopolit entelektüel veya hikmet kalitesini gösteren en müstesna işaretlerden biridir.

İkinci zorluk, argümantasyonu sevk etmek için kullanılan dil ile ilgilidir. Temas bölgesindeki bilgi ve pratiklerin, ortak bir dillerinin olması ve bu ortak dile aynı derecede hakim olmaları, alışılmış bir şey değildir. Dahası, kozmopolit temas bölgesi, çok-kültürlü olduğunda, söz konusu dillerden biri, çoğu kez, sömürgeci veya emperyal temas bölgesine tahakküm eden dil olur. Bu sonuncusunun yerine kozmopolit temas alanını geçirmek, bu yüzden daha önceden tahakküm kurmuş dilin bu şekilde kullanılması sayesinde engellenebilir. Burada mesele, sadece argümentatif söylemin farklı katılımcılarının, dile, adil olmayan bir şekilde hakim olabilmeleri değildir. Mesele, dilin, sömürgeci temas bölgesinde bastırılmış bilgi ve pratiklere ait asli emellerinin bazılarının tam olarak tarif edilemez bir doğaya sahip olmasından sorumlu olmasıdır.

Üçüncü zorluk ise, sessizliklerle ilgilidir. Bunlar, tarif edilemez şeyler değildir, bilakis daha ziyade, farklı bilgi ve pratiklerin sessizlikle ve farklı kültürlerce sessizliğe irca edilen farklı belağat (veya anlamlar)la sözcükleri birleştirdiği ritimlerdir. Sessizliği aşmak ve tercüme etmek, tercüme işinin en zorlu görevlerinden biridir.

Sonuç: Niçin Tercüme?

Son soru, diğer tüm soruları kuşatır. Bu yüzden, bu soruya cevap bulmak, burada sunulan argümanı sonuçlandıracak bir

şey olarak, anlamlıdır. Tercüme çalışmasıyla beraber, yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisi, tembel akla bir alternatif bulmamızı mümkün kılar ki, bu, benim, kozmopolit akıl dediğim şeydir. Bu alternatif, şu temel fikre dayanır: küresel toplumsal adalet, küresel düşünsel adalet olmaksızın gerçekleşemez.

Tercüme çalışması, Batı modernitesinin, tarihi, toplumu ve doğayı planlayarak, dünyaya tevcih etmiş olduğunu ileri sürdüğü otomatik anlam ve yönü yitirdikten sonra, ona anlam vermek için takip etmemiz gereken prosedürdür. "Niçin tercüme?" sorusunun cevabı, daha önce formüle edilen ikinci sorunun da, yani "eğer daha iyi bir dünyanın mümkün olup-olmadığını bilmiyorsak, yapacağımız şeyi yapma meşruiyetini veya motivasyonunu veren şey nedir?" sorusunun cevabıdır. Tercüme ihtiyacı, Batı modernitesinin çözmeye çalıştığı sorunların, hala çözülmemiş olduğu ve çözümün aciliyetinin gitgide arttığı gerçeğinde gizlidir. Önceki paradigmanın önerdiği çözümler bizim için muteber değildir ve bu, onun içinde bulunduğu derin krizin de nedenidir. Bir başka deyişle, içinden geçmekte olduğumuz geçiş döneminde, modern çözümlerimiz olmadığı için, modern problemlerle karşı karşıyayız.

Yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyoloji temelinde üstlenilen tercüme çalışması, modernist projenin otomatik toplumsal kurtuluş anlayışının yıkıntıları üzerinde yeni ve çoğulcu toplumsal kurtuluş anlayışları inşa etmeyi amaçlayan bir epistemolojik ve demokratik tasavvur faaliyetidir.

İlerde daha iyi bir dünyada yaşayacağımızın garantisi olmadığı gibi bunun için mücadeleyi bırakmayanların hepsinin, daha iyi bir dünyanın ne olduğu konusunda aynı düşünceleri taşıdıklarını da kesin olarak söyleyemeyiz. Adorno ve Horkheimer'in merakımızı tahrik ettiği, banallık ve dehşet arasındaki salınım, artık dehşetin banallığına dönüşmüştür. Bugün, felaketin olabilirliği aşikar olmaya başlamıştır.

Prigogine ve Wallerstein'in sözünü ettiği çatallanma duru-

mu, tercüme çalışmasının vuku bulduğu yapısal durumdur. Tercüme çalışmasının amacı, neo-liberal küreselleşmeye güvenilir alternatifler sunmak için yeterince güçlü bilgiler ve pratiklerden oluşan bir seçkinler topluluğu oluşturmaktır, ki bu, tamı tamına, dünyanın bitmek bilmez zenginliklerini ticari mantığa tâbi kılma yönünde, küresel kapitalizmin attığı yeni bir adımdır. Bizler biliyoruz ki, küresel kapitalizm, bu amacına asla bütünüyle ulaşamayacaktır ve bu, belki de, modernist projenin çöküşünden çıkardığımız tek kesin sonuçtur. Fakat bu, daha iyi bir dünyanın mümkün olup-olmadığını veya böylesi bir dünyanın nasıl bir şey olabileceğini söylemez. Kozmopolit aklın, daha iyi bir dünyayı, şimdiki zamanı seyretmek için uygun olan yerden tasavvur etmeyi tercih etmesinin nedeni budur. O, buradan hareketle, şimdiki zamanın alanının genişletilmesini ve geleceğin alanının da daraltılmasını önerir. Tecrübeler alanı bir kez genişledi mi, bugün mümkün ve mevcut alternatifleri değerlendirmek mümkündür. Tecrübelerin bu şekilde çeşitlenmesi, tecrübeler ve beklentiler arasında yeniden gerilim ortaya çıkarmayı amaçlar ama bunu, bunların her ikisinin de şimdiki zamanda vuku bulacağı böylesi bir yolla yapar. Yeni uyumsuzluğun nedeni, çok daha iyi bir dünyada, yarın değil bugün yaşamanın mümkün olabileceğinin tahkik edilmesidir. Netice itibarıyla, Bloch'u tereddüde sevk eden sorudaki gibi, eğer sadece şimdiki zamanda yaşıyorsak, şimdiki zamanın bu denli geçici olmasına ne demeli?

Yokluğunu, metonimik aklın etkin bir biçimde ürettiği, zuhurunu da proleptik aklın bastırdığı beklentiler, devasa çeşitlilikteki tecrübelerle birlikte, bize dayatılan hegemonik tecrübelerle yüzleşmek suretiyle, tecrübemizi yeniden keşfetmenin mümkün olabileceğini gösterir. Bu yüzden, daha iyi bir gelecek ihtimali, uzak bir gelecekte değil, yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisiyle genişletilmiş ve tercüme çalışmasıyla da birbirine sımsıkı tutuşturulmuş şimdiki zamanın yeniden keşfinde yatmaktadır.

Tercüme çalışması, tehlikeli fakat somut, kısa-vadeli fakat radikal amaçları olan, belirsiz fakat ortak anlamlar ve yönler yaratmamıza izin verir. Bilgileri birbirine tercüme etmekten amaç, epistemolojik tasavvur nokta-ı nazarından kognitif (düşünsel) adaleti tesis etmektir. Pratiklerle onların aracılarını birbirine tercüme etmenin amacı da, demokratik tasavvur nokta-ı nazarından, küresel sosyal adaletin şartlarını hazırlamaktır.

Tercüme çalışması, adaletsizliği, yoğun tecrübe israfı temelinde meşrulaştırılmış bir halihazır periyod içinde, somut toplumsal grupların somut toplumsal kurtuluşu için gerekli şartları oluşturur. Yokluklar sosyolojisi ve zuhurlar sosyolojisine dayalı tercüme çalışması, böyle bir israfın boyutunu ifşa etmemize veya buna şiddetle karşı çıkmamıza izin verir. Tercüme çalışması temelinde tamamlanabilecek toplumsal kurtuluş türü, tercüme çalışmasının yarattığı dönüştürücü pratiklere dönüşecek seçkin anlamlar topluluğunu gerektirir. Bunun için, tercüme çalışmasının, manifesto pratikleriyle tamamlanması gerekmektedir.

Notlar

1. Proje, halen, Web'de istişare edilmektedir. www.ces.fe.uc.pt/emancipa adresinden temin edilebilir.
2. Mecaz-ı mürsel ile ilgili bir ifade tarzı olan metonimi terimini, parçanın bütüne delalet etmesi anlamında kullanıyorum.
3. Beklenti ile ilgili ortak bir ifade aracı olan prolepsis terimini, şimdiki zamanda geleceğin bilgisine delalet etmesi anlamında kullanıyorum.
4. Bu konuyla ilgili çağdaş tartışmaları adres gösteren Nunes, yeni bilgi konfigürasyonlarının, iki kültürün ötesine nasıl geçtiğini gösterir (1998/1999).
5. Tembel aklın ilk eleştirisi için, benim yeni bir sağduyu arayışıma bakınız (1995, 2000).
6. Batı'da hem metonimik hem de proleptik aklı eleştiren köklü bir gelenek vardır. Modern dönemde, bu eleştirel yaklaşımı romantizme kadar götürmek mümkündür ve bu yaklaşımı, Kierkegard, Nietzsche, fenomenoloji, varoluşçuluk ve pragmatizm altında farklı şekillerde ortaya çıkar. Bu tartışmaların tembelliğini, bunların, genel olarak, aklı, gerçekliğin geri kalan kısmından ayrılmış ve ondan daha üstün

olan bir şey olarak, tuhaf bir şekilde, köklerden kopartılmış olmasını sorgulamıyor oluşlarında bulmak mümkündür. Bu, bana göre, en beliğ eleştirinin, niçin metonimik ve proleptik aklı sadece sun'i entelektüel ürün veya oyun olarak görmeyen, bilakis bunları zalimce bir tahakküm sisteminin, yani sömürgeci sistemin ardındaki üretken ideoloji olarak görenlerden geldiğini açıklar. Gandi ve Marti, bu noktada, iki mümtaz ses olarak anılabilir. Sömürgecilik bağlamında, tembel aklı, Quijano ve diğerlerinin, 'iktidarın sömürgeciliği' adını verdikleri, sömürgeciliğin bitmesiyle sona ermekten ziyade, sömürgecilik-sonraki dönemde hüküm sürmeye devam eden bir iktidar çeşidinin ardında bulabiliriz.

7. Jaspers, M. Ö.. 800 ve M. Ö. 200 yılları arasındaki dönemin, "insanlığın bugün hala üzerinde durduğu temelleri" tayin eden bir dönem olarak, bir 'mihver çağı' olduğunu düşünür (1951,98). Bu dönemde, insanlığa şekil vermiş 'olağandışı hadiseler'in çoğu, bildiğimiz gibi, Doğu'da Çin, Hindistan, İran ve Filistin'de vuku bulmuştur. Bugün bildiğimiz üzere, Batı'yı Yunanistan/Grekler temsil etmektedir ve klasik Yunan antikitesi ise, Afrika ve Doğulu köklerine çok şey borçludur (Bernal, 1987). Ayrıca bkz. Schluchter (1979).
8. Benjamin, I. Dünya Savaşı'nın , eski nesillerin, tecrübi hikmetlerini onlar sayesinde genç nesillere aktardığı toplumsal ilişkilerden dünyayı mahrum bırakmış olduğunu düşünüyordu (1972, II, pt. 1, 214). O, savaştan sonra, teknolojik gelişmenin baskın olduğu, eğitim ve öğretimin dahi, kendilerini tecrübeye tercüme etmeyi bıraktıkları yeni bir dünyanın ortaya çıkmış olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre, yeni bir yoksulluğun, pek heyecanlı dönüşümün ortasındaki bir tecrübe eksikliğinin, yeni bir barbarlık çeşidinin ortaya çıkmasının nedeni budur (1972, II, pt. 1, 215). Ve o yazısını şu cümlelerle tamamlar:

> Bizler fakirleştik. Değerinin yüzde biri için çoğu kez emanetçiye bırakılan, insanlığın parça parça bize miras bıraktığı şeyleri, sadece 'cari denge'deki küçük bir değişimi geri alabilmek için terk ettik (*Aktuelle*) (1972, II, pt. 1, 219).

9. Kafka'nın iki muhalifi vardır: İlki, onu arkasından, yani doğumundan itibaren itekler. İkincisi, onun önündeki yolu kapatır. O, her ikisiyle de mücadele eder. İlki, onu, ikincisiyle olan mücadelesinde destekler, çünkü onu ileriye doğru iteklemek ister. Aynı şekilde, ikincisi de, onu, ilkiyle olan mücadelesinde destekler (ikincisi, elbette, onu geri döndürmeye çalışır). Fakat bu sadece teoride böyledir. Orada bulunanlar, sadece bu iki mübarizden ibaret olmadığı, bilakis kendisi de orada olduğu için, onun niyetlerini gerçekten kim bilir?

Böyle olabilirse de, kendisiyle mücadele eden muhalifleri üzerinde hakim olarak, bu tür savaş hali durumlarına dair tecrübesi olduğundan dolayı, onun, dikkatsizce yapılmış bir anda (kabul edilmelidir ki, şimdiye kadar ki, her şeyden daha karanlık bir geceye de ihtiyacı olacaktır) kavga hattından fırlayacağı ve yükseleceği yönünde bir hayali vardır (Kafka, 1960, 298-99).

10. Quijano, iktidar ilişkilerinin ırkçılaşmasının, kapitalizmin özünde varolan bir vasıf olduğunu düşünür ve bu vasfı 'iktidarın sömürgeciliği' olarak isimlendirir (2000, 374).
11. "İnsanlığın tarihsel ilerleyişi kavramını, insanlığın homojen ve boş bir zaman yoluyla ilerleyişi kavramından ayırmak mümkün değildir." (Benjamin, 1969, 261). Ve o, karşı görüş olarak şunları söyler: "zaman zaman kılı kırk yaran doğru sözlü kişiler, zamanı, kesinlikle, hem homojen hem de boş olarak tecrübe etmemişlerdir." (1969, 264).
12. Bütün bu konu başlıkları hakkında hadsiz-hesapsız bir literatür vardır. Örneğin, bkz. Brush ve Satblinsky (1986); Balick v.d. (1996); Shiva (1997); Visvanathan (1997); Brush (1999); Escobar (1999); ve Posey (1999). Tüm bu alanlardaki bilgiler arasındaki ihtilaflar ve muhtemel diyaloglarla ilgili örnek-olay araştırmaları, (bu bölümün giriş kısmında bahsedilen) 'Toplumsal Kurtuluşun Yeniden Keşfi' projesinde okumak mümkündür (çok-kültürlülük, kültürel vatandaşlık, biyo-çeşitlilik, rakip bilgiler ve te'lif hakları konularına bakınız). Bu konuyla ilgili yazıları, Santos'ta da okuyabilirsiniz (2002c, d).
13. Popüler ekonomik örgütleri ve alternatif üretim sistemleri üzerine, "Toplumsal Kurtuluşun Yeniden Keşfi' adlı araştırma projesi içinde yer alan örnek-olay araştırmalarına bakılabilir. Santos'da da (2002b) bu konuyla ilgili yazılar okunabilir.
14. Garanti edilmiş asgari ücret için, bkz. örneğin Van Parijs (1992) ve Purdy (1994).
15. Bkz. örneğin: Blowfield (1999); Renard (1999); Simpson ve Rapone (2000).
16. Bkz. Compa ve Diamond (1996); Trubek v.d. (2000).
17. Bkz. örneğin: Ross (1997); Schoenberger (2000); Bonacich ve Appelbaum (2000).
18. Yeni işçi enternasyonalizmi temasım 'Toplumsal Kurtuluşun Yeniden Keşfi' araştırma projesiyle karşılaştırmalı olarak bakınız. Bu yazıları, Santos'ta (2002e) da okuyabilirsiniz.
19. Katılımcı demokrasi üzerine yapılmış çeşitli örneklem araştırmaları, 'Toplumsal Kurtuluşun Yeniden Keşfi' projesinde okuyabilirsiniz; burada katılımcı demokrasi temasına bakılabilir. Santos'ta da (2002a) bu konularla ilgili yazılara bakılabilir.

20. Bkz. Fedozzi (1997); Santos (1998a); Abers (1998); Baiocchi (2001); ve Baierle (2001).
21. Bkz. Heller (200) ve Desai (2001).
22. Bkz. Stavenhagen (1996); Mamdani (1996); Van Cott (1996, 2000); Gentili (1998).
23. Bkz. Gonçalves (2000); Fischer (2000); Jamison (2001); Callon v.d. (2001).
24. Bkz. Ryan (1991); Bagdikian (1992); Hamelink (1994); Herman ve McChesney (1997, 1999); McChesney v.d. (1998) ve Shaw (2001). İnternet'teki pek çok bağımsız medya merkezine rahatlıkla danışılabilir.
25. Banuri'nin iddiasına göre, 'Güney'in kalkınması için şartlar müsait olmamıştır;

> bunun nedeni, kötü siyasi tavsiyeler veya danışmanların kötü niyetleri olmadığı gibi, neo-klasik akla itibar etmemek de değildir. Bunun nedeni, daha ziyade, projenin, yerli halkı, sürekli olarak, enerjilerini, yerli değerlerine göre tanımlanmış toplumsal değişimle ilgili olarak *olumlu* bir arayışa yönelmekten çevirip, Batı'nın kültürel, siyasal ve ekonomik tahakkümüne direnmekle ilgili olarak *olumsuz* bir amaca yönelmeleri için zorlamasıdır (vurgular, orijinal metinde var) (Banuri, 1990, 66).

26. Ümmet kavramı üzerine, bkz. Faruki (1979); An-Na'im (1995, 2000) ve Hassan (1996). Hindu, dharma kavramı üzerine, bkz. (Gandi (1929/1932) ve Zaehner (1982).
27. Bkz. Gandi (1967, 1941). Swadeshi üzerine, diğerleri arasında, bkz. Bipinchandra (1954); Nandy (1987); ve Krishna (1994).
28. Hikmet felsefesi üzerine bkz. Oseghare (1992) ve Presbey (1997).
29. Hegemonya-karşıtı küreselleşme üzerine, giderek büyüyen bir literatür vardır. Diğerleri arasında bkz. Santos (1995, 250-3777); Keck ve Sikkink (1998); Evans (1999); Brecher v.d. (2000); Cohen ve Rai (2000).
30. Immanuel Wallerstein'in işaret ettiği gibi, sosyal bilimlerin gelişmesi, sadece, hakikat araştırmasını ve iyi toplum araştırmasını bıraktıktan sonra olmamış, ayrıca sosyal bilimler, aklın cazibesini de sürgüne göndermiştir (1999, 137-251).
31. Temas bölgesi kavramı, farklı yazarlar tarafından farklı anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin, Mary Louise Pratt temas bölgelerini şu şekilde tanımlar:

> Bambaşka kültürlerin, tıpkı bugün sonuna kadar yaşanmış sömürgecilik, kölelik veya bunların sonucu olarak ortaya çıkan di-

ğer şeyler gibi, çoğu kez oldukça asimetrik tahakküm ve tabiiyet ilişkilerinde birbirleriyle karşı karşıya kaldığı, çatıştığı ve pençeleştiği sosyal sahalardır (1992,4).

Bu formülasyonda, temas bölgeleri, öyle görünüyor ki, kültürel bütünlükler arasındaki mücadeleleri de kapsar. Bunun, örnek-olay olması gerekmez. Temas bölgesi, belirli bir zaman aralığında, belirli bir eylem tarzına anlam kazandırmak için, kendilerini rekabet içinde bulan, seçilmiş ve kısmi kültürel farklılıkları da kapsayabilir. Dahası, bu makalede iddia ettiğim gibi, eşitsiz mübadeleler, bugün sömürgeciliğin ve onun neden olduğu diğer sonuçların çok ötesine uzanmaktadır, her ne kadar sömürgecilik, kabul etmeye hazır olduğundan çok daha önemli bir rol oynamaya devam etmekteyse de.

32. Genel olarak, topoi ve retorik üzerine, bkz. Santos (1995, 7-75).

Referanslar

Abers, Rebecca. 1998. "Mevalilikten İşbirliğine: Brezilya'nın Porto Alegre Bölgesinde Yerel Yönetim, Katılımcı Politika ve Medeni Örgütlenme", *Politics and Society*, XXVI, no.4 (Aralık): 511-37.

An-Na'im, Abdullahi. 2000. "Fransa ve Özbekistan'da İnsan Hakları ve İslami Kimlik: Yerel ve Küresel Tavassut", *Human Rights Quarterly* XXII, no.4 (Kasım): 906-41.

An-Na'im, Abdullahi, (editör). 1995. *İnsan Hakları ve Dini Değerler: Gergin Bir İlişki mi?*, Amsterdam: Editions Rodopi.

Bagdikian, Ben H. 1992. Medya Tekeli. Boston, MA: Beacon Pres.

Baierle, Sergio Gregorio. 2001. "OP ao Termidor?" O Orçamento Participativo visto pelos seus investigadores (31/05-2/06/2001) Seminerine Sunuldu. Porto Alegre: Prefeitura de Porto Alegre.

Baiocchi, Gianpaolo. 2001. "Militanlıktan Vatandaşlığa: İşçi Partisi, Sivil Toplum ve Brezilye'daki Porto Alegre'deki Katılımcı Yönetim Siyaseti", Yayınlanmamış Doktora tezi. Wisconsin-Madison Üniversitesi.

Balick, Michael J., Elaine Elisabetsk, ve Sarah A. Laird. 1996. *Tropik Ormanların Tıbbi Kaynakları*, New York: Columbia University Press.

Banuri, T. 1990. "Kalkınma ve Bilgi Politikası: Modernizasyon Teorilerinin III. Dünya'nın Kalkınmasındaki Toplumsal Rolü Üzerine Bir Eleştirel Değerlendirme", *Hakim Bilgi: Kalkınma, Kültür ve Direniş*'te, s. 29-72. Editörler: F. A. Marglin ve S. A. Marglin. Oxford: Clarendon Press.

Benjamin, Walter. 1969. *Açıklamalar*, New York: Schocken Books.

————, ————. 1972. "Erfahrung und Armut", pp. 213-19. in *Gesammelte Schriften*, Vol. II, pt. 1., eds. R. Tiedemann cand H. Schweppenhauser. Farnkfurt: Suhrkamp.

Bernal, Martin. 1987. *Siyah Atina: Klasik Medeniyetin Afro-Asya Kökleri*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Bipinchandra, Pal. 1954. *Swadeshi & Swaraj (Yeni Yurtseverliğin Yükselişi)*. Calcutta: Yugayatri Prakashak.

Bloch, Ernst. 1995. *Ümidin İlkesi*. Cambridge, MA: MIT Pres.

Blowfield, Mick. 1999. "Etik Ticareti: Gelişmeler ve Meselelerin bir Müzakeresi", *Third World Quarterly* XX, no.4 (Ağustos): 753-70.

Bonacich, Edna ve Richard P. Appelbaum. 2000. *Etiketin Altında Olan: Los Angeles Giysi Endüstrinde Eşitsizlik*. Berkeley: University of California Press.

Brecher, Jeremy, Tim Costello ve Brendan Smith. 2000. *Tabandan Gelen Küreselleşme: Dayanışmanın Gücü*. Cambridge, MA: South End Press.

Brockman, John. 1995. *Üçüncü Kültür*, New York: Simon & Schuster.

Brush, Stephen. 1999. "Kamusal Alanın Canlı-Görünümü", *Cultural Anthropology* XIV, no. 4 (Kasım): 535-55.

Brush, Stephen B., ve Doreen Stablisnsky, (editörler). 1996. *Yerel Bilgiye Değer Vermek: Yerli Halklar ve Entelektüel Mülkiyet Hakları*, Washington D.C.: Island Press.

Callon, Michel, Pierre Lascoumes, ve Yannick Barthe. 2001. *Agir dans un monde incertain: Essai sur la democratie technique*. Paris: Seuil.

Cohen, Robin ve Shirin M. Rai. 2000. *Küresel Toplumsal Hareketler*. Londra: Athlone Press.

Compa, Lance, ve Stephen Diamond. 1996. *İnsan Hakları, İşçi Hakları ve Uluslararası Ticaret*. Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Yayınları.

Desai, Manali. 2001. "Parti Oluşumu, Siyasal İktidar ve Reform Kapasitesi: Hindistan'ın Kerala ve Batı Bengal Bölgelerinde Sol Partilerin Mukayesesi", *Social Forces* LXXX, no. 1 (Eylül): 37-60.

Escobar, Arturo. 1999. "Doğadan Sonra: Özcülük-Karşıtı Siyasal Ekolojiye Adımlar", *Current Anthropology*, XL, no.1 (Şubat):1-30.

Evans, Peter. 1999. "Hegemonya-Karşıtı Küreselleşme: Marjinalleşmeye Karşı Savaşmak İçin Siyasal Araçlar Olarak Ulus-ötesi Ağlar", http://sociology.berkeley.edu/faculty/evans/
#currentprojects'den temin edilebilir.

Faruki, Kemal A. 1979. *Ümmet'in Kurucu ve Yasal Rolü*. Karachi: Ma'aref.

Fedozzi, Luciano. 1997. *Orçamento participativo: Reflexoes sobre a experiencia de Porto Alegre*. Porto Alegre: Tomo Editorial.

Fischer, Frank. 2000. *Vatandaşlar, Uzmanlar ve Çevre: Yerel Bilgi Politikası*. Durham, NC: Duke University Press.

Gandhi, Mahatma. 1929/1932. *Gerçeklikle Tecrübelerimin Hikayesi*, 2. cilt. Ahmedabad: Navajivan.

———, ———. 1938. *Hind Swarej*. Ahmedabad: Navajivan.

———, ———. 1941. *Hadi Ekonomisi*. Ahmedabad: Navajiva.

———, ———. 1951. *Mahatma Gandi'den Seçme Yazılar*. Boston: Beacon.

———, ———. 1960. *Gita Üzerine Söylevler*. Ahmedabad: Navajivan.

———, ———. 1967. *Swadeshi İncil'i*. Bombay: Bharatiya Vidya Bhavan.

———, ———. 1972. *Güney Afrika'da Satyagraha*. Ahmedabad: Navajivan.

Gentili, A. M. 1998. *O leao e o caçador: Uma historia da Africa sub-sahariana dos seculos XIX e XX*. Maputo: Arquivo Historico de Moçambique.

Gonçalves, Maria Eduarda, (editör). 2000. *Cultura cientifica e participaçao publica*. Oeiras: Celta.

Hamelink, C.J. 1994. *Dünya İletişim Politikası*. Londa: Sage.

Hassan, Riffat. 1996. "Dinsel İnsan Hakları ve Kur'an", *Küresel Perspektifte Dinsel İnsan Hakları: Dini Perspektifler*'de s. 361-86. editörler: J. Witte Jr. Ve J. D. Van der Vyver. The Hague: Martinus Nijhoff Yayınları.

Heller, P. 2000. "Demokrasinin Dereceleri: Hindistan'dan Bazı Karşılaştırmalı Dersler", *World Politics*, LII, no.4 (Temmuz): 484-519.

Herman, Edward S., ve Robert W. McChesney. 1997. *Küresel Medya: Ticari Kapitalizmin Yeni Misyonerleri*, Londra:Cassell.

Jamison, Andrew. 2001. *Yeni Bilginin Yapımı: Çevre Politikaları ve Kültürel Dönüşüm*, Cambridge: Cambridge University Press.

Jaspers, Karl. 1951. *Hikmetin Yolu: Felsefeye Giriş*, New Haven: Yale University Press.

———, ———. 1976. *Tarihin Kökeni ve Amacı*, Westport, CT: Greenwood Press.

Kafka, Franz. 1960. "O", *Bir Mücadelenin Tanımı ve Büyük Çin Seddi*'nde s. 290-99., çev.: T. Ve J. Stern. Londra: Secker ve Warburg.

Keck, Margaret E. Ve Kathryn Sikkink. 1998. *Sınır Ötesi Eylemciler: Uluslararası Politikada Savunma Ağları*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Koselleck, Reinhart. 1985. *Geçmiş Gelecekler: Tarihsel Zaman Semantiği Üzerine*, Cambridge, MA: MIT Press.

Krishna, Daya. 1994. *Swadeshi'nin Küreselleşmeye Bakışı*, New Delhi: Swadeshi Jagaran Manch.

Lander, E. Editör. 2000. *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales – perspectivas latinoamericanas*. Buenos Aires: CLACSO.

Leibniz, Gottfried Wilhelm. 1985 (1710). *Teodise: Tanrı'nın İyiliği, İnsanın Özgürlüğü ve Kötülüğün Kaynağı*, La Salle, IL: Open Court.

Lepenies, Wolf. 1988. *Edebiyat ve Bilim Arasında: Sosyolojinin Yükselişi*, R.J. Hollingdale. Cambridge: Cambridge University Press.

Mamdani, Mahmood. 1996. *Vatandaş ve Tebaa: Çağdaş Afrika ve Geç Sömürgeciliğin Mirası*. Princeton: Princeton University Press.

Marramao, Giacomo. 1995. *Poder e secularizaçao: As categorias do tempo*. San Paulo: Editora da Universidade Estadual Paulista.

Marti, Jose. 1963. *Obras completas*. Havana: Editorial Nacional de Cuba.

McChesney, Robert Waterman. 1999. *Zengin Medya, Fakir Demokrasi: Şüpheli Zamanlarda İletişim Politikası*, Urbana: University of Illinois Press.

McChesney, Robert W. Ellen Meiksins Wood, ve John Bellamy Foster. (editörler). 1998. *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı: Küresel İleşitim Devriminin Ekonomi-Politiği*. New York: Monthly Review Press.

Nandy, A. 1987. *Gelenekler, Tiranlık ve Ütopyalar*. Delhi: Oxford Üniversitesi Yayınları.

Nunes, Joao Arriscado. 1998/1999. "Para alem das duas culturas: Tecnociencias, tecnoculturas e teoria critica", *Revista Critica de Ciencias Sociais*, no. 52/53: 15-59.

Oruka, H. Odera. 1990. "Hikmet-Felsefesi: Temel Sorular ve Metodoloji", *Hikmet Felsefesi: Yerli Düşünürler ve Afrika Felsefesi Üzerine Modern Tartışmalar*'da, s. 27-40. editörür: H. O. Oruka. Leiden: Brill.

———, ———. 1998. "Grundlegende Fragen der afrikanischen 'Sage-Philosophy'", pp. 35-53 in *Vier Fragen zur Philosophie in Afrika, Asien und Lateinamerika*, ed. F. Wimmer. Vienna: Passagen.

Oseghare, Antony S. 1992. "Hikmet Sahibi Olmak ve Afrika Felsefesi", *International Philosopical Quarterly* XXXII, no.1 (Mart): 95-104.

Posey, Darrel Addison, editör. 1999. *Biyo-Çeşitliliğin Kültürel ve Manevi Değerleri*. Londra: Intermediate Technology.

Pratt, Mary Louise. 1992. *Emperyal Gözler: Seyahat Yazıları ve Kültürleştirme-ötesi*. Londra: Routledge.

Presbey, Gail M. 1997. "Bir Hikmet Ehli Olarak Kim Sayılır? Hikmet Felsefesinin Daha İleri Uygulamalarındaki Sorunlar", *Quest: Philosophical Discussions* XI, nos.1 ve 2: 53-65.

Prigogine, Ilya. 1997. *Kesinliğin Sonu: Zaman, Kaos ve Yeni Doğa Kanunları*. New York: Free Press.

Purdy, David. 1994. "Adalet ve Verimliliğin İkinci İzdivacı", *New Left Review*, no. 208:30-48.

Quijano, Anibal. 2000. "Colonialidad del poder y classificacion social." *Journal of World-Systems Research* VI, no.2 (Yaz/Sonbahar): 342-86. http://jwsr.ucr.edu

Renard, Marie. 1999. "Küreselleşmenin Çatlağı: Adil Kahve Örneği", *Sociologia Ruralis* XXXIX, no.4:484-500.

Ross, Andrew, editör. 1997. *Terleme Yok: Moda, Serbest Ticaret ve Giysi İşçileri*. Londra: Verso.

Ryan, Charlotte. 1991. *Prime-Time Eylemciliği: Tabandan Yayılan Sivil*

Toplum Eylemciliği için Medya Stratejileri, MA: South End Press.
Santos, Boaventura de Sousa. 1995. *Yeni Bir Sağduyuya Doğru: Paradigmal Geçişte Hukuk, Bilim ve Siyaset*. New York: Routledge.
————, ————. 1998a. "Porto Alegre'deki Katılımcı Bütçeleme: Dağıtımcı Demokrasiye Doğru." *Politics and Society* XXVI, no.4 (Kış): 461-510.
————, ————. 1998b. "Muhalefetçi Postmodernizm ve Küreselleşme", *Law and Social Inquiry* XXIII, no.1 (Kış), 121-39.
————, ————. 2000. A critica da razao indolente: Contra o desperdicio da experiencia. Porto: Afrontamento.
————, ————. 2001a. "Körlük Epistemolojisine Doğru: "Niçin 'Törensel Yeterliliğin' Yeni Türleri Ne Düzenlenir Ne de Kurtarır?", *The European Journal of Social Theory*, IV. No.3: 251-79.
————, ————. 2001b. "Bayan Amerika: Tanınma ve Dağıtım Alt-Paradigmasının Yeniden Keşfi", *Theory Culture and Society*, XVIII, no.1 (Şubat): 2-3.
————, ————. 2002a. *Democratizar a democracia: Os caminhos da democracia participativa*. Rio de Janeiro: Record.
————, ————. 2002b. *Produzir para viver: Os caminhos da produçao nao capitalista*. Rio de Janeiro: Record.
————, ————. 2002c. *Reconhecer para libertar: os caminhos do cosmopolitismo multicultural*. Rio de Janeiro: Record.
————, ————. 2002d. *Semear outras soluçoes: Os caminhos da biodiversidade e dos conhecimentos rivais*. Rio de Janeiro: Record.
————, ————. 2002e. *Trabalhar o mundo: Os caminhos do novo internacionalismo operario*. Rio de Janeiro: Record.
Schluchter, Wolfgang. 1979. *Die Entwicklung des okzidentalen Rationalismus: Analyse von Max Webers Gesellschaftsgeschichte*. Tübingen: Mohr.
Schoenberger, Karl. 2000. *Levi'nin Çocukları: Küresel Pazarda İnsan Haklarının Şartları*", New York: Grove Press.
Serequeberhan, Tsenay. 1991. "Giriş", *Afrika Felsefesi: Gerekli Okumalar*'da. S. Xv..ii-xxii. Editör: T. Serequeberhan. New York: Paragon.
Shaw, Randy. 2001. *Eylemcinin El Kitabı: Bir Başlangıç*. Berkeley: University of California Press.
Shiva, Vandana. 1997. *Biyo-korsanlık*, Boston: South End Press.
Simpson, Charles ve Anita Rapone. 2000. "Tabandan Tavana Topluluğun Gelişmesi: Toplumsal-Adalet Kahvesi", *Human Ecology Review* VII, no.1:46-57.
Snow, C. P. 1959. *İki Kültür ve Bilimsel Devrim*. New York: Cambridge University Press.
————, ————. 1964. *İki Kültür ve Bir İkinci Kitap*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stavenhagen, Rodolfo. 1996. *Etnik Çatışmalar ve Ulus-Devlet.* Londra: Macmillan.

Trubek, David, Jim Mosler ve Jeffrey Rothstein. 2000. İş İlişkilerinin Düzenlenmesinde Ulus-Ötecilik: Uluslararası Rejimler ve Ulus-Ötesi Savunma Ağları", *Law and Social Inquiry* XXV, no.4 (Sonbahar): 1187-1211.

Van Cott, Dona L. 1996. *Tekrar Muhalif: Yerli Halklar ve Latin Amerika'nın Güvenliği.* Washington, D.C.: Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal Savunma Üniversitesi.

————-, ————. 2000. *Geçmişin Dostça Tasfiyesi: Latin Amerika'da Farklılığın Politikası.* Pitsburgh: University of Pittsburgh Press.

Van Parijs, Philippe. 1992. *Temel Gelire Dair İddialar.* Londra: Verso

Visvanathan, Shiv. 1997. *Bilimin Bir Karnavalı: Bilim, Teknoloji ve Kalkınma Üzerine Denemeler.* Oxford: Oxford University Press.

————, ————. 2000. "Hindistan'da Çevreci Değerler, Politika ve Çatışma", Değerleri Anlama: Çin, Hindistan ve Birleşik Devletler'deki Çevreci Değerler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma adlı Seminer'de(Carnegie Konseyi'nin sponsorluğunu yaptığı) sunulan yayımlanmamış makale. www. carnegiecouncil. org/pdf/visvanathan. pdf.'ten temin edilebilir.

Wallerstein, Immanuel. 1998. *Ütopistikler veya 21. Yüzyıl İçin Tarihsel Tercihler.* New York: New Press.

————, ————. 1999. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: 21. Yüzyıl İçin Sosyal Bilimler*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Wallerstein, Immanuel ve Etienne Balibar. 1991. *Irk, Ulus, Sınıf: Çok-Anlamlı Kimlikler*, New York: Verso.

Weber, Max. 1958. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu.* New York: Scribner.

————-, ——. 1963. *Din Sosyolojisi.* Boston: Beacon Press.

————, ————. 1968. *Ekonomi ve Toplum: Bir Yorumlayıcı Sosyoloji Taslağı.* New York: Bedminster Press.

Zaehner, R. C. 1982. *Hinduizm.* Oxford: Oxford University Press.

Süregelen Amerikan Taşralılığı ve Dünyanın Geri Kalanı

JANET L. ABU-LUGHOD

Biz "ilericilerin" başlangıçta özel analiz aracımız olarak sahiplendiği *küresel/küreselleşme* gibi kavramların kullanımı etrafında gittikçe büyüyen bir kutuplaşma, son zamanlarda beni fevkalade etkilemekte (veya en azından şaşırtmaktadır). Bu, biraz da korkutucudur. Amerika'nın ulusötesi şirketlerinin hazırladığı yıllık raporlarını, küreselleşmenin "yeni ekonomisine" hayret ettiği ve hâtta Bush yönetiminin (hoşuna gitmeyen her türlü uluslararası antlaşmayı ihlâl ediyorken), *küreselleşme* ve *küresel liderlik* gibi kavramları dilinden düşürmediği bir zamanda bile, biz, güçlü bir analitik araç olarak böylesine umut vadeden bir kavramı, niçin yönetici sınıfın, herkesten önce davranıp kendine mal ettiğini sormalıyız. Bu durumda, geriye başka bir anlam kalıyor mu? Küreselleşme kavramı, "Batı" imajında ve Batı hakimiyeti altında, aşırı-modernleşmeyi karşılayacak, ne türden olursa olsun, bir başka sözcüğe mi dönüşmüştür? Küreselleşme teorileri ve küresel-sistem teorileri arasındaki ilişki nedir? Ve biz, sistem-karşıtı hareketlerle ilgilendiğimiz için, Seattle sokaklarında ve

diğer bazı farklı yerlerde, küreselleşmeye karşı yapılan ve bir dereceye kadar yeni yeni filizlenen protestoları nereye koyacağız? Yaftalama politikaları nelerdir? Bütün bu süslü kavramlar nereden geliyor? Ve onlar niçin şimdi gün yüzüne çıkıyor? Amerikan sosyal bilimini taşralılık zihniyetinden kurtaracak gerçek bir çaba var mı, yoksa boş sözlerden ibaret yeni laf kalabalığı, zihinleri bu defa dışlanmışlık içinde görünmeyen, bilâkis büyük imparatorluğunun merkezi olarak Birleşik Devletler'le meşgul eden o eski bildik yaklaşımı gizliyor mu?

Bu beni, geriye dönüp, Amerika'nın dünyaya bakışını yansıtan o ilk yaklaşımlarını tekrar düşünmeye götürdü. Ben, yarım yüzyılı aşkın bir süre zarfında, çok önceleri TROTW (The Rest of the World - Dünyanın Geri Kalanı) adını verdiğim şeyi göz önünde bulunduran, Amerika'da en az dört nesildir akademik çalışma yapanların deneyimlerini yeterince görecek kadar yaşlıyım.[1] Her defasında da, ciddi ilim adamlarının çalışmaları, fakir halkların ve diğer ülkelerin iyiliğine olmaksızın siyasi ve askeri çıkarlara hizmet etmesi için önce davranılıp sahiplenilmiştir.

Bu yöndeki ilk çabayla, II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra karşılaşıyoruz: Burada, Truman Doktrini'nden cesaret alan taşralı bir Amerikan akademisi, Atlantik İttifakı dışında kalan hemen hemen tüm bölgeleri "geri kalmış" ve modern dünyanın içine çekebilmek için teknolojik ve hâtta psikiyatrik yardıma muhtaç bölgeler olarak kavramsallaştırmıştı. (O dönemde Japonya da, ne anlama geldiği gayet açık bir tercihle, "geri kalmış" uluslar listesine dahil edilmişti.) Geriye dönüp, 1940'larm sonları ve 1950'lerin başındaki literatüre gitmek ve orijinal ifadelerin yerini örtülü tabirlerin almasını gözlemlemek büyüleyicidir: yani bu süreçte, *geri kalmışa, gelişmemişe*, ardından *gelişmekte olana* ve en sonunda *sanayileşmekte geç kalmışa* veya *henüz sanayileşmişe* vs. dönüştü. Bununla birlikte, dil kirlerinden temizlendikten sonra bile, teoriler tek-yönlü varsayımlarından vazgeçmemekte ısrar et-

tiler; yani, bu türden ülkelerin izleyecekleri yol, bu ülkelerin daha geniş dünya ile yani Batı dünyasıyla entegrasyonunun ardından gelecek zaruri teknolojik ve kültürel değişimlerin olması durumunda, Batılı ülkelerin izlediği yolun yeniden ve özet bir şekli olacaktı.

Soğuk Savaş esnasında tabii ki Asya'da "sıcak"lığı daha iyi hissedilen bir ikinci gelişme daha yaşandı ve buna 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında dünyanın görünümünü tümden değiştiren dekolonizasyon hareketleri eşlik etti. O zamana kadar, Amerika, Truman Doktrini'nin "soyluluk insanı yükümlü kılar" anlayışından, bir sonraki (tabii ki savunma amaçlı) savaşı plânlama politikaları üzerinde yeniden yoğunlaşmıştı. Amaç, Amerikalı bilim adamlarının, özellikle stratejik önemi olan yabancı bölgelerle daha çok temas kurmalarını ve bu bölgelerde uzmanlaşmalarını teşvik ederek, onları Batı-dışındaki bölgeler üzerine yapılan araştırmalara doğrudan katmaktı. Özellikle Batı'yı tehdit ettiği düşünülen ülkeler, ekonomi alanında otarşik (özerk, çev.) kalkınma yollarını çizmeye ve kendi yan ittifaklarını oluşturmaya çalışan ülkelerdi. 1955 yılında Bandung'ta bu aktörler kendilerini bağlantısız ülkeler olarak (ne kapitalist ne de komünist kampta yer almadıklarını) ilan ettiler. Ancak bundan sonradır ki bu terim yeniden gözden geçirilip, nihayetinde fakir ülkeler anlamına gelen *Üçüncü Dünya* adını aldı (Japonya bu sonuncu kategoriye girmekten kurtulmuş, Çin ise, Kore Savaşı'yla ilişkisi hariç, öyle gerektiği için görmezden gelinmişti.)

Amerika'da "alan araştırmaları" yapan pek çok merkezin doğduğu dönem, işte bu dönemdir. Savunma amaçlarına hizmet eden dil alanlarında öğrencileri eğitmek ve bir küresel güç olarak Amerikan çıkarları için önemli olduğu düşünülen bölgelerdeki deniz-aşırı araştırmaları desteklemek için öyle veya böyle "aklanmış" hükümet fonları oluşturuldu. Afrika, Orta Doğu ve daha düşük ölçekte Asya ve Latin Amerika üzerinde yoğunlaşan özel merkezler arttıkça arttı. Fakat bu türden alan

araştırmalarının örgütlenme şekli, tam da tekerlek parmaklıklarının dizaynına benziyordu. Bu, merkezinde ABD'nin bulunduğu ve oradan pek çok çevresel noktaya doğrudan bağlantısı olduğu düşünülen yapıydı. Amerika'nın yürüttüğü faaliyetlere yönelik Batılı-olmayan ülkelerde ve Latin Amerika'da kuşkuculuk artarken, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında üçüncü bir tepki dalgası gözlemlenebilir. Bu direnişe rehberlik eden fikirlerin çoğu, gerçekte sözde-çevre bölgelerin içinde başlamıştı.[2] Üçüncü Dünya bölgelerinin gözü, gittikçe açılıyordu. Onlar, dekolonizasyon sürecinin ve ekonomik özerkliğin kendilerini küresel (siz 'merkez' olarak okuyun) güçlerin elinden kurtaramamış olmasının hayal kırıklığı içindeydiler. Muhalif teorisyenler, sorunu yeni-sömürgeciliğin ve bağımlılığın devam ettiği şeklinde yeniden kavramsallaştırmaya başladılar. Henüz "kurtarılmış" sömürgeler, sonunda şu gerçeğin farkına vardılar: Devam eden sorunları, önceki metropolleriyle yeni-sömürgeci ilişkilerin devam etmesi sebebiyle veya doğrudan yabancı idarenin uzun süre önce ortadan kalktığı Latin Amerika örneğinde olduğu gibi, bağımlılığı üretmek amacıyla Birleşik Devletler'in güç kullanması nedeniyle daha da ağırlaşmıştı. Birbirinden büyük ölçüde farklı kıtalarda da benzer emareler görülüyordu ve bunları çözme yolunda ortak çabalar gösteriliyordu. Yeni bir senteze ulaşmak için vakit gelmişti. Bu sentez, çevredeki şartların, kapitalizmin merkez bölgelerine nazaran ikincil pozisyonda olmaları nedeniyle, birbirleriyle bağlantılı olduğunda ısrar ederek, alan araştırmaları konusunda 'tekerleğin parmakları' yaklaşımını öneren görüşü, temelinden sarsıyordu.

1974 yılında, Immanuel Wallerstein'in çığır açan eseri *Modern Küresel-Sistem*'in ilk cildinin yayınlanmasıyla, Amerikan bilim çevrelerinde paradigmanın yeniden kavramsallaştırması çabalarının bu dönemde zirveye çıkması bir tesadüf değildi. Bu, görünüşte, bütün dünyayı – en azından 16. yüzyıldan beri dünyanın büyük bir kısmını – tek bir analiz birimi olarak

gören ve merkez, yarı-çevre ve çevre şeklinde üçe bölünmüş birbirine bağlı alansal ekonomiler üzerinde yoğunlaşan bir teoriydi. Onun bu yaklaşımı, ileriye doğru atılmış büyük bir adımı temsil ediyor ve izole edilmiş alan araştırmalarına esaslı bir ıslah edici olarak hizmet ediyordu ama hala modernizasyonun ve bağımlılık teorilerinin başına dert olmuş Avrupa-merkezci yaklaşımın bazı yanlı tutumlarından tümüyle kurtulamamıştı. Bu durum, kasdını da aşacak şekillerde, Batılı-olmayan bölgelerin budanmış bir analiziyle sonuçlanmıştı; buna göre Dünyanın Geri Kalan Bölgeleri'ndeki olumsuz şartların çoğu, bu bölgelerin tedricen merkez kapitalist ülkelerin kurduğu sisteme eklemlenme tarzından kaynaklanıyordu. Bunların bağımsız failini bulmak da zordu.

Wallerstein'in kitabı *küresel* kavramını kullanmamasına rağmen, ben halihazırdaki akademik çevrelerin küreselleşme konusunda ortaya koydukları zihinsel çabanın izini, kendinden sonraki çalışmalara yol gösterici olmuş bu esere kadar süreceğim. Kitap, oldukça mantıklı bir şekilde, sosyal bilimcilere, artık ulusal veya hâtta bölgesel ya da şehirsel tarihlere sanki biri diğerinden bağımsızmış gibi davranamayacakları uyarısında bulunuyor. Wallerstein, etkili bir dille, modern zamanların 16. yüzyıldaki başlangıcına kadar gidildiğinde bile, sadece *tek bir analiz birimi* olduğunu ve bunun da küresel-sistem olduğunu ileri sürer. Her ne kadar 16. yüzyıla kadar, merkez, Batı Avrupa'da kökleşmişse de, bu bölge, zaten büyük ölçüde dağınık yarı-çevresel bölgelerle bağlantılar kuruyor ve o zamana kadar sistemden nispeten izole edilmiş çevre bölgelere kollarını uzatıyordu.

Benim bu yaklaşıma katkım, Wallerstein'in küresel-sistem fikrinden aldığım cesaretle yazdığım ve küresel-sistem analizini daha geriye, yani 13. yüzyıla kadar götüren, *Avrupa Hegemonyası Öncesinde Küresel-Sistem: M.S. 1250-1350* (1989) adlı eserimdi.[3] Önceki dönemlerde -bugün çokça varolan-, merkez, yarı-çevre ve çevreyi bünyesinde toplayan tek bir hiyerar-

şiden ziyade, büyük medeniyet birimleri temelinde, pek çok hiyerarşiden oluşan çok daha karmaşık bir sistem organize edilmişti. Yine, küresel-sistem, bu geniş büyük kültürel/bölgesel birimler içinde yeknesak bir şekilde değil, daha ziyade çeşitli bölgelerin/imparatorlukların kilit şehir merkezleri arasındaki daha bir çevrelenmiş ağlar yoluyla işliyordu. 13. yüzyıl üzerine yaptığım çalışmamda, oldukça elverişli bir metaforu ödünç aldım: Bu, pek çok merkezî yerin koordine ettiği "yüksek" işlevlerin nispeten dokunmadığı bir büyük denizin içinde yer alan şehir merkezlerinden oluşmuş 'takım adalar' imajıdır. Bu arada 19. yüzyılın sonunda tesis olunan emperyalist düzene geldiğimizde, kolonilerdeki çıkış ve kontrol merkezlerini kendi sömürgeci yöneticilerine bağlayan liman-metropol ilişkisinin, kavramın içeriğini belirlediğini görüyoruz. Nihayet, bugün bile bu şehirler, ileride derinlemesine irdelediğimde göreceğimiz üzere, kendi hiyerarşik sistemlerine sahip oldukları varsayılan küresel şehirler olarak bilinmektedirler.

Her ne kadar küresel işlevler bu şehir merkezlerinde yoğunlaşmış olabilirse de, sonunda *Yeni Uluslararası İş Bölümü* (Frōbel, Heinrichs ve Kreye, 1980)'nün pek-çok yabancı ülkelerden gelen imalat faaliyetlerini olduğu gibi, temel üreticilerin entegrasyonunu ve iş gücünün ithalini gerektirdiği fark edildi. *Küresel* kavramının, ne zaman *uluslararası* kavramının yerini aldığından tam olarak emin değilim ama bu değişimin 1980'lerde daha da yaygınlaştığını söyleyebilirim. 1990'lara kadar, ne yazık ki, bu terim herkesçe benimsenmişti ama bundan sonra terimin anlamı giderek bayağılaştı.

Sondan bir önceki tekrarlama, bizim dönemimize denk gelmişti. Eğer, çağdaş gazetelere, dergilere ve kitaplara dikkatlice göz atarsak, eğer büyük iletişim şirketlerinin reklamlarını veya hisse senedi satmak için simsarların dağıttığı broşürleri okursak ya da eğer televizyondaki halkın sorunlarıyla ilgili programlarda geçen konuşma başlıklarını dinlersek, küresel gevezeliğin artık sağırlaştırıcı bir hal aldığını kabul ederiz. Ben

gerekli içerik analizini yapmadım ama bana öyle geliyor ki, *küresel* ve *küreselleşme* sözcükleri son 20 yılda giderek daha gelişigüzel bir şekilde kullanılmaktadır.[4] Bunlar, ekonomik, siyasal ya da kültürel olmak üzere, her meseleyi bir kalıba dökerek açıklamak için çokça kullanılan cafcaflı sözlerdir. Tek başına bu husus, analitik gücü kaybediyor olduğumuzu düşündürmeli, ikna edici ideolojinin de gerçeğin ayağını kaydırıp onun yerine geçmekte olduğu hususunda bizi kuşkulanmaya sevk etmelidir.

1989'da, ilk olarak *küresel/küreselleşme* terimlerinin boş bir slogan olarak, olur-olmaz bir şekilde kullanımına ben itiraz ettim (Abu-Lughod, 1991). Bu itirazım, liberal (siz 'dizginsiz' olarak okuyun) kapitalizm ideolojisinin çığırtkanlığını yapan ulus-ötesi örgütlerin muhteşem toplantı salonlarını saymazsak, artık sosyal bilimlerin tüm branşlarına sirayet etmiş modanın başlangıcına rastlıyordu. Polyester giysilerin Dallas'a yayılması gibi, küreselleşme de her yere yayılmıştır– ve her yerde olduğu için, bilhassa hiçbir yerde olamamıştır. (Din[ler] sosyolojisi konusunda ihtisas yapan Marksizm-karşıtı, Weberci ve önceleri Cizvit olan eski bir meslektaşım, en son konferansının başlığını "Dinin Küreselleşmesi" olarak belirlediğinde, yolun sonuna geldiğimizi anlamıştık.) *Modernite/modernleşme* kavramlarında olduğu gibi, terimler amprik referanslarından öyle soyutlanmışlar ki, ne teori ne de metod üretebiliyorlar. Belki de bu kavramlar, ipe sapa gelmez sözcükler çöplüğünde sadece slogan haline gelmişlerdir.

Fakat mesele, sözcüklerin içinin boşaltılmasından daha ciddidir. "Tek Dünya" kavramına farklı yaklaşanlar yanlış siyasal çizgiler üzerinde sıralanmışlardır ki bunları, kuzey-güney, sağ-sol ve müfrit kapitalizm ideologları -çevreyi koruma taraftarları olarak ayırabiliriz. Bu pozisyonların herbirinin savunucuları, bu süreçlere dair tanılar ve yorumlarda farklı farklı düşünseler de, şu an, 1974'ten itibaren dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının, küresel entegrasyon yolunda bü-

yük bir ilerleme kaydedilmesi sonucunu doğurduğunu farz etmektedirler. Bunun ilk "emare"si, küresel otomobil (ulus-ötesi üretim) veya sermayenin ihracı ve ürünlerle kazançların ana yurduna geri dönüşü idi. Ardından, şimdiye dek üçüncü neslini idrak eden misafir işgücü ithali geldi. Bunun ardından da arbitraj (paranın ve onun türevlerinin 'ticaret'i) geldi. Buna paralel olarak, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenen borçlanma geldi. Nihayet, tüketim kalıpları yaygınlaştı ve (sadece "kültür" değil aynı zamanda maddi kaynaklar da) harmanlandı. Herkesi içine alan bu süreç, *küresel* veya *küreselleşme* olarak nitelendirilmeyi hak ediyordu.

En azından Sağ'a göre, kapitalizmin üstünlüğünü kanıtlayan Sovyetler Birliği'nin 1989'da çöküşüyle birlikte bu sürecin sonuna gelindi. Sol, her ne kadar hakim uluslararası örgütlerin düzenlediği toplantılara karşı sokak gösterileriyle büyük tepki vermişse de, yenilgiyi kabul etme noktasında tereddüt göstermedi. Hata çizgisinin çeşitli (sağ veya sol ya da kuzey veya güney) taraflarında yer tutan taraftarlar, aynı sözcükleri benimseyerek ve sürece açıkça aynı değeri vererek ortak bir noktada buluştular. İşte asıl o zaman tasalanmalıydık ve şu soruları sormalıydık: Bu, gerçekten Amerikan taşralılığının sonu mu, yoksa kendi yaptığıyla böbürlenen egoist yaklaşımın yeni bir biçimi mi?

Ne yapmalıyız? Bu bebek, artık içinde boğulma riski iyice artan kirli küvetten kurtarılabilir mi? Ciddi bilim adamları, küresel-sistemi uygun araştırma birimi olarak görmek suretiyle elde edileceği görünen analitik gücü ıslah edebilirler mi?[5]

Bana öyle geliyor ki, bu paranın bu şekilde değerinin düşürülmesinden vazgeçen küresel-sistemin büyüyen etkinliği üzerine yapılan deneysel araştırmalarda bir çok ümit verici gelişme vardır. Mal akışları üzerine yapılan araştırmalar, ilerlemenin verimli bir yolu olarak beni çok etkiliyor ama bu metodun aynısı, insanlardaki (mesela, AIDS gibi) ve hayvanlardaki

(şap gibi) hastalıkların yayılmasına da uygulanabilir. Parasal araçların hareketi üzerine yapılan araştırmalar da, her ne kadar birçok ticari işlem kaydedilmediği ya da gizlendiği için bunlara erişmek zor olsa da, bunlardan biridir. Sosyal hareketlerdeki bağlantılar da araştırılacak verimli bir alandır.

Yakın geçmişte şehirler üzerine yapılmış araştırmalardan seçtiğim kendi örneklerimden bahsetmeme izin verin, çünkü ben, bir küresel gelişmeler uzmanından daha ziyade bir karşılaştırmalı şehircilik uzmanıyım. 1980'lerin aceleci genellemeleri altüst olduğu veya en azından zaman ve yer genişlemeleriyle temelden değiştiği için, son dönemlerde yapılan araştırmalarda önemli ilerlemeler kaydedildiğini görüyorum.

Bugün bozulan durumu düzeltecek iki tür yaklaşımla karşılaşıyoruz. Birincisi, küreselleşme süreçlerini derin bir tarihsel eğilim hattı içinde konumlandırma çabasıdır; bu çaba, detaylar değişse de, uluslararası akışların kavşakları olarak şehirlerin rolleri, çağdaş dönemden önce de vardı ve iptal olduklarına dair söylentilere rağmen, bugün de devam etmektedir. İkincisi, hem merkez hem de merkez olmayan bölgelerde, entegrasyon süreçlerinin Batı tahakkümüne karşı verdiği reaksiyonları nasıl etkilediğini ve onlardan nasıl etkilendiğini inceleyerek, dünya şehirleri üzerine yapılan araştırmaları, hep bu tahakkümle ilişkilendirmekten kurtarma çabasıdır.[6] Benim son çalışmam, şimdiye kadar sadece bir boyutuyla baskıya gitmiş olsa bile, her iki yönde de ilerliyor.

Son kitabım *New York, Chicago, Los Angeles* (1999)'ın amaçlarından biri, Birleşik Devletler'in ve içinde geliştikleri değişen küresel-sistemin en büyük üç metropol bölgesinin birbiriyle etkileşimlerini daha bir tarihsel temellere dayalı olarak tanıtmaktı. Uluslararası bağlantıların her zaman fakat ancak kısmen, bunların kaderini etkilediğini kabul eden kitap, daha önce, Avrupa nüfuzu ve gücünün etkisi altında olan bu şehirlerin, zamanla nasıl küresel-ekonominin çoğunun denetimini ele geçiren merkezlere dönüştürüldüğünün izini sürü-

yor. Bununla birlikte, ben üç şehir arasındaki belirgin farkların, küresel güçlerden daha fazlasına atfedilebileceğini iddia ediyorum. Kitap, son zamanlarda çok değerli eleştiriler aldı[7] ama burada bir eleştiri de ben yapmak isterim. Geriye bakıp da kitabı değerlendirdiğimde, eserin, Amerikan istisnacılığına gerektiğinden çok fazla vurguda bulunmuş olduğunu düşünüyorum. Dünyanın diğer bölgelerindeki süreçlerle Amerika'nın şehirleşmesini karşılaştırmanın başarısızlığı, büyük bir sınırlamadır ve bu nedenle de, bu konu başka bir çabaya bırakılmalıdır.

Bu beni, küresel şehirler üzerine yapılmış araştırmalardan oluşan literatürde şu an yapılmakta olan ikinci tür düzeltmelere götürüyor; yani, hiç kontrol merkezi olmamış ama bunun yerine yeni ikincil türler olarak küresel-sisteme entegre (veya dahası, yeniden entegre) edilmekte olan şehir bölgelerine daha fazla dikkat edildiği hususuna eğilmemizi sağlıyor. Küresel güçlerin, bizim geçmişte "Üçüncü Dünya Şehirleri" olarak isimlendirmeye alıştığımız şehirleri nasıl etkilediği meselesiyle uğraşan birkaç kitap ve makaleyi ben de okudum. Şu an burada, bir dergide Mumbai'yi Accra ile karşılaştıran (yazarlarını hatırlayamadığım) bir makaleyi düşünüyorum. Planlayıcılar olarak Peter Marcuse ve Ronald Van Kampen'in hazırladığı bir edisyon çalışmada (2000) yer alan başka örnek-olay araştırmaları da mevcuttur. Pasifik kıyı kuşağının "küresel"ini yeniden inşa etme noktasında uluslararası (siz onu, 'Batılı' olarak okuyun) mimari şirketlerin rolünü, gücünü ve politikasını inceleyen, coğrafyacı Kris Olds'un eserinde yeni yönelimler incelenmektedir. Hazırladığı muhteşem bibliyografya, bu yeni zihinsel eğilim üzerinde büyüyen literatürü belgelemektedir.[8]

Belki de bunlar, taşralılıktan kurtulmanın yeni bir safhasına geçtiğimizin işaretleridir; bu safha, merkez olmayan fakat küresel-sistemde yardımcı görevler üstlenen bölgelere dikkati yeniden odaklamaktadır. Bu eğilimin bir parçası olarak, ben, bugün yarı-çevresel şehir olarak görebileceğimiz iki küresel

şehri (Kahire ve İstanbul) karşılaştıran bir araştırma üzerinde son birkaç yıldır çalışıyorum. Ben, bunların son 25 yılda hangi şekillerde küresel-sisteme entegre edilmelerine karşı benzer tepkiler verdiklerinin izini sürüyorum. Elbette her ikisinin de ağır sorunları var. Bunlar arasında, sınıf yapısında genişleyen uçurumları, azınlık gruplarıyla ilgili "sorunlar"ı, uluslararası ve ABD fon disiplini altında artan borçları, enflasyon, devalüasyon ve ciddi bir likidite krizini sayabiliriz. Alansal düzenlerinde de benzer problemler görülebilir. Bu iki ülkede de, genişleyen "gayri resmi" mahallelerle taban tabana zıt düşen yeni uluslararası sermaye bölgeleri vardır. Ayrıca bunların toplumsal tepkilerinde zıtlaşan ayrılıklar vardır: örneğin Batılı tüketim kalıpları ile, başka şeylerin yanında *hicab*'ın (saçı örten bir örtü) da yeniden gündeme girmesi ve yaygınlaşması arasındaki kimlik gerilimleri bunlar arasındadır.

Her ne kadar benzerlikler kolayca görünür olsa da, zannederim biz, bu arada Mısır ve Türkiye'de yeni bir kompradorlar sınıfı yaratma noktasında Dünya Bankası'nın, Uluslararası Para Fonu'nun ve Birleşik Devletler askeri ittifaklarının rolünü anlamaktan hâlâ çok uzağız. Bir takım Batı şehirlerinde olduğu gibi, bu ülkelerde de protestoların tırmanışa geçmesi, detaylı analizden ziyade içgüdüye daha çok bağlıdır. Kanaatimce bu husus, yeni küresel-sistemi tanımlamada en yüksek önceliğe sahip olmalıdır.

Ek

Bu makale, 11 Eylül 2001'in hemen öncesinde yazılmıştı. En azından, devam eden taşralılık sürecinde beşinci bir tekrara ilişkin bazı hususların eklenmesi gerekiyor ve bu da cesaret kırıcı bir notla bitmelidir. Tamamen yeniden yazmaktan ziyâde, bu notu, küreselleşme konusunda yeni bir trajik bölümün yazıldığı zaman, 11 Eylül'ün ışığında makaleye eklemeye karar verdim. Bu olayın neden olduğu kayıplar, hiçbir şekilde en

ciddi sonuç değilken, olaylar ve bu sonuçlara karşı gösterilen siyasal/askeri tepkiler, maalesef Amerika'nın dünyaya bakışındaki taşralılığı giderme noktasında hiçbir ilerleme sağlanamamış olduğunu ortaya koymuştur. Sözde-çevre, kendini daima haklı gören merkezi "işgal ettiğinde", büyük öfke ve kızgınlık vardı fakat Orta Asya/Afganistan hakkında da tümüyle görmezden gelme ve İslam ve onun çok-kültürlü ve mezhepli yapısı hakkında da tam bir anlayış eksikliği vardı. Daha da korkunç olanı, Orta Doğu'daki Amerikan politikalarına kızgınlığın gerçek sebeplerini kavrayamamanın gittikçe yaygınlaşmasıydı. Bu taşralılık, sadece (pek mümkün görünmese de, Başkan George W. Bush'un kovboy zihniyetini dizginleyebilmiş olan) yönetim kademelerinde değil, aynı zamanda akademik çevrelerde de bulunuyordu. Sözde-alan uzmanlarından editörlere gelen mektupları okuduğumda ve tartışmalarda geçmişten, coğrafyadan ve kabile kültürleri antropolojisinden tamamen bihaber görünen spikerleri dinlediğimde şok oldum. Amerikan yönetiminin ve pek çok bilim adamının 11 Eylül olaylarına verdiği tepkiler, dünyanın geri kalanı konusunda Amerikan aklının ve anlayışının ne derece noksan olmaya devam ettiğini ve bu noksanlıkların gerçek dünyada ne denli felaket dolu sonuçlara yol açtığını bir kez daha göstermiştir.

Özetle, öyle görünüyor ki, Dünyanın Geri Kalanı'nı yeniden keşfetme hususunda bir beşinci safhaya şiddetle ihtiyaç vardır. Daha önce de gördüğümüz gibi, "dikkat sarf etme" noktasındaki zahiri ilerleme, her zaman askeri kampanyalar ve maceralarla ilişkili olmuştur. Eğer bu, küreselleşmenin ulaştığı boyutlar ve bilinçli bir şekilde çevrenin parçaları olarak görmezden gelinmiş yerlerde bile var olan bağlantıları görmenin önemi hususunda net bir bakışaçısı ortaya koyarsa, bu bile bir kazanç olarak görülebilir. Belki de gerçekten verilmesi gereken mesaj, artık hiçbir yerin gerçekten çevre olmadığıdır. Bunu böyle kabul etmek, akademik çevrelerde daha iyi sofistike çalışmalar yapılacağı ümidini verse de, bu, zamanında

gerçekleşecek gibi görünmüyor. Kötü haber ise şudur: Kamu politikaları hâlâ, bizim tarih ve küresel-sistemler analizi yoluyla üstesinden gelinmesini ümit ettiğimiz aynı taşralılık temelinde yürümektedir.

Notlar

1. 1987 yılında, Yeni Okul'da, Küresel Bağlamda Değişim başlıklı bir lisansüstü dersi vermeye başladım fakat bu ders daha ziyade Dünyanın Geri Kalanı adıyla biliniyor.
2. Birleşik Devletler'deki pek çok alan araştırmaları kuruluşunda, geleneksel bilim adamlarınca denetlenmeyi reddeden ve alan araştırmaları için Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) stratejilerine verilen desteği ifşa eden kültür-karşıtı siyasi toplantılar düzenleniyordu. Birkaç farklı çevre ülkesinde, Birleşik Devletler'deki muhalif bilim adamlarınca o vakit desteklenmiş ikincil derecede araştırmalar başlatılmıştı. Ne var ki, bu eğilimi, Vietnam Savaşı'nı protesto eden gösteriler, öğrenci ayaklanmaları ve sivil hak talepleri gibi, 1960'larda ortaya çıkan diğer hareketlerden ayırmak zordur.
3. Kajsa Ekholm gibi diğer bilim adamları, her ne kadar daha dar bir alana şamil de olsalar, şehir medeniyetinin asıl köklerine bağlı önceki "küresel-sistemlerin" ilişkilerini ortaya koymuştur. (bkz. Ekholm, 1980).
4. İşletme alanında Kuzeybatı Üniversitesi'nde okuyan bir yüksek lisans öğrencisinin yayımlanmamış bir makalesini görmüştüm. Makale, öğrencinin, Birleşik Devletler'de, "küreselleşmeyi" "çerçeve" olarak kullanan standart mali kaynaklar üzerine hazırlanmış makalelerin ve basın bültenlerinin içerik analizinden çıkardığı sonuçlardan bahsediyordu. Maalesef, tablolarını ve çizelgelerini elimde tutmama rağmen, onun adının yer aldığı kapak sayfasını kaybettim. (Gerçekten bunun için sizlerden özür dilerim!) Bu öğrencinin bulguları güvenilir görünüyor ve 1984-1998 yılları arasında kavramın kullanımındaki büyük artıştan çıkarılan sonucu destekliyor görünüyor. Bu öğrencinin analizine göre, kavram, I. dönemde (1984-1987) ortaya çıktı ve fakat büyük ölçüde mali endüstriyle ilişkili olarak daha yaygın bir kullanım alanı buldu. Bu dönem boyunca, çerçeve genellikle olumluydu ve küreselleşme kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreç olarak tasvir ediliyordu. Her ne kadar 1987 yılında meydana gelen menkul kıymetler borsası kazası, kısa bir süreliğine geriye gidişin işareti olarak görülmüşse de, II. dönemde (1988-1994) kavram, diğer endüstriler için de (hava yolu, otomobil, kimya, gıda ve iletişim sanayileri) yaygın olarak kullanılmaya başladı. Süreç hâlâ "doğal" ve kaçınılmaz

olarak tanımlanıyordu. (Araştırmasının sona erdiği) III. Dönemde (1995-1998) *küreselleşme* kavramı, daha başka bir sürü endüstriyel alana (medya ve spor dahil) yayılmış ve kavram, vatandaşlık, suç, hastalık, fakirlik, kültür ve tüketim gibi ekonomik-olmayan bir dizi konuyla bağlantılı olarak kullanılan bir terim olarak ortaya çıkmıştı. Bu noktada, şirketlerin basın bültenleri *küreselleşmeyi* pozitif kavramlarla çerçevelemeye devam ediyor olsa da, gazetelde çıkan köşe yazılarında güçlü bir negatif çerçevenin çıktığı da görüldü. Bu arada kavrama yönelik itirazlar da başladı.

5. Özellikle, üretilmekte olan laf kalabalığı cinsinden bazı tabirlerden ızdırap duyuyorum. Bunlar, bana sadece, özel mekanizmaların veya faal etmenlerin ayrıntılı analizinden kaçınmak için benimsenmiş sadece sihirli sözcükler gibi görünen soyut güçler (örneğin, çeşitli "siluetler") olarak yeniden türetilen sözcükler ve yeni sınıflandırmalardır.
6. Örneğin Michael Peter Smith (2001) teoriyi aktüel araştırma pratiğine oturtmak için bir reçete sunuyor ve Birleşik Devletler'den ve diğer küresel şehirlerden örnekler aktarıyor.
7. İlki, Amerikan Coğrafyacılar Derneği'nin toplantılarında özel bir oturumda sunulmuş ve *Urban Affairs Review* (Brenner v.d., 2001)'de bir "Gözden Geçirme Sempozyumu" adıyla yayınlanmıştı. Yorumcuların içinde Neil Brenner, Susan Clarke, David Ley ve Anthony King de vardı. King'in yorumları benim eleştirilerime daha yakın geldi.
8. Kris Olds ve Henry Yeung (2001) tarafından yazılmış ve yakında çıkacak olan makaleye bakınız. Ayrıca Olds'un, soyut küreselleşme süreçlerinden daha ziyade etmenler ve aracıları gösteren çalışmasına da (2001) bakınız.

Referanslar

Abu-Lughod, Janet. 1989. *Avrupa Hegemonyası Öncesinde Küresel—Sistem: M.S. 1250-1350.* New York: Oxford University Press.

———, ———. 1991. "Küresel Gevezelikler", *Kültür, Küreselleşme ve Küresel-Sistem*'de s. 131-38, editör: A. King. Binghamton, NY: Sanat ve Sanat Tarihi Bölümü, State University of New York at Binghamton.

———, ———. 1999. *New York, Chicago, Los Angeles: Amerika'nın Küresel Şehirleri.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Brenner, Neil, Susan Clarke, David Ley, and Anthony King. 2001. "Gözden Geçirme Sempozyumu", *Urban Affairs Review* XXXVII, no. 1 (September): 119–57.

Ekholm, Kajsa. 1980. "Medeniyetin Sınırlarına Dair: Global Sistemlerin

Yapısı ve Dinamiği." *Diyalektik Antropoloji* V, no. 2 (Temmuz): 155-166.

Fröbel, Folker, Jürgen Heinrichs ve Otto Kreye. 1980. *Yeni Uluslararası İş Bölümü.* Cambridge: Cambridge University Press.

Marcuse, Peter, and Ronald Van Kampen. 2000. *Küreselleşen Şehirler: Yeni Bir Alansal Düzen.*London: Blackwell.

Olds, Kris. 2001. *Küreselleşme ve Şehirlerin Değişimi: Sermaye, Kültür ve Pasifik Kıyı Kuşağı İçin Mega Projeler.* Oxford, UK: Oxford University Press.

Olds, Kris, and Henry Yeung. Yakında çıkacak. *"Küresel Şehirden* Küreselleşen Şehirlere: Pasifik Asya'da Gelişen Şehir-Devletten Görünümler." *Review of International Political Economy.* Makale ilk olarak Habitat IRDF Dünya Forum'unda sunuldu - International Conference on Urbanizing World and U.N. Human Habitat II. Columbia University, 4–6 Haziran, 2001.

Smith. Michael Peter. 2001. *Ulus-Ötesi Şehircilik: Küreselleşmeye Yer Bulma.* Londra: Blackwell.

Gerçeklik Temsil mi Edilir Yoksa Tarif mi Edilir?

MAURİCE AYMARD

Temsil sözcüğü, son 20 veya 30 yıl boyunca pek çok sosyal bilimler sözlüğünü işgal etmiştir. Belirsiz nedenlerle moda olmuş ve titizlikle formüle edilmiş hiçbir tanımlama olmaksızın pek çok farklı anlamlara gelecek şekilde, her fırsatta pek çok kişi tarafından kullanılan bir çok sözcük gibi, bu sözcüğü de sevmiyorum ve onu mümkün olduğunca az kullanmak için elimden geleni yapıyorum. Fakat herkesin dilinde olduğu için, onunla başa çıkmalıyız ve böyle zor ve empatik bir sözcük için bunu yapmanın en iyi yolu, onun baştan itibaren farklı anlamlara geldiğinin altını çizmektir ve bu yöntemi, sosyal bilimler alanında yapılan araştırma ve çalışmalara uyguladığımızda , üç temel metodolojik eleştiri dizisini birleştirmeliyiz.

Metodolojik Eleştiriler: I. Dizi

Eleştiriler dizisinin ilki, kullandığımız, topladığımız ve hâtta olmadıklarında inşa ettiğimiz kaynaklara, verilere ve belgelere

itiraz eder. Biz, bunların, bireysel izlenimlerden daha fazla bir şey olmalarından ziyade, bize bizzat gerçekliğe doğrudan ya da dolaylı bir erişim sağlamasını arzu ederiz. Sosyal bilimciler, uzunca bir süredir, ne nüfus sayımı veya ulusal istatistiklerin ne de ("geleneksel" tarihçiler için) resmi siyasal ve diplomatik arşivlerin ideal model olacakları kamusal veya bağımsız özel kuruluşlarca üretilen ve titizlikle düzenlenen verilere öncelik vermişlerdir. Çok yakın geçmişte, araştırmaların gelişmesi, bilim adamlarını, bilimsel analizin temeli olarak kullanabilecekleri veri toplama kurallarını sabitleştirmek amacıyla yeni veri dizileri üretmeye ikna etti. Sosyologlar, örneklemelerle, kamuoyu araştırmalarıyla ve panellerle; etnologlar (ırk ve kavimlerin kökenleri, yayılmaları, birbirleriyle ilişkilerini inceleyen bilim adamları, çev.) ise, kendi gözlemlerini sistematik olarak kaydederek işe başladılar. Sadece mevcut toplumları inceleyen bilim adamları için erken bir safhada mümkün görünen bu yaklaşım, son 40 yıl boyunca arkeologlarca yeniden yorumlanmış ve formüle edilmişti. Kendi bilim dallarındaki bir köklü devrimin sonucu olarak, sanatsal nesneleri veya anıtları keşfetmeye yönelik geleneksel kazı metotları terkedilmişti. Araştırma sahasını küçük küçük birimlere böldükten sonra, (kendi gözetimleri altında çalışan yerel köylüler değil!) bizzat arkeologlar titiz bir kazı çalışması yaparlar. Bu iş esnasında, kürek yerine küçük bir fırça kullanırlar, (stratigrafiye - tarihsel jeoloji, çev. – dair vazıh bir görüşü muhafaza etmek için) bazı birimleri ancak diğerinden bir düzey sonra ele alırlar ve ilgili ilgisiz bütün nesneleri aynı düzeydeki diğer nesnelerle ilişkilendirebilmek için kaydederler.

Arkeologlar, (kazı yoluyla) veri toplama işinin, alanı ebediyyen yok ettiğinin ve bu işin tekrarlanamayacağının (oysa bir metin aynı veya farklı şekillerde tekrar tekrar okunabilir) farkına varanların ilki olmasalar da ilkleri arasında yer alıyorlardı. Aynı zamanda, bu iş, onlara, bilimsel bir yolla kullanılabilecek ve işlenebilecek dökümanlarda buldukları nesneleri

dönüştürme imkânı verdi. Fakat, temel kaynakları toplamaya yönelik başlangıç araştırmasının araştırma yapılan sahayı yok ettiği ve (bir laboratuvardaki bir deney gibi) tekrarlanamayacağı gerçeği sadece arkeoloji için geçerli değildir; zira bütün antropologlar bilir ki, aynı insan grubunu veya köyü ikinci kez gözlemlediğinizde farklı sonuçlara ulaşırsınız; çünkü ilk bilim adamıyla temas kurmuş olan insanlar, ikincisinin ne aradığına dair bir fikre sahip olacaktır! Fakat şunu unutamayız: antropoloji, bildiğimiz ve şimdi birini diğeriyle karşılaştırabildiğimiz toplumların sayısını ve tabii ki onlar hakkındaki bilgimizi müthiş şekilde artırmasına rağmen, arkeoloji tarih ile tarih- öncesi veya tarihin ilk dönemleri arasındaki ayrımı iptal etmiştir. Tarih artık yazının icadıyla başlamış bir alan değildir ve tarihte bilinen zamanlar en az bir 10 bin yıl veya daha fazlasına kadar genişletilmiştir. Çoklu-etnik toplumlar bağlamında düşündüğümüzde, (yeni) Cro-Magnon insanların tarihte görünmesinin, (önceki) Neandertal insanları hemen ortadan kaldırmadığı ve uzunca bir süre, iki "ırkın" aynı yerde barış içinde birlikte var olabildiği hususu, bizim için önemlidir. Tarihte bilinen zamanların, tüm insanlık tarihine bu şekilde teşmili, bizim için herhangi türden bir biyolojik veya sosyobiyolojik yaklaşıma karşı en iyi korumadır ve bizi toplumların, tekniklerin, sanatların ve kültürlerin muhtemel en uzun vadede kaydedecekleri araştırmaya davet eder.

Herhangi türden bir verinin tarihsel-amaçlı kullanımı için yapılan bütün bu teşhis, seçme ve titizlikle işleme prosedürleri, tarihsel "gerçeklere" doğrudan veya dolaylı olarak erişmemiz için bizi zorlar; ki bu erişim, bir epistemolojik bakış açısından, son 20-30 yıl boyunca, gerçekliğe dair bir yanılsamanın yaratılması olarak suçlanmıtır. Burada temel argüman şudur: görünüşte en nesnel veriler, daima üretim ve bizzat gözlemcinin seçimi kriterlerinin yanlılığından etkilenir. Deney yapma imkanı olmadığı ve sadece farklı yer ve zamanlarla ilgili verilerin mukayesesi yapılabildiği için, bugün sosyologlar,

etnologlar veya arkeologlar tarafından kullanılan kriterler, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli yönetimlerce veya bireysel gözlemcilerce üretilmiş belgelerden farklı olmayacaktır. Gözlemin tarafsızlığını güçlendirmek için ne türden çabalar sarf edilirse edilsin, veriler daima toplumsal olarak inşa edilir ve bu verilerin gözlemlediği varsayılan gerçeklik hakkında olduğu kadar gözlemcinin zihniyeti hakkında da bizi bilgilendirir. Bu, Michel Foucault'ın, modern dönemin başlangıcındaki deliliğin tarihi konusunda ileri sürdüğü temel argümandı ve 1970'lerdeki popüler kültürler ve dinler üzerine yapılmış araştırmaların ulaştığı sonuçtu (Foucault, 1988). Sosyal bilimci, "nesneler"i arar ama "öznelerle" ve kendisininki de dahil olmak üzere öznel yaklaşımlarla uğraşmak zorunda kalır ve daima, kullandığı belgelere ilişkin bir sistematik eleştiri ile konuya başlamaya ihtiyaç duyar.

Metodolojik Eleştiriler: II. Dizi

İkinel eleştiri, ilkinin doğrudan sonucu olacaktır ve bir gözlemci olarak sosyal bilimcinin tarafsızlık pozisyonu üzerinde odaklaşacaktır. Antropoloğun, araştırdığı topluma "uzaktan bakışı", sadece dışarıdan gazel okuma misali bir şey değildir. Bu bakış, daima hiyerarşiktir ve hep tek-taraflıdır. Bunun elbet birkaç istisnası da vardır. Örneğin, kendi yaşamında Hindistan ile Birleşik Devletler arasında bir denge tutturmaya çalışan Arjun Appadurai veya Fransa'da değişik alanlarda (köyler, küçük şehirler, fabrikalar vs.) araştırma yapacak Afrikalı antropologların "ithal edilmesi"yle ilgili olarak 1980'lerde yapılmış deney bunlar arasında sayılabilir. Yapılan araştırmalar, bu bakış açısından bakıldığında, ne (en olağan olan) pozitif yoldan ne de ilkine simetrik olan negatif yoldan hiyerarşiler üretemedi ama böyle olduğu için de, bu bakışaçısını ve diğerinin bakışaçısını ve diğerinin *dünya görüşü (weltanschauung)*'nü gerçek kılmaz. Bu çelişki, doğa bilimleri ve sosyal bi-

limler arasındaki temel fark olacaktır. Doğa bilimleri, en gelişmiş ülkelerin hakim pozisyonuna uyabilirler. Sosyal bilimler ise bunu yapamaz; zira insan toplumlarma bilimsel gözle bakmak, sosyal bilimcinin kendisini hiçbir zaman tamamen kurtaramadığı bir tahakküm pozisyonuyla kendi sınırlarını çizmesi demektir ve bu, bizzat dil ile başlar. Bu dil, 'gözlemlenen' için bir bilimsel dil olarak kullanılan ve önerilen gözlemcinin 'doğal dili'dir.

Metodolojik Eleştiriler: III. Dizi

Üçüncü eleştiri, kavramsallaştırma ve yöntemler üzerinde odaklaşır. Sosyal bilimler, hiçbir zaman, örneğin 1920'lerde ve 1930'larda matematiğin başına gelen birleşme sürecinin aynısını yaşamamıştır. Batı'da bile, bunlar, farklı değerlere ve yorumlama problemlerine gönderme yapmak ve bugüne ve geçmişe dair farklı sorular ortaya atmak için, kendi aralarında daima iletişim kurmayan spesifik ekoller ve yaklaşımlar geliştiren farklı kelime ve kavramlar kullanmaya devam etmektedirler. Diyelim ki, Hintli veya Çinli sosyologlar, Batılı meslektaşlarıyla sadece aynı dili konuşmakla kalmayıp, aynı soruları sorar ve aynı kavramsal çerçeveyi de kullanırsa, bunların Batı bilim dünyasında anlaşılmasının, okunmasının, tartışılmasının ve tebrik edilmesinin daha kolay olduğu doğrudur. Fakat, bunların kendi toplumları üzerinde en iyi sosyolojik araştırmayı yaptıkları ve bir mukayeseli tartışma için en iyi materyali ürettiklerinden o kadar emin olamayız. Aynı şey, dünyanın her yerinde (yazının icadı, tarım toplumlarının yerleşik toplumlara dönüşmesi ve devlet olarak adlandırılabilecek yeni siyasi örgütlenme biçimlerinin ortaya çıkması konularıyla ilgili) kendi tarih anlayışlarını; zamanı, tarih öncesi, antik zamanlar, ortaçağ, modern ve çağdaş dönemler gibi, kendi anlayışlarına göre bölümleme yaklaşımlarını ve kendi kavramlarını, devleti, milleti, sınıfları ve sınıf mücadelelerini vb. dayatmaya çalış-

tıklarında, tarihçiler için de geçerliydi. Bu durumda bağımsızlığını henüz kazanmış tüm ülkeler, okullarında kendi tarihlerini bir milletin tarihi olarak öğretecekler ve geçmişte bir yerlerde, bizzat kendilerini onda görebilecekleri bir krallık veya imparatorluğu (örneğin, Bénin, Mali veya Gana) ya da kendi tarihsel varlıklarının bir tür kurucu babasını (örneğin, 1990'larda Özbekistan'da, bir Özbek olmayan ve olamayacak olan Timurlenk'i) bulacaklardır. Fakat, "Hindistan: Ulus Devlet mi Yoksa Medeniyet Devleti mi?" (1993) adlı makalesinde Ravinder Kumar'ın sorduğu şu soruyu aklımızdan çıkarmamalıyız: Her spesifik duruma intibak edebilecek bir tarih yazmak daha iyi olmaz mı ve bu tarih biricik ulus-devlet modelini göz önünde bulundurmayacak mı? 20 yıl önce, en iyi Hintli tarihçiler, feodalizmden kapitalizme geçiş ve ilk sanayileşme süreciyle ilgileniyorlardı. Bunlar, Hindistan'ı daha geniş bir karşılaştırmalı tarihi perspektifine oturtacaklardı ve buna göre, Hindistan, Batılı ülkelerin tecrübe ettiği aynı tarihi safhalardan geçmek zorunda olacaktı. Bu tür bir yaklaşım, bugün fazla itibar görmez. Hintli tarihçiler, bugün Hindistan'ın tarihini yazmaya çalışıyorlar ama bu tarih, Hindistan'ın, dünyanın geri kalanı ile olan farazi benzerliklerinden ziyade, onun farklılıkları ve kendine has özellikleri üzerinde yoğunlaşan bir tarih olacaktır.

Bu üç eleştiriden genellikle çıkarılan sonuçlara katılmayabilirsek de, bunlar iyi temellendirilmişlerdir. Bu aşamada, üç temel noktanın altını çizmemiz gerekir.

İlk eleştiri, bizim tarihsel ve sosyal "gerçekliklere" ulaşma ve onları açıklama ve anlama arzumuzun sonuçsuz kaldığı anlamına gelmez. Unutmayalım ki, araştırmaya çalıştığımız gerçeklikler sadece toplumların bizatihi kendileridir ve bunlar hakkında bilebileceğimiz her şey, bunların inşası ile bizim yeniden inşamızı sıkı bir şekilde birbirine bağlayan karmaşık bir toplumsal inşa faaliyetinin sonucudur. Fakat bu, toplumlar hakkındaki ilgili her türden bilginin görecelileştirilmesi anla-

mına gelmez. Bu, bizim sosyal gerçekliğe ancak dolaylı yoldan erişebileceğimiz ve hâtta böyle olduğu için de, sosyal gerçekliğin kendi bağlamından ve temsil prosedürlerinden bağımsız olarak var olamayacağı anlamına gelir. Toplumsal gerçeklik, daima, sosyal ve kültürel olarak inşa olunur. Foucault'ın delilik hakkındaki argümanından şu sonucu çıkarabiliriz: bizim, bir toplumun ürettiği bütün sosyal ve kültürel sınıflandırma, içselleştirme ve dışlama prosedürlerinin köklerini ve gelişme çizgilerini araştırmaya ihtiyacımız vardır. Bunlar bizim kültürel tarihimizin temel unsurlarıdır ve sadece diğer temsilleri üretmekle kalmayacak aynı zamanda (temsillerin bir aslı parçası olduğu) bizatihi sosyal gerçekliğin yeniden şekillendirilmesine de katkıda bulunacak kültürel gerçekliklerin temsil ettiği olguların üretimini ve istikrar kazanmasını içeriden bir bakışla anlamamıza yardımcı olacaktır. Bunları, objektif bir tarzda okumak mümkündür. Aynı şeyi, Carlo Ginzburg'un *Peynir ve Kurtçuklar* (1980) kitabı için de söyleyebiliriz. Ona göre, haddi zatında popüler kültür ve din yoktur fakat 16. yüzyıldan itibaren bu iki olgu Katolik kilisesi, Engizisyon türü kilise kurumları ve kültürel seçkinler tarafından icra edilmiş olan yeni normlarla ilgili tecrid, tanımlama, mahkum etme, marjinalleştirme, bastırma ve dayatma prosedürlerince üretilmişlerdir. Değirmenci Menocchio, ailesinin eğitim görebilen ilk ferdi olduğu ve kendi oğlunu okutmamış göründüğü için, bu kişiye bakmak suretiyle yazılı kültüre erişmenin, bir adam üzerindeki sarsıcı etkilerini tam olarak anlayabiliriz. Ki bu adam, başkaları için değil bizzat kendisi için ve hâtta o dönemin eğitimli din adamları için biraz insicamlı olan bir kozmogonideki (evrenin doğum ve gelişimini inceleyen bilim dalı, çev.) bu dağınık malumat kırıntılarını bir arada tutmakta olduğu ve harmanlamak zorunda kaldığı yeni bilgiyi kontrol etme, sınıflandırma ve yönetmeye hiç hazır değildi.

İkinci eleştirinin bize hatırlattığı husus ise şudur: Bizim bilimsel disiplinlerimiz, bunların halihazırdaki gelişim aşamala-

rında, insicamlı ve herkesin kabul ettiği evrensel kurallar ve kavramlardan oluşan bir set üretmeye elverişli değildir. Bunlar, Avrupa'nın, tarihî süreç içinde dünyayı ele geçirme, denetleme ve tahakkümü altına alma yönünde ortaya koyduğu çabanın ürünüdür. Bunların pek çoğu, uluslararası bilimsel tasdikleme ve örgütlenme ile ilgili kendi merkezlerini Avrupa'dan Amerika'ya taşıma noktasında yaşanan uzun ve tartışmalı bir süreçten geçmiştir ama bu, bakışların denkliğini sağlama noktasında bunların başarılı olduğu anlamına gelmez. Şunu kabul etmemiz gerekir ki, (yayılmakta olsa bile, ekonomi disiplininin sadece bir parçası olan) matematiksel ekonomi ve resmiyet kazanmış dilbilim haricinde (ki bu ikisi, resmiyet kazanmış yeterli derecede bilimsel disiplinlerdir) sosyal bilimlerin çoğu, küresel düzeyde hatta Avro-Amerika düzeyinde bile birleşmeyi başaramamıştır. Bilim adamları arasında İngilizce, bir iletişim dili olarak kullanılabilse de, sosyal bilimler, tek bir bilimsel dil değil de, farklı doğal diller konuşmaya devam etmektedir. Somut sosyal gerçekliklere isimlerini verenler, sadece doğal dillerdir ve ister sosyal ve coğrafi gerçeklikleri tanımlamak ve sınıflandırmak için yerel yönetimler tarafından kullanılan, belirli bir topluma ait akraba sözcükler isterse de sosyal bilimciler tarafından kullanılan daha geniş ve soyut kavramlar tercüme etmeye kalkıştığımızda zorluklar başlar. Fransızca'da *civilisation* (medeniyet) sözcüğünün *civilité* (sivillik) sözcüğünü ortadan kaldırdığı gibi, İngilizce'de de *civilization* (medeniyet) sözcüğü eski *civility* (sivillik) sözcüğünü ortadan kaldırmıştır. Fakat, İtalyanca, *kültür*ün onun sadece bir alt-kolu *civiltà* sözcüğünü muhafaza etmiştir. Almanca ise, bu alanda üç farklı sözcük kullanmaktadır: *Zivilisation, Bildung* ve *Kultur*. Hepimiz günlük deneyimlerimizden biliyoruz ki, ne kadar çabalarsak çabalayalım, tercüme ancak, orijinal sözcüğün anlamının büyük ve çoğu zaman en ilginç kısmını dışarıda bırakan bir yaklaşık anlamı yakalayabilir. Tam da bu nedenden dolayı, bir sosyal bilimci mümkün olduğunca çok

dil bilme ve (sadece okuyabilme değil) birkaçıyla birden düşünebilme ihtiyacı duyar. Kendi kültürü ile olan bağlarını kesemese bile, toplumsal analiz, tanımlama ve teori konularında çok-kültürlü yaklaşımı geliştirme ihtiyacı duyar.

Üçüncü husus, ikinciyle doğrudan ilişkilidir ve önümüzdeki birkaç on yıl boyunca sosyal bilimlerin gündemini belirlemek için kullanılabilir. Din, kendi örgütlenmesini tayinde, tek belirleyici ilke olmaktan çok, kültürel veri olarak düşünülmeye başlandığında, sosyal bilimler "icad edilmişti." Bunlar ilk olarak, her toplumun bizatihi kendisini ve diğer toplumları daha iyi tanıması için ve ondan sonra da, belli noktaya kadar, kendi evrimlerini kontrol etmek ve buna yeni bir yön tayin etmek ve kendi sorunlarını çözmek adına müdahale imkânlarına kavuşmak için geliştirildiler. Sosyal bilimler, bir ülkeden diğerine kolayca transfer edilebilecek teknolojilere benzemez. Eğer bunların uluslararası bir mahiyet kazanması, hem yararlı hem de gerekli bir süreç ise, bu, ne problemlerin benzerlik gösterdiği her yerde aynı çözümlerin kullanılabileceği anlamına gelir, ne aynı soruların farklı toplumlara ve sosyal gerçekliklere aynı terimlerle sorulabileceği ve ne de aynı kelime ve kavramların, bir ön çaba olmaksızın bunları tanımlamak amacıyla kullanılabileceği anlamına gelir. Bu, bir karşılaştırmanın imkânsız olduğu anlamına da gelmez. Bu şu demektir: karşılaştırma, ancak her toplumun farklılıkları ve kendine has özellikleri hesaba katıldığı takdirde mümkündür. Sosyal bilimler, Batılı toplumların diğerlerinden üstün olduğu, gelişmelerinin, küresel hiyerarşinin zirvesinde bulunanların konumunu güçlendirdiği ve dünyadaki tüm toplumların Batı modeli etrafında toplanmasının hem tarihin ve hem de hikâyenin sonu olacağı inancıyla uzun süre yaşayabilirdi.

Ama durum son 20 veya 25 yıl içinde açıkça değişti. Sosyal bilimciler şunun farkına vardılar: Dünyadaki kültürel çeşitlilik geçmişte de vardı, bugün de var ve yarın da var olmaya devam edecek. Sosyal bilimler, bir dizi spesifik temsil üzerine

oturmuş ve gittikçe kendini daha çok tekrarlayan bir söyleme dönüşmekle suçlanmak istemiyorsa, kültürler ve medeniyetlere dair bu çeşitlilik temelinde yeniden inşa edilmeli ve yapılandırılmalıdırlar.

Fakat bu, sorunun sadece bir yüzüdür ve ben şu soruya cevap arayarak, sorunun diğer yüzünü de analiz etmeye çalışacağım: "sosyal gerçeklikler konusunda bir bilimsel söylem ne olabilir ve bu söylemin hangi noktaya kadar bunları açıklama iddiası olabilir?" Bu soruya benim önerdiğim cevap çok basit: Bir bilimsel söylem, ancak, pek çoğu metafor olan tek bir temsiller seti kullanarak bunu yapabilir; ancak bu metaforları da gerçekliğin doğrudan ifadesi olarak değil, kısmen ve dışsal bir tarzda kullanarak, bu iddiada bulunabilir. 25. yıldönümünü kutladığımız merkeze ve bizatihi bu merkezin ve kurucusunun adına en çok yakışan iki örnek terimin adını burada anabileceğimizi düşünüyorum. İlki, *medeniyet* sözcüğünün Fernand Braudel tarafından kullanımıdır. İkincisi ise, *küresel-ekonomi* ve *küresel sistem* tabirlerinin, Immanuel Wallerstein ve Braudel tarafından farklı kullanımlarıdır.

Braudel, *medeniyet* sözcüğünü kullanmaya başladığında, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısı arasında Batı'da, dünyayı tasvir etmeye yönelik yaklaşımlarda yaşanan üç temel değişim tarafından sözcüğün orijinal anlamı değiştirilmişti. Bu değişimlerin ilki, birlikte varolmuş ve varolmaya devam edecek olan ve her biri kendine ait özel vasıfları, kültürel mantığı, tarihi ve -sadece yerel seçkinlerin erişebileceği yayılmacı Avrupa medeniyetinde birleşmeyle- kendini sınırlamayacak bir geleceği olan bir çok medeniyetin, hem de Avrupa'nın dünyayı birleştirme amacına ulaşmakta olduğu bir zamanda farkına varılmasıydı. İkincisi, kültürel antropolojiden etkilenerek, her medeniyetin çeşitli asli unsurlarının tümünün birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğu insicamlı bir birlik olduğuydu: yani bir medeniyetin aynı zamanda dünyayı temsil eden yapı ve onun bir maddi örgütlenmesi olduğuydu. Üçüncüsü, farklı

medeniyetler arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlanmasını ve düşünülmesini beraberinde getiriyordu ve ilk aşamada bunlar arasında kabul edilmiş ve formüle edilmiş olan hiyerarşiler hakkında bir tartışma başlatıyordu. Buna göre, her medeniyet her şeyi kuşatan bir bütünlüktü ama ancak bir kaçı (belki de hiçbiri) tamamen diğerlerinden izole edilmiş olarak yaşayabilirdi. Bütün medeniyetler, kültürel metaların karşılıklı değiştirildiği ve dolaşımda olduğu bir süreçten geçerdi.

Braudel hiçbir zaman, tek başına bir medeniyeti araştırmakla uğraşmadı. Başından beri, Cezayir ve daha sonra São Paulo'da iken, hem Akdeniz'de hem de Brezilya'da farklı medeniyetlerin bir arada yaşaması olgusu ile yüzleşti. Ulaştığı ilk sonuç, 1949'da yazdığı *Méditerranée* (Akdeniz)'in ilk baskısında yer verdiği ve ikinci baskısında da ısrarla devam ettirdiği (statik ve izole edilmiş değil fakat dinamik ve ilişkisel olan) şu ilk izahtı:

> Canlı bir medeniyetin sadece vermeye değil, aynı zamanda, almaya ve ödünç almaya da gücü yetebilmeli... Fakat bir medeniyetin büyüklüğünü, ödünç almayı reddetmesinden, bir takım gruplaşmalara karşı direnç göstermesinden ve eğer uyanıklıkla veya daha basit ifadesiyle, mizaç ve iştah uyuşmazlığıyla karşılanmamışlarsa, kendilerine sunulan ve kuşkusuz üzerinde baskı oluşturan dış etkiler arasında cesurca seçim yapmasından da anlamak mümkündür. (Braudel 1976, II, 764)

Bugün, Fukuyama ve diğer "tek bir küresel medeniyet" olduğunu savunan diğerleri gibi birkaç istisna hariç herkes, 50 yıl önce ana akım pozisyonunda olmayan bir iddiayı paylaşacaktır. Braudel, 1963'te, çağdaş dünya üzerine Fransız liseleri için bir meydan okuma olarak yazdığıçağdaş dünya üzerinde bir el kitabında, aynı fikrin dünyanın tümüne uygulanabileceğini söyledi ve daha da güçlü bir şekilde, bu konuda dinin temel rol oynadığının altını çizdi. Eseri, ölümünden sonra 1987

yılında, *Grammaire de Civilisations* (İngilizce adı: *Medeniyetler Tarihi*) yeni adıyla tekrar basıldı. Fakat, Hrristiyanlık ve İslam hakkında yazarken şunları ileri sürüyordu:

> Bu yeni dinlerin her biri, daha önce var olan bir medeniyetin içine işledi ve her ikisi de ona bir ruh verdi. Her biri geçmişe, şu an yaşanan ana ve şimdiden başlamış olan bir geleceğe ait zengin bir mirastan istifade edecek güce sahipti... Hıristiyanlık, uzantısı olduğu Roma İmparatorluğu'nun mirasını kullanırken, İslam da, belki de dünyadaki medeni insan topluluklarının kesiştiği en eski kavşak noktası olan Yakın Doğu'nun mirasını üstlendi. (Braudel 1993, 41)

İkisi de, nüfuzlarını miras aldıkları bölgenin dışına genişletebilecek kabiliyetteydi: Hırristiyanlık, Kuzey ve Doğu Avrupa yönünde, daha sonra Sibirya ve Atlantik boyunca genişledi; İslam ise, hem doğu (Orta ve Güneydoğu Asya) yönünde hem de güney (Sahara) boyunca genişledi.

Braudel için bu aşamada önemli olan, hem alansal hem de insani olan, ve sadece uzun dönemler boyunca var olan sınırların değil aynı zamanda farklı medeniyetler arasındaki dolaşımların da varlığını temsil etmek ve açıklamak için kullanılabilen coğrafi bölgelerin hangi insicam düzeyinde olduğunu teshiş etmektir. Katolik ve Protestan Avrupa arasındaki sınır, yüz yıllık bir savaştan sonra, nihayet, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarıyla çakışacaktır. Doğu ve Batı Hıristiyan Alemi arasındaki sınır, Akdeniz havzasında aynı Roma İmparatorluğu'nun iki parçası olan Yunan ve Latin bölgeleri arasındaki sınıra karşılık gelir: yani bu sınır, Batlık Denizi'ne kadar Hıristiyanlaştırmanm Kuzey Avrupa'ya yayıldığı sınırdır. Fakat her iki durumda da, bu sınırlar, bir taraftan Hıristiyanlığın çok öncesine dayanmakta, diğer taraftan da bugün bile başka alanlarda etkili sonuçları olmaktadır. Örneğin, eski Yugoslavya'nın parçalanması, bir yanda Katolik Slovenya ve Hırvatis-

tan, öte yanda da Ortodoks Sırbistan'ı ortaya çıkarmıştır. Ya da Avrupa Birliği'nin Doğu'ya doğru genişleme süreci de böyledir: nitekim, Birliğin tek Ortodoks üyesi (albaylar diktatörlüğünün devrilmesinden sonra siyasi sebeplerle 1974'te kapıların kendisine açıldığı) Yunanistan'dır. Önümüzdeki yıllarda üyeliğe kabul edilecek ilk beş ülke (Macaristan'da güçlü bir Protestan azınlık olmakla birlikte) Katoliktir ve Ortodoks ülkelerden gelecek göçü kontrol etmek için bunlardan doğu sınırlarını tahkim etmeleri istenmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Braudel, *medeniyet* sözcüğünü, temsil ve izahı birleştiren bir zihinsel faaliyet için anahtar sözcük olarak kullanmış olabilir. Böylece o, aynı kitapta medeniyetlerin coğrafi bölgeler, toplumlar, ekonomiler, düşünce tarzları (*mentalités collectives*) ve devamlılığı olan yapılar olduğunu yazabilir (Braudel 1993, böl. 2, 3). Bunlar, bilim adamının, Braudel'in tarihsel uzun-vadeli sonuçlar ve evrimler kavramsallaştırmasına ve bugüne kadar bizatihi tarihsel aktörleri temsil eden bir şeyin ne olduğuna bir kelimeyle katılmalarına imkân verir. Medeniyet, Braudel'in entelektüel temsilinde, bir metafor işlevi görür. O, bunu çoğu zaman birbirinden bağımsız olarak sunulmuş ve tanımlanmış farklı etken kategorileri arasında kurulmuş bir dizi mantıksal karşılıklı-ilişki önermek için kullanır, fakat bunun, aynı zamanda, tek bir spesifik medeniyete ait oldukları hususunun, bugün hâlâ kendi kimliklerini belirleme noktasında belirleyici olduğu toplumlar için bir anlamı vardır. Önerdiği kural, istisnaları da içine alacak kadar geniştir: İbrani geleneği, kendi mekanını kaybettikten sonra hayatta kalabilmiş bir medeniyet olarak, *Méditerranée* (1966)'nin ikinci baskısında kuralı destekleyen bir istisna olarak tanıtılacaktır. Fakat bütün Akdeniz medeniyetlerine, Braudel'in yönettiği tarih sahnesinin kahramanları olarak bir özerk mevcudiyet verilmektedir. Bu sahnede, bütün bireysel oyunlar, sadece simgesel karakterler etrafında temsil edilmeyebilir veya özetlenmeyebilir; aynı zamanda bunlar, her ne kadar asla tümüyle

önceden belirlenmemiş olsalar da, anlaşılabilir ve bir dereceye kadar da öngörülebilirler. Geçmiş, sadece şimdiki zamanın bir bölümünü açıklar.

Aynı şey, *küresel-ekonomi* ve *küresel-sistem* tabirleri ve bunların Braudel ve Wallerstein tarafından farklı kullanımları için de söylenebilir. Braudel, ilkini, Akdeniz'e uygulamak için Almanca *Weltwirtschaft* (dünya-ekonomisi) sözcüğünden tercüme etmiştir: yani bu bölge, dünyanın sadece bir kısmı olarak bütün dünyaya varlık veren, kendi kendine yeterli bir ekonomi olarak tanımlanır. Wallerstein'in katkısı, tabirin uygulamasını, artık durgun olmayan, bilakis dinamik bir bağlama, yani hem alansal örgütlenme hem de ekonomik genişleme kapasitesi olan erken modern döneme ait Avrupalı küresel-ekonomiye teşmil etmek oldu. Ve o, buna, küresel-sistem adında bir ikiz kardeş verdi. Braudel'in ilk tabiri, genellikle kullanmaktan kaçındığı ikinci tabire tercih ettiğini bilmek ilginçtir. Fakat ilki için bile olsa, o, 15. yüzyıldan önce ve bütün erken modern dönem boyunca var olmuş ve yeni Avrupalı küresel-ekonomiden önce ve onunla aynı dönemde birlikte var olmuş diğer küresel-ekonomilerin var olduğunun altını çizer. Avrupalı küresel-ekonomi ne kadar genişlerse genişlesin, dünya, çoğulcu yapısını korumaya devam edecektir ve onu bir tek insicamlı sistemle özdeşleştirmek mümkün olmayacaktır. Kendi ifadesiyle: "küresel-ekonomi, diğer düzenler içinde bir düzen[dir]" (Braudel 1984, 45). O asla, tek küresel-düzen değildir ve öncelikle, bilim adamının, gerçekliğin farklı parçalarını birleştirmesine imkân tanıyan bir temsil olarak kabul edildiği takdirde (her ne kadar güzel ve ilmi bir temsil de olsa) gerçekliği açıklamaya yardım edebilir.

Sosyal bilimci, Braudel'in işaret ettiği gibi, aynı zamanda bir şair olarak da görülebilecek bir tür kamu işçisidir. Onun, doğal dillerden ödünç aldığı sözcüklerle ve bir bilimsel anlama yatırım yaparak elde ettiği gücü, sosyal gerçekliğin dağılmış parçalarını bir araya toplamak ve bunları (insicamlı bir

bütünlük içinde) birleştirmek durumundadır. Fakat aynı sözcükler, dünyanın kendisi değil, sadece dünyanın zihnimizde bıraktığı imajlardır. Biz bunları, kelimenin tam anlamıyla, temsiller/semboller olarak adlandırabiliriz. Daha fazlasını yapabilir miyiz? Bilmiyorum. Fakat eğer başarırsak, bu harika bir muvaffakiyet olacaktır.

Referanslar

Braudel, Fernand. 1949. *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Phillipe II*, 1st ed. Paris: A. Colin.

————, ————. 1966. *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Phillipe II*, 2nd ed., 2 vol. Paris: A. Colin.

————, ————. 1976. *İkinci Philip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* 2 cilt. New York: Harper Torchbooks.

————, ————. 1984. *Kapitalizm ve Medeniyet, 15. –18. Yüzyıllar*, III: *Dünyaya Bakış*. New York: Harper & Row.

————, ————. 1993. *Medeniyetler Tarihi*. New York: Penguin. Orijinal baskısı, *Grammaire de Civilisations*. Paris: Arthaud-Flammarion, 1987.

Foucault, Michel. 1988. *Delilik ve Medeniyet: Akıl Çağında Deliliğin Tarihi*, çev.: R. Howard. New York: Vintage Books.

Ginzburg, Carlo. 1980. *Peynir ve Kurtçuklar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Kainatı*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Kumar, Ravinder. 1993. "Hindistan: Ulus Devlet mi yoksa Medeniyet Devleti mi?" Çağdaş Araştırmalar Merkezi, Nehru Memorial Museum and Library, Teen Murti House, New Delhi, Occasional Papers on Indian Perspectives in Indian Development, VIII.

İlim Adamları Sınıfının Ana Akımı ve Gerçeklik: Bir Dönüm Noktasında mıyız?

IMMANUEL WALLERSTEIN

Lucien Febvre, 'uygarlık' üzerine yazdığı denemede şunu söylüyordu: "bir sözcüğün tarihini yazmak, asla zaman israfı değildir." (1962, 481). Ben ise, bu kesinlikte varılmış yargıyı biraz düzeltip-yumuşatmak istiyorum; zira bana göre, sözcüklerin kullanımında ve belirli kavramların merkezi pozisyonunda meydana gelen sapmaların tarihini yazmanın da, asla zaman israfı olmadığı, aynı şekilde doğrudur. Bu yazıda, 1945'ten beri çağdaş dünyayı analiz etmek için kullandığımız farklı sözcüklerin izini süreceğim. Ne ben ne de bir başkası, bunu belgelemek için gereken, bu tür bir içerik analizi yapmadığından, bu analizi, bir empresyonist (izlenimci) zihinsel deney biçiminde yapacağım. Bu bağlamda, şu sorulara izlenimci yaklaşımla cevap arayacağım: dünyanın her tarafında, bu dönemde yapılan son derece fazla sayıdaki sohbetler ve verilen konferansların başlıklarında en çok kullanılan terimler hangileri olmuştur? Bu konferanslarda yapılan konuşmaların başlıklarında hangi terimler kullanılmıştır? Bunun da ötesin-

de, politikacılar ve gazetecilerin benimseyip kullandığı başlıca sosyal bilim kavramları nelerdir?

II. Dünya Savaşı'ndan çıktıktan sonra ve faşist güçlerin yenilgiye uğratılmasıyla birlikte, tüm dünyada, sosyal bilimler için çözülmesi gereken iki acil mesele vardı: İlki, Nazizmin/faşizmin nasıl olup da popülarite ve güç kazanabildiğini açıklamak (ki bu, savaş patlak vermeden önce çok tartışılmış bir konu değildi) ikincisi de savaş-sonrası dönemde dünyanın alacağı şekli betimlemekti. Yakın geçmişin en popüler açıklayıcı kavramını, Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimlerinden biri olan Theodore Adorno, kitabı *Otoriter Kişilik*'te (1950) ortaya atmıştı. Kişilik özelliklerine vurguda bulunan bu kavram, otoriter kişilerin her yerde bulunabileceğine delalet ediyordu, ancak bu türden insanların niçin belirli bir ülkede iktidara gelmeyi başardıkları hususunda çok iyi bir açıklama getiremiyordu.

Diğerlerinin daha ilgili oldukları konu, Nazizmin kötülüklerinin bir daha tekrarlanmayacağı konusunda güvence vermekti. Bu, iki önemli kavram üzerinde önemle durmayı beraberinde getirdi. Biri, Nazi rejiminin Yahudilere ve Roma'ya karşı yaptıklarını betimlemek için, Birleşmiş Milletler'in benimsediği *soykırım* idi.[1] İkincisi, UNESCO'nun entelektüel alanda ilk görevlerinden biri olarak, "Modern Bilimde Irk Sorunu" üzerine bir dizi kitapçık basma işine giriştiğinde önem kazandı. Bu kitapçıklar, özü itibarıyla, ırksal eşitsizlikleri bilimsel yollardan meşru göstermek için herhangi bir kanıt olmadığını göstermeye çalışıyordu.[2] Bugün bu, safça görünebilir ama modern bilimin, 1995'ten önce, tüm dünyada, başlangıçta mevcut olan ırksal eşitsizliğin bilimsel temeli olduğu hususunda ne denli ısrarcı olduğunu unutmamak zorundayız.

Bununla beraber, bir dönem tartışmalarda merkezi bir yer işgal eden faşizm, Soğuk Savaş döneminde, üzerinde tartışılan bir mevzu olmaktan çabucak çıktı. Otoriterlik, Nazizm ve Komünizmi aynı kategori içinde paranteze almak ve bu yüzden

her ikisini de aynı şekilde mahkum etmek adına icad edilen bir kavram olan totaliterlikle yer değiştirdi (Friedrich ve Brzezinski, 1956).[3] Elbette bu, Soğuk Savaş'm ABD yüzünü temsil ediyordu. Buna karşı, Sovyetler Birliği ve onu destekleyen ilmi çevreler de kavramlar ürettiler. Bunlara göre, dünya ikiye bölünmüştü; bir tarafta, ('halkçı demokrasiler' de dahil) 'Sosyalist kamp'ta yer alan uluslar, öte yanda kapitalist/emperyalist kamp vardı. Bu retorikte, sosyalizm, kapitalizmden sonraki fakat komünizmden de önce gelen bir toplumsal gelişim aşaması olarak tanımlanıyordu, ki terimin bu tarz kullanımı, ancak 1945'ten sonra yaygınlık kazanmıştı.

Soğuk Savaş'm ve liberal parlamenter rejimlere düşman olduğu düşünülen siyasal güçlere verildiği varsayılan halk desteğinin bir sonucu olarak genelde Batı dünyasında, özelde de Birleşik Devletler'de hissedilen rahatsızlığın sonucu olarak, dar bir otoriter kişilik kavramının ötesine geçmiş birçok sosyal psikoloji analizi yapıldı. Bu alanda yazılan ilk eserler çoğu kez, sanayileşmiş devletlerde kurulduğu varsayılan yeni bir toplum türü olan 'kitle toplumu' tartışmaları üzerinde yoğunlaşan yazılardan oluşuyordu (Kornhauser, 1959). Bu tartışmanın, 1950'lerde oldukça meşhur olmuş bir başka versiyonu ise, (bugünün) başkalarının yönlendirdiği insanlarıyla (geçmişin) içerden-yönlendirilen insanları arasında yapılan ayrıştırma ile ilgili olanıydı (Riesman, 1950).[4] Ki bu sonuncusu, yani içerden-yönlendirilen insanlar kategorisi, o an popülerleşmiş bir başka kavram olan, Protestan ahlakı'nın örneği olarak gösterilebilirdi (Weber, 1952).[5] Kitle toplumu kavramı, bugün günlük yaşamda kullandığımız kelimeler arasına da girmiş olan, kitle ileşitim araçları kavramıyla da ilintisiz değildi ve iletişim araştırmaları adında, gerçekten de bütünüyle yeni bir disiplinin ortaya çıkmasını teşvik etmişti. Burada şu hususa da dikkat çekilmelidir: 1945'ten önce, *kitleler* tabiri, genellikle, bu terimi kullananlar için olumlu çağrışımları olan, sol-kanat siyaset terminolojisine ait bir terim olarak düşünül-

müştü. Sıfat haliyle, *kitle* teriminin, bu yeni kullanımında ise, genel olarak olumsuz çağrışımları olan, yani seçkinci ve açıkçası halk-karşıtı bir ton vardı.

1945-sonrası dönemin ilk yıllarındaki tartışmaların büyük kısmını Doğu-Batı meseleleri oluşturmakla birlikte, ilmi çevrelerin dikkatini, Asya, Ortadoğu, Afrika ve Latin Amerika'da meydana gelen büyük ve ani ısrarcı siyasal çalkantılara çekmeye başladı. *Üçüncü Dünya* tabirini, 1954 yılında, bu bölgeleri kolektif olarak tasvir etmek isteyen bir Fransız iktisatçı icad etti.[6] *Üçüncü* sözcüğünün kullanımının birkaç farklı çağrışımı vardı. Biri, bu ülkelerin, ilk iki dünyanın parçası olmadığı iddiasıydı buradan, bu ülkelerin Soğuk Savaş döneminde tarafsız -ya da daha sonra bağlantısız- olduğu veya olması gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündü). Fakat terim, Fransız Devrimi'ndeki Üçüncü Tabaka'nın (halkın) rolüne ilişkin bir imayı da içeriyordu (bundan dolayı da, bu ülkelerin, geleceğin tarihinin öznesi rolünü oynadıklarına delalet ediyordu). Terim, 1960'lı, 1970'li yıllarda ve hatta daha sonraları da yaygın kabul gördü (bkz. Wallerstein, 2000a).

Üçüncü Dünya'nın siyasal gerçeğiyle karşılaşan, Soğuk Savaş döneminin ideolojik rakipleri, bu gerçekliğe ilişkin çözümler üretmek adına iki ayrı lügatçe (kelime hazinesi) geliştirdiler. Batı'da, Üçüncü Dünya'yı analiz ederken (Birleşik Devletler'in ve nihayet Batı Avrupa'nın, 'ideolojinin sonu' söyleminin tanımladığı (Bell, 1960, 1973) bir dünya içinde 'sanayi-sonrası' toplumuna doğru yol almakta olduğunun söylendiği bir zamanda, kalkınma, modernizasyon, kalkışa geçme (take-off) ve başlangıçta var olan değerlerle geleneksel toplumların öne çıkardığı engeller konuşuluyordu. Doğu/İkinci Dünya/Komünist blok/sosyalist kamp'ta bu söylem, bütünüyle reddedildi. Bu bölgede emperyalizm yerine, her ikisi de, bilimsel-teknolojik devrim olarak adlandırılan şeyin bağlamı içinde kapitalist güçlerden ve sosyalizmin inşasından bahsediliyordu (Inozemtsev, 1982). Ve bizzat Üçüncü Dünya'da ise, bağımsız-

lık, devrim ve ulusal kurtuluştan bahsetmek tercih ediliyordu (Cardoso ve Faletto, 1967; Dos Santos, v.d., 1969). Elbette, bu rakip söylemleri birbirlerine tercüme etmeye girişmek mümkün değildi.

1960'larda veya daha etkin bir şekilde 1970'lerde bir yerlerde, küresel-sistemin ekonomi-politiği hakkında yapılan tartışmaların neticesinde, epistemolojik meselelere ilgi yeniden arttı. 1945-sonrası dönemin ilk yılları, *mantra* (özel anahtar sözcük, çev.) olarak bilimin, ümidin, beklentilerin ve erdemin maksimum düzeyde olduğu bir dönemdi ve bu, küresel-sistemin her bölgesi için geçerliydi; nitekim, bilim tarihi ile ilgilenen genç bir bilim adamı, paradigma kavramını icad ettiğinde, dünyada şok-benzeri bir etki yaratmıştı. Kuhn'un kavramı, devasa bir yeni-bilgi endüstrisi üretti ve bizzat kendisinin reddettiği yeni yollar açtı veya en azından onun rahatsızlık duyduğu iddiaların ortaya atılmasına neden oldu. Fakat, sosyal bilimcilerin yaygın olarak benimsedikleri kitabı bundan önce özel bir gruba hasredilmiş olan bilimsel faaliyetin toplumsal yapısı hakkında sıcak tartışmaların yapıldığı bir ortam oluşmasını sağladı.

Aşağı-yukarı aynı yıllarda, nisbeten Ortodoks Marksist düşüncenin benimsediği dünyada, Asya-tipi üretim tarzı olarak bilinen kavramın doğası ve gerçekliği hakkında batini/gizli bir tartışma olarak görünen bir mevzu, sosyalist kampın içinde veya dışındaki Marksistler için, Stalinist dönemde katılaştırılmış çözümlemenin keskinliklerini çözme rolünü üstlenmek durumundaydı (Krader, 1975; Tokai, 1979; barley ve Llobera, 1981; Foursov, 1997). Asya-tipi üretim tarzı, esas itibarıyla, Batı dünyası ile Batı-dışındaki dünya arasındaki farklılıkları açıklama noktasında, Marks'ın başarısız bir teşebbüsü olmuştu. Stalin, 1930'larda, kavramı resmen karantina altına almıştı; çünkü bunun Rusya için ima ettiği olumsuz anlamları vardı. Stalin'in ölümünün ardından, (başta Macarlar, İtalyanlar ve diğer Batılı Marksistler tarafından) karantinadan kurtarılan

kavram, üretim tarzları kavramına yarayacak şekilde dikkatleri bir kez daha üzerine çekmesi durumu hariç, çok sayıda önemli literatür üretti. Bu, 1970'ler ve 1980'lerde bir sahte uzlaşmın vuku bulmasına, yani Üçüncü Dünya'nın kendine has toplumsal özelliklerinin altını çizen ve şimdilerde unutulmuş olan bir yöntem olarak, üretim tarzlarının birleştirilmesi kavramının ortaya atılmasına neden oldu (Hindess ve Hirst, 1977; Wolpe, 1980).

Bizzat Üçüncü Dünya'da ise, Paul Prebisch ve BM Latin Amerika Ekonomi Komisyonu, küresel-ekonominin yapılanmasını tanımlamanın bir tarzı olarak 'merkez-çevre' kavramını ortaya attı. Ve bu kavramsal dil, Latin Amerikan köklerinden, çok hızlı bir şekilde yayıldı.[7] Bu arada, Fransa'da, Fernand Braudel, dikkate şayan bir etkiyle, modern Avrupa'nın ilk evrelerindeki yapısal süreklilikler ve değişimi açıklamanın yolları olarak, *longue duree* (uzun-vadeli)'nin ve 'bizatihi bir evren' olarak, *economie-monde* (küresel-ekonomi) kavramının önemli olduğunu ısrarla ileri sürüyordu (1958, 725-58). Marksizm kampı içinde ise, feodalizmden kapitalizme geçiş konusunda, Avrupa tarihini yorumlama tarzlarında oldukça temel ayrıcalıkları olduğunu ifşa eden, uzamış bir tartışma vardı (Hilton, 1976).

Modern Küresel-Sistem'in I. Cildi'ini, 1974'te yayımladığımda, kavramsal olarak yapmakta olduğum şey, merkez-çevre karşıtlığıyla, Braudel'in longue duree ve economie-monde'sini birleştirmek ve bunu, Paul M. Sweezy'nin geçiş dönemi tartışmasına bağlamaktı. 1968-sonrasınm atmosferinde, Braudel'in eseri, İngilizce'ye ilk kez çevrildiğinde, küresel-sistem analizi etrafında dolaşan ve birbirleriyle tartışan rakip kavramsal araçların tam ortasında sağlam bir yer tuttu.

1960'larda, yapısalcılık adıyla bilinen bir diğer önemli kavramsal moda vardı. Kavramın önemi, Claude Levi-Strauss'un, antropologların geleneksel etnografik yaklaşımlarına karşıt olarak, Batı/Batı-dışı karşıtlığını ele almanın yeni ve daha bi-

limsel bir yolunu bulmak için gösterdiği çabadan geliyordu (Levi-Strauss, 1955; 1958). Braudel'in işaret edeceği gibi, elbette bu, özü itibarıyla, bilimin gururunun nomotetik vagonlarına binmenin bir yoluydu. Bununla beraber, kavramsal dil olarak yapısalcılık; dil bilimi (Chomsky), psikoanaliz (Lacan), Marksist ekonomi-politik (Althusser) ve diğer pek çokları (Dosse, 1991) gibi diğer pek çok alanda başat bir kariyer sahibiydi.

Dünyanın her bölgesinde meydana gelen 1968 devriminin, tüm bu lügatçeler üzerinde büyük bir etkisi oldu: bu devrimler, müthiş ani bir darbe ile, modernizasyon teorilerinin Ortodoks Marksizmin ve yapısalcılığın cazibesine son verdi. Bu devrim, üç yeni dilin ortaya çıkmasına neden oldu. Doğa bilimlerinde ve oradan yayılarak sosyal bilimlerde, kompleklik bilimlerinin dili, 1970'ler ve 1980'lerde öne geçti. Ve bizler, kaos, çatallanmalar ve zaman çizgisi (müessir nedensellik) tabirlerini duymaya başladık.[8] Herşeyden önce, eski Newtoncu doğrulara dair büyüyen kuşkuculuğu (ki ciddi bir direnişle karşılaşan ve sözde-bilim savaşlarına yol açan bir bilgi hareketidir) duymaya başladık (Ross, 1996; Segerstrale, 2000).

Beşeri bilimler içinde ve oradan yayılarak sosyal bilimlerde, kültür, etmen, yapı-bozumu ve çoklu '–sonrası' doktrinleri ve yine ciddi bir direnişle karşılaşan ve sözde-kültür savaşlarına yol açan bir bilgi hareketini duymaya başladık (Botton, 1992; Gerson, 1996; Bennett, 1991). Ve bu alanda da üç terimden oluşan –sınıf, ırk ve cinsiyet- yeni bir tablo ortaya çıktı, ki bu, temelde, özellikle de önceki sosyal bilimlerde ırk ve cinsiyet meselelerinin ihmalini kınamış olan toplumsal hareketlerin neticesi idi.

Birleşmiş Milletler'in, 1960'larda ihtiyatsızca 'kalkınma onyılı' olacağını ilan etmiş olduğu 1970'li yılların, tam aksi yöndeki gelişmeler sonucunda, önce Üçüncü Dünya'da, kalkınmacı illüzyonların çöküşüne tanık olunan yıllar olduğu ortaya çıktı ve bu süreç, en son noktasına, 1989-1991'de komü-

nizm rejimlerinin çökmesiyle ulaştı. Sözde-Washington Mutabakatı, değişen jeopolitik ortamdan entelektüel ve siyasal olarak yararlanmanın bir yolu olarak ortaya çıktı. Ve bu mutabakatla birlikte, yeni kavramsal dile sahip olduk. Burada, çağdaş dünyaya dair anlayışımızı düzenlemek için sunulan üç büyük terimsel set vardı.

Bunların biri küreselleşme idi. Bu, kalkınmacılığın alternatifi olarak takdim edildi ve TINA (Başka Alternatif Yok) olarak bilinen ve sosyal bilimin gerekliliği olduğu varsayılan bir önermeye dayanıyordu. Bununla aynı doğrultuda, daha dar kapsamlı bir kavram olarak, *governance* (yönetişim) kullanılmaya başlandı ki, bu, küreselleşmenin sosyo-politik zararlarını itiraf etmenin (ve iddia olarak, çözme çabası göstermenin) bir yolu idi.

Yönetişimin, devletler ayrı düşerken, başlangıçta düşünüldüğünden daha büyük bir sorun olduğu ortaya çıktı. 1970'lerde, insan hakları kavramı, ilk kez, ABD yönetimi ve politikaları üzerinde ortanın-solu türünde bir baskı unsuru olarak ortaya çıktı. 1980'lerde, bu kavram, Sovyetler Birliği'ne karşı kullanılacak bir araç haline geldi. 1990'larda ise, kavram, bugün *etnik temizlik* adı verilen şey her ne zaman vuku bulursa, orada müdahale etme hakkı olduğunda ısrar eden sözde-uluslararası sivil toplumun, İsrail'i beslemenin bir yöntemi (Novick 1999) olarak, yeni *katliamları* (*holocaust* ancak 1970'lerde popülarite kazanmış bir terimdir) önlemek adına kullandığı silaha dönüştü ve Ermeniler ve diğer pek çokları, özel olarak Nazi soykırımıyla ilgili kullanılan bu terimin kendilerine yönelik uygulamalar için de kullanılabileceğini kanıtlamak için yarışıyorlardı. (Fein, 1993; Tatz, 1997).

Üçüncü bir terimsel set, artık Üçüncü Dünya olarak adlandırılmayan (ve sadece arasıra, devamı mahiyetindeki bir terim olarak, *Güney* denilen) bölgedeki rahatsızlık ve kargaşayı, tanımlamak için kullanılıyordu. Bu terimler, özellikle en çok İslam ülkeleri için kullanıldı. Bunlar, *fundamentalizm*, *terörizm*

ve şimdilerde revaçta olan *medeniyetler savaşı* idi (Huntington, 1996). 11 Eylül 2001 olayları, 1990'ların bu üçüncü terimsel setinin, tüm diğer terimlere baskın çıkmasına neden olmuştur ve bunların, hem küreselleşme hem de insan hakları terimleri üzerine inşa olunan dillerin ölüm haberini veren çan seslerine dönüşebilir olduğu ortaya çıkabilir.

Bu kısa mütalaanın göstermek istediği şey, bugüne değin başlıkları süslemiş ve birdenbire yıldızı parlamış olan, ancak bir bütün olarak, çok fazla açıklama gücü olduğunu gösteremiş sosyal bilim kavramlarının gelgeç özelliğidir. Burada mesele, çağdaş dünyanın durumuyla ilgili gerçeklere nüfuz etmemizi sağlayacak bir bakış açısı sunabilme gücü olan, daha az geçici kavramları üretip-üretemeyeceğimiz meselesidir. Kanaatime göre, gerçekten sonsuz sayıda aktörün yer aldığı muhtelif toplumsal eylemlerden ortaya çıkacak, gelecekte ne olacağı tahmin edilemeyen bir sisteme doğru çözülme sürecini yaşamakta olan bizim halihazırdaki tarihsel sistemimizi (bir kapitalist küresel-ekonomi) göz önünde tutarak baktığımızda, bazı detaylarıyla ve birkaç kez, küreselleşmenin, niçin işe yaramaz bir retorik olduğuna ve geçmiş 20 yıl ile önümüzdeki 30 veya 40 yıllık dönemin bir geçiş süreci, kaotik ve karanlık bir zaman olduğunu düşünmemiz gerektiğine dair bir takım görüşler ortaya atmışımdır (Wallerstein, 2000b). Bu iddiaları burada tekrar dile getirmeyeceğim.

Bu geniş manzarada yer alan ve size vermiş olduğum iki şey, bu geçiş dönemini anlamak ve bir şeyler yapmak için yeterli olan entelektüel aletler keşfedebileceğimiz ümidini doğurur. Birisi, 1970'lerden bugüne kadar devam eden iki yeni bilgi hareketinin ortaya çıkmasıdır, ki bunlar kompleks bilimler ve kültürel araştırmalardır. Bu iki hareketin önemini gösteren şey şu olmalıdır: Her ikisi de 1945-sonrası dönemin hemen başlarında ismini almış olmasına rağmen, iki yüzyıldır düşünce dünyasına tahakküm eden bir kavram olarak, iki kültür kavramına itiraz eder (Snow, 1959).

İki kültür kavramı, bilgiyi, birbirinden kopuk ve özü itibarıyla te'lif edilemez görülen bilimsel deneycilik ve insancıl hermenötikten oluşan iki rakip epistemolojiden oluşmuş bir şey olarak görmeyi gerektiriyordu. Sosyal bilimler, bu bölünmeden dolayı, kendi içinde kısımlara ayrılmıştı. Yeni bilgi hareketleri, bu durumu tersine döndürmektedir. Bunlar, merkezden uzaklaşan hareketler olmaktan çok, merkeze yaklaşan hareketlerdir; sosyal bilimlerin, birbirinden koparılmaksızın, merkezi bir birleştirici mahal olacağı, bilginin inşasına dair yeni bir birleşik epistemolojiye ulaşma yönünde hareket ederler. Bu barışma olmayabilir veya tümüyle olmayabilir ama eğer olursa (ve ancak olursa) hem yaşadığımız gerçeklik hakkında berraklığa ulaşabileceğiz hem de içinde yaşamak istediğimiz tarihsel sistemi inşa etme imkanına kavuşmuş olacağız.

İyimser olmamızın ikinci nedeni, şaşırtıcı gelebilir ama, 11 Eylül 2001 olaylarıdır. Bu olaylar, elbette, tamamıyla, sözünü ettiğim küresel-sistemdeki anarşiyi yansıtmaktadır. Ancak bunlar, ilk etapta, özellikle de küresel-sistemin bilgi merkezlerinde etkili olan bir entelektüel şoka neden olmuştur. 11 Eylül'den sonra, kadın-erkek yığınla ilim adamının ağzından şu sözleri defalarca duymuşumdur: "Sonunda yaşadığımın bilincine vardım ve yapmış olduğum şeyin herkesi ilgilendirdiğini düşünmek zorundayım." Dünyadaki entelektüellerin bu noktada da ne tür sonuçlara ulaşacaklarını kesin olarak bilmemiz mümkün değildir; nisbeten rijit ve yanlış ya da faydasız kavramsallaştırmalarla geçen (hadi birkaç yüzyıl demeyelim de) yaklaşık 50 yıldan sonra böylesi bir şok, selamlanabilir ve yararlı olabilir.

Evet, elbette, şu an bir dönüm noktasında bulunuyoruz. Ümid edelim ve şimdiden hazırlığını yapalım ki, doğru yöne yönelelim.

Notlar

1. BM Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Konvansiyonu, BM Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948 tarihli ve 260 (III)A No'lu kararıyla benimsendi. Karar, soykırımı "bir milli, ulusal, ırksal veya dini grubu, kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla işlenmiş" çeşitli eylemler olarak tanımlar.
2. 1950'de, dünyanın farklı bölgelerinden 8 kişilik seçkin bir antropolog grubu, ırk kavramı üzerine ortak bir taslak metin hazırladılar. Ardından bu metin, 13 başka uzmanla yapılan istişareden sonra tashih edildi ve müteakiben, 96 fizik antropologu ve genetikçinin bu metin hakkında görüşlerine başvuruldu ve metin, büyük oranda tasdik edildi. Metin, şu cümleyle başlıyordu: "Bilim adamları, insanlığın tek bir bünyesi olduğunun; tüm insanların aynı türe ait olduğunun kabulü konusunda fikir birliğine ulaşmışlardır." Metin, *ırklar* tabirini kullanmaktan vazgeçip, yerine *etnik gruplar* tabirini kullanmayı önerir. Metindeki diğer konular arasında şu cümle de yer alır: "bugünkü bilgilerimize göre, insanlık arasındaki çeşitli grupların, zeka veya yaratılış olarak, doğuştan zihni karakteristiklerinin farklı olduğunu gösteren kanıt yoktur." Bu beyanla ilgili metni, buna ilişkin yorumları ve ardından 1951'de yazılan metni, *Irk Kavramı: Bir Araştırmanın Bulguları* No:9 (UNESCO, 1952)'de bulabilirsiniz. UNESCO, bilim adamlarının görüşlerinden farklı olarak, çeşitli dinlerin görüşlerini de tetkik etmeyi amaçlayan, *Irk Meselesi ve Modern Düşünce* adlı bir dizi benzeri yayın daha yaptı.
3. Gerçekten de, 1970'lerde, otoritercilik, totalitercilikten siyasal olarak farklı ve ahlaken tedibi daha fazla hak edecek bir içerikle kullanılmaya başladı ve bu nedenle de ABD yönetiminin, asıl düşmana, yani 'totaliter' rejimlere karşı otoriter veya geleneksel otokratik rejimlere verdiği desteği meşrulaştırıyordu. Bu konuda Jeane J. Kirkpatrick'in şu sözlerine bakınız." Bununla birlikte, geleneksel ve devrimci otokrasiler arasında *sistemle ilgili* farklılıklar vardır... Genel olarak, devrimci otokrasiler toplumsal eşitsizlikleri, vahşiliği ve yoksulluğu yaratırken, geleneksel otokratlar bunlara müsamaha gösterirler." (1982, 49).
4. Kitap, Birleşik Devletler hakkında yazılmıştır ve açıktır ki Batılı olmayan dünyayı tümüyle ihmal etmiştir.
5. Elbette, kitap, ilk olarak, 1930'da İngilizce'ye çevrilmişti ama 1945'ten sonrasına kadar Birleşik Devletler'de yaygın olarak okunmamıştı. Kitap, 20. yüzyılın başlarında Almanya'da ilk kez ortaya çıktıktan sonra, Avrupa'da tartışılmıştı. Fakat, 1945'ten önce, sadece dar bir uzmanlar grubu kavramı tartışıyordu ve hem Birleşik Devletler'de hem de Avrupa'da, genel ilmi çevreler kavramı gündemlerine almamışlardı.

6. Alfred Sauvy, *France-Observateur*'a yazdığı bir makalede, bunu kullandı. Ardından, bu, Georges Balandier'in edisyonunu yaptığı, (ve Sauvy'nin önsözünü yazdığı) bir kitabın (Le 'tiers monde', sous-developpement developpement) (1956) başlığı oldu.
7. Gerçekten, Prebisch, kavramı, 1920'lere ait meçhul Alman yazılarından aldı ve fikirleri, 1920'ler ve 1930'larda Romanya'da gelişen fikirlere oldukça benziyordu. Fakat bu fikirler Prebisch'le birlikte ve ancak 1960'larda tuttu. Bkz. Prebisch (1982) ve Joseph L. Love (1988).
8. Bu konu başlığıyla ilgili pek çok araştırma olduğu gibi, periyodik yayın da vardır. İddiaların bir versiyonunu temsilen, bu fikirlerin bir tarihi için, İlya Prigogine(1996)'e bakınız.

Referenslar

Adorno, T. W. v.d. 1950. *Otoriter Kişilik*, 1. baskı. New York: Harper.

Bailey, Anne M. Ve Josep P. Llobera, editörler. 1981. *Asya-Tipi Üretim Tarzı: Bilim ve Siyaset*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

Balandier, Georges. 1956. *Le 'tiers monde', sous-developpement et developpement*. Paris: Presses universitaires de France.

Bell, Daniel. 1960. *İdeolojinin Ölümü: Ellilerde Siyasal Fikirlerin Tükenişi*. Glencoe, IL:Free Press.

———, ———. 1973. *Sanayi-Sonrası Toplumunun Gelişi: Toplumsal Tahmincilikte Bir Riskli Girişim*. New York: Basic Books.

Bennett, William J. 1991. *Eğitimde Kültür Üzerine Savaş*. Washington, D.C.: Heritage Foundation.

Bolton, Richard, editör. 1992. *Kültür Savaşları: Sanatta Son Münakaşalardan Belgeler*. New York: New Press.

Braudel, Fernand. 1958. "Histoire et la longue duree", *Annales* E.S.C. XIII, no.4 (Kasım-Aralık): 725-53.

———, ———. 1966. *La Mediterranee et le monde mediterraneen a l'epoque de Philippe II*, ikinci düzeltilmiş baskı. Parist: Lib. Armand Colin (orjinali, 1949).

Cardoso, Fernanda Henrique ve Enzo Paletto. 1967. *Dependencia y desarrollo en America latina*. Lima: Instituto de Estudios Peruanos.

Dobb, Maurice. 1946. *Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine Araştırmalar*. Londra: Routledge & Kegal Paul.

Dos, Santos, Theotonio, v.d. 1969. *La crisis del desarollismo y la nueva dependencia*. Lima: Loncloa-Campodonico.

Dosse, François. 1991/1992. *Histoire du structuralisme*, 2 vol. Paris: Decouverte.

Febvre, Lucien. 1962. "Civilisation: Evolution d'un mot et d'un groupe d'idees", in *Pour une histoire a part entiere*. Paris: SEVPEN, 481-528.

Fein, Helen. 1993. *Soykırım: Bir Sosyolojik Perspektif*. Newbury Park, CA:Sage.

Foursov, Andrei. 1997. "Toplumsal Zamanlar, Toplumsal Alanlar ve Bunların İkilemleri: Bir Ülkede İdeoloji", *Review* XX, no. 3 ve 4 (Yaz/Sonbahar):345-420.

Friedrich, Carl J. Ve Zbigniew Brzezinski. 1956. *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*. Cambridge: Harvard Üniversitesi Yayınları.

Gerson, Mark. 1996. *Yeni-Muhafazakar Vizyon: Soğuk Savaş'tan Kültür Savaşlarına*. Lernham, MD: Madison Books.

Hilton, R. H. editör. 1976. *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. Londra: New Left Books.

Hindess, Barry ve Paul Hirst. 1977. *Üretim Tarzları ve Toplumsal Oluşum: Kapitalizm-Öncesi Üretim Tarzlarının Bir Oto-kritiği*. Londra: Macmillan.

Huntington, Samuel P. 1996. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. New York: Simon & Schuster.

Inozemtsev, N. N. Editör. 1982. *Bilimsel-Teknolojik Devrim ve Kapitalizmin Çelişkileri*. Moskova: Progress.

Kirkpatrick, Jeane J. 1982. *Diktatörlük ve Çifte Standartlar: Politikada Akılcılık ve Akıl*. New York: Simon & Schuster.

Kornhauser, William. 1959. *Kitle Toplumu Siyaseti*. Glencoe, IL: Free Press.

Krader, Lawrence. 1975. *Asya-Tipi Üretim Tarzı: Karl Marks'ın Yazılarında Kaynaklar, Gelişme ve Eleştiri*. Assen: van Gorcum.

Kuhn, Thomas S. 1962. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Chicago: University of Chicago Press.

Levi-Strauss, Claude. 1955. *Tristes tropiques*. Paris: Plon.

————, ————. 1958. *Anthropogie structurale*. Paris: Plon.

Love, Joseph L. 1988. "Azgelişmişliği Teorize Etmek: 1869-1950 Arası Latin Amerika ve Romanya Örnekleri", *Review* XI, no.4 (Sonbahar): 453-96.

Novick, Peter. 1999. *Amerikan Hayatında Katliam*. Boston: Houghton Mifflin.

Prebisch, Raul. 1982. *La obra de Prebisch en la CEPAL*, selections by Adolfo Gurrieri. Mexico: Fondo de Cultura Economica.

Prigogine, Ilya. 1996. *La fin des certitudes*. Paris: Ed.Odile Jacob (İngilizcesi: *Kesinliğin Sonu*, New York: Free Press, 1997).

Riesman, David, Reuel Denney ve Nathan Glazer'in katkılarıyla. 1950. *Yalnız Kalabalıklar: Değişen Amerikan Karakteri Üzerine Bir Araştırma*, new Haven, CT: Yale University Press.

Ross, Andrew, editör. 1996. *Bilim Savaşları*. Durham, NC: Duke University Press.

Segerstrale, Ullica. 2000. *Gerçeğin Savunucuları: Sosyo-biyoloji Tartışmalarında Bilim Muharebesi ve Ötesi*. New York: Oxford University Press.

Snow, C. P. 1959. *İki Kültür ve Bilimsel Devrim*. New York: Cambridge University Press.

Tatz, Colin. Editör. 1997. *Soykırım Perspektifleri*. Sydney: Centre for Comparative Genocide Studies, Macquarie University.

Tokai, Ferenc. 1979. *Asya-Tipi Üretim Tarzı Üzerine Denemeler*. Budapeşte: Akademiai Kiado.

UNESCO. 1952. *Modern Bilimde Irk Sorunu*. Paris: UNESCO.

UNESCO. 1953. *Modern Düşüncede Irk Sorunu*. Paris: UNESCO.

Wallerstein, Immanuel. 2000a. "C'etait quoi, le tiers-monde?" *Le monde diplomatique* (Ağustos): 18-19.

Wallerstein, Immanuel. 2000b. "Küreselleşme mi Yoksa Bir Geçiş Çağı mı? Küresel-Sistemin Rotası Üzerine Uzun-Vadeli Bir Bakış", *International Sociology*, XV, no.2 (Haziran): 249-65.

Weber, Max. 1952. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev.: Talcott Parsons, R. H. Tawney'in önsözüyle birlikte. New York: Scribner's.

Wolpe, Harold. Editör. 1980. *Üretim Tarzlarının Birleştirilmesi: Ekonomi ve Toplumdan Denemeler*. Londra: Routledge & Kegan Paul.

Kuzey Atlantik Evrenselleri

MICHEL-ROLPH TROUILLOT

Bu yazıda, sizden 'Kuzey Atlantik Evrenselleri' adını verdiğim birbirleriyle yakından ilişkili bir dizi kelimenin önemine vurguda bulunmak suretiyle, modern küresel-sistemin kavramlarının uzun yıllara dayanıklı yapısı (*longue duree*) hakkında bir sohbete katılmanızı isteyeceğim. Hepimizin bir yanlış adlandırma olduğunu bildiği *Batı* sözcüğünü kullanmak hoşuma gitmiyor ve Kuzey Atlantik ifadesi ile bazılarımızın çok sıklıkla Batı adını verdikleri şeyi kast ediyorum. Martinique Adası (Karayipler'de Fransız hakimiyetinde bir ada) kökenli yazar Edouard Glissant'ın yerinde tespitiyle, "Batı bir yer değildir; Batı, bir projedir" (1997). Ya da Alain Resnais'in filmi, *Mon Oncle d'Amerique* (Amerikalı Amcam-1980)'da bir karakterin başka kelimelerle ifade ettiği gibi: "Batı diye bir şey yok. Bunu biliyorum. Çünkü oradayım."

Batı'nın bir proje olduğunu keşfetmek için, Kuzey Atlantik evrensellerinin uzun yıllara dayanıklı yapısının tabiatını, işlevlerini, özünde var olan meseleleri anlarken, bir tasavvur

coğrafyası elzemdir. Kuzey Atlantik üzerinde ısrar ediyor olmam, kaçamaklı konuştuğum anlamına gelmemelidir. Bu, özel bir tecrübeyi keşfetme veya daha doğrusu düşüncenin alanını daraltma yönünde atılmış bir retoriksel ve didaktik adımdır. Sahiden de, Kuzey Atlantik evrenselleri, Kuzey Atlantik tecrübesini, bir evrensel ölçekte planlayan sözcüklerdir ve bizzat bu sözcükler bu ölçeği icad etmek zorundadır. Ben, *diyalektik* sözcüğünü de fazla kullanmaktan hoşlanmıyorum fakat aklımdaki şey, gerçekten de bir diyalektik ilişkidir. Kuzey Atlantik evrenselleri, evrensellik derecesini elde etmiş ve tarihsel standartlara dönüşmüş sözcüklerdir. Ben, Kuzey Atlantik evrensellerini, bir ölçüde birbirleriyle örtüşen kategorilere ayırabileceğimizi ileri sürüyorum: asli evrenseller adını vereceğim sözcükler, bir ölçüde içerikle alakalı olan ve tasnif edici evrensellerdir. Bu bölümleme, büyük oranda, meseleyi keşfe yarayan şeylerdir ama ben, konuya devam ederken, bunun metodolojik ve siyasal alakası üzerinde görüş birliğine varacağımızı umuyorum.

İlk etapta, asli evrensellerle ilgili olarak içeriği tayin etme iddiasındaki evrenselleri belirleyelim. Modernite, kalkınma, ilerleme ve demokrasi, içeriğe ve konuşmacılara göre, zıtlık oluşturan veya genişleyen, zaten kalabalıklaşmış ailenin örnek teşkil eden üyeleridir. Bu asli evrenseller kategorisine aid olmak için, sabit bir anlama bağlı olmak gerekmez. Bu, bu evrenseller ve betimleyeceklerini iddia ettikleri dünya ile ilgili olarak ve bu konular etrafından verilen bir mücadeledir. Asli evrenseller adayları olarak, aklımıza gelen iki örnek vardır; bunlar da *küreselleşme* ve *uluslararası toplum*'dur. *Uluslararası toplum* tabirini, özellikle seviyorum, çünkü onun, çağdaş politikanın bir tür Yunan korosu olduğunu düşünüyorum. Onu, şimdiye dek hiç kimse görmedi ama o, sahne arkasında şarkısını söylüyor ve herkes de ona eşlik ediyor. Yeni bir evrenselin, burnumuzun dibinde büyüyor olması ne ilginç değil mi?

Bu yüzden, bu şekilde tanımlanmış Kuzey Atlantik evrenselleri, içeriğe ortak olunduğunda veya içeriğe hitab edildiğinde bile, sırf betimleyici ve anlamı ima yollu açıklayan sözcükler değildir. Bunlar, dünyayı betimlemekle kalmaz, dünyaya dair vizyonlar da sunarlar. Bunlar, bazı şeyleri var olarak göstermek için ortaya çıkarlar. Fakat, tarihin belirli bir dönemine ait oldukları için, ait oldukları bu dönemin pek çok hissiyatlarını, kanaatlerini ve kültürel ve ideolojik tercihlerini andırırlar. Bir başka deyişle, bizzat dünyayı ve projeleri evrensel olarak betimlemek için kullanılabilen sözcüklerin yerinin tayin edilmesi gerektiğini ileri sürüyorum. Bunlar, bize, insan olmanın ne demek olduğu meselesinden insanlarla doğa arasındaki düzgün/uygun ilişkiye uzanan, estetik, stilistik hissiyatlarla, dini ve felsefi kanaatlerle, kültürel varsayımlarla ve siyasalın doğasından, onun dönüşüm imkanlarına uzanan ideolojik tercihlerle yüklü olarak gelirler.

Kuşkusuz, bu meseleler üzerinde, bizzat Kuzey Atlantik içinde bir fikir ittifakı yoktur, ancak bu meselelerin nasıl tartışılabileceği ve tartışılması gerektiği hususunda bir ortak tarih vardır. Ve bu sözcükler de bu tarihi bize taşırlar. Ama bunlar, evrenseller olarak tasarlandıkları için, belli bir bölgeye özgü olduklarını (özellikle de çıktıkları yerin hissiyatını ve tarihini) inkar ederler. Kuzey Atlantik evrenselleri denilen bu sözcükler, sadece zımnen olsa bile, yalnızca olanı değil, ayrıca olması gerekeni de hatıra getirdiği; daima her şeyin doğrusunu, yani iyi, adil, üstün ve hoş olanı va'z ettikleri için, daima buyurgandır. Gerçekten de, bu emretme vasfı, tam da tarihin belirli bir döneminde edinilmiş bir tecrübenin, yani Kuzey Atlantik'in dünya sahnesinde boy göstermesi planının özünde var olan bir özelliktir.

Bir başka ifadeyle, Kuzey Atlantik evrenselleri, emretmekle kalmaz, baştan da çıkarır. Gerçekten de bunlar, daima çekici gelirler; hatta tasarlanışlarında, belirli bir bölgeye özgü ve bu nedenle de tarihin belirli bir dönemine ait olduklarını iyi

gizleyebildikleri için, evet tam da bu yüzden, bazen karşı konulmaz bir çekicilikleri vardır. Bu sözcüklerin, hiç öyle bir şey yapmaksızın, tesirli olmayı tasarlayabilme imkanının olması, bu cazibenin gücüne güç katmaktadır. Hepimiz, bu sözcüklerin, tabir-i caizse, üzerimizde hiç tesiri olmadığını düşünürüz. Ve ben şunu ileri sürüyorum ki, bunlar bize tam tesir ederler ama bu, bunların herhangi bir duygusal zorlama taşımadığı iddiasıyla olur. Kuşkusuz, tüm fikirler etkili olurlar, fakat başarılı bir evrensel kavram, akılcılık iddiasının ardındaki etkiyi gizleyebilir.

Sanırım, Kuzey Atlantik evrensellerini başarılı kılan şey, tam da bunların, tarihin belli bir dönemine ait olmadıklarını ve üzerimizde olumlu veya olumsuz, her hangi bir zorlamalarının olmadıklarını düşünmemizdir. Bu bize modern olmanın anlamını öğretir. Birinin modern olmaması mümkünmüdür? mi?! Çünkü modern olmak iyi bir şeydir! Benzer şekilde, herhangi birinin uluslararası topluma katılmayı istememesi mümkün olabilir mi?! Bu öneriler, farklı kişiler için farklı anlamlara gelir. Aynı zamanda, bu sözcükleri kullanan veya bunları istismar eden farklı seslerin çokluğu, bunların cazibeli olduğunu doğrular. Kuzey Atlantik evrensellerinin, farklı insanlar tarafından pek çok değişik anlamları çağrıştırma gücünün olması da cazibelerinin bir parçasını oluşturur. Bu sözcüklerin kendi tarihlerini gizlemek suretiyle sahip olduğu cezbetme gücünün, Kuzey Atlantik evrensellerinin doğasından geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunların, tesirli yükleri de dahil, alametlerine ve köklerine dair özel hususları gizlerken tarih-ötesi alakayı tasarlama ehliyeti, Kuzey Atlantik evrensellerini kullanmanın cazibeli olması kadar, onları kavramsallaştırmayı da zorlaştırır. Hakikaten, bu sözcüklerin cazibesi ne kadar artarsa, bunların gerçekten neyi temsil ettiğini tayin etmek de o kadar zorlaşır.

Cazibelerinin bir kısmı müphem kalmaya devam etmekle birlikte, bunların vazıhlığı, tasarlama gücünden gelir. Çok

sorgulanabilir bir varsayım olarak, kavramların birer sözcük olduğuna inansak bile, herhangi bir Avrupa dilinde basılmış popüler yayınları kısaca gözden geçirdiğimizde, Kuzey Atlantik evrensellerinin, muğlak referanslar olduğunu görürüz. Bunlar, tanımlamaktan ziyade davetkardırlar. İnternet'te, *demokrasi, uluslararası toplum* veya *küreselleşme* gibi sözcükler üzerine bir araştırma yapın, ne söylediğimi anlayacaksınız. Bu anlamda, Kuzey Atlantik evrensellerinin popüler çağrışımları, en iyi olumsuz türlerinde iş görürler. Afganistan'ın Taliban'ı gibi, Amazon'da bir kabile gibi veya geçici bir iyi veya vahşi rolü oynayan herhangi bir figür örneğindeki gibi muhaliflere işaret ettiğimizde, modernitenin ne anlama geldiğini daha iyi anlarız. Modern olanı reddetmenin ne demek olduğunu bilmedikçe, modern olmanın gerçekten ne anlama geldiği hakkında vazıh bir fikrimiz olmaz. Aynı şekilde, cazibe ve kafa karışıklığı arasında bir ilişki vardır. Demokratik bir gelecek rüyaları, işleyen demokrasi pratikleri ve kurumları, uluslararası topluma katılma veya onu savunma talepleri zaman ve mekana göre değişir. Daha ciddi olanı ise şudur: İlmi literatürde Kuzey Atlantik evrensellerini kavramsallaştırma çabaları, bırakınız bunların ima ettiği anlamları, bunların uzandığı sahaları hakkında bile çok fazla fikir birliği olmadığını ifşa eder. Akademisyenlerin, modernitenin ne olduğu ya da ne olmadığı konusunda ne denli fikri ayrılıklara düştüğünü görmek, insanı hayrete düşürür.

Buraya kadar, üzerinde ısrarla durduğum tezlerim şunlardır: "asli evrenseller görecelidir" ve"bunlar bir takım gerçekleri ifşa ettikleri gibi, bazılarını da gizlerler." Çoğu akademisyenin özellikle de kendilerin ilerici Sol'un bir parçası sayan akademisyenlerin çoğunun, bu göreceliliği kabul etmek istediklerinden yani modernite, kalkınma ve modernizasyon gibi kavramların görecelileştirilmesi gerektiğini ve bunların tarihin belirli bir dönemine ait kavramlar olduğunu kabul etmek istediklerinden kuşkuluyum. Bununla birlikte, siyaseten ileri-

ci ilim adamlarının, Kuzey Atlantik evrensellerini bir derece de olsa sorgulayabilmeleri ise, siyasal olaylara ilişkin çabucak içine giriverdiğimiz hissiyatlara çokça bağlıdır. Yani, bizler, ilerleme, kalkınma, modernizasyon veya moderniteyi, büyük ölçüde, bu kavramları, zaten şüphe altında olan bir siyasal paket içinde bize ulaşmasından dolayı, objektif tarih-ötesi kategoriler olarak sorgulamak istiyoruz. Bizi, içgüdüsel olarak buna sevk eden şey, bu kategorileri, tam da bu siyasal paketten dolayı sorgulama isteğimizdir. Ama kalkınmanın tarihsel bir şey olduğu gösterilebiliyorsa (ve gösterilmeli de), aynı şey mülkiyet için neden yapılamasın? Eğer mülkiyet için yapılabiliyorsa, para için neden yapılamasın? Marks'ın, *Felsefenin Sefaleti*'nde başlattığı düşünme tarzı işte budur.

> İktisatçılar, burjuvazi üretim ilişkilerini, iş bölümü, kredi, para vb. kavramları, sabit, değişmez, nihai kategoriler olarak gösterirler... İktisatçılar, üretimin yukarıda sözü edilen ilişkiler içinde nasıl vukubulduğunu açıklarlar; ancak bizatihi bu ilişkilerin nasıl üretildiğini, yani bunları doğuran tarihsel hareketi açıklamazlar... Bu kategoriler, bunların ifade ettiği ilişkiler kadar hemen hiç nihai değildirler. *Bunlar tarihsel ve geçici ürünlerdir* (Marks, 1955 -1847-, 104, 110).

Bu pasajla ilgili üç hususa dikkat çekmek isterim. İlk olarak, Marks'ın bu işi *Felsefenin Sefaleti*'nde yapmaya başladığını söyledim, çünkü en azından Marks'ın yazılarını baştan sona şöyle bir okuduğumuzda, teorik yazılarının tümünün, nihai noktasına *Kapital*'de ulaşan bu projenin bir devamı olduğunu görürüz. Bu arada Kapital'in alt-başlığının "*Ekonomi-Politiğin Bir Eleştirisi*" olduğunu da unutmayalım. İkincisi, her ne kadar Marks, dikkatini asli evrenseller dediğim kavramlar üzerine, özellikle de mülkiyet ve para (ki *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon'u sorguladığı iki önemli kategoridir) üzerine sabitlemiş olsa da, ta başından beri, onun listesi ve analizinin

her ikisi de, iş bölümü veya kredi gibi, açıkça ilişkisel olan kategoriler içerir. Üçüncüsü, en çok tartışılan kategoriler, Marks'ın ilişkisel bir kategori olarak sunmak istediği mülkiyet örneğinde olduğu gibi, ilişkisel olmaktan ziyade asli olan kategorilerdir ama bu, başka bir tartışmanın konusudur.

Açıkçası, akademisyenlerin çoğu, Marks kadar, kategorilerin göreceli olduğunu gösterme çabası sarf etmemektedir. Ancak burada provokatif bir çıkışla şu soruyu sormak istiyorum: Peki neden bizim de Marks'm durduğu yerde durmamız gereksin ki? *Eleştirel değerlendirmenin sınırlarını, ilgisel kategorileri içine alacak şekilde genişletmeyi -ki Marks bunu yapmadı- ve dolayısıyla da bizzat Marks'm en iyi şekilde gelişmesine yardım ettiği sınıfı kavramayla başlayarak, sınıflandırıcı evrenseller adını verdiğim kavramları da eleştirmeyi düşünmemeli miyiz?* Yani, eğer bu eleştirel yaklaşım, 'mülkiyet' için gösterilebiliyorsa, niçin 'sınıf' için gösterilmesin? Sınıf için gösterilebiliyorsa niçin 'ırk' için gösterilmesin? Eğer ırk için gösterilebiliyorsa, niçin 'cinsiyet' için gösterilmesin? *Felsefenin Sefaleti*'nde toprak kirası konusunun ele alındığı bölümde Marks, bu doğrultuda şunları söyler:

> Tarihsel dönemlerin her birinde, mülkiyet farklı biçimlerde ve tümüyle farklı bir toplumsal ilişkiler dizisine bağlı olarak gelişmiştir... Bağımsız bir ilişkinin sonucu olarak, ayrı bir kategori, soyut ve nihai bir fikir olarak bir mülkiyet tanımı yapabilmek metafiziğin veya hukuk ilminin bir illüzyonundan başka bir şey değildir (Marks, 1955 -1847- 154).

Benim bugün önerdiğim şey, Marks'ın sadece klasik ekonomi-politik kategorilerine uyguladığı programı, tüm Kuzey Atlantik evrenselleri ve aslı olmadığı halde dünyayı betimleme iddiası olan tüm kategoriler için uygulamaktır. Bunun da ötesinde, sınıflandırıcı evrensellere (yani sınıf, ırk ve cinsiyet) özel bir dikkat gösterdiğimizi de ısrarla söylüyorum.

Peki bunlar niçin, 'mülkiyet'ten daha sorunlu kavramlardır? Benim cevabım basit: Çünkü sınıflandırıcı evrenseller, metodoloji üzerinde ve bu yüzden de dünya hakkında bilgi üretimi üzerinde, sınıflandırıcı evrensellerden daha fazla, fakat daha zor bir yolla bir tesirde bulunur. Peki niçin? Burada kestirme bir yoldan gideceğim; hafızalarımızdaki bazı bilgileri hatırlatacağım ve kiminizin kabul edebileceği, kiminizin de reddedebileceği birkaç temel iddiada bulunacağım. Sizinle şu hususta iddialaşabilirim ki, sosyal bilimler bireysel yazarların iddialarına rağmen, doğuştan gelen doğa bilimlerini taklid etme veya daha doğru bir ifadeyle, sosyal bilimcilerin benimsediği belli bir doğa bilimleri vizyonunu taklid etme eğilimlerinin beslediği naif bir deneyselcilikten destek almaktadır. Genişleme stratejileri, hatta perspektifin genişlemesi, çoğu kez, başta, yeni nesneler ve yeni konuların sözde-keşfine bağlıdır. Bu eğilim Fransa'da bile mevcuttur, ki burada, araştırmanın nesnesinin inşa edilmesi gerektiği ve bunun, gözlemin nesnesi olmaya indirgenemeyeceği, büyük ölçüde bir hakikat gibi kabul edilir. Bu talihsiz eğilim, İngilizce konuşan dünyada, doruk noktasına ulaşır ki, burada deneyselciliğin etkisi daha da barizdir ve araştırmanın nesnesi çoğu kez, gözlemin nesnesine indirgenir. Gördüğünüz şey, elde ettiğiniz şeydir, özellikle de Amerika'da tarih, ekonomi ve antropoloji eğitimi almış herkes, benim neden bahsettiğimi anlar.

O halde, bunun sözde-küreselleşme çağında, küresel-sistem araştırmalarıyla ne alakası var? Eğer kavramların uzun yıllara dayanıklı yapılarını düşünecek olursak, bunun çok alakası olduğunu görürüz. Bu düşünme faaliyetinin bir sonucu şudur: Biz, çoğu kez, materyalimizin deneysel olarak fazlalaşmasını teorimizin güçlenmesi için isteriz. Yani, küresel olmayı veya daha iyisi, evrensel olmayı istediğimizde, başka yerlerden hadiseler ve figürleri, yani Kuzey Atlantik'in dışından deneysel verileri katarız. Fakat dünyanın diğer bölgeleri hakkında hadiseler eklemekle, dünya hakkında araştırma yapmak ay-

nı şey midir? Ben bunun, bırakın dünya hakkında araştırmayı dünyanın diğer bölgeleri hakkında araştırma yapmak olduğundan bile emin değilim.

Dünya hakkındaki teoriyi nasıl kuracağımız ve bu dünya hakkında daha fazla bilgiyi nasıl üreteceğimiz meselesi ve bu teorik çerçeve içinde nasıl araştırma yapacağımız meselesi, tartışmaya değmez mi? Bu anlamda, başkalarının iyimserliğini paylaşmadığım için üzgün olduğumu söylemeliyim. Bruno Latour'un meşhur "hiç modern olmadık" tabirini ödünç alacak olursam, buna mukabil benim cevabım şu olacaktır: "Hiç evrensel olmadık." En azından, evrensel olduğumuz dönemler nadirdi ve görünüşe göre, evrensel olmamak için ne gerekiyorsa yaptık. Janet Abu-Lughod, bu kitabın 11. bölümünde (bana göre de, oldukça haklı olarak) İmmanuel Wallerstein'in Modern Küresel-Sistem'de yaptığı en anlamlı katkının, dünyanın, bir temel analiz birimi olduğu yönündeki ısrarı olduğu yorumunda bulundu. Şunu biliyoruz ki, onun yaptığı katkının bu yönü, bu eserin diğer yönlerinden daha az tartışma başlatmış olabilir. Küresel-sistemi analiz eden oldukça sınırlı bir çevre dışında, bu iddianın metodolojik sonuçlarından pek kimsenin haberi yoktur veya bunlar keşfedilmemiştir. Bana öyle geliyor ki, bırakın evrensel olmayı, küresel olmak istiyorsak (ki bunlar aynı şey olmak zorunda değildir) geniş bir perspektiften görülen metodoloji (burada, metodoloji olarak görmediğim araştırma tekniklerinden bahsetmiyorum), yani, araştırmanın nesnesi ile gözlemin nesnesi arasındaki ilişkinin inşası hayati önem kazanır. Sınıflandırıcı evrensellerin gerçekliğinden işte bu yüzden şüphelenilmelidir ve bu da elbette beni tekrar ırk, sınıf ve cinsiyet kavramlarını sorgulamaya sevk eder.

Wallerstein, bu üç sözcüğün, sosyal bilimlerin ana-akımında, 1970'lerde önem kazandığına dikkat çeker. Fakat bundan sonra, bu sözcüklerin kariyerlerine bir bakalım: özü itibarıyla sınıflandırıcı olmalarına rağmen, çok kısa sürede, vazgeçilmez

kavramlar halini aldılar ve içerikleri de sabitlendi. Kavramlaşmaya başladılar ve çabucak üzerinde konuşulan meseleler haline geldiler. Fakat bu bile cömertçe yapılmış bir betimlemedir, ama bu, sınıf kavramının özellikle de Birleşik Devletler'de bir mevzu olarak bile çabucak göz ardı edildiği noktaya kadar böyledir. Daha alt sınıflara dair birkaç araştırma yapılmıştır ama bunlar başka iklimlere ait araştırmalardı ve bu yüzden de, sınıf kavramını -ki önceleri alakalı bir sınıflandırıcı kategoridir- anlamlı kılan ilişkilerden çabucak koparılmışlardır. Fakat eğer sınıf kavramı, çabucak işlerliğini kaybederse, ırk veya cinsiyet kavramlarının durumu da daha iyi olmayacaktı. İkisi de, biri Zenci araştırmalarında diğeri de kadın araştırmalarında net olarak karşımıza çıkan mevzular haline geldi. Marks'ın sözleriyle ifade edecek olursak, bunlar, 'sabit, değişmez, nihai kategoriler' haline geldiler. (Marks ve Engels, 1967 -1859-).

Tıpkı Marks'ın mülkiyet için söyledikleri gibi, herkesin de sadece kendi manifestosunu ortaya koyması gerekir. Eğer kadın araştırmaları alanındaki ana-akımın ortaya koyduğu ürünlerin çoğunluğuna bakarsak, ya cinsiyeti veya gerçekte cinsiyetten daha az olan bir şeyi bulmaya çalıştığımızı görürüz. Tabi bu, cinsiyetin, belirli toplumlarda tümden görecelileştirilmediği noktaya değin böyledir. Benim, deneyselci stratejiler ifadesiyle anlatmak istediğim şey, budur. Veya sonuçta Brezilya'daki ırk meselesine, esas itibarıyla, Brezilyalıların Amerikalılardan ya daha fazla ya da daha az ırkçı olduğu noktasında kendimizi tatmin etmek için bakacağız. Bu, eğer kendini yeniden üreten hegemonya için yapılmadıysa, elbette, ahmakça bir iştir. Ben, tam anlamıyla tasnif edici bu kategorilerin, gerçekten tarihsel olduklarını göstermemiz gerektiğini ileri sürüyorum; her ne kadar bunu nasıl yapacağımızı bilmesem de.

Son olarak, ırk kavramının tarih boyunca ne anlama geldiğini değil, böylesi bir tarihin arayabileceği şeyin taslağını çıkarmaya çalışacağım. Bu işi yapabileceğim noktaya ulaştığımı düşünmüyorum ama ırk kavramını uzun yıllara dayanıklı ya-

pı (longue duree) analiziyle inceleyen yaklaşıma ilişkin birkaç hususa dikkatinizi çekebileceğimi de ümid ediyorum. İlginçtir, herkesin kabul ettiği bir ırk kavramı yoktur ve ben burada bu konuyla ilgili bazı fikirleri özetleyeceğim. Rönesans döneminde, yani bizim bildiğimiz sosyal teoriye hayat veren sekülerleşme sürecinin başlangıcında, umumi bir ırk kavramı yoktur. Bu, bu sözcüğün o dönemde kullanılmadığı anlamına gelmez. Hayır, bu sözcük, o dönemde de vardır ama sosyal teoriyi kavramsallaştırırken, asli bir sözcük değildir. Bu sözcük, Sepulveda'nın, yerlilerin köleleştirilmesini meşrulaştırmak için Aristo'ya bel bağlarken yaptığı gibi, bir sosyal teori kategorisi olarak ırk hakkında bize ilk kez bir şeyler söylediğinde böylesi bir mahiyete bürünür. Ancak Sepulveda ve Las Casas arasındaki tartışmada bile, kavramın, ne Las Casas için ne de Sepulveda için açıklayıcı bir değeri yoktur. Bunun nedeni, kısmen, çok-kökenliliğin (polygenesis) o dönemin güçlü ideolojisi olduğudur; böyle olunca da ırkları ayırmaya gerek kalmaz. Bunlar Latin Hıristiyan aleminin zihninde bir ölçüde farklı anlamlara geliyorlardı. Fakat bundan sonra bile, vurgu, bir anlamda insan olma, yani farklı insanlar olma üzerineydi. Montaigne'nin mektuplarının ve İnkalar arasındaki yamyamlığa ilişkin tavrının ruhunda bu vardır. Bu, Montesqiueu'nun da ruhudur. Mortesqiueu'nun, bu anlamda bir ırk kavramına ihtiyacı yoktur. Afrika köle ticaretinin başlamasıyla birlikte ve Antiller'in ilk kez bulunmasıyla, ırk kavramının, açıklayıcı bir değeri olmaya başlar. Aslında, ben burada hakim uluslararası tarih yorumuna karşı bir şey söylüyor ve diyorum ki, bilimsel ırkçılık Avrupa'dan değil, Birleşik Devletler'in Karayibler bölgesinin güney kesimlerinden koparılıp getirilen kölelerle başladı. Bunun ardından, insanların tarlalarda çalıştırılmak üzere bir bölgeden zorla kopartılıp başka bir bölgeye getirilmesiyle tatbik edilen kölelik yoluyla, kölelerin Avrupa'ya gemilerle taşınması şeklinde daha yeni bir ürün olarak ithal edildi.

Bu, Brackette Williams'ın (1991), kavramların entelektüel,

siyasal ve laik hayatı arasındaki 'üst üste gelme' adım verdiği şeyi akla getiriyor. Bana öyle geliyor ki, kategorileri tarihselleştirmemiz gerekiyorsa, bunların asla sadece akademik kategoriler olmadığını aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Bunların akademik çevreler dışında daima hayatları vardır ve akademik çevrelerdeki hayatları, akademik çevrelerin dışındaki hayatlarıyla üst üste gelir. Afrika köle ticaretiyle ve Antiller'in ilk kez tanımlanmasıyla, ırkın açıklayıcı bir değeri olmaya başlar. Eğer Karayibler'deki tarla kölelerini görmek için o bölgeye giden Labat, Du Tertre ve diğer ilk ziyaretçilerden herhangi birinin yazdıklarını okursanız, ırkın, nasıl açıklayıcı bir değer kazanmaya başladığını görürsünüz. Siyahlar, onu bu şekilde yapar, mulattolar (Beyaz ile zenci melezi kişi) onu bu şekilde yapar, Avrupalılar da bu şekilde yaparlar. Bu, örneğin ancak bir asır önce Jean de Lery'nin Brezilya topraklarına (bir başka adı da Amerika idi) yaptığı seferde gördüklerinden çok farklı bir şeydir, ki de Lery, köleliğin buradan başladığını -du Tertre'nin 'ilk teknik metin' adını verdiği bir anlamda 1667-1671- ve Amazon'daki vahşilerin hayatım (1975, -1580-) anlatır. Onun bir ırk kavramına ihtiyacı yoktur; onun bunu yapmak için ırka da ihtiyacı yoktur; bunu, ırkîleştirmeden yapabilir. İlk Fransız ve İspanyol seyyahlar ve daha sonra da İngiliz seyyahlar, 1690'larda Antiller'i tasvir ettikleri zaman, çalışmayı tasvir için gereken bir ırk kavramına ihtiyaç duyarlar.

Bu yüzden, ırk kavramının içine başka anlamların pompalanması, fenotip (kalıtımla oluşan dış görünüş) olarak ifadelendirilir. Açıklayıcı değeri vardır ama fenotiptir. Biyolojiye değil, görünüşe dayanır. Biyoloji alanındaki bilim adamlarının (veya daha doğru bir ifadeyle, o dönemin doğacılığı savunan ilim adamlarının) eserlerini, ırkın biyolojik temeli olduğunu kanıtlamak için kullanır ve tam da bunun aynısı olarak, mulatto kategorisinin hem şimdi Birleşik Devletler'in Güney'inde hem de Brezilya ve Karayibler'de ortaya çıkışında olduğu gibi, ırkın, cinsiyet-temelinde tanımlanması gerektiğini söyler.

Böylece ben, bunun, ırk ve cinsiyeti alıp, sanki ikisini birleştirebileceğimiz bir şey olmadığını da ileri sürüyorum. Bizim, bu kategorilerin hangi yollarla birbirine geçtiğine bakmamız gerekir.

Bu kavramların içine başka anlamların pompalanmasına, 18. yüzyılda, bilimsel ırkçılık karşı çıkacaktır. Irk, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başlarında, tamamıyla biyolojik temellere oturtulur. O, artık, biyolojinin ağırlığını kullanarak veya biyolojinin kazandırdığı değerle, akademik çevrelerin içine yeniden giren bir bilimsel kavram olmuştur. 19. yüzyılın sonunda, sadece ırktan ziyade, biyolojik miras, sadece Amerika kıtalarında, sadece Avrupa kıtalarında değil, fakat tüm dünyada grup sınırlarını aşan davranışı açıklamanın bir yolu haline gelmiştir. Bu değişikliği görebilirsiniz. Benim ileri sürdüğüm şey şudur: Irk, her zaman ırk değildir. Irk kavramının farklı içerikleri ve farklı üretim tarzları varolagelmiştir. Davranışın biyolojik mirası olarak ırk kavramının ortaya çıkışı, 19. yüzyılın ortaları ile sonları arasına rastlar. Fakat bundan sonra, ırk kavramının özellikle de Birleşik Devletler'deki ırkçılıkla ve Yeniden Yapılanma ile birlikte kendine ait bir yaşamı olmuştur.

Franz Boas, biyolojik miras kavramı olarak ırkı, bu yolla keşfedecek ve Amerikan kültürel antropolojisinin temelini, bu ırk kavramının sorgulanmasının üzerine bina edecektir. Boas, hiçbir ırk kavramına yüklenmez; o, davranışın biyolojik mirası olarak ırk kavramına yüklenir. Amerikan antropolojisi, davranışın biyolojik mirası olarak ırk kavramına cevap kabilinden, kültür olarak ırk kavramını icad eder. Ben, kültür kavramının, Amerikan antropolojisindeki yerinin, Amerikan antropologlarına "kendin pişir, kendin ye" iznini vermek olduğunu ileri sürüyorum. Yani bunlar, ırkçılığı sorgulamadan davranış hakkında konuşabilirler, çünkü "kültür olarak ırk", gerçekten, içi boş bir kavramdır.

Birleşik Devletler'de kültür üzerine yapılan vurguyu anlamak için, ABD'deki ırkçılık hakkında ciddi ve açık bir tartış-

ma yapmanın imkansız olduğunu anlamamız gerekir. Örneğin, *çok-kültürlülük* dediğimiz şeyin, kültürle hiçbir alakası yoktur. Chicago'da yaşayan siyah bir çocuğun bir Kalahari'li Bushman'a (Bostwana'da bir kabile), onun kuzeyli Beyaz ortasınıf muadilinden kültürel olarak daha yakın olduğu düşüncesi, saçmadır. Fakat bu saçmalık, kibar olmamıza imkan verir ve ırkçılık hakkında konuşmamızı engeller. Bu anlamda, kültür, içi boş bir kavramdır. Kendine ait bir geçerliliği yoktur, fakat bir başka sohbete girişmekten kaçmamıza da imkan verir.

Küresel-sistemi, uzun yıllara dayanıklı yapılar (longue duree) kavramıyla analiz ederken, beni düşündüren şey, biyolojiyle desteklenmiş sınırlar üzerine inşa edilmiş bu kültürün, artık tüketici kültürünün özellikle de film ve spor sanayilerinin 'küreselleşmesi' yoluyla Birleşik Devletler'den tüm dünyaya ihraç ediliyor olmasıdır. Bizler, kültür olarak Michael Jordan'ı dünyaya (Brezilya'dan Nijerya'ya, Güney Afrika'ya) satıyoruz ve ben bunun iyi bir şey olduğunu sanmıyorum. Ben, kavramların ciddi şeyler olduğunu (özellikle de yayılma bağlamları olduğunu) düşünüyorum. Bu yayılma bağlamları, (burada İmmanuel Wallerstein'i çok önemsiyorum) dünyayı, bir analiz birimi olarak almamızı gerektirir. Dünyayı bir analiz birimi olarak almak, ırk ve kültür kavramlarının, Boas'ta ve antropolojide nasıl birbirine geçtiğini araştırmak türünden özel araştırmalar yapamayacağımız anlamına gelmez. Ancak eğer özel araştırmalar yapacaksak, bunu, bizatihi kendisi evrensel tarih anlamında, tarihsel ve evrensel olan bir yayılma bağlamı içinde yapmamız gerekir. Bizzat Marks'm ifadeleriyle söyleyecek olursak, ırk, cins ve hatta sınıf kavramlarına, tarihselleştirilmiş kategorik evrenseller muamelesi yapmak, 'metafizik veya hukuk ilminin İlüzyonları'na kapılmaktır (1955, 154).

Referanslar

Du Tertre, Jean Baptiste. 1667-1671. *Histoire generale des Antilles habiteees par les Français*. Paris: T. lolly

Glissant, Edouard. 1997. *İlişkinin Şiirselliği*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Latour, Bruno. 1993. *Hiç Modern Olmadık*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Lery, Jean de. 1975 (1580). *Histoire d'un voage fait en la tere du Bresil*. Genova: Droz.

Marx, Karl. 1955 (1847). *Felsefenin Sefaleti*. New York: International Publishers.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. 1967 (1859). *Kapital: Ekonomi-Politiğin Bir Eleştirisi*. New York: International Publishers.

Williams, Brackette. 1991. *İsmim Üzerindeki Lekeler, Damarlarımdaki Savaş: Guyana ve Kültürel Mücadele Siyaseti*. Durham, NC: Duke University Press.

İndeks

11 Eylül 301
77'ler Grubu 38

A
ABD 325
aciz akıl 233
Advaita rahipleri 199
AET 81
Afganistan 302
AFL-CIO 63
Afrika Sosyal Araştırmalar Geliştirme Konseyi 220
Althusser 329
Altiero Spinelli 77
Amerikan Coğrafyacılar Derneği 304
Anaerkil simya 115
Anibal Quijano 243
Antonio Gramsci 121
Apartheid 15
Aquinas 197, 206
Archein 107
Ataerkil Simya 105
Avrupa Adalet Mahkemesi 85
Avrupa Birliği 75
Avrupa Federalistler Birliği 77
Avrupa Konseyi 87
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 77
Avrupa Para Birliği 81
Avrupa Parlamentosu 87

B
Bağlantısızlar Topluluğu 38
Banuri 283
belle epoque 129
Berkeley 199
Beverly Silver 134
Bill Robinson 71
Birinci Enternasyonal 163

Birleşik Devletler 38
Birleşik Elektrik İşçileri (UE) 165
Birleşmiş Milletler 37
Biruni 200
biyolojik miras 349
Bloch 253
BM Latin Amerika Ekonomi Komisyonu 328
Brezilya 70
Buridan 206
burjuvazi 14
Bush 151

C
Carl Smith 238
Cemiyet-i Akvam 36
chemein 104
Cheng-Hao 197
Cheng-I 197
Chitsukha 199
Chomsky 329
Chu Hsi 197
Civilisation 314
Civilité 314
Civility 314
Clinton Doktrini 21
Constituante 92

Ç
Çek Cumhuriyeti 90
Çin 70
Çok-kültürlü 272

D
Darü'l İslam 206
Davos 142
Döngüsel hareket 54
Dünya Bankası 40
Dünya Partisi 70
Dünya Savaşı (II.) 324
Dünya Şirketler Konseyleri 167
Dünya Ticaret Merkezi 149
Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 35

E
el-Tusi 200
Emperyalizm 18
Endonezya 70
Entegrasyon 80
Entropi 234
Estonya 90
Etienne Ballibar 243
Eurostrike 185
Felsefeler Sosyolojisi 198

F
Feodalizm 328
Fernand Braudel Merkezi 51
Franz Boas 349
Freud 253
Fukuyama 317
Fundamentalizm 330
Fütüroloji 8

G
G-7 40
Gaeto Körfezi 77
Gangesha 199
Gazali 200

Giovanni Arrighi 59
Grammaire de Civilisations 318
Grosseteste 206
Guehenno 94
Güney Amerika Ortak Pazarı 183
Güneydoğu Asya Ulusları Birliği 183

H
Helyosentrik 200
Hindistan 70, 312
Hobbes 238
Holocaust 330
Homunculus 112
Hume 199

I-İ
İbn Rüşd 200
İbni Sina 200
İbnü'l Heysem 200
İdiografik 9
IMF 40
Immanuel Wallerstein 94
Irk 333
İşçi sınıfı 171
İşlevsel entegrasyon 84

K
Kafka 281
Kajsa Ekholm 303
Kalkınmada Afrika Kadın Araştırmacılar Derneği 221
Kant 199
Kapitalizm 15
Karl Jaspers 237
Katılımcı demokrasi 282
Kelsen 238
Keme 104
Kıbrıs 90
Kızıl İşçi Sendikaları Enternasyonal 181
Komünist Manifesto 172
Komünizm 324
Kondratieff 65
Kore 70
Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği 183
Kuzey Atlantik Evrenselleri 337
Küresel kapitalizm 59
Küresel kavram 296
Küresel-ekonomi 320
Küreselleşme 291

L
Las Casas 347
Leibniz 197
Levi-Strauss 329
Litvanya 90
Longue duree 8, 101
Lord Frederick Lugard 218
Lucien Febvre 323

M
Maastrich Antlaşması 75
Macaristan 90
Madhva 199
Mağrur akıl 233
Mahatma Gandi 264
Maimonides 200

Malta 90
Margaret Thatcher 97
Marks 342
Marramao 238
Max Weber 237
Medeniyet 316
Medeniyetler savaşı 331
Méditerranée 317
Meksika 70
Merkantalist 16
Metonimik akıl 233
Michael Peter Smith 304
Michel Chossudovsky 138
Mike Davis 68
Mircea Eliade 112
Monroe Doktrini 21
Montesqiueu 347
Morfojenetik 103
Muhammedi Kadercilik 233

N
NATO 37, 40
Nazizm 238, 324
Negatif entegrasyon 84
Neo-Konfüçyüs hareket 197
Neoliberalizm 153
Nice 92
Nietzsche 238
Noch Nicht 252
Nomotetik 9

O
OECD 36
Ohmae 94
Opus magnum 111
Oresme 206
Ortaçağ Hıristiyan filozofları 206
Ortak pazarı 88
Ortak Tarım Politikası 91
Otoriterlik 324

Ö
Ölçek-Ötesinin Ekolojisi 249
Özbekistan 312

P
Panchayat 269
Peter Marcuse 300
Philip McMichael 61
Piedmont Fonksiyonu 130
Pinochet 146
Poliarki 71
Portekiz 230
Pozitif entegrasyon 86
Prag Deklarasyonu 142
Proleptik akıl 233
Proleterya Enternasyonalizmi 161
Protestan ahlakı 325

R
Ramanuja 199
Reaganizm 61
Reinhart Koselleck 237
Ronald Van Kampen 300
Rousseau 238

S
Sardunya Krallığı 84
Schuman Deklarasyonu 78
Sepulveda 347

Shri Harsha 199
Simya 101
Slovakya 90
Slovenya 90
soror mystica 112
Sosyalist proje 142
Sosyalizm 30
Sovyetler Birliği 93, 325
Spinoza 197
Stoacı Kadercilik 233
Sung Hanedanlığı 198

T
Tabula rasa 218
Tanıma Ekolojisi 249
Temas bölgesi 283
Terence K. Hopkins 121
Terörizm 330
Theodise 232
Tinbergen 84
Tokugawalar 204
Topluluk Müktesebatı 90

U-Ü
Ulusal Enternasyonalizm 176
Ulusal Sendika Konfederasyonları 175
Uluslararası Çalışan Erkekler Derneği 163
Uluslararası Çalışma Örgütü 166
Uluslararası Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu 181
Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu 179
Uluslararası İşçiler Derneği 174
Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu 168
Uluslararası Sendikalar Federasyonu 178
Uluslararası Taşımacılık İşçileri Federasyonu 165
Uluslararası toplum 338
Uluslarötesi enternasyonalizm 186
UNESCO 324
Unheil 254
Üçüncü Dünya 326

V-W
Verimlilik Ekolojisi 250
Vietnam 130
Walter Benjamin 238
Warren Wagar 65
Washington Mutabakatı 61
Wille zur Ohnmacht 238
William NcNeil 95
Willim Lovett İşçi Derneği 172
WTO 40

Y
Yarı-çevresel kalkınma 55
Yokluklar sosyolojisi 248

Z
Zapatistalar 139
Zivilisation 314
Zuhurlar sosyolojisi 252

Modern Küresel-Sistem

IMMANUEL WALLERSTEIN

Biz, şu an, kapitalist küresel-ekonomiye dayalı bir küresel-sistemde yaşadığımızı iddia ediyoruz. Yine iddia ediyoruz ki, bu sistem, yaklaşık 500 yıl gibi uzun bir süredir varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu sistemin, tarihsel bir sistem olduğunu da iddia ediyoruz. Yani, bu sistemin hareketlerini yöneten kuralları vardır (ki bunlar onu sistem yapan şeylerdir) ve daimi surette evrilmektedir (bu da onu tarihsel yapan şeydir). Bu sistem, her zaman mevcut değildi. Buradan şu netice çıkar: sistem hayatiyetini sürdürürken, bazı sabiteler veya yinelenen örnek kalıplarda vardır; öyleki bunlar, içinde herhangi bir özel eylemin vukubulduğu çatının, sistemin mazisi tarafından inşa olunduğu sabitelerdir. Ve tüm sistemler gibi, bizim modern küresel-sistemimiz de, elbette ölümlüdür. Sonsuza kadar devam etmeyecektir. Şu an, bu sistem, nihai kriz dönemini yaşıyor olması da mümkündür.

Sistem içindeki halklar ve kurumların ürettiği fikirler, kavramlar ve bilgi, bu tarihsel sistemle bir bütün oluştururlar; bu bilgi de, özü itibarıyla, (tıpkı sistemin diğer yapılarından herhangi biri gibi) hem sistemsel hem de tarihseldir. Eğer bu bilgi yapılarını anlamak durumunda isek, bu yapılar, bu sistemin çatısı içinde tarihselleştirilmeli, değerlendirilmeli ve açıklanmalıdır. Bu yapıların tabi olduğu kuralları, bu kuralların nasıl vücut bulduğunu ve gerçekliğe dair öğrenebildiklerimizin çatısını nasıl oluşturduklarını keşfetmeliyiz.

ISBN 975-352-234-7
PINAR YAYINLARI
Büyükreşit Paşa Cad. No:22/16
Vezneciler İstanbul
tel: (212) 520 98 90 - 527 06 77
www.pinaryayinlari.com
12.50 YTL